МАКСИМ МИЗОВ

ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕМАГОГИЯ

Център за исторически и политологически изследвания
Фондация „Солидарно общество”

МАКСИМ МИЗОВ

ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕМАГОГИЯ

София • 2017

Всички права на български език запазени. Нито книгата като цяло, нито отделни части от нея могат да бъдат публикувани и разпространявани под каквато и да било форма без съгласието на автора.

© Максим Мизов, автор, 2017

Корици: Александър Димитров.

ISBN 978-954-2982-12-8

София, 2017

С ъ д ъ р ж а н и е :

Увод……4
Кой не споменава директно политическата демагогия……10
*Античните метаморфози на политическата демагогия……..*16
Съдбата на политическата демагогия през следващите исторически епохи…….....23
*Наследството на мъгливия Албион за демагогския дискурс…..*27
*Френската научна съкровищница за демагогията……..*37
*Германия и нейните мислители за демагогията……*61
Слънчева Италия и скритото в трезорите й за демагогията…...72
*Съкровищницата на демагогския дискурс в Америка……...*78
Защо се премълчава истината за политическата демагогия….104
Дефинитивни компликации и вариации……..……..113
Типологични модалности на политическата демагогия……..……176
Пространствени локализации на демагогията……..……229
Моралните „субстанции” в поведенията на първите и следващите ги генерации на политическата демагогия.....……....262
Психологически аспекти на политическото демагогстване…..……..305
Заключение……...360

УВОД

В качеството ни на обикновени граждани, всекидневно ни се налага да слушаме, гледаме, четем и коментираме всевъзможни упреци, критики и обвинения към изявите на разноцветни политици и управници или пък дори и обратното, т.е. от страна на някои политици към техни опоненти и противници, които биват (заслужено, или неоснователно) квалифицирани и като *демагози*. Такава стилистика на публично – официално или неформално, а и вербално – изразяване, подобно отношение и поведение към родни и към чуждестранни властници са натрапчиви части от хладнокръвните, или от емоционалните реакции на световно неизвестни, или на досадно и непрестанно пребиваващи в медиите политически експерти и анализатори. Те постоянно, поучително, назидателно, подиграващо, дори заплашително ни посочват, обясняват брутално-арогантните, или перфидно завоалираните проявления на политическата демагогия, която сякаш не може да бъде възпряна и отстранена. Затова е лесно да повярваме, че този неимоверно одиозен социален феномен е като че ли съвсем неограничим и даже неизтребим. Поне родните (пък и не само те) политици ни оставят с подобни впечатления, или внушения!

Подобно впечатляващо количество, такава шокираща честота на припознаване, различаване, оценяване и осъждане на всевъзможни политически актове и послания в битността им на *демагогски* е не само смущаваща, но дори е и буквално поразителна. Тя е не само изумителна и притеснителна, а даже опасна за здравословното състояние на масовата психика и общественото съзнание в труден период, в какъвто общество и държавата ни отдавна се намират. Те не казват нищо добро, успокоително и обнадеждаващо за състоянието на политическите и властващите елити, а още по-малко и за тонуса и статуса на гражданството днес. Нещо повече, те могат единствено силно да ни тревожат, дори да ни плашат относно естеството на обществените реалности и нрави, или спрямо историческите пейзажи и социалната ат-

мосфера, сред които ни се налага да съществуваме, пък и с които трябва да се съобразяваме. Това е напълно естествено или закономерно, понеже всяка демагогия не е, чисто и просто, моментна и спонтанна реакция без някакви сериозни намерения, а носи в своята утроба определена *телеология* и съответно конкретен, дискретно завоалиран *конспиративен* план. В този много деликатен, твърде дискретен, сякаш изобщо не визиран, споменаван, анализиран и тълкуван контекст, всяка демагогия (и най-вече политическата) е реално или символично въплъщение на, но и средство за ***конспирация***, чиито интимни цели са насочени към придобиване, запазване, или преразпределение на определени властови ресурси и статуси.

Щом като *демагогията* е толкова неотменна, повсеместна, всесилна и неизтребима, трябва да поразсъждаваме *в какъв свят, в какво историческо време, в какво общество, в каква държава живеем,* а и, още по-важно, как можем да променим това опасно или дори крайно незавидно положение. Естествено изниква и въпросът: имаме днес ние, българите и гражданите, а и човечеството шанс да се справим с такава напаст, каквато всъщност се оказва или ежедневно се разкрива политическата демагогия? Това съвсем не е абстрактно схоластичен въпрос, а съдбовен екзистенциален проблем, защото неговите отражения или последици се стоварват прекалено тежко върху човешките съдби. Зловредните, опустошителните ефекти и резултати от разгула и буйствата, волунтаризма и безнаказаността на политическата демагогия са очевидни и потресаващи както в пределите на публичния, тъй също в рамките на частния ни всекидневен живот. А и едва ли има човек, който с чиста съвест и с ръка на сърцето може да каже, че изобщо не е бил жертва на съблазните и покушенията на днешната политическа демагогия! Впрочем, едва ли историята познава дори и едноединствено поколение, което не само може да се похвали, а и реално да се окаже, че е било имунизирано и не е било спохождано от пришествията и господствата на феномените от сферата на този тип демагогия.

Ако, обаче, искрено се доверим и доверчиво повярваме на такива категорични и безапелационни заявления, следва веднага да приемем, при това и без каквито да било съмнения и подозрения, че със сигурност имаме необикновеното щастие или великата историческа чест да живеем във възможно *най-демагогската историческа епоха*, и че дори сме членове и съвременници на *най-демагогското общество*, което човечеството изобщо познава. Подобна генерализирана оценка изглежда ужасно, но в нея можем да открием твърде много горчиви, страшни истини за случващото се в смутното ни време.

Причините, поводите, доводите и аргументите за такива квалификации се безбройни и категорични, очевадни и неподлежащи на каквито да са отрицания. Те обаче не могат да се пренебрегнат или омаловажат от всевъзможни предположения, категорични уверения и убеждения, че подобни обществени настроения, масови нагласи са властвали безалтернативно в предишни времена или типове общества; а и според които трябва да вярваме, че *демагогията* е неотделима част от историята на политиката; или че тя е вечен, неизменен атрибут на политическото, заради което и трябва доброволно да се примирим с нейното непреодолимо присъствие или неизлечимо влияние в живота.

Сигурно е обаче едно, а именно, че съвременниците и на предишни исторически епохи, на отдавна изчезнали типове общества също могат да се „похвалят" с или оплачат от преживяване на такива горчиви орисии. Неслучайно от незапомнени исторически времена битуват предубеждения и предразсъдъци, че *Политиката е* (по истинската си същност и преди всичко) *демагогия*, която *няма как да бъде прокудена, отстранена* от политиката. От тази аксиома може лесно и бързо да се стигне до умозаключението, че политическата демагогия е неразделна част от историческото време, съзнанието или битието на хората, въвлечени в мрежите на властовите отношения. Ако заблудата, лъжата и измамата са вечни спътници на човешките същества, със сигурност може да се каже, че Политиката е най-гостоприемната обител за тях. Едва ли, обаче, е спасително или соломоновско решението

да се откажем от и *да премахнем политиката изобщо*, за да можем да ограничим, или изцяло да отстраним тези опасности. Такова начинание е не само неразумно, а и абсолютно невъзможно, и неосъществимо. Далеч назад във времето, несравнимият, гениалният Марк Твен завещава на наивните или самонадеяните граждани, вярващи, че могат да живеят без услугите на политиката: Вие може изобщо да не се интересувате от политиката, но тя никога не престава да се интересува от вас!

Затова единствено правилният път, а пък и спасителен начин е колкото може по-бързо, а на всичко отгоре и максимално *радикално да преустроим политиката*, за можем така да се спасим от призраците, капаните, реалностите и нравите на демагогията.

Това предположение, подобна констатация вероятно имат свои солидни обяснения и оправдания, ако вземем под внимание характера и спецификата на историческата епоха, в която по волята на съдбата ни се налага да живеем, а и да се изявяваме като граждани. Известно е не само за тесни специалисти, а за много хора, че живеем в постмодерни времена, реалности и нрави, в съвсем друга епоха, която има свои отличителни черти, сред които изпъкват тези, които са тясно свързани с и зависими от *ролята на езиците*, че разнородната и многолика *дискурсивност* и *наративност* задоволяват доста нуждите и желанията на човека. Не само привидно отнесените в облаците академични теоретици, разпалени културтрегери, яростни и хрисими общественици, перфидни и арогантни експерти, заядливи и злопаметни журналисти постоянно напомнят, че *всичко* в историята, света и живота като че ли е изтъкано (а и преди всичко!) от *езикови игри*.

От незапомнени исторически времена отлично се знае, че там и тогава, където и когато бродят, вилнеят или господстват езиците, дискурсите и наративите, винаги има място, роля и власт за демагогията, а и за нейните всевъзможни прийоми, форми, механизми и начини на публични или на други изяви. В крайна сметка, без езиците, без думите и без техните зло/употреби демагогията не би могла да съществува,

нито да се възползва от властта, която може да придобие, а и по някакъв начин да оползотвори. Затова гледайки плачевните резултати и потресаващите ефекти от прокламирани и рекламирани преди някое време обществено-политически или други реформи във всички сфери на публичния и частния живот на нашите съвременници, оставаме с внушението или убеждението, че единствено безспорното явление, което присъства и господства в нашия объркан исторически и социален живот, е *прекомерната демагогия*, която хората волно-неволно откриват, припознават, обсъждат или осъждат постоянно, насила, или пък даже с удоволствие. Единственото, което е практически несъмнено и впечатляващо в днешните исторически реалности и обществени нрави е наистина безконечното, конюнктурното, триумфално, уморителното и досадното шествие на всевъзможни политически думи, слова, термини, дискурси и наративи, които се оказват не по-малко уязвими и преходни от нещата, за които те се отнасят, които изразяват, оценяват, рекламират или дамгосват. Свръхпроизводството, а и безграничната (доброволна, или принудителна) консумация на такива слова не предотвратяват тревогите, заплахите, рисковете и процесите на техните инфлации или хиперинфлации в смислово-ценностен контекст, нито от гледна точка на тяхната реална, практическа ефективност и полезност. Колкото повече *демагогски* творения съществуват и властват в публичния или в частния живот на хората, толкова по-малко можем да се надяваме на спокойствие, порядък и сигурност в държавата, а и в обществото, на светли перспективи, или на добри постижения. Въпреки че тази вековечна закономерност е прекалено известна на хората, те пак продължават да се заблуждават, мамят и омагьосват от силния магнетизъм на демагогията.

При това смущаващо *изобилие на демагогия* в обществено-политическия живот, изглежда доста парадоксално, че обществените науки, които са по презумпция длъжни да се занимават с изучаване, анализ, обяснение и тълкувание на всичко важно и значимо, което се случва в действителността, се оказват бедни, мизерни, пренебрежи-

телни, слепи, глухи и неми откъм изследване на присъствията и влиянията на демагогията в различните сфери на публичните практики. Колкото и странно да изглежда, дори с лупа сякаш не можем да открием нито една вече отпечатана монография, която да е директно посветена и на този злободневен проблем[1]. Утешително е, че се появяват докторски защити на млади хора или колективни по тази твърде деликатна, но и взривоопасна проблематика, които, може би, в скоро време биха могли и да запълнят донякъде, или пък доста осезаемо тези (продължително битуващи в доста научни дисциплини) липси.[2]

Политолозите и политическите антрополози имат своя голям дълг в този аспект. Това отчасти е истинската причина да се нагърбя с този сизифов товар, с това творческо изпитание, премеждие или бреме, когато реших да посветя този труд на демагогията.

В този ракурс настоящата монография не стъпва в „бяло поле" и независимо от факта, че е първи персонален научен труд, посветен директно на политическата демагогия, не може да има и претенциите за първопроходство в конкретната тематична сфера. Но броените на пръсти такива изследователски работи не облекчават творческите усилия, нито пък изцяло оправдават евентуалните пропуски или слабости в него, поради което авторът й донякъде се надява и на великодушното сърце на любезния читател. Но такава, впрочем, е съдбата на всички книги, които пробиват пъртини в някаква сфера!

---

[1] Имам предвид мълчанието, пренебрежението и дезертьорството най-вече на философията, антропологията, социологията, политологията, културологията и психологията на политиката, чиито представители не са предприели и осъществили нито едно сериозно изследване на политическата демагогия, нито пък са публикували нито една фундаментална, персонална или колективна монография по тези проблеми. Този упрек, подобна критика не се отнася за филолозите, които са извършили такива проучвания, имат книги.

[2] **Иванова-Лозева**, А. Демагогия в парламентарните дебати: България в Европейския съюз (2004-2007), както и Сб. „Политическата демагогия в прехода". (Съставител: М. Мизов). С., 2017, електронна версия.

КОЙ НЕ СПОМЕНАВА ДИРЕКТНО ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕМАГОГИЯ?

Думите са най-силният наркотик,
използван от човечеството.
Р. Киплинг

Интересен аспект в съвременното описание, в научното или популярното тълкуване и коментиране на феноменологията на политическата демагогия е нейното осезаемо прикриване, премълчаване при дисекцията на важни политически въпроси и теми. Очевадно и като твърде натрапчиво се усеща обстоятелството, че щом се налага да се говори/пише за нещо, което и пряко или косвено свързано с политическата демагогия, тя най-често не се показва и обсъжда, а сякаш пребивава в *нелегалност* и *апокрифност*. Затова и съвременният зрител/читател може да изпадне в недоумение, или в раздразнителност, когато явно вижда, слуша, чете за, или обсъжда казуси, в които нещата опират до демагогия, която, обаче, по необяснени причини не бива изваждана наяве, нито пък правилно разисквана. А така в проницателната и разумната читателска публика се формират и утвърждават трайни усещания, впечатления и гранитни убеждения, че демагогията пребивава само *под вънкашност чужда или с име ново*, а не с нейното истинско название. Това дискретно, често и флагрантно преобличане, префасониране, гримиране и завоалиране на истинското, реалното присъствие и влияние на политическата демагогия, чрез атрибути, прийоми на всевъзможни нейни заместители, явно притежава твърде протяжна историческа и социокултурна биография във времето и пространството на политическите отношения, реалности и нрави на човечеството. Затова сякаш привидно изглежда, че политическата демагогия *и присъства, и отсъства*; *хем господства, хем не влияе* на генезиса, характера, съдържанието динамиката, пулса, формите и ма-

щабите на публичния живот, а оттам на всички аспекти или фибри на частния живот на хората.

Нашумялата и твърде популярна в зората на (уж!) демократичния ни преход тарикатска игра на „*тука има – тука нема*" сякаш е напълно „по мярката", т.е. добре е скроена за, а пък е и ефектно обслужваща политическата демагогия. Колкото и човек да се смята за напълно вещ, дори за способен лесно и бързо да разпознае симптомите или проявите на този негативен феномен, политиците, идеолозите, или управниците винаги могат да му „извъртят" някой сюрприз; неприятен номер, чрез който и да му докажат тъкмо противоположното на онова, което той си въобразява, или да го убедят – в пълен разрез с разума и морала, – че дадено нещо не е, или не бива да се смята за демагогия.

Подобно отношение към демагогията, обаче, е валидно за всички исторически времена и типове общества, за всички цивилизации, култури в досегашната история на човека. То е и твърде неприемливо, дори морално укорително за съвременните обществени реалности и нрави, когато реално има и прекалено много предпоставки, условия или механизми нещата да се наричат с *истинските им имена*, както и да не се премълчават, скриват, или заменят, избутвайки на преден план други някои техни инструментални названия, синоними, евфемизми и дифамизми, унаследени от миналото, или конюнктурно придобити. Не е тайна за специалистите, че *дифамацията* – изобретяването и разпространяването на всевъзможни измислици, лъжи, слухове, клюки и сплетни за идейно-политическите опоненти или противници, – е органична част и от демагогията.

Исторически неоспорим факт, обаче, е, че демагогията битува, върлува дори и в най-демократични съвременни общества, че и в тях тя не е persona non grata, а притежава солидно резервирани и трайно отстоявани, на всичко отгоре и експоненциално растящи позиции и огромна власт, а е и способна да върши дори прекалено много безумия. Техните граждани, обаче, същевременно отлично знаят, че тряб-

ва да се пазят от нея; че успехите в подобни начинания, както се знае, са доста малко и възможностите за подмяна на истините с полуфабрикати на истината, инструментализираните правди, полуистините, откровените ментета и постистините се увеличават, а и осезаемо уплътняват политическите реалности и нрави. Затова и исторически, и политически, а и другояче демагогията *все още продължава* – по старому – прекалено свободно, неограничено, даже и царствено да шества или нерядко безнаказано и да господства, а хората все така продължават да се мамят по нейните изкусителни обещания, или превъплъщения, сякаш никога преди това в живота си не са се опарвали и страдали заради нейните магии.

Можем, разбира се, да сме донякъде и по-великодушни към такива натрапчиви или даже „вечни" прегрешения и провинения на простосмъртните, „малките хора", редовите граждани. Не бива, обаче, толкова щедро, пък и така фарисейски да обясняваме, или оправдаваме подобен стил на отношение и поведение към демагогията при хората, които принадлежат на света на науката. А е съвършено безспорен, реално и очеваден факт, че в много, даже и емблематични, считани дори и за класически научни трудове, политическата демагогия не бива нито честно, нито пък директно разпозната, назована, уличена и заклеймена за своите безбройни коварства, вреди, злини, дори престъпления.

За да не звучат моите размишления, критики или обвинения съвсем повърхностно и буквално голословно, ще приведа редица примери, за да докажа, че политическата демагогия (като термин, феноменология и проблематика) изглежда, че сякаш *преднамерено се прикрива, премълчава, пренебрегва, или дори инструментално се неглижира*.

Затова направих контент-анализ за наличието и честотата на употребите на понятието *„демагогия*" или на производни от него термини в произведенията на някои от най-големите познавачи на секретите, загадките, слабостите и пороците на политиката, завещали ни

проницателни, сериозни размисли, идеи, обяснения и трактовки в различни епохи. В резултат на тази доста подробна, а и прецизна проверка стигнах до неочаквани, озадачаващи и даже шокиращи данни, които нагледно, недвусмислено илюстрират колко минимално или даже скъпернически дори и велики гении прибягват до въпросния термин и до производни (от него) термини. Иде реч за сериозни и емблематични научни произведения, в които непрекъснато и задълбочено се пише/говори за Политиката и Властта, за влиянията и въздействията над съзнанието и битието на човешките същества, и въпреки това никъде не (или само епизодично в тях) се споменава демагогията, сякаш тя не заслужава нито капка внимание и директно посветен на нея анализ.

Това, несъмнено, а и крайно интересно обстоятелство означава, че в *количествен план* демагогията по особен начин потъва под повърхността на пряко използвания език като се потапя в гънките или скрива в дебрите на всевъзможни евфемизми, дифамизми.

В *качествен ракурс* могат да се изложат, а и отстояват разнородни и многолики визии, доводи и аргументи защо се предизвиква или налага тази „*омерта*", която не позволява пряко и открито да се говори/пише за този вид демагогия. Защото, ако проследим историята на науката, с изненада или с притеснение ще установим, че тази омерта се разпростира над, властва безнаказано в огромна част от историята на човечеството, по-точно, над тази, в която Политиката съществува и влияе на обществото. В настоящата студия няма да се ангажирам с този твърде интересен и значим проблем, защото той предполага или изисква доста обстойно изложение както на различни типологични групи каузални комплекси, така на таксономия на специфични инструментални вербални, или други технологии, които завоалират, или променят ликовете на демагогията. А подобно сериозно изложение би увеличило прекомерно и обема на настоящата студия.

Има обаче едно облекчение, а пък и много важно пояснение в този специфичен аспект. И то се състои в това, че наличието на привидното отсъствие на и на замаскираното присъствие на демагогията

може да се забележи, осмисли или прецени съобразно *контекста*, в който то едновременно *битува*, но пък и *не съществува* в непосредствен, или в пряк наглед. Именно естеството и спецификата на контекста могат да ни предложат и доста обилни възможности за анализ и обяснение на *„дегизирането*" на демагогията, за нейното преформатирано битие или инобитие чрез други термини и прийоми.

Причините и основанията за такова скриване, премълчаване и „преобличане" на конкретни модуси на политическата демагогия могат да са най-разнородни и многолики в своята забележима, или далеч почесто в своята невидима (с просто око) феноменология. Те реално могат да са обективни или субективни по своя произход, естество и специфика; да са също така исторически или социокултурно унаследени, или сега придобити; да са интра- или екстравертно ориентирани; да са осъзнати или неосъзнати; да са в автентичен или модифициран – естествено, или изкуствено обусловен – вид и т.н.

„Походите", а пък и осъществените в или чрез тях разнородни и многопосочни „похищения" на контент-анализа се разпростират над обширна (по характер и мащаб) проблемно-тематична сфера – история, философия, антропология, социология, културология, естетика, етика, лингвистика, психология, политология, съветология, икономика, религиология и пр. Въпреки това обстоятелство те установяват или доказват нагледно, че темите и терминологията (потребна) за наличието, ролята и значението на политическата демагогия сякаш са *табу*, и то в различни епохи, общества и култури.[3] Става дума, за табу, чиято мрачна и зловеща сянка дълготрайно е надвиснала над анализи и повествования, в които всъщност индиректно, по други начини, с обилна употреба, с явна или замаскирана злоупотреба реално се говори/пише точно за демагогията. Това изглежда направо като шокиращо, още повече на фона на ежедневното „спрягане" на всевъзможни проблеми или теми, в които на демагогията, особено на нейните политически и

[3] Всички верифицирани (чрез контент-анализа) произведения са по техните руски преводни издания.

политизирани физиономия и въплъщения са отредени предни места, а и роли. Нали никой не е такъв наивник или безумец, че да почне да твърди, че журналистите се престанали (с неописуемо настървение и удоволствие) да дъвчат темата за демагогията! А около тях или привикани от тях са и пъстроцветните глутници от всевъзможни политически експерти, анализатори, поръчкови социолози и добре оядени политолози, които (без всякакво притеснение или угризение на съвестта) са готови все момент да под-хванат с неописуема страст темата за одиозната роля на демагогията в нечия политика.

Ако „обърнем гръб" на исторически отшумялото – по-далечно или по-близко – минало и отправим с надежда и упование взор към по-близки до нашата съвременност времена, общества, научни и културни трудове, нещата също така не изглеждат по-различно, нито пък и по-обнадеждаващо. В тях отново, за сетен път ще можем да забележим твърде много популярни автори или дори масово цитирани научни творби, в които с лекота ще откриваме синдрома, който преди намираме в изследвания на политиката от предишни времена и отдавна изчезнали типове общества, цивилизации и култури, където изглежда, че демагогията и клонингите й са специална *persona non grata*.

Вероятно обаче, си струва внимателно да разкрием, схематично или лаконично да покажем и какъв *драматичен исторически път изминава политическата демагогия*, какви странности и мутации съпровождат продължителната й биография, за да проумеем, че не е толкова лесно да бъде пренебрегната, ограничена, или напълно премахната.

Политическата демагогия има доста нерадостна съдба, по която прекалено много прилича само на два други феномена, които са споходени от подобна злощастна участ –политическия цинизъм[4] и политическия популизъм. И трите феномена се раждат, но и мощно излизат

[4] За исторически обрати и необикновените премеждия в драматичната и дори трагичната съдба на цинизма виж по-подробно две монографии: **Мизов**, М. Политическият цинизъм. С., „Авангард Прима", 2012; от него също така: Метаморфози на политическия цинизъм. С., „Авангард Прима", 2014.

на историческата сцена и политическата арена като ярки носители на определено положителни свойства и като защитници на ценни културни тенденции. С изтичането, обаче, на определено историческо време, тези феномени радикално се променят, а отношението на хората и обществото към тях добива коренно противоположни измерения и стойности, дори и драматични обрати (от положително към отрицателно). При тези обрати те се превръщат от първоначално напълно позитивни впоследствие в изцяло негативни, в публично заклеймени и дискредитирани, реално преследвани или бичувани по всякакви начини от страна на моментно действащите власти – и то не само формално, или на думи, а и практически, защото в реалната обществено-политическа действителност техните котировки бясно нарастват (с течение на времето), независимо даже от кардиналните смени на историческите реалности и обществените порядки, или от пълната замяна на едни от съвършено други политически „играчи". Въпреки тези премеждия, обаче, популизмът съумява (при определени обстоятелства) да запази известни (колкото и малки, и спорни да са) шансове към него да се гледа и той да се оценява и по-друг начин, а не само безусловно и тотално негативно, при което той може да се сдобива и с моментни, конюнктурни бонификации. Ето защо, и поне от тази особена гледна точка, е съвършено неправомерно или дори е напълно погрешно да се поставя знак на равенство, или на тъждество между демагогията и популизма при оценката им. Защото допирните им (моментни) точки са обикновено и несъизмеримо по-редки, по-маловажни в сравнение с различията, дистанциите между тях в дадени жизнени сфери.

Античните метаморфози на политическата демагогия

Като социокултурен феномен демагогията се появява в епохата на античността. Известно е, че терминът за нея етимологически произлиза от съчетанието на две думи в древногръцкия език – *демос* (народ) и *агогос* (водя). Първоначално демагози били наричани водачи, ръководители и лидери на демоса, които притежавали и използва-

ли ефектно, а и ефективно своя *„дар божи*" – убедителния език, обаятелната реч, умението (чрез слова) да привличат масите, с думи да изменят (или направляват) събитията. Обвеяни с ореола и публичната слава на народни защитници, тези вождове притежавали значим, положителен и привлекателен образ, но и придавали социална репутация на демагогията в качеството ѝ на *ръководство на народа*, което било умело, хитро и печелившо използвано от тях. Като хора с несъмнени ораторски и харизматични качества, демагозите се възприемали и оценявали (от демоса) в битността им на стражи, гаранти срещу произвола на тираните, а и като последна, мощна и сигурна преграда срещу заплахите, рисковете, покушенията и опитите за снемане на демокрацията от власт в полиса. Това били най-вече такива личности-*водачи* на масите, които разчитали преди всичко на своето основно политическо оръжие – забележителните си *ораторски качества*, благодарение на които привличали вниманието и спечелвали доверието на значими слоеве, а и като се включвали, т.е играели важна роля в развоите на важни събития. Тези фигури се отличавали с впечатляващи, ярки полемични качества, дарби и таланти, с които ловко и изкусително успявали да приобщавали към себе си свободните граждани, респективно към каузите, които публично лансирали, но и непреклонно отстоявали. Някои от тях били самородни таланти, докато други били много добре обучавани и в тогавашните реторически школи. Освен това, в античността от онези времена защитниците на интересите и ценностите, принципите и традициите на демоса били наричани *простати*, което малко по-късно, след няколко десетилетия мутирало и в *демагози*.[5] Тези публични фигури обикновено произхождали от знатни аристократични родове, но имало и изключения за ярки личности, които не притежавали такова висше потекло. Така от сферата на аристокрацията демагогията се разпростирала и извън пределите ѝ. Това всъщност се случва във времето между IV и V в. пр.н.е., но към края

[5] В този позитивен ипостас демагозите/простатите били описвани и представяни за публични коментарии в някои от великите творби на безсмъртния древногръцки философ Аристотел, но и на други мислители.

на V в. вече започнали процеси на радикално преобръщане на смисъла, оценката и отношението към демагогията, която (тогава) *от позитивна доста бързо се превръщала в негативна*.

Публичните прояви и влияния на тези две знаменити фигури още тогава не останали безнаказани. Те имали своите моментни, конюнктурни или „вечни", и принципни врагове, които още по онова време, т.е. в тогавашното антично общество се стремели и опитвали всячески да ги дискредитират и отстранят от баталиите за властта в полисите. Но за да се случи последното, първоначално одобряваните, но и приеманите с доверие простати и демагози трябвало да бъдат *представени по съвършено различен начин* на публиката, т.е. в публичното време и пространство на разиграващата се събитийност.

Подобен радикален обрат в социалната перцепция и оценка на този типаж на демагозите или простатите бил обясним единствено чрез проумяването на твърде опасната роля, която те придобивали и осъществявали в публичния живот. Тази роля била в сериозни противоречия, конфликти и заплашвала властовия и социалния статус на лица и съсловия, които не питаели добри чувства към демократичното устройство на полиса. Единственият начин такива знакови (най-вече произлизащи от аристокрацията) лица и съсловия, а на всичко отгоре и явни, или прикрити врагове на демократичните порядки, *да се разправят* пряко или косвено с демагозите и простатите бил последните да бъдат публично стигматизирани, осмени, подигравани, окарикатурени и дезавуирани от социалния ореол и политическата слава, която демагозите имали сред свободните граждани. Именно това наложило подготовката и осъществяването на мащабно разклащане или унищожение, на радикално преобръщане на съществуващия им публичен авторитет в нещо съвсем различно или дори и крайно противоположно в оценките на хората за тях. Само по този начин, първоначално имащите позитивен облик и солиден авторитет лица можели да бъдат непрекъснато притеснявани и притискани, отстранявани чрез употреба на

всички възможни – позволени или непозволени – средства и прийоми от властта.

Публичните изстъпления срещу демагозите и простатите, развенчаването, оскверняването, кощунствата и гаврите на техните публични статуси, социални репутации били единствените средства те да бъдат перфидно ограничавани или брутално изблъсквани, не само морално, но дори и физически унищожавани в очите на дадени публики. Както можем да забележим и разберем, тези непочтени прийоми не са били единствено привилегия или лукс на античните времена, нрави, защото ги има също и в наше време. Поне злополучният ни преход към демокрация изобилно предоставя такива гледки или опити за политическа само/разправа с идейните опоненти и с конкурентите за властта. Тъкмо затова днес толкова често консумираме политически и политизирани дискурси, в които демагогията е представена само в нейния едностранчив и отрицателен типаж.[6]

Подобни салто-мортале-та в публичния образ и активитет на някогашните антични демагози и простати обаче бил „едната страна на монетата", която се вкарвала в обръщение в тогавашния бурен и метежен публичен живот на античния полис. Другата била свързана с неизбежното, отчаяното защитно противопоставяне на застрашените, публично дискредитираните и смъртно заплашените, подлагани на всевъзможни опасности и премеждия демагози и простати. Затова този драматичен исторически период извежда на политическата сцена и фигурите на ред дребни или средни собственици на занаятчийски работилници, които съзнателно и доброволно поемали рискове, дори и с цената на живота си, да отстояват демократичните ценности или социалните порядки. Такива, например, били притежателят на кожарска работилница Клеон и собственика на работилница за лампи Хипербола, които остават в паметта и историята преди всичко с имената на

[6] Не е и случайно обстоятелството, че все повече изследователи започват да окачествяват нашата епоха като *постмодерна античност* или *съвременно робовладелческо общество*, с които квалификации подкопават вече десетилетно утвърдени представи и оценки за нашата съвременност като ново средновековие.

демагози или популисти, таксувани обаче почти изцяло в негативен план. Като тях имало много други политически и публични фигури, за които обаче в аналите на историята или в съкровищницата на науката са останали съответни свидетелства, но и които – с течение на историческото време и с последователността на явните и скрити врагове на демокрацията – оставали безименни, лишени от заслужена почит или слава. В своето време такива драматични персонажи бивали постоянно упреквани или обвинявани от аристократите и не само от тях, че били напълно безочливи популисти, които безсъвестно, безотговорно, користно и систематично заблуждавали или лъжели масите, даже и на най-верните си последователи, като използвали всевъзможни реторични или софистични прийоми в публичните си прояви, и т.н. Фактически, това е онова (антично и доста смутно, размирно) време за пръв път в „алхимичните реторти" на политическия и политизирания език се смесват и забъркват в една обща консистенция (загадъчните и твърде ефективните по своите публични влияния и въздействия) съставки на популизма и демагогията, които умишлено и публично били афиширани в техните одиозни образи.

Първото знаменателно свидетелство в тази план е прословутата сатира или, още по-точно, една от най-известните комедии на **Аристофан** – „Конници", в която древният мъдрец осмял (чрез един персонаж в нея) прочутия по това време демагог Клеон, описвайки го в своя сценарий като роба Пафлогонц, който доста хитро, коварно, чрез ласкателни думи и съблазнителни обещания успешно, дълго мамел, заблуждавал и обирал своя благодетел – стареца Демос. В друга своя сатирична творба – комедията „Облаци", – той показва как синът, възпитан в стремеж към тиранично господство, е готов на всичко, за да се сдобие с власт; че за него няма нищо свято, а накрая дори набива бащата си, който му пречи, уверявайки го, че го наказва заради „законите на справедливостта". И в още една своя комедия – „Оси" – Аристофан отново по саркастичен начин пародира атинското съдопроизводство, доказвайки чрез думите на един от главните си герои – Клеонохул,

който непрекъснато спори с баща си (Клеонослав, който е твърд защитник на репутацията на съдебната инстанция и представителите й) и най-накрая категорично му доказва, че демагозите са способни да „водят за носа" съдиите, като ги заблуждават.

Темата за демагогията се лансира и в започнатата, но недовършена, а останала само в наброски знаменита трагедия „Ифигения в Авлида", която е творба на **Еврипид**. Нейният сюжет се „върти" около колизиите на Агамемнон, който първоначално решава да принесе дъщеря си в жертва – преди похода към Троя, после се отказва и разкайва, като изпраща спешно писмо за анулиране на това му желание. По пътя вестоносецът е заловен от Менелай, който отначало влиза в люта кавга, но после отстъпва. Пътуващата, заедно с майка си Клитемнестра и брат си Орест, Ифигения, обаче, намира помощ от страна на Ахил, който влиза в сражение с тълпа, която иска да се разправи с нея и която е подтикната към подобни действия от демагога Одисей. В края на трагедията главната героиня сама решава да се принесе в жертва, заради безкрайната си обич към родината.

В знаменитата, а и също така безсмъртна творба на великия **Омир** за „Приключенията на Одисей", обаче, няма да открием нито една дума, която да е пряко посветена на темата за демагогията. Такъв ефект може да се получи и ако проверим деветте книги на **Херодот** (за историята), а така също и в най-великото произведение на **Тукидит** – „История", – там обаче вече на пет пъти се казва нещо за нея, кога пряко, кога косвено..

Първите велики философски гении от епохата на античността, в чиито трудове *за пръв път* се поставя или коментира темата за демагогията, са Платон и Аристотел.

Платон, без чиито трудове открай време е невъзможен нито един курс по политология в света, използва термина „демагогия" или негови производни само три пъти.

Аристотел е другият безсмъртен философ от идеалистическото направление на древногръцката история, който обръща много повече

внимание на демагогския феномен. Макар да си позволява едва *само два пъти* в знаменитата си „Политика" (там и тогава, където и когато става дума за причините, обуславящи преврати на демократични управляващи режими) да спомене директно термина „демагогия", а на негови производни още 38 пъти, като в нито едно друго съчинение не прибягва до употребата на подобна терминология, нему дължим включването в научните дискурси на темата за демагогията, за същността, особеностите и функциите й в битките срещу демокрацията.

В доста цитираната класическа творба на **Ксенофонт** „Лакедемонската полития" нито веднъж не се споменава за ролята на демагогията, а и в творческото наследство на „вечно смеещия се философ" **Хераклит** също така не може да се намери нищо за нея.

Упованията на днешните читатели, че ще открият нещо за демагогията в творенията на емблематични антични философи, описани добре от **Диоген Лаерций** в книгата му „Живот, учения и изречения на знаменитите философи", пак „удрят на камък".

В знаменитата си творба „Римските войни" **Аппиан Александрийски** четири пъти смята за нужно да включи демагогията в причините, механизмите и в биографията на събития, а и в другото си прочуто произведение „Римската история" също не прави такъв жест нито веднъж. И в „Метаморфози", „Скръбните елегии" и „Писмата от Понт" на безсмъртния Публий **Овидий** Назон също няма да открием нито дума за ролята на демагогията. Такъв резултат ще ни съпроводи и при внимателно прочитане на творбите на **Плиний Гай** „Писмата на Плиний Младши" или „Панегирик за император Траян".

В знаменитата тритомна „Всеобща история" на **Полибий** един-единствен път ще стане дума за ролята на демагогията в живота. В прочутата си „География в 17 книги" **Страбон** също няма да спомене каквото да е за демагогията в историята на разни страни и народи. И в знаменитата „История" от 14-те книги на Публий Корнелий **Тацит**, от които до днес са се запазили само от I до IV-та и началото на V-та, както и в неговите, не (по-малко прословути и популярни сред исто-

рите) „Анали”, или в „За произхода на германците и местоположението на Германия” отново ще „ударим на камък”. Но, за сметка на това, в прочутите „Застолни беседи на **Плутарх 7** пъти, в Моралите – 9 пъти демагогията ще се окаже замесена в живота на древните гърци и римляни, докато в друго негово произведение – „Сравнителни жизнеописания”, за нея ще стане дума веднъж, а пък в „Исида и Осирис” няма за нея или за ролята й въобще няма да се спомене.

В заслужено имащата достойно място в културната съкровищница на човечеството творба на **Апулей** „Метаморфози или Златното магаре” също няма следа от позоваване за демагогията, така се случва и в другия му труд „Апологията, или за Магията”.

В безсмъртните и полезни „Епиграми” на **Марк Валерий Марциал** отново няма да открием дори една думичка, нито един намек за влиянието на демагогията в живота.

Съдбата на политическата демагогия през следващите исторически епохи

Надеждите, че това притеснително, одиозно положение може да се промени радикално през следващите исторически епохи и нови типове обществено-политическо устройство, също не се оправдават въпреки очакванията. В това план ни убеждават и данните от целево осъществения анализ. За да вървим последователно през историческите епохи, за да надникнем в културната съкровищница на много страни и народи, ще разделя следващото изложение на части, отнасящи се пряко до изваденото от културните трезори на Великобритания, Франция, Германия, Италия и САЩ. Завещаното от техните видни мислители през различни времена или пък в различни общества е най-категоричното доказателство и за по-особеното отношение към въпроса за демагогията.

Наложително е специално да се отбележи или подчертае, че научните произведения, които са включени в настоящия контент-анализ,

определено имат (като много солидна част от своето повествование и послание, извънредно сериозно и неприкрито) отношение към Властта и Политиката, към техните порядки и прояви във всички сфери на държавата или обществото, а и много често политическата демагогия в тях *косвено*, *иносказателно* се критикува, или пък дори се бичува, без, обаче, това да се извършва и с достатъчно нагледно, добре видимо и пряко споменаване на ролята на този феномен.

Следователно, в проверените творби може нагледно да се установи, че феноменът демагогия в тях доста прилича на митичната *Хидра*, която имала свойствата на мястото на всяка една нейна отрязана глава да предизвиква незабавното изникване на нови две. А по тази причина излиза, че разправата с този вид демагогия сякаш е и *обречена*. Този особен (трудно обясним на масовото и всекидневното съзнание) синдром предполага и ред възможности борбата срещу демагогията да се води (колкото и парадоксално да звучи) и чрез нейните собствени средства. Затова нерядко пародирането, иронизирането и сардонизмът (относно тяхното присъствие, влияние и значение) могат да са път, начин или оръдие за заобиколно, опосредствано, завоалирано или допълнително нейно участие в даден казус, при което да се окаже, че тя – демагогията, – действа на различни степени и с много лица, на отделни равнища, по всевъзможни начини, с всякакви – допустими и незаконни – средства и форми, които хората не могат да схванат напълно. Съвсем преднамерено и последователно всевъзможните преображения на демагогията се натрапвали съзнанието битието на хората от следващите една след друга исторически епохи, в публичния/частния живот на поколенията оставайки най-вече с негативните й ликове, които създавали превратни възгледи за нейната истинска генеалогия и мисия. С течение на времето, с обогатяването и усъвършенстването на идеологическите и политическите арсенали и репертоари, „физиономиите" и дефинитивните стигми за демагогията ставали все по-унифицирани, общовалидни, автоматично възпроизвеждащи се.

Тази странна, но пък и доста трайна възможност се усложнява, а и прикрива още повече и когато хората се срещат, или сблъскват със селекциите и с прилагането на разнообразни реторически подходи, средства, прийоми, или техники, които те възприемат преди всичко в качеството им на демагогски арсенали, или пък репертоари, дори и когато те изобщо не притежават (по своята дълбока, истинска същност) нищо демагогско. Така исторически продължаващото и господстващото едностранчиво обезобразяване на демагогията й придава все повече, все по-трайно и господстващо публично изображение и тълкуване в качеството й на нещо извънредно опасно и публично неприемливо.

Дискредитацията и стигматизирането на политическата демагогия, както и всевъзможните форми и начини за нейното публично репресиране първоначално започват от средите на политиците, след което се пренасят в тези на нейните (уж) безпристрастни и обективни учени, които трябва да дешифрират още по-надълбоко и по-всестранно нейните характеристики и функции, разбира се, в унисон с онова, което е потребно или полезно за техните политически ментори – било със статус на управници, било в позицията на опозиция. Така, привидно съвсем естествено и закономерно, а фактически не винаги съвсем добросъвестно или неутрално, а обикновено съобразени и с определени ползи от реалната, или хипотетична политическа власт, учените възприемат и транслират в потоците на историята и безогледно на трансформациите в обществените системи *една визия* за същността и спецификата, функциите и значението на този феномен, която се превръща в своеобразен категоричен императив за последващите изследователски усилия и трудове за уж напълно ясната и прозрачната природа и мисия на демагогията.

Независимо от прекалено смущаващите прилики и подобия, които сякаш са родени под влияние на едно и също историческо време, обществено мислене и битие, или пък са сътворени от своеобразна независимост от капризите на историческата или обществено-политичес-

ката темпоралност, представите за естеството, функционалността, феноменологията и последиците на политическата демагогия продължават да се тиражират в особен, конвейерен мащаб, а пък и почти винаги с *еднакъв публичен „дизайн"*.

Така видяна, а и преценявана, демагогията се представя на сетивата на простосмъртните хора в битността и битийността ѝ на нещо, което сякаш не познава никакво историческо изменение и развитие, просто защото нейните описания и тълкувания като че ли са спрели, замръзнали, неподвижни въпреки обикалящите ги промени в социума. Нейната „физиономия" все по-целенасочено и неотстъпно бива създавана и предоставяна за публична консумация най-вече в одиозни и крайно отрицателни визии, аспекти. Ако историческото, най-вече публичното време-пространство, политическата събитийност не предоставят добри шансове (тя да бъде социално заклеймена) се преминава към друг вариант – временно да се „замрази" и за нея да не се пише/говори за известен период, след който, щом се появят добри условия, тя да възкръсне пак в одиозния си вид. Тъкмо по тази причина днес можем да изследваме и коментираме немалко десетилетия и даже векове от историята, в които за демогогията няма и нищо споменато в архивите, въпреки че тя фактически, реално е битувала и върлувала в политическия живот тогава.

Подобен дескриптивен и интерпретативен трафарет, носещ се впечатляващо или удивително *независимо* от пулсациите на времето и историческите катаклизми в различните сфери и пластове на обществения живот, се оказва способен да преминава през всички епохи и типове общества – от античността до нашата съвременност, – сякаш че притежава универсален пропуск, пред който обаче са отворени всички възможни двери.

В този смисъл в реалните обществено-политически отношения, връзки, нрави, дела и събития може да има немалко специфични и сложни напластявания или преплитания на различни атрибути, дори странни привидности за демагогията, които оставят впечатления или

правят внушения, че тя е реално налична, пък и осезаемо действена, дори когато има твърде сериозни разминавания между същност и явление, причина и следствие, структура и функции, необходимост и случайност в нейната биографичност. При такива обстоятелства хората обикновено или прекалено често като че ли се ръководят от изглеждащи като доста реални видимости и измамни очевидности, от влиянието и въздействието на всевъзможни типове предубеждения и предразсъдъци, които те притежават за природата и особеностите на даден тип/вид демагогия. А всички тези реалности или възможности определено предполагат и дори изискват едни, далеч по-комплексни научни, обективни и задълбочени изследвания, анализи, обяснения и тълкувания на твърде сложната феноменология на политическата демагогия в нашия свят.

За огромно учудване или голямо съжаление, течението на Времето, ходовете на Историята и промените в мисленето и битието на различните типове общества, класи, стратификационни групи и пр. сякаш *нямат никакво значение* спрямо завещаните от далечното историческо минало, но и господстващи безусловно и безгранично във всяко следващо обществено-историческо съзнание и битие представи за този тип демагогия. Така в живота продължават да се разпространяват и властват едни и същи нейни визии.

Наследството на мъгливия Албион за демагогския дискурс

Франсис Бейкън, завещал на човечеството, науката и политиката великолепни анализи и морално-политически наставления, е първият, който дори веднъж не си позволява да вкара в оборот термина „демагогия". В трудовете на **Джон Лок** също не открих нито веднъж пряко употребен термина „демагогия". Другият „баща" на либерализма – **Томас Хобс,** – използва в трудовете си едва 2 пъти термина „демагози". **Бернард Мандевил,** под чието остроумно перо излиза знаменитата „Басня за пчелите", също „обръща гръб" на употребата на

терминологията за този вид демагогия. В изследванията си за слабостите на човешката природа и човешкия ум, слабостите и недостатъците на човешкото познание, на негативното влияние на афектите върху него, **Дейвид Хюм** също така само на два пъти си позволява да се уповава на и ползва въпросния термин.

Подобен трафарет спазват отвъд Ламанша и знаменити мислители-утописти. **Томас Мор** не вижда потребност и смисъл да се възползва от шумната и пъстра терминология за демагогията. Този скъпернически подход и твърде пестелив стил на отношение към ролята, значението на демагогията са валидни за творбите и на друг велик утопист – **Робърт Оуен**, в чиито избрани произведения отново няма явно следи за нея.

В капиталния труд на изтъкнатия английски историк **Артър Лесли Мортон**, посветен на биографията на английската утопия, отново не става дума за демагогията. И в знаменитата творба на **Томас Карлейл** (за историята на френската революция от 1789 г.) също няма да открием нищо от това, което търсим за политическата демагогия.

В сборника „Управление, политика и общество" с избрани знакови работи на **Едмънд Бърк** само веднъж се споменава нещо за ролята на политическата демагогия.

В смятания за класика в политологическия жанр труд на **Джеръми Бентъм** „Въведение в основанията на нравствеността и законодателството" не може да се открие споменаване за демагогията, макар че тя шества най-често на границата между морала и правото, а в „Тактика на законодателните събрания" той шест пъти визира ролята ѝ.

Джордж Беркли изобщо не се занимава с феноменология на демагогията, макар че изследва мисленето, интерпретирането и общуването, и в които тя винаги присъства.

В станалите класически шедьовър знаменити писма за изучаването на и ползата от историята на **лорд Болинброк** се споменава един път за нея – в бележка под линия.

В едни от капиталните трудове на оказалия огромно влияние над идеологията и политиката **Херберт Спенсър** – „Социална статика. Изложение на социалните закони, обуславящи щастието на човечеството" и „История на политическите институти", – може да се види еднократно насочване на читателското внимание към заслугите на демагогията. В едни от най-популярните му книги – „Етиката на обществения живот", „Личността и държавата" и в прословутия му тритомник „Опити: научни, политически и философски", по-точно, в първи и втори том – липсват споменавания за демагогията.

В една от най-великите творби от историята и теорията на анархистката идеология, излязла под перото на **Уилям Годуин,** която е посветена на анализа на историята, феноменологията, рисковете и вредите от собствеността, само веднъж се цитира нещо, което е практически свързано с твърде богатата колекция от термини за тази демагогия.

В едно по-късно произведение, принадлежащо на **Колин Вард** – „Анархизмът. Много кратко въведение", – едва само на два пъти се споменава за този вид демагогия.

В не по-малко прочутата от икономическите му произведения творба на **Адам Смит** „Теория на нравствените чувства" липсва каквото да е визиране на демагогията.

В класическата си работа „Кратка история на човечеството", **Херберт Уелс** въобще не смята за потребно или полезно да каже/напише нещо конкретно за присъствието, ролята и значението на този вид демагогия в историческия или всекидневния живот. По аналогичен начин към политическата демагогия се отнася и друг велик мислител от мъгливия и странен Албион – **Олдъс Хъксли**, който не счита за нужно или полезно да допусне в своите повествования термини за демагогията в иначе впечатляващо интересните и задълбочените си творби, каквито например са „Вечната философия", „Рай и Ад", „Дверите на възприятието", „Сивото преосвещенство. Етюд за религията и политиката", „наркотиците, които формират умовете на хо-

рата", „Писатели и читатели" и „Малкият Архимед". В други обаче като „Луденските бесове" си позволява веднъж да използва техните услуги, а пък в гениално прозорливата си книга „Завръщането в прекрасния нов свят" се разделя с тези си маниери и цели седем пъти използва тези понятия.

В една от най-известните творби от класическото наследство на английската аналитична философска мисъл и традиция – „Индивидите. Опит за дескриптивна метафизика", принадлежаща на **Питър Стросън,** пак няма да открием нищо за феномена.

В капиталната си двутомна творба „Съветският комунизъм – нова цивилизация?", световно известните съпрузи, които са и съоснователи на прочутото Фабианско общество, – **Синди** и **Беатрис Уебб** също така не използват въпросната терминология.

В трудове и на считания за безспорна емблема на историографията на Великото кралство – **сър Арнолд Тойнби** – като „Цивилизацията пред съда на историята. Светът и Западът", „Преживяното. Моите срещи" и „Ханна – Вторият свят" за сетен път няма да открием думичка или бележка, които да са директно посветени на ролята на демагогията в публичния и частния живот на хората през епохите, а в „Изследване на историята. Възникване, ръст и разпад на цивилизациите", както и в „Изследвания на историята. Цивилизациите във времето и пространството" само по веднъж ще спомене за нея.

В капиталното си двутомно произведение „Изследвания по история на древногръцкото общество" **Джордж Томпсън** също ще подмине, премълчи този тип демагогия.

Видният английски историк, философ и културолог **Кристофър Доусън**, сравняван с Тойнби, Елиот, Маритен, Жилсон, Хъксли и Толкин, в капиталната си творба за Френската революция „Боговете на революцията" едва само четири пъти ще я спомене..

В култовото произведение на **Исая Бърлин** „История на свободата. Русия" само три пъти се казва нещо по повод на демагогията; във „Философия на свободата. Европа" веднъж се споменава за нея, а

в „Северната влъхва" и в „Среща с руски писатели в 1945 и 1956 години" терминологията за идентифициране на демагогията вече отсъства.

В близо хилядата страници на своята много известна, а и твърде често цитирана книга „История на Европа", **Норман Дейвис** едва само път пъти визира демагогията.

В прословутата многотомна „Кембриджска история на древния свят", под редакцията на Дж. **Бордмен** и Н.-Дж.-Л. **Хеммонд**, ще отрием само на три пъти визиране на демагогията в ч. 3 на том 3, още толкова в том 4 и (забележете!) цели 9 пъти в том 5.

Обаче, в двутомната „Кембриджска икономическа история на Европа от новото и най-новото време", излязла изпод редакцията на **Стивън Бродберри** и **Кевин О'Рурк,** и, казано шеговито, вероятно заради икономическия манталитет на авторите й, отново няма да успеем да срещнем каквото да е споменаване за ролята на този вид демагогия, сякаш икономическата сфера е солидно имунизирана и забранена зона за нея.

В прострелият се разказ от 55 г. пр. н.е. до 2000 г. в „История на Великобритания", излязла под редакцията а **Кеннет О'Морган**, на близо 400 страници едва само три пъти се споменава нещо за присъствието и влиянието на въпросния тип демагогия.

В безспорно смятаната за съвременно класическо произведение на **Джон Норвич** „История на Англия и шекспировските крале", също така няма каквато да е следа.

В бестселъра на **Ейза Бриггс** и **Патрисия Клевин**, посветен на историята на Европа от новото и най-новото време, т.е от 1789 г. до наши дни, едва само един-единствен път се визира нещичко, засягащо проблематиката за въпросната демагогия.

Известният английски философ и историк **Кристофър Доусон** споменава за демагогията само веднъж в монографията си „Краят на великата ерес", която, впрочем, е посветена на уж многостранно анализиране на Великата френска революция от 1789 г.

Масивният – по впечатляващия си обем – труд на **Джон Ричард Грин** „Британия. Кратка история на английския народ" приютява (на повече от 1500 страници) само едно отбелязване на присъствието на демагогията, при това едва във втория му том.

В хитовите книги на **Едуард Хюлет Кар** „Що е история" и „Руската революция от Ленин до Сталин 1917-1929" за пореден път няма да намерим нищо за демагогията.

В книгата на **Артър Данто** „Аналитичната философия на историята" също се оказва, че няма заслужено място и роля за политическата и идеологическата демагогия.

В едно от най-значимите за съвременността ни съчинения на **Джон Грей**, посветено (по-конкретно) на тъжните възпоминания за Просвещението и песимистичните перспективи за връзките между културата и политиката, няма и дума за нашия проблем.

Звучи невероятно, но в двутомното съчинение на **Хюстън Стюарт Чембърлейн** – „Основанията на деветнадесетото столетие",– в което страстно, а и мащабно се излага визията за функционирането на обществено-исторически или на социокултурни закони единствено на расова основа, но и апологетизиращо германизма в световен ракурс, също така няма да срещнем нито едно позоваване на ролята на политическата демагогия.

В предизвикалия вълна от остри дискусии и противоречиви читателски емоции сериозен и капитален труд на **Дъглас Рид** – „Грандиозният план на XX-то столетие", който, впрочем, е и сред най-значимите и солидни конспирологични творби, разкриващи мистериите около създаването на един свят, тайно и безпощадно ръководен от глобално олигархично правителство, също няма да открием никаква следа за демагогията.

В станалия хит сред социолозите и политолозите труд на **Майкъл Ман** „Властта в XXI столетие: беседи с Джон Холм", в който читателите се срещнат с уникални и радикални възгледи за генезиса, природата и феноменологията на политическата власт, пак няма и една

(директно посветена) думичка за присъствието, ролята на демагогията.

В превърнатата се в истински научен, културен и философски шедьовър творба на изтъкнатия английски философ **Фредерик Копълстон** „История на философията на Древна Гърция и Древния Рим", том I, за демагогията се споменава едва четири пъти. В друга негова, също популярна книга „История на философията в XX век" тази щедрост е безжалостно санкционирана, поради което ще се окаже, че във философските теории на този век демагогията изобщо няма място и роля. Такъв редукционистки, изглеждащ като „наказателен" подход е валиден и за друга негова култова, творба – „История на средновековната философия", пък и за трета негова „класика" – „От Фихте до Ницше".

В смятаната за класика творба на известния британски философ **Джон Остин** „Как с думи се правят неща" пак напълно ще се разминем с „джакпота" за демагогията.

В класическата творба „Езичник и християнин в смутното време" на английски филолог, историк и религиовед **Ерик Робертсон Доддс**, за сетен път ще посърнем, заради несбъдналите ни се надежди да срещнем едно признание за ролята на демагогията.

Смятаният за една от най-ярките звезди на социологията във Великобритания **Антъни Гидънс** в редица свои монографии, като „Изплъзващият се свят. Как глобализацията влияе на нашия живот", „Последствията на съвременността", „Трансформация на интимността", „Неспокойният и могъщ континент. Какво я очаква Европа в бъдеще", „Устройството на обществото. Очерк по теория на структурацията" и сборника с негови разработки „Съвременна теоретическа социология", също не намира за нужно да спомене и нещичко за демагогията, обаче в прочутия си лекционен курс по социология, който той от години чете в университета в Оксфорд, поне веднъж споменава за нея.

В една от най-цитираните в последните години книги – „Постдемокрацията" на **Колин Крауч**, – също веднъж се пише за демагогията,

и то спрямо атрибутивността ѝ към портретите на Мусолини, Хитлер и Сталин. Озадачаващо е, че в другата си творба, „Странната не-смърт на неолиберализма", той не вкарва в оборот демагогските мотиви.

В нашумялата и доста цитирана монография на **Кори Робин** за страха в политиката веднъж се споменава демагогията. В друга популярна книга – „Реакционният дух", представляваща мащабно изследване на еволюцията на консерватизма от Едмънд Бърк до Сара Пейлин, той вече не се възползва и един път от терминологията за демагогията.

В не по-малко популярната творба на **Дейвид Грин** с иначе твърде примамливото заглавие „Завръщане в гражданското общество" също така един път си ползва терминът, въпреки че именно това общество най-често е пленник и жертва на демагогията.

Роберт Грин – в своята доста нашумяла книга „Изкуството на прелъстяването за постигането на власт", – също не смята за нужно и полезно да разчита на демагогията.

Един от най-популярните автори, награждаван с много авторитетни награди за изследванията си на политическата история – **Пол Джонсън**, – в бестселъра си за съвременността и светът на от 20-те до 90-те години на XX век смята за напълно достатъчно да обясни драмите в този интересен и драматичен исторически период, разчитайки само на петкратно отбелязване на ролята или значението на политическата демагогия.

В един от най-рекламираните и многократно преиздаваните учебници по политология, творческо дело на **Ендрю Хейвуд** (2005), също няма да се открие дори една прашинка от споменаване и обясняване на ролята и значението на този вид демагогия в историческото минало, пък и в бурното настояще на политиката и нейните институции.

В изключително популярната, пък и сега много цитирана монография на **Брайян Каплан** „Митът за рационалния избирател" едва два

пъти се споменава за демагогията, въпреки че е нормално читателят да очаква дискурса за нея да се появява твърде често.

В добилото голяма слава (на оригинален, при това и много сериозен пътеводител в лабиринтите на постмодернизма) капитално произведение на **Кевин Харт** „Постмодернизмът", отново ще се сблъскаме с необяснимото и крайно упоритото нежелание и със стоманеното мълчание да не се отдава почти никаква заслуга на този тип демагогия.

Дори в очевидно прогизналата от съвсем неприкрита омраза или предубеденост книга на **Керри Болтън** „Левите психопати. От якобинците до движението „Окуппай" – само три пъти ще се сблъскаме с употреба на елементи от визираната терминология.

В превърналата се в шедьовър творба на **Антъни Смит**, посветена на критичен анализ на национализма и модернизма, в т.ч. на историята, теоретическите специфики и практическите феноменологии на съвременните нации и национализми, също за пореден път не се намира никакво подходящо място или роля в историята за демагогията.

В книгата на емигриралия по време на нацизма известен и днес германски публицист **Себастиян Хаффнер** „В сенките на историята" едва два пъти се посочва за нея.

В предизвикалата огромен интерес сред учените и читателската публика творба на **Джонатан Пауел** – шеф на администрацията на Тони Блеър в най-горещото десетилетие на Великобритания, с прекалено атрактивното заглавие „Новият Макиавели", също няма да открием дори една-единствена думичка за ролята на този вид демагогия.

Любопитен факт е, че в станалия настолно четиво и за политици и държавници, и за обикновени, простосмъртни граждани труд на **Маргарет Татчър** „Изкуството на управлението на държавата. Стратегии за променящия се свят" може да се установи, че един от най-забележителните в историята Великобритания премиери си позволява само веднъж да спомене за присъствието и ролята на демагогията в историята и политиката.

В станалата през последните години истински хит творба на доскоро непознатия на читателската публика английския социолог **Гай Стендинг** „Прекариатът: новата опасна класа" едва само на два пъти се споменава нещичко за нейната съществена роля.

В предизвикалите огромен научен и читателски интерес творби на един от световно признатите учени и хуманисти в нашата бурна съвременност **Зигмунд Бауман,** – „Глобализацията и последиците за човека и обществото", „Течащата съвременност", „Актуалността на Холокоста", „Да мислим по социологически", „Град на страхове, град на надежди", „Националната държава и какво по-нататък", пак няма да срещнем нито веднъж чувството за потребност или употреба на нещо от извънредно богатата, шумна и пъстра компания на терминологията, директно свързана с демагогията, независимо от факта, че в тези книги се говори/пише за манипулирането на човешкото съзнание и социалната психика, за изкуствено формиране на чувство за вина, но в „Индивидуализираното общество" или пък в „Свобода" той вече ще спомене (по веднъж) нещо и за нея.

Друг авторитетен и нашумял съвременен английски социолог – **Джон Урри,** – в своята, станала еталонна творба „Мобилности", също не счита за необходимо да включи по какъвто и да е начин демагогския дискурс в тълкуванията на засегнатите теми.

Членът на Палатата на лордовете, а и известен английски философ на правото – **Деннис Лойд,** в една най-популярните си творби (за историческата еволюция на идеята за правото през призмата на сблъсъка между репресивното зло и асоциалната необходимост) благоволява аристократично и великодушно поне веднъж да спомене термина.

Превърналата се в голям научен и читателски хит колективна творба „Матрицата като философия", излязла под редакцията на **Уйлям Ирвин**, продължава традицията да не се отдава никакво внимание и заслужена почит на демагогията в човешкия живот. Дори в пожъналата голям успех сред учените и читателските аудитории книга

„Дългът. Първите 5000 години", излязла изпод творческото перо на **Дейвид Гребер** – един от „антилидерите" на прословутото преди няколко години, а пък и днес все още движение „Occupy Wall Street", както и автор за световно мобилизиращия слоган „Ние сме 99%", - също така веднъж се посочва ролята и значението на този вид демагогия в историята.

Даже и в прочутите сред читателите книги на **Сирил Паркинсон** с неговите уникални закони на функциониране на бюрокрацията в съвременния свят, нито веднъж не става дума за демагогията като част от арсенала и репертоара на администрацията. А положението на и около демагогията не изглежда никак по-различно и отвъд Ламанша.

Френската научна съкровищница за демагогията

В една от най-великите книги на всички времена, но пък и странно забравена, която е посветена на непримиримостта или свободолюбието на човешкия дух, излязла изпод перото на почти неизвестния за нашите съвременници, а и за много учени **Етиен де ла Боаси** – „Разсъждения за доброволното робство", отново нито веднъж не се използва терминологията за демагогията, макар и в нея да се говори за нея по-другояче.

В знаменитата утопична творба на **Етиен Кабе** „Пътешествие в Икария" веднъж се споменава за ролята на демагогията. И друг представител на френския утопичен комунизъм – **Жан Мелие,** – не си позволява недопустима, според мирогледа му, щедрост и не се изкушава в тритомното си завещание да прибегне до съблазнителните услуги и ефекти, които могат да му осигурят термините от категориалния „кръг" на демагогията.

В превърналата се в истинско антикварно бижу и в настолна книга за политици и дипломати от много поколения творба на **Франсуа де Калиер** „За начините на водене на преговори с господарите", публикувана през 1716 г., също няма да видим нито едно „замърсява-

не" на логиката и повествованието от терминология, свързана с демагогията. А колкото и странно да звучи, в мемоарите и личната кореспонденция на един от най-великите гении на политическите интриги – **Талейран,** само два пъти се пише за нея.

В съчинението на един от най-блестящите и остроумни умове на Франция – **Люк де Клапие де Вовнарг** – със заглавие „Въведение в познанието на човешкия разум", само един път ще срещнем нещо за демагогията, и то едва в края на притурката с бележки, поради което не се знае дали е негово, или е на редактора на книгата. И друг, не по-малко популярен с оригиналността и проницателността си френски мислител – **Жан де Лабрюиер**, – в своите „Характери, или нрави на днешния век" също не говори за демагогията, макар характерите и нравите, които описва, да са просмукани от нея.

Във фундаменталния творба на **Никола Малбранш** – „Търсене на истината", също няма да се открие следа от проблематизиране или тълкуване за демагогията. Но и пострадалият много в живота си от демагогстващите „свети братя" **Пиер Абеляр** не намира за потребно дори веднъж да спомене нещичко – добро или лошо, – за ролята й в своята изповедална, прочувствена, но и проникновена „История на моите бедствия".

В знаменитото си политическо завещание, казано другояче, в принципите за управлението на държавата на **Арман-Жан дю Плесси**, известен в историята повече като **кардинал Ришельо**, също така не се стига до използване на въпросната терминология.

Във Франция положението не е по-различно от това в мъгливия Албион и в Германия. Там велики умове, като **Рене Декарт**, **Дени Дидро, Пиер Гасенди**, **Дом Леже-Мари Дешан**, **Етиен Боно де Кондиляк** – все тънки познавачи на социалните нрави, недостатъците, слабостите и пороците в обществото и политиката, – също не се възползват от услугите на опасното понятие. **Жюлиен Офре Ламетри** – създател на идеята за човека-машина и човека-растение, в чиито образи (при повече въображение) би могъл да се види профила на

човека-жертва на политическата демагогия, също не си позволява употреба на проклетия термин, който **Клод Адриан Хелвеций** веднъж експлоатира. А **Пол Анри Холбах** прибягва до употребата на подобна терминология едва пет пъти.

В знаменитите произведения на **Жан-Жак Русо** за демагогията също не иде реч. Изненадваща или даже потресаваща е липсата на понятието и дискурса за него в капиталния труд на **Антуан-Луи-Клод Дестют де Траси** – мислителят, който въвежда в научен и публичен оборот понятието „идеолог" и то само 4 години след като в речника „*Робер*" за пръв път в историята на науката, политиката се явява терминът „идеология".

Дори в знаменитите тритомни „Опити" **на Мишел Монтен** също няма да успеем да намерим каквото да било позоваване и използване на терминология за демагогията.

Изумително е, че в своите прочути и безсмъртни „Философски новели", „Философски повести", а и в други шедьоври, като „Богове и хора", „Философски произведения" или „Философски писма", гениалният **Франсоа Мари Волтер** също не благоволява да спомене нещо за огромната роля на политическата демагогия в обществото, срещу която той иначе се бори непоколебимо в голяма част от биографията и с творчеството си, а и въпреки, че е един от двигателите за коренна промяна в политическия език.

Изглежда странно, но и в знаменитите си произведения – „Духът на законите" и „Персийски писма", – **Шарл Луи Монтескьо** не споменава за демагогията, макар често размислите му да се въртят и около нея. А в „Размишления за причините за величието и падението на римляните" той два пъти казва нещо за нея, като единият е в бележките.

В избраните произведения на **Луи Огюст Бланки** само веднъж може да се намери нещо, забележимо споменато за участието на демагогията в политическите игри.

В класическата творба на **Фюстел де Куланж** „Гражданската община на древния свят" на два пъти се пише за нея, а в „Древният град. Религия, закони, институти на Гърция и Рим" тази бройка се увеличава повече от двукратно и стига чак до пет пъти.

В сборника с избрани публични изказвания, речи и писма на една от най-ярките и най-трагичните фигури на Великата френска революция (1789 г**.) – Максимилиан Робеспиер** ще срещнем веднъж нещо, посветено на темата за ролята на демагогията.

Странен е фактът, че в тритомните избрани съчинения на една от най-ярките фигури на Великата Френска революция от 1789 г. – **Жан Пол Марат,** и в сборника с избрани речи на **Дантон** също липсват позовавания на понятия, свързани с демагогията.

В пълните с нескрити предубеждения книги на знаменития **Жозеф де Местр,** като „Религията и нравите на руснаците", „Петербургски писма. 1803-1817 г.", „Четири неиздадени глави за Русия. Писма до руския дворянин за испанската инквизиция" и в „Разсъждения за Франция", посветена на безпощадна критика на Френската революция от 1789 г., отново няма да открием нищо пряко за ролята на политическата демагогия.

В двата тома на знаменитата „История на Английската революция" на **Франсоа Гизо** също липсва визиране на демагогията, сякаш тя отсъства от онези бурни времена. И култовият, задължителен за всеки политологически курс **Алексис де Токвил** не проявява интерес дори към еднократната употреба на тази терминология в уникалните си анализи – както в „Демокрацията в Америка", така и в „Стария режим и революцията".

В друго класическо произведение – „Малкият народ и революцията", – на **Огюстен Кошен**, отново не се прибягва до някакво използване на въпросните понятия, въпреки че тъкмо в ръцете на „малкия народ" се оказват арсеналите на тази демагогия.

В интригуващата си книга, посветена на събитията през Френска революция от 1848 г. и Втората република, **Луи Еритие** също няма да й отдели никакво внимание.

В безспорно считаното за класическо произведение на **Бенджамен Констан** „Принципи на политиката, пригодни за всяко управление" едва само три пъти се споменава нещичко за участието, ролята и значението на демагогията в публичния живот,

В класическите творби и на **Франсоа Гизо** – по-точно в двутомника му, посветен на Английската революция, „Политическата философия: за суверенитета" и „За средствата за управление и опозиция в съвременна Франция" – такива отбелязвания за наличието, ролята и значението на демагогията за пореден път изцяло липсват в текста.

В класиката на **Габриел-Боно де Мабли** „За изучаването на историята. За това как се пише историята" многовековното премълчаване на демагогията пък господства.

В знаменития трактат на големия френски философ, историк, правовед и икономист **Жан Боден**, посветена на метода за „лекичко" познаване на историята, ще успем да открием само едно споменаване на демагогията, при това едва в бележките в края.

В предизвикващата десетилетия научен интерес и непозната за масовия читател знаменита книга на мистериозния **Грасе д'Орсе** – „Езикът на птиците", – пак няма да се срещнем „лице-в-лице" с признаване ролята на демагогията, макар да е главно лице.

В 1864 г. на бял свят излиза чудесната книга на **Морис Жоли**, в която се пише за мистериозната среща-разговор на Николо Макиавели с Шарл дьо Монтескьо в света на сенките, където тези велики мислители, тънки познавачи на секретите на политиката цели пет пъти казват нещо за демагогията в своите поучителни размишления. В публикуваната през 1716 г. класическа творба от златния фонд на дипломацията „За начините на водене на преговори с държавниците", интелектуална рожба на високопоставения ординарен кралски съветник **Франсоа де Калиер**, пак няма да намерим нито ред, в който да се

спотаява нещо за присъствието, ролята и значението на демагогията, на нейните многолики и разнородни прийоми и механизми в публичния – явен, или конфиденциален – живот. А и в изключително популярното и до наши дни съчинение на видния френски дипломат **Луи Руссо де Шамуа** „Представа за идеалния посланик" също няма да се открие нито една думичка за проявленията на демагогията в политическите афери.

В класическото произведение със заглавие „Дипломат. Дипломация", събрало най-знакови творби на двама велики дипломати от края на XIX и началото на XX век – французинът **Жюл Камбон** и англичанинът **Харолд Николсън**, – за сетен път ще се сблъскаме с познатата предпазливост и нежеланието да се ползва въпросната терминология, защото ако Камбон си позволява едно споменаване на демагогията, то Николсън не ще да демонстрира дори и подобно великодушие, т.е. нито веднъж не говори за нея.

И в знаменитото съчинение на един от колосите на френската историография – **Жюл Мишле,** – „Народът", също отсъства каквото и да е за политическата демагогия.

В класическите произведения на **Албер Собул** – „Първата република – 1792-1804" и „Френската селска община – XVIII – XIX век", – пак няма позовавания за нея.

В класически творби на **Албер Матиез** и **Франсоа Миние**, посветени на историята на Великата френска революция от 1789 г., пак властва нейното премълчаване.

В станалото класика съчинение на **Бертран дьо Жувенал** за властта и историята на нейното нарастване, само два пъти се споменава за демагогията. А в друг свой труд – за етиката на преразпределението, – той се оказва по-скъпернически настроен и нито веднъж не експлицира понятия, засягащи демагогията, а пък и нейните превъплъщения.

Дори и „бащата" на социологията – **Огюст Конт,** – в класическия си труд „Духът на позитивната философия (Слово за положителното

мислене)" няма да отдели никаква капка внимание на (и без това) толкова пренебрегваната тематика за демагогията.

За културната съкровищница на Франция не може да се говори/пише без да се отчете и приносът на **Емил Дюркхейм**, в чиито класически творби – „Социологията. Нейният предмет, метод и назначение" и „Самоубийството: социологически етюд", също няма да открием каквото и да е визиране на многовековния ни „болен" проблем.

В класическата творба на **Жан Блондел** за политическото лидерство пак няма да се намери пряко споменаване на демагогията. И в знаменитото произведение на **Фредерик Бастия** „Икономически софизми" подобна стилистика (за сетен път) господства.

В култовите си трудове „Какво е собствеността, или изследване за принципа на правото и властта", „Бедността като икономически принцип" и „Порнократия, или Жената в настояще време", **Пиер Жозеф Прудон** си позволява само три пъти да я визира.

В превърналите се в знаменитост книги на **Жан Габриел Тард** – „Произход на семейството и собствеността", „Социалната логика", „Закони на подражанието", „Общественото мнение и тълпата" и „Същността на изкуството, – може да се види същата предпазливост и голяма пестеливост при регистрирането на значението на демагогията.

В знаменитата си книжка за „Престъпната тълпа" **С. Сигеле** също намира за напълно достатъчно, великодушно само два пъти да спомене за влиянието на феномена.

В излязлата през 1906 г., а и от печатницата на анархистите „Черно знаме" книга на **Жан Граф** „Умиращото общество и анархията" липсва какъвто да е помен за нея.

В едни от най-хубавите си книги („Знание и мъдрост", „Човекът и държавата", „Религия и култура", „За християнската философия", „От Бергсон към Тома Аквински", „Творческата интуиция в изкуството и поезията" и „Философ в света") **Жак Маритен** не стига до ползване на визираните термини. Този жест той не прави в избраните фрагменти от

„Величие и нищета на метафизиката”, където споменава демагогията 2 пъти.

Габриел Марсел в „Да бъдеш и да имаш” продължава традицията на игнориране на демагогията и не прави реверанс, с който да удостовери правото ѝ на живот в социума. А в „За смелостта в метафизиката”, той (цели два пъти!) споменава нещо за нея.

В солидния по съдържание и обем класически труд на един от основоположниците на френския персонализъм – **Еманюел Муние,** – „Манифест на персонализма”, в близо 600 страници ролята на политическата демагогия се отбелязва само пет пъти.

В класическата творба с избрани работи на друг, също не помалко ярък и велик представител на персонализма – **Жан Лакруа**, – само веднъж ще открием нещо за нея.

Споменавайки за великите фигури на френската култура и изкуство, няма как да подминем и **Шарл Бодлер**, който в знаменитите си „Писма”, или пък **Пол Валери**, а и творбите им, посветени на изкуството, също не споменават директно нищичко за нея.

Няма да открием нищо за ролята на политическата демагогия и в класическата творба на **Иполит Тен** за философията на изкуството. И в знаменитата творба на **Тияр Пиер де Шарден** „Феноменът на човека” пак няма даже и микроскопична следа за нея.

В признатото за еталон и обемисто – близо 700 страници, класическо произведение на **Лавис** и **Рамбо** „История на XIX век”, има три позовавания за демагогията. В първия том на известната си творба, посветена на историческото време на Наполеон, **Алфред Рембо** веднъж, а във втория два пъти ще отбележи за ролята на демагогията. А в признатата за класика друга, съвместна тяхна, а и прочута книга „Епохата на кръстоносните походи” те само един-единствен път ще споменат за влиянието на демагогията.

В култовата творба на **Анри-Ирине Марру** „История на възпитанието в Античността (Гърция)”, едва три пъти ще се отбележи нещичко и за ролята на демагогията.

В моментално станалите световни хитове творби на основателя на знаменитата школа „Анали” – **Марк Блок,** – „Апология на историята”, „Кралете-чудотворци”, „Характерни черти на френската аграрна история” и двутомната „Феодалното общество”, нито веднъж няма да открием пряко визиране на ролята и значението на демагогията.

В книгата и на **Робер Фоссие** „Сревновековните хора” също ще се натъкнем на поредното отсъствие на директно почитане на наличието и влиянието на демагогията.

На пръв поглед изглежда като парадоксално или абсурдно, но в силно идеологизираната творба на **Люсиен Февр** „Боевете за историята” също няма да открием и едно позоваване за наличието, ролята и значението на въпросния тип демагогия в публичния живот на личностите, на поколенията или на обществата, които се борят в историята.

В несравнимата си творба „Цивилизацията на класическата Европа”, **Пиер Шоню** само веднъж ще си позволи да посочи демагогията, като въплъщение на квадратурата на кръга относно необходимостта от неподкупна администрация в държавата.

Сред най-цитираните изследвания за Великата Френска буржоазна революция – 1789 г. се нарежда и книгата на **Огюстен Кабанес** и **Леонард Насс с** атрактивно заглавие „Революционната невроза”, в която три пъти се споменава нещичко за демагогията.

В считаната за оригинален опит – за разплитане на сложните връзки и оплетените зависимости между религията и Великата френска революция, – книга на **Алфонс Олар** „Християнството и френската революция. 1789-1802” има само един опит за пряко фокусиране на вниманието и интереса на читателя към демагогията. В други негови шедьоври, като „Култът към разума и култът към върховното същество по време на френската революция” или в надхвърлящата 1000 страници политическа история на това велико събитие, знаменитият историк изобщо няма да спомене нещо пряко за наличието, ролята и значението на демагогията в тези драматични исторически събития.

В надхвърлящата 500 страници фундаментална книга на **Анри Мишел** – „Идеята за държавата. Критическият опит на историята на социалните и политическите теории във Франция от времето на революцията", подобни споменавания също липсват.

В предизвикалата взрив от научни полемики хитова книга на **Франсоа Фюре** „Постижението на френската революция" два пъти се лансира нещо за влиянието на демагогията в смутните временае, а в другата си капитална творба – „Миналото на една илюзия", – той въобще не си позволява да използва подобна терминология, въпреки че текстът е посветен на „развенчаване" на комунистическите идеи и практики, а и че има глави за раз/очарованието от тези идеи и практики, предполагащи нещо за демагогията.

В превъзходната и несравнима по дълбините на проникновените анализи книга на **Ален Про** „Дванадесет урока на историята" за сетен път няма да открием нищичко.

В безспорната класика на **Жорж Дюби** – „Европа в Средните векове", но и в петтомната творба, където с **Мишел Перро** са главни редактори, а и посветена на историята на жените от Запада, няма да открием директно визиране, споменаване за политическата демагогия. Но в „Тричастният модел или представите на средновековното общество за самото себе си" **Дюби** вече ще намери за полезно три пъти да спомене за нея.

В съвместната книга на **Жан Делюмо** с **Джеймс Фрейзър** „Идентификация на ужаса", специално посветена на историческата и културната еволюция на чувството за ужас, също така нито веднъж няма да се спомене каквото и да е нещо за демагогията.

Жан Флори – във великолепната си творба за идеологията на меча или за предисторията на рицарството, – веднъж ще й отдели някакво, ала не централно внимание.

В брилянтно написаната и дълбоко проникновена книга на световноизвестния **Андре Моруа** „История на Франция", едва само на три пъти ще се каже нещо за нея.

В станалите вече неразделна част от френската научна и културна съкровищница книги на **Филип Ариес** – „Времето на историята", „Човекът пред лицето на смъртта" и „Детето и семейният живот при стария режим", – също отсъстват такива позовавания.

Фернан Бродел в прословутата си „Граматика на цивилизациите" само 2 пъти си позволява да се „опре на рамото" на термини, свързани с политическата демагогия, а в трите тома на „Какво е Франция", „Динамика на капитализма", и в трилогията си за историята на „Средиземно море и средиземноморският свят в епохата на Филип II" няма да спомене каквото и да било за нейното присъствие, значение или пък за ролята й.

В класически творби на **Жан Делюмо** („Цивилизация на Възраждането", „Грях и страх. Формиране на чувството за вина в цивилизацията на Запада. XIII-XVIII век" и „Ужасите на Запада") изстрадаността ни и ненаситна мечта (по някакъв начин да се срещнем) с отбелязване на демагогията пак ще си остане невъзможен (за въплъщение) блян.

В класическото произведение на **Мишел Пастуро** – „Символическата история на Европейското Средновековие", – няма да открием това, което така неистово търсим.

В една от признатите за съвременна класика френски творби – „Революционният празник. 1789-1799", на **Мона Озуф** за пореден път ще се натъкнем на упоритото и многовековно неспоменаване на каквото да са термини за политическата демагогия.

Превърналата се в несъмнен библиографски хит великолепна творба с размишленията на един от най-финитe познавачи и проникновени анализатори на мистериите на античната философия – **Пиер Адо**, – „Философията като начин да се живее", също не доставя никакво удоволствие на читателя да се срещне с въпросите за истинската физиономия, реалното наличие и въздействие на демагогията. Но и в другата си, също култова книга – „Какво е античната философия?", – той пак лишава читателя от възможност да научи нещо за нея. И в

третата му монография, пак посветена на древността се срещаме с такива казуси. В двутомника „Гръцката философия", с авторски материали, посветени на Платон и Аристотел в първи том, **Моник Канто-Спербер** три пъти споменава за демагогията – два пъти в частта за Платон и веднъж в тази за Стагирид.

В безспорно силно интригуващия труд на **Пол Ламерел** – „Първият византийски хуманизъм", – също се оказва, че липсва „свободен парцел", където демагогията може да се приюти, или където тя може да се развихри, пък и да покаже истинското си лице.

В считания за уникален и масово цитиран в днес труд на **Анри Корбен** – История на ислямската философия, – също липсва позоваване, препращане към демагогията.

Видният френски философ и икономист, вещ познавач на потайностите в историята на Западна Европа и Близкия изток **Жорж Корм** в творбата си „Религиозният въпрос в XXI век. Геополитиката и кризата на постмодерна" не използва тези понятия.

В нашумелия си труд, посветен на изследване на средновековното мислене и властовите похвати в църквата, **Ален де Рибера** обръща нула внимание на феномена.

Знаменитият френски историк **Жак Ле Гофф** в популярните си книги за цивилизацията на средновековния Запад; за интелектуалците и за въображаемото в Средновековието; за историята и паметта; за парите в тази тъмна епоха, или за другото средновековие; за героите и чудесата на Средните векове; за раждането на чистилището и на Европа; за историята на изграждането на Европа, увлекателно и оригинално разказана за деца) също не вижда никакъв повод и смисъл здраво да се опре на термини, касаещи демагогията. Този стил се запазва непокътнат и във феноменалната му съвместна работа – заедно с **Никола Трюон**, посветена на историята на тялото в средните векове.

В друго феноменално тритомно произведение – „История на тялото", излязло под общата редакция на **Ален Корбен, Жан-Жак**

Куртин и **Жорж Вигарелло**, отново няма да успеем да открием каквото и да е пряко споменаване на ролята на демагогията.

В предизвикалата огромен читателски и научен интерес книга на **Жерар де Пюимеж** „Шовен – войникът-орач", посветена на истинския прототип на термина „шовинизъм", едва само на четири пъти се отбелязва нищичко и за ролята на демагогията.

Абсолютно нищо няма да успеем да открием и да научим за естеството, функционалните проявления, ролята и значението на политическата демагогия и от хитовата творба на **Ален Деко** „Великите тайни на историята", пък и от несъмнено блестящото произведение на **Роже Шартие**, което е посветено на изследване на неимоверно драматичната история на писмената култура и на нейните специфични ограничения или зависимостите в историята или обществото, сякаш в тях демагогията няма никакво място.

Потискаща липса на термини, насочващи към политическата демагогия има и в безспорно и отдавна смятаната за класическа творба на знаменития **Ален** „Съждения".

Нито една дума, която да е директно посветена на ролята на демагогията, няма да открием и в известните книги на друг изтъкнат френски мислител – **Етиен Жилсон**, – „Духът на средновековната философия", „Философът и теологията", „Томизмът. Въведение във философията на св. Тома Аквински" и „Философията в средните векове".

В едни от най-популярните книги на незабравимия, а пък и несравнимия **Морис Бланшо –** „Неописуемото съобщество", „В очакване на забвението", „Пространството на литературата", „Мишел Фуко – какъвто си го представям", – отново няма да открием никакво споменаване на въпросите или нещо пряко от терминологията за демагогията.

И **Жак-Люк Нанси** в известните и цитирани от научните колегии монографии „Corpus", „Непроизводимото съобщество", „Битие – единично и множествено" и „Сексуални отношения?" също не прави усилия да включи тези термини в своите дискурси.

Опърничавото мълчание (за присъствието и ролята на демагогията в живота на хората) пронизва и в три от най-високо ценените и силно цитирани днес монографии на **Роже Кайуа** – „Митът за човека. Човекът и сакралното", „Игри и хора. Статии и есета по социология на културата" и „В глъбините на фантастическото. Отразените камъни".

В знаковите за историята и културологията творби на **Робер Мюшембле** – „Очерци по история на дявола" и „Оргазмът или любовните утехи на Запада. История на наслажденията от XVI век до нашите дни" – пак болезнено ще „ударим на камък".

В научния анализ на понятието за властта, дело на големия френски мислител от руски произход **Александър Кожев**, няма каквото да е споменаване на демагогията. Това мълчание продължава и в капиталния му труд „Въведение в четенето на Хегел", но пък в „Атеизмът и други работи" той вече, макар и само веднъж, ще я отбележи.

В прочутите философски трудове „Битие и нищо. Опит за феноменологическа онтология", „Какво и литературата", „Очерк по теория на емоциите", „Погнусата", „Бодлер" и „Въображаемото – феноменологическа психология на въображението" и „Проблеми на метода", рожби на гениалния ум на носител на Нобелова премия за литература (1964) – **Жан-Пол Сартр,** липсва видимо и пряко споменаване на демагогията. Такова отсъства и в други негови много популярни творби, като например, в „Думи", но така също в пиесите му „Дяволът и господ бог" или пък в „Зад затворените врати".

В знаменитата си творба – „Размисли за насилието", световно известният теоретик на революционния синдикализъм **Жорж Сорел** обаче единадесет пъти я отбелязва.

„Иконата" на лявата мисъл във Франция – **Луи Алтюсер,** – в книгата си, специално посветена на Ленин и философията, пак нито веднъж няма да визира демагогията.

В световната реликва на антикомунистите и десните творба на **Раймон Арон** „Демокрация и тоталитаризъм" визиранията за демагогията са 10, но в другата му книга „Опиумът на интелектуалците" няма

да срещнем и едно споменаване за този феномен. Подобен стил на премълчаване и елиминиране на каквото да е депозиране на наличието и ролята на този тип демагогия явно царства и в знаменитата му, смятана отдавна за класика, фундаментална разработка „Етапи на развитието на социологическата мисъл".

Един от най-високо ценените днес в областта на философията, социологията, психоанализата и културологията мислители – **Жорж Батай**, – също демонстрира притеснение и недоверие да се възползва от услугите на терминологията за демагогията, въпреки своя интерес и пряко участие в обществено-политическия живот на Франция. В станалите неотменен и постоянно демонстриран образец за френската културна съкровищница негови знаменити творби (като „Вътрешният опит", „История на окото", „Ненавистта към поезията", „История на еротизма", „Литературата и злото", „Проклетата участ", „Процесът на Жил де Ре", „За Ницше"), също не можем да намерим (и при най-щателно претърсване на впечатляващите му текстове) пряка следа за демагогията.

Никъде в своите много добре познати и високо ценени произведения – в „Новият рационализъм и новият научен дух", „Философското отрицание", „Поетика на бляновете", „Поетика на пространството", „Вода и блянове", „Блянове за въздуха", „Земята и бляновете на волята", и в „Земята и бляновете за покоя" – **Гастон Башлар** не смята за необходимо или пък за редно и заслужено да подчертае нещо за ролята на демагогията.

Ален Сокал и **Жан Брикмон** в предизвикалата сериозна дискусия тяхна книга „Интелектуални уловки", посветена на безпощадно иронично „изтърбушване" на постмодерната философия и нейните отражения в различни сфери на публичния и частния живот на съвременните хора, също така въобще не използват термините за демагогията.

В станалата настолна и научна реликва или сакралност творба на **Жорж Баландие** за политическата антропология отново няма да намерим нищичко за демагогията.

Марсел Гоше, при изследване задачите на политическата философия, също не намира за нужно да каже каквото и да е за присъствието или за ролята на демагогията.

Филип Серс в нашумелия си днес труд „Тоталитаризмът и авангардът. В предверието на задпределното", изследващ тоталитарните установки в нацистката политическа практика в културната сфера отново нито веднъж не споменава за демагогията, което изглежда парадоксално след като Хитлер, Гьобелс и Химлер за нейните еталони.

Изглежда немислимо, но е реален, очеваден факт, че и в популярната книга на **Франсоа Лаку-Лабарт и Жан-Люк Нанси** за нацисткия мит няма да срещнем нито веднъж използване на елементи от богатата терминологична колекция за демагогията.

Колкото и невероятно да изглежда, факт е, че и в една от най-популярните, най-цитираните днес френски творби, рожба на ума и перото на **Ги Дебор** – „Обществото на спектакъла", – също отсъстват каквото и да са директни позовавания на демагогията.

В книги на смятания за безспорен лидер на съвременната лява социално-теоре-тическа мисъл **Пиер Бурдийо** отново няма да срещнем визираният синдром. Той нито веднъж не споменава за демагогията в „Практическият смисъл", „Социология на политиката", „Политическата онтология на Мартин Хайдегер", „Властта на правото. Основи на юридическото поле" и в сборника „Социология на социалното пространство". В „Начала" той само веднъж използва термин, отнасящ се до този вид демагогия, а в „Социалното пространство – полета и практики" и съвместния си труд с Жан-Клод Пассрон (за възпроизводството) ще премине това табу и четири пъти ще каже нещо за нея.

В съвместната книга на **Пиер Бурдийо, Люк Болтански, Робер Кастел** и **Жан-Клод Шамборедон**, посветена на фотографията и со-

циалните й употреби, отново няма да намерим каквото и да е директно зачитане и споменаване на ролята на демагогията.

В съчиненията на култовия днес **Жан Бодрияр** пак сме свидетели на скрупульозност и предпоставеност към употреба на термини, свързани с демагогията. Само в една от книгите си – „Символичният обмен и смъртта", той на два пъти си позволява да спомене за нея. В другите си капитални творби – „Системата на нещата", „В сянката на мълчаливото мнозинство, или гибелта на социалното", „Пароли. От фрагмент към фрагмент" и „Симулакри и симулации", – това разточителство му се вижда прекалено, и той се ограничава до едно споменаване на нея. В не по-малко популярните му книги, като „Към критика на политическата икономия на знака", „Прозрачността на злото", „Америка", „Съблазън", „Потребителското общество", „Сянката на хилядолетието и прекратяването на 2000-та година", „Реквием за масмедиите", „Да забравиш Фуко", „Екстаз и инерция", „Съвършеното престъпление", „Естетика на загубата на илюзии" и „Фатални стратегии" не счита за нужно да каже каквото и да е за нейното присъствие.

Не можем да си представим богатството на френския философски и морално-етически манталитет без да споменем за мрачното, оригинално и проникновено творчество на **Емил-Мишел Чоран,** в чиито творби „Горчиви силогизми" и Признания и проклятия" отново липсва каквото и да осезаемо, директно споменаване за демагогията. Това не е учудващо – във вселената на песимизма няма място и роля за такъв феномен!

В отдавна превърналата се в знаменитост, а пък и задължителна за позоваване не само от психолозите монография на **Серж Московичи** – „Векът на тълпите", – демагогията се подвизава чрез своите разнолики термини всичко на всичко само четири пъти. А в другата си, не по-малко популярна и масово цитирана в последните години творба, рожба на съавторските му усилия, заедно с **Елиас Канети,** – „Чудовището на властта" двамата изтъкнати изследователи считат за напълно редно само веднъж по страниците й да се появи силуетът на

термин, отнасящ се и до ролята на демагогията за тълпите. Що се отнася до най-известното и цитирано в научните колегии произведение на **Елиас Канети** – „Масата и властта", – то и в него пък няма да се открием нищо за феномена.

Съвременната хуманитаристика не може да пропусне творчеството и на **Еманюел Левинас**, който в емблематичните и прославените си книги – „Времето и Другият", „Пътят към другия" и „Хуманизмът на другия човек" нито веднъж не споменава за демагогията. В „ Трудната свобода" само един път напомня за съществуването й, а в „Тоталност и безкрайност" надминава себе си и цели три пъти ще посвети нещо на нея.

Рене Жирар не бива да се пренебрегва и подминава, когато се пише и говори за прочутите фигури на високата френската духовност.В знаменитата си творба „Изкупителна жертва" той веднъж споменава за демагогията, а в другата си популярна творба – „Критика от скривалището", – не си позволява дори и този прекален, или странен лукс.

В емблематичната творба на **Жюлиен Бенда** „Предателството на интелектуалците", днес също твърде често цитирана, само веднъж се визира ролята на демагогията, въпреки че в този знаменит труд са изкарани на светло или разобличени много от слабостите, недостатъците и пороците на интелектуалците, които засягат и демагогията.

В класическите произведения на един от най-големите френски социолози – **Морис Халбвакс**, – „Социалните рамки на паметта" и „Социалните класи и морфологията" също няма да намерим пряко визиране на политическата демагогия. Но пък и в оригиналната творба на **Ален Турен** „Завръщането на действащия човек. Очерк по социология", отново ще се сблъскаме с липсата на каквито и да са споменавания за нея. А подобен ефект ще открием ако внимателно прочетем отдавна смятаната за безспорна класика монография на **Жорж Гурвич**, носеща заглавието „Диалектика и социология".

В хитовата творба на **Патрик Шампан** „Да създаваш мнение. Новата политическа игра" обаче, цели седем пъти се визира нещо пряко за демагогията, което вероятно също е малко, като се има предвид и какво всъщност демагогията прави с мненията.

В популярната и често цитирана книга „Политически очерци за XIX и XX векове от **Клод Лефор** също няма визиране на демагогията. Това настроение обхваща и **Марк Ферро**, който в хитовата си книжка (как се разказва историята на децата в различни страни по света) също не вижда смисъл да изважда наяве нейната твърде особена роля.

В предизвикалата голям читателски интерес творба на **Доминик Ливен** „Аристокрацията в Европа. 1815-1914", предлагаща детайлен анализ на манталитета, нравите на това съсловие, едва само четири пъти се отбелязва нищичко и пряко за демагогията.

В считания за еталон в преподаването на политическа социология труд на **Доминик Кола** само два пъти се подсказва нещо, свързано с демагогията. И в класическата работа на известния френски историк, философ и социолог **Пол Лакомб** – „Социологически основи на историята", за сетен път няма да открием нито едно позоваване.

В двутомните дневници на прочутите братя **Едмонд и Жул де Гонкур** също няма директно да успеем да наблюдаваме „ритуала" на признаването на демагогията.

Ако семиотиката и културологията днес не могат да минат без споменаване и на **Ролан Барт**, трябва да отбележим, че той може да мине без визиране на демагогията в някои от най-касовите и цитираните си трудове, като „Фрагменти от речта на влюбения", „Митът днес", „Митологии", „Нулева степен на писмото", „S/Z", „Сад, Фурие и Лойола", „Семиотика и поетика" и „Ролан Барт за Ролан Барт", а в „Система на модата. Статии по семиотика на културата" ще прояви благосклонност и веднъж ще я почете.

В смятаните за класика произведения на **Пол Рикьор:** „Памет, история, забрава", „История и истина", „Аз самият като друг", „Херменевтика, етика и политика", „Конфликтът на интерпретациите", „Пътят

на признанието", двата тома на „Време и разказ", „Пътят на признанието", също липсва каквото да е пряко визиране на присъствието или значението на политическата демагогия в познанието и в публичния живот.

Шокиращ е фактът, че в култовата творба на **Жан-Франсоа Лиотар** „Постмодерната ситуация" дори веднъж не става дума за демагогията и то при положение, че в тази ситуация главната роля е отредена на езиковите техники. В „Хайдегер и „евреите" обаче той великодушно отпуска един шанс на термин, който пряко засяга демагогията.

В някои от най-цитираните трудове на **Мишел Фуко**, като „Археология на знанието", „Думи и вещи. Археология на хуманитарните науки", „Надзор и наказание. Раждането на затвора", „Ранни работи", „Дискурс и истина", „Воля за истина. Отвъд знанието, властта и сексуалността", „История на безумието в Класическата епоха", „Ненормалните", „Психиатричната власт", „Психичната болест и личността", „Херменевтика на субекта", „История на сексуалността" (2 т.), „Раждането на биополитиката", „Раждането на клиниката", „Трябва да защитаваме обществото", „Безопасност, територия, население", „Живописът на Мане", трите знаменити тома, които са посветени на „Интелектуалците и властта", макар да поставя на предна линия темата за властта, изтъкнатият мислител не си позволява да спомене нещо за демагогията. Само в третия том на „История на сексуалността" Мишел Фуко намира за необходимо да каже веднъж поне нещичко директно за нейното присъствие, за ролята и значението ѝ в живота на човека. А в „Управлението на себе си и на другите" надминава всички очаквания като цели седем пъти визира нещичко, което е пряко свързано и с политическата демагогия.

Станалият приживе икона за постмодернистите **Жак Дерида** в общата си книга с румънската изследователка Елизабет Рудинеско „После какво… Диалог", не се сеща за ролята на демогогията. Този хладен стил той показва и в други свои популярни творби – „От икономия на ограниченията към всеобща икономия: хегелианство без

сдържаност", „Диссеминация", „Ухобиографии", „Около Вавилонските кули", „Шиболет", „Пепелта на угасналия прах", „За пощенската картичка от Сократ до Фройд и не само", „Жак Дерида в Москва. Деконструкция на пътешествията" и „Призраците на Маркс". Обаче в „Маркс и синове", както и в специално посветеното на Еманюел Левинас есе „Насилие и метафизика", а също и в култовия му труд „За граматологията" демагогията се споменава веднъж, а в „Писмо и различие" това позоваване дори се и удвоява.

В своята (многократно днес цитирана) работа „Фуко – неговата мисъл и личност", – **Пол Вен** също избягва темата и терминологията за демагогията, обаче в „Как пишат историята. Епистемологически опит" си позволява два пъти да каже нещо за нея.

В известните творби на ученика на Жил Дельоз и изтъкнат философ, културолог и антрополог **Марсел Енафф** „Дарът на философите. Преосмисляне на взаимността", „Клод Леви-Строс и структурната антропология" и „Изобретяването на тялото на либертина" също отсъстват каквито и да са директни позовавания за този тип демагогия.

В хитовата книга на **Жил Липовецки** „Ерата на пустотата. Есе за съвременния индивидуализъм" само веднъж се пише нещо за ролята и значението на демагогията.

В „Към пропастта" на **Едгар Морен**, разказваща как изчезва съвременният и постмодерен свят, също така прекалено натрапчиво, дори и контрастно се оказва, че политическата демагогия е съвсем излишна като проблемна сфера и като терминология.

В родилата доста големи дискусии в научните и читателските среди книга „Краят на човешката изключителност" на **Жан-Мари Шаффер** отново няма да открием причина или повод демагогията да се „набърка" в развенчаването на човешката природа, макар че именно демагогията разкрасява (и то до въз бога) нечии човешки персони.

А и в култовата монография на **Андре Горц** „Нематериалното – знание, стойност и капитал", за пореден път няма да намерим никакво споменаване за демагогия.

Друг голям съвременен френски авторитет – **Бернар Манен**, в нашумялата си днес творба за представителното управление също изобщо не визира демагогията. Това обаче прави и другата, много голяма фигура в интелектуалния живот – **Пиер Манан** – в несъмнено популярната си книга „Общодостъпен курс по политическа философия".

В произведенията на един от най-авторитетни съвременни френски философи – **Жан Рансиер,** – „На края на политическото", „Споделяйки чувственото" и „Безсъзнателното естетично", тривиалният редукционистко-пренебрежителен стил към отчитане присъствието и ролята на политическата демагогия продължава. В „Несъгласието. Политика и философия" той веднъж ще спомене демагогията – и то при анализа за Солон.

В хитовата монография на **Ален Рено** „Ерата на индивида. Към историята на субективността" очакванията ни да открием нещичко за демагогията ще бъдат разбити.

Дори ултра-левият **Даниел Бенсаид** в нашумялата си книга за спектакъла като висша форма на стоковия фетишизъм само веднъж ползва „демагогска" терминология. В друга своя популярна книга – „Болшевизмът и XXI век" – той не намира за полезно да я спомене, както ще стори и в създалата огромен научен и читателски фурор творба – Маркс. Инструкция по приложение", – аранжирана с чудесните карикатури на Шарб.

В превърналата се в супер-хит сред психоаналитиците монография на **Жил Дельоз** и **Феликс Гатари** за анти-едиповия синдром, капитализма и шизофренията, също няма да открием помен от визирания термин. И в предишната си, също популярна книга – „Какво е философията", – те не намират повод да засегнат темата за демагогията. Такъв ефект ще намерим и в култовите творби на **Жил Дельоз**, посветени на Франсис Бейкън, Дейвид Хюм, Бенедикт Спиноза, Имануел Кант, Анри Бергсон, Марсел Пруст и Ницше, а и в книгите му за преговорите, различието и повторението, критиката и клиниката, логиката

на смисъла, обаче в „Кино" той ще се отпусне и веднъж ще каже нещо за демагогията. Отбелязване на ролята и значението на последната не личи така също и в предизвикалата твърде остра полемика негова книга „Май 68-ма не съществува".

В предизвикалата голям научен интерес и читателски фурор творба на **Симона Вейл** „Тежест и благодат" ще намерим едва само една бегла следа за демагогията.

Спазване на великата „омерта" – да не се говори/пише нищо за политическата демагогия, – личи и при проверка на текстовете на едни от най-емблематичните днес, а и фундаментални книги на **Бруно Латур** – „Новото време не е било. Есе по симетрична антропология", „Реасамблиране на социалното. Въведение в акторно-мрежовата теория" или в „Науката в действие: следвайки учените и инженерите вътре в обществото". В „Пастьор. Войната и мирът на микробите" той поне веднъж използва такива термини.

Люк Болтански и **Ев Кияпелло**, разглеждайки съвременните исторически драми и глобални, континентални, регионални или национални кризи в държавата и обществото и пледирайки, че капитализмът процъфтява, но социума деградира, че за неправилните преценки и неефективните управленчески решения в политиката основна отговорност и вина се пада на липсващата истинска критика на случващото се в обществено-политическата действителност и в живота на гражданите, също не предпочитат да споменат дори веднъж демагогията. **Болтански,** в тандем с **Лоран Тевено**, в друга творба, посветена на критиката и обосноваването на справедливостта в изпълнения с колизии всекидневен живот в съвременните градове, в непрестанно ескалиращите всевъзможни конфликти в жизнените светове на техните обитатели, не намират (изобщо!) причина и повод да засегнат поне веднъж темата за ролята на политическата демагогия.

Корнелиус Касториадис – също така доста знаково име днес, в своята книга, посветена на въображаемото установяване на общество-

то, си позволява само веднъж да вкара в обръщение някои термини от лексикона, свързан с политическата демагогия.

В една от най-популярните творби на **Ален де Бенуа**, разкриваща греховете и престъпленията на либерализма и на съдбовната потребност от легитимация на съвсем нова, четвърта идеология, също няма място, а пък и роля за политическата демагогия. Същото пренебрежение към този феномен проличава и в другата му нашумяла книга, ангажирана с тълкуванията как човек може или трябва да бъде езичник в нашето време. Най-изненадващо обаче е, че в труда си, ангажиран с поглед от другата страна на правата на човека и в защита на гражданските свободи, де Бенуа също не споменава за нея.

Изглежда като абсурд, но в често цитираните (антикомунистически) книги на **Анри Безансон** – „Бедствието на века. Комунизъм, нацизъм и уникалност. Катастрофи" и „Извращението на доброто. Соловьов и Оруел", също липсват тедиа позовавания.

В едни от най-известните съчинения на **Вадим Дамие** – „Тоталитаризмът в XX век" и „Анархо-синдикализма в XX век", – отново няма да се намери място и роля за демагогията, но в друго свое произведение – „История на анархо-синдикализма. Кратък очерк", – той си позволява веднъж да се възползва от термини, касаещи демагогията. В творбата и на друг, също много виден теоретик на анархизма, оставил и името си сред най-великите представители на това (идеологическо и политическо) движение – **Пол Елцбахер**, – се споменава едва само два пъти за ролята на демагогията в обществено-политическия живот, което е буквално шокиращо или непонятно, особено пък когато за нея говорят/пишат за нея анархисти, популисти и пр., разчитащи на нейните „услуги".

В предизвикалата голям интерес в научни колегии и читателски публики творба на солиден международен авторски колектив и под ръководството на **Мишел Жирар** „Индивидите в международната политика" само веднъж се споменава за демагогията. А и в станалата читателски хит книга на **Доминик Моизи** „Геополитика на емоциите.

Как културата на страха, унижения и надеждите трансформират света", отново скъпернически, т.е. само веднъж се стига до използване на термин от демагогската кохорта.

Традиционно омразната на хората от Острова Франция с нейната своеобразна култура и политическа инструменталност не е единствена, нито е огледално отражение на исторически протяжно нижещата се през вековете превратна картина за демагогията. Същите „дефекти" притежават и много мислители от териториите на днешна Германия.

Германия и нейните мислители за демагогията

В първата четвърт на XVII век, в разгара на 30-годишната война, на бял свят се появява известната творба на **Хуго Гроций** (1994), в която (незнайно защо!) не се намира никакво място, а и роля на демагогията в инак безпощадни баталии за установяване на политически и правен контрол над държавата и обществото, в мира и войната.

Великият борец за реформиране на католическата църква – **Мартин Лутер,** – в прословутия „Трактат за добрите дела" също изобщо не напомня за ролята на демагогията, като че ли тя реално отсъства от всичко това, срещу което и той яростно се бори.

Готфрид Вилхелм Лайбниц, завещал на човечеството възторжени редове за най-прекрасния от всички възможни светове – творение на всемогъществото на Бога, което си е чистопробна демагогска визия, също не споменава нищичко за демагогията.

В гениалното творчество на **Имануел Кант**, посветил стотици страници на проучването на злото в човешката природа или на метафизиката на нравите в обществото, също отново няма да открием дори и най-малка или пък косвена следа от демагогията.

Другият безсмъртен немски философски титан и гений – **Г.В.Ф. Хегел**, – в своите енциклопедични и многотомни философски трудове за науката, логиката, религията и правото също не прибягва до термина „демагогия" и неговите производни. А това е интересно като се

има предвид, че по негово време реакционерите в науката и политиката етикирали като демагози представителите на либерално-демократичните кръгове. Единствените си изключения и „прегрешения" в този план той върши пет пъти, но не в сериозни и дълбокомислени научни текстове, а в личната си кореспонденция до никому неизвестните днес на учените или читателите Крейцер, Нитхаммер, Хинрикс и Ханс. За разлика от него, в блестящите си творби за изкуството и културата, **Фридрих Вилхелм Шелинг** веднъж споменава демагогията, във връзка с научните си анализи на творчеството на Аристофан – по-точно на неговата язвителна или сатирична критика към Клеон.

В класическите трудове на **Лудвиг Фойербах** – тритомната „История на философията" и „Същността на християнството" – пак няма да открием пряко споменаване на демагогията, което е доста странно като се има предвид и силно критичния му патос.

В своите размисли и мемоари за историята и политиката великият политик и държавник **Ото фон Бисмарк** само два пъти се възползва от термини за демагогията.

В историческия шедьовър – творбата на **Йохан Готфрид Хердер** „Идеи за философията на историята на човека", няма да срещнем никакво позоваване на демагогията.

В избраното от капиталният труд на **Вилхелм Винделбанд** от „Дух и история" отново няма да намерим каквито и да са позовавания за значението на демагогията.

В първия и третия том на станалата научна знаменитост трилогия на **Йохан Густав Дройзен** „История на елинизма" за демагогията ще стане дума само по два пъти, докато във втория й том такова позоваване ще се осъществи само веднъж.

В шедьовъра на видния немски филолог-класик **Вернер Йегер** – тритомната „Пайдея. Възпитанието на античния грък", – ролята на демагогията се отбелязва пестеливо. В първи том има седем позовавания, във втория – само три подобни фиксирания.

В доста търсена монография на **Едуард Целер** „Очерк за историята на гръцката философия", чието девето издание в руски превод е правено от големия философ Симеон Франк, за сетен път няма да открием нищо, посветено директно на демагогията.

За разлика от **Макс Вебер**, обичащ често да ползва терминология, свързана и с фиксиране на проявите на демагогията, друга велика фигура от историята на социологията – **Вернер Зомбарт,** осезаемо се разполага на противоположната страна, като въобще не се възползва от щедрите й услуги, за да опише тайните на публичния живот.

В прословутия труд на един от най-влиятелните и обичани вождове на германската социалдемокрация – **Август Бебел,** – „Бъдещото общество" за пореден път няма да открием никаква пряка следа за споменаване на ролята на политическата демагогия.

Изглежда необичайно, но е истина, че един от най-великите и най-цитираните днес авторитети в сферата на политическата теория – **Карл Шмит**, – също в редица от своите култови съчинения, като „Политическа теология", „Диктатура. От източниците на съвременната идея за суверенитета до пролетарската класова борба", „Левиатан в учението за държавата на Томас Хобс", „Теория на партизанина. Промеждутъчна бележка към понятието за политическото", „Homos на Земята в правото на народите. Jus publicum Europaeum", „Държава, право, политика", „Беседа за властта и достъпът към владетеля", не ползва терминология, свързана с явно визиране на демагогски дискурси. Но в считаните за класически произведения други негови творби, като „Понятието за политическото" и „Държавата и политическата форма", той, обаче, прави невероятен компромис като си позволява да включи „в оборот" (но по веднъж!) подобни термини.

Оставилият завинаги името си на фронтона на културното безсмъртие и научната слава немски философ **Вилхелм Дилтай** в една от най-солидните си творби – Възгледът за света и изследване на човека от времената на Възраждането и Реформацията", не обръща пряко внимание на демагогията. Такова отношение той проявява и в други

съчинения – „Херменевтика и теория на литературата" и „Същността на философията", където сякаш проличава, че „философията на живота" няма нищо общо с демагогията.

В смятаните за философска класика творби на видния неокантианец – **Хенрик Рикерт**, – „Философия на живота", „Науки за природата, науки за културата", – пак отсъстват директни споменавания за ролята и значението на политическата демагогия.

В често цитираният труд на **Лео Щраус** за политическата тирания, великодушно се намира едва веднъж място за демагогията. В други, също популярни и цитирани творби, засягащи въведението в политическата философия и проблемите на историята, теорията и практиката на естественото право, изобщо няма да му „отпусне сърцето", а затова в тях вече няма вече да срещнем дори и едно такова споменаване за демагогията.

В четири от най-цитираните днес книги на **Карл Ясперс** – „Въведение във философията", „Източниците на историята и нейната цел" (I том), „Разум и екзистенция" и „Стриндберг и Ван Гог" – няма да открием дори еднократно позоваване за ролята и значението на демагогията в обществено-политически живот на човешкото същество. Но във втория том на „Източниците на историята и нейната цел", той нарушава това упорито мълчание и незабелязване и веднъж подчертава заплахата, която представляват демагозите, ако станат деспоти, превърнат хората в роби и пълнят живота им с екзистенциален страх. В „Духовната ситуация на времето" Ясперс надминава себе си и цели три пъти споменава нещо директно, доста осезаемо, но и впечатляващо за демагогията.

В класическия фундаментален труд на **Ернст Трьолч** „Историзмът и неговите проблеми. Логическата проблема на философията на историята" също липсва онова, което желаем да открием за някои от атрибутите или за проявленията на демагогията.

Вилхелм Вунд в знаменитата си творба „Проблеми на психологията на народите" също не споменава за демагогията, въпреки че не

може да се обяснят потайностите на масовата психология без присъствието и влиянието на демагогията върху психиката.

Мартин Хайдегер, който, въпреки фашисткото си минало, днес пак е издигнат на почит и по върховете на философската мода, в редица творби – „Хераклит", „Парменид", „Основни понятия на метафизиката. Свят – крайност – самотност", „Време и битие", „Изворът на художественото творение" и „Размишления II-VI. Черните тетрадки. 1931-1938", – също не се ангажира с директното използване на терминология, която видно засяга или пък достатъчно ясно експонира ролята на политическата демагогия.

В световноизвестния труд на **Теодор Адорно** „Негативната диалектика" за наличието, ролята и значението на демагогията в историческия и политическия живот се пише само един път – толкова, колкото и в монографията му, посветена на философия на новата музика. Но в още по-популярната му книга, а и колективен сборник за авторитарната личност, за политическата демагогия се споменава два пъти, колкото и в другите му (значими) творби, посветена на социология на музиката и на естетическата теория, а в съчинението му за философията на морала няма да се открие никакво позоваване на терминология, отнасяща се пряко до ролята и значението на този вид демагогия. За сметка на това, в по-малко известната и цитираната му днес негова книга „Жаргонът на истинността. За немската идеология" той на три пъти използва подобен тип понятия.

В знаменитата „Диалектика на Просвещението. Философски фрагменти", плод и съкровено послание на **Теодор Адорно** и **Макс Хоркхаймер** след тяхната емиграция, а и публикувана в САЩ, също нито веднъж няма директно посочване на ролята и влиянието на демагогията. Но и във фундаменталната, пък и също култова (за антрополозите) монография на **Хелмут Плеснер** „Степени на органичното и човека. Въведение във философската антропология", също няма да имаме удоволствието да прочетем нещичко за нея, сякаш тя няма никакъв „пръст" в публичното извайване на човешката природа.

Един от най-великите социолози на всички времена – **Валтер Бенямин,** – не си позволява разточителство в употребите на термини, свързани с темата за демагогията. В книгите си „Маските на времето", „Берлинското детство на границата на вековете", „Произведението на изкуството в епохата на неговата техническа възпроизводимост", „Озарения", „Произход на немската барокова драма", „Улица с еднопосочно движение", „Учение за подобието. Медиаестетически произведения", „Кратка история на фотографията", в творбата му, посветена на Франц Кафка, също както в редица други, по-малки негови студии и статии с ценен характер той не споменава нищо пряко за демагогията. Но пък в своя „Московски дневник" той споменава само веднъж за демагогията, а пък в културната си творба „Писмо и различие" дори и удвоява това „постижение".

В книгите и на създателя на теорията за социалните системи, видният социолог **Никлас Луман** – „Въведение в системната теория", „Понятието за общество", „Обществото като социална система", „Социалните системи", „Еволюция", „Власт", „Самоописания", „Реалността на масмедиите", „Медия комуникации" – отново има такива липси.

Изглежда абсурдно или немислимо, но и в хитовата книга на **Ерик Хоффер** „Истинновярващият. Мисли за природата на масовите движения", чиято генерална теза е, че всички революционери по произход или по принцип са пълни и отчаяни комплексари, неудачници и одиозни патологични типове, също липсва визиране на демагогията.

В творбата на изтъкнатият немски философ **Фридрих Георг Юнгер** „Изток и Запад" – сбор от най-значимите му есета по философски и културологически теми, – отново няма да открием каквото да е споменаване за влиянието на този вид демагогия.

В една от най-популярните книги на **Макс Шелер**, посветена на изследването на връзките и зависимостите между ресантимента и структурата на моралните връзки и отношения, също няма да открием дори една пряка дума за демагогията. Но и във „Философски фрагменти от ръкописното наследство" той пак ще демонстрира този стил. Та-

към одиозен ефект се получава и в сборника с избрани негови философски творби.

В трудове на един от често цитираните немски мислители – **Мартин Бубер**, – не срещаме очакваното напомняне за ролята и значението на демагогията в публичния и частния живот на хората. Това ясно проличава и в книгите му „Двата образа на вярата", „Хасидските предания. Първите наставници" или в прочутата му книга „Аз и Ти".

В считаната за класика в психологията творба на **Вилхелм Райх** „Погледни се, малки човече" също няма да открием нищо за атрибутите и митарства на демагогията в политиката, а в другото си велико произведение „Психологията на масите и фашизмът" той вече ще прибегне до услугите на терминология за нея, при това цели четири пъти.

Рудолф Зулцман, във фундаменталния си труд „Пропагандата като оръжие във войната", подобно и на други, нито веднъж не прибягва до споменаване на демагогията.

В съчиненията на друга култова фигура на немската философия – **Ернст Касирер,** – пак ще усетим света на мълчанието и сянката на пренебрежението към директно споменаване на демагогията. В класическите му творби – тритомната „Философия на символичните форми", във „Философия на Просвещението", а и в сборниците му с избрани работи, посветени на проблемите за връзките и зависимостите между индивида и космоса, за опита за човека, –пак няма да забележим никакво визиране на демагогията.

Знаменателен е фактът, че в една от хитовите си творби за генеалогията и истината за мита, **Курт Хюбнер** само на два пъти вкарва в оборот темата и терминологията на демагогията – при обяснение на конструирането и ползването на политическия мит.

И в предизвикалата сериозни научни дискусии творба на **Алберт Ханс** – „Трактат за критическия разум", за пореден път няма да усетим присъствието на демагогията.

В известното на философска публика съчинение на **Куно Фишер** „Воля и разсъдък" също липсва директни изказвания за нея. Така оба-

че се случва и с предизвикалата голям интерес в научната и читателската аудитория монография на **Хаймо Хофмайстер** „Какво значи да мислим по философски", имаща твърде богато и доста пъстро проблемно-тематично съдържание, в което пак няма да открием онова, което търсим.

В световно известните шедьоври на **Норберт Елиас** – двутомната „За процеса на цивилизацията. Социогенетически и психогенетически изследвания" и „Придворното общество. Изследвания по социология на краля и придворната аристокрация" отново няма да открием никакви релефно забележими и преки следи за ролята на демагогията.

В една от най-дискутираните в последните години книги на **Норберт Болц,** посветена на неговите размисли за неравенствата в стил Анти-Русо, също не се експлоатира твърде разнообразната терминология, която е свързана с греховете на демагогията.

При друг, изключително популярен и цитиран немски учен – **Улрих Бек**, в моментално превърналата се в световен бестселър негова книга за обществото на риска за властта и нейните опоненти в епохата на глобализма пак не се използват тези термини, а в тази за властта и нейните опоненти в епохата на глобализма се фиксира еднократна употреба на терминология, отнасяща се до демагогията. Този смален мащаб на споменаване на демагогията е валиден така също за трета негова, пак знакова творба – за това, какво е глобализацията, за грешките на глобализма и отговорите на глобализацията.

Този маниер проличава и при **Юрген Хабермас**, който в книгите си, „Философски дискурс за модерността", „Бъдещето на човешката природа", „Разцепеният Запад", „Въвличането на другия", „Морално съзнание и комуникативно действие", „Техниката и науката като „идеология", „Постнационалната констелация и бъдещето на демокрацията" и „Проблемът на легитимацията на късния капитализъм" също не споменава за демагогията. Такова мълчание продължава и в общата му книга с кардинал Йозеф Ратцингер – папа Бенедикт XVI – „Диалектика на секуларизацията". Нито веднъж няма да се открие позоваване

за демагогията и в сборника му от есета и интервюта „Демокрация. Разум. Нравственост", а и в този с философски статии, под общото заглавие „Между натурализма и религията", докато в „Политически работи" той обаче великодушно нарушава това свое табу и еднократно визира наличието, пък и ролята на демагогията.

В също така доста често цитираната в днешно време книга на **Гюнтер Рормозер** „Кризата на либерализма" само веднъж може да се засече отбелязване на демагогията.

В спечелилата си много признателни читатели творба на **Кристоф Вулф** „Към генезиса на социалното. Мимезис. Перформативност. Ритуал", критично анализираща инаугурацията на американския президент, като съвременно превъплъщение на древни ритуали и изменени модели на перформативност, отново липсва нещо за демагогията.

Прекалено странно изглежда, че и в една от доста търсените и цитираните днес книги на **В. Шмит**, засягаща важни проблеми на теорията и историята на наратологията, отново липсва място, нито отредена и минимална роля за политическата демагогия.

В основателно тачената от читателската аудитория монография на **Конрад Бурдах** „Реформация. Ренесанс. Хуманизъм" също така няма да имаме шанс да се спречкаме с каквото и да позоваване на присъствието, ролята или значението на демагогията.

В придобилата огромна известност двутомна монография на **Адолф Гаусрат** „Средновековните реформатори" ще забележим отдавна досадно познатото ни пренебрежение към натрапчиво игнориране на термини, които са директно свързани с демагогия, и ако в първия том те съвсем липсват, то във втория, тя се фиксира цели два пъти.

В цитираното от антрополози, културолози, политолози и философи знаменито произведение на **Ернст Канторович** (за двете тела на владетеля) терминологията за политическата демагогия не се допуска до научен „оборот", под каквато и да е форма.

В книгата на **Йоахим Бауер** „Принципът на човечността. Защо по своята природа сме склонни към кооперация" отново ще забележим същия ефект, въпреки че демогагията исторически, а и днес се използва и като средство за някои видове кооперации.

В привляклата вниманието на читателската публика книга на **Адолф Гуггунбюл-Крейг** „Наивните старци. Анализ на съвременните митове", за сетен път срещаме отегчителната и прекалено явната опърничавост да се признае ролята на демагогията като й си отдава заслуженото или дължимото едва, или само в един-единствен случай.

В културната и доста цитирана творба на **Роналд Инглхарт и Кристиян Велцел** за модернизацията, културните изменения и демокрацията тя се споменава един път.

В друга, също не по-малко популярна и цитирана, книга, в която Инглхарт и Велцел участват, заедно с **К. Харпфер** и **П. Бергхаген** – „Демократизацията" – само един път се споменава нещо за присъствието или ролята на политическата демагогия.

В популярната днес книга на **Мартин ван Кревелд**, посветена на разцвета и упадъка на държавата, се регистрират едва само три употреби на въпросния одиозен термин, а в „Трансформация на войната" нито веднъж няма да стигне до употребата му.

В предизвикалата огромна буря от теоретически и политически дискусии и дори протести книга на изтъкнатия партиен деец, а също и виден банкерски бос **Тило Сарацин** „Германия – самоликвидация" отново нито веднъж не се използват тези термини.

Озадачаващ е и фактът, че в обемистият – близо 800 страници, – труд на **Детлеф Брандес, Холм Зундхауссен** и **Щефан Трьобс**, който е специално посветен на депортациите, принудителните изселвания и етническите чистки през XX век, също така липсва дори едно прибягване до услугите на терминология за демагогските феномени.

В много нашумялата днес и то веднага след нейното публикуване книга „Дългата сянка на миналото. Мемориалната култура и истори-

ческата политика", **Алайда Асман** също не намира за нужно и полезно нито веднъж да спомене нещо за демагогията.

В предизвикалата особена полемика книга на **К. Бассиюни** „Възпитание на народоубийци" отново няма да срещнем нито едно (очаквано) визиране на демагогията.

Буквално шокираща, даже изглеждаща като абсурдна е липсата на терминология за демагогията в анализи на комунистическите режими, при това правени от западни автори, при това и с отчетливо нелява ориентация. За пословичен в този аспект може да се смята, например, сборникът под съставителството и общата редакция на **Ханс Гюнтер** и **Сабине Хенсген**, в който един доста пъстър международен изследователски колектив анализира съветската власт чрез нейните разностранни медийни проявления.

Нашумелият през последните две-три десетилетия **Юрген Граф** в считаните от много критици за скандални книги „Ревизионизъм на Холокоста", „Великата лъжа на XX век", „Крахът на световния порядък" също не ползва мостри, екстри или услуги на „демагогската" терминология, въпреки че той непрестанно, макар и само имплицитно обвързва дискурса, а и неговата практическа визия за Холокоста и с нейното участие.

Най-интересното и, може би, най-неочакваното за читателите, интересуващи се от особените заслуги на политическата демагогия обаче, е, че дори самият **Адолф Хитлер** използва в своя толкова обемист и капитален труд – „Майн кампф"/„Моята борба" – всичко на всичко едва пет пъти термини от нейната пъстра и шумна кохорта, като нито веднъж те нямат негативна конотация, а дори отнася един към самия себе си, подсказвайки напълно отчетливо и без всякакво смущение, че той се гордее, че е демагог.

Завършвайки с Фюрера, си струва да погледнем и към родината на фашизма – Италия, за да видим и там какво има за демагогията в културната й съкровищница, още повече, че Дучето – Б. Мусолини, – се прославя и като един от най-големите демагози.

Слънчева Италия и скритото в трезорите ѝ за демагогията

В безсмъртните философски прозрения и поучения на **Луций Аней Сенека**, изразени в „Нравствените писма към Луцилия", само веднъж се споменава за притежаваните демагогски характеристики на един нотабил, при това единствено в бележките.

В шедьоврите на един от най-великите оратори в историята – **Марк Тулий Цицерон,** – между които „За старостта. За дружбата. За задълженията", двата тома с неговите знаменити речи, а и в сборника с избрани негови произведения, също няма да открием дума за толкова широко разпространения и повсеместно използвания (по неговото, а пък и в предишните времена) демагогски репертоар. Същото се отнася за неговите безсмъртни и до ден днешен цитирани диалози, посветени на държавата, законите.

В двутомното издание на не по-малко великия, но и цитиран римски мислител – **Секст Емпирик,** веднъж може да се намери позоваване на демагогията – в бележките.

Джордано Бруно – велик мъченик, безсмъртния хуманист и творец, станал жертва на клерикални демагози, в едно от знаменитите си съчинение, посветено на героичния ентусиазъм и борбата срещу бездарието, не проронва и дума за демагогията. Този си стил той запазва и в друга творба – „Философски диалози", разобличавайки опитите за манипулиране на човешкия разум. В „Изгнанието на тържествуващия звяр", осмивайки покварата на нравите в своето време и общество и вдъхновено излагайки своята нова религия за един друг, благороден и красив, а пък и хуманно обагрен човешки свят.

Още една велика фигура на Италия – **Николай Кузански,** – също така не смята за необходимо или полезно да отделя внимание, усилия на демагогията, въпреки че някои от футуристичните му опции са си несъмнено или дори чиста проба демагогски.

В смятаната отдавна за класика (в политологическата библиография) творба на гениалния **Данте Алигери** „Монархията" също изобщо не се споменава демагогията.

Изумяващ е фактът, че в знаменитите творби за секретите и техниките на властта и политиката – „Владетелят", „Изкуството на войната", „За това, как трябва да се постъпва с въстаналите жители на Валдикяна", „Описание за това как херцог Валентино се избавил от Вителлоццо Вителли, Оливеретто да Фермо, сеньор Паоло и херцог Гравин Орсини", „Животът на Кастручо Кастракани от Лукка", „Разсъждения за първата декада на Тит Ливий", „История на Флоренция" и „Златното магаре", – **Николо Макиавели** не споменава нищо да политическата демагогия, въпреки че твърде много от това, за което толкова увлекателно и мъдро разказва, се отнася тъкмо до нейните изяви.

Лоренцо Валла – култова фигури на Ренесанса, също не казва нищо за демагогията в знаменития си труд „За истинското и лъжливото благо. За свободата на волята".

В изповедалната си книга „Моята тайна, или Книга на беседите за презрението към света" безсмъртния ренесансов мислител **Франческо Петрарка** прави същото.

В един от капиталните трудове на **Пико делла Мирандола** „Деветстотин тезиси" за нея също не си говори. Това се вижда и в знаменитите трактати „За безсмъртието на душата", „За причините на естествените явления" и „За чародейството" на най-великия представител на атеистичната мисъл в италианския Ренесанс – **Пиетро Помпонаци**.

В знаменитата творба на монаха утопист-комунист **Томазо Кампанела** „Градът на слънцето" също нито веднъж няма да се забележи нещо специално за демагогията.

Поради спецификата на PDF-формата, недопускаща проверки в текста, не успях да определя и честотата на визираната терминология в смятаните за знаменитите творби на **Франческо Гвиччардини** – „Бележки за политическите и гражданските дела" и в мемоарните му

книги, а и в трудовете на великия революционер **Джузепе Гарибалди**.

В проникновените си естетически и критически разработки на великият борец и революционер **Джузепе Мацини,** обаче, само веднъж споменава за демагогията.

В публикуваната през 1764 г. класическа творба на **Чезаре Беккария** „За престъпленията и наказанията" отново няма нито една спомената дума за демагогията.

В прочутата си творба, почитана от всички полотилогически енциклопедии, „История на политическите доктрини", **Гаетано Моска** също не си позволява лукса да прибегне до услугите на доста богатата терминологията за политическата демагогия.

В „Социалистическите системи" на един от най-емблематичните и задължителни автори за всеки политологически учебник и научен труд – **Вилфредо Парето** – ще се срещнем едва само две директни позовавания за ролята и значението на демагогията.

Идеологът, стратегът и ръководителят на фашизма – **Бенито Мусолини** – в своята програмна книга „Третият път. Без демократи и комунисти", обаче, точно 16 пъти експлоатира термини от „котерията" на демагогията за своите властови намерения.

В капиталния труд и на друг виден теоретик на фашистката идеология – **Джовани Джентиле** – „Въведение във философията", излагащ визията му за „етичната държава", пак няма да открием нито дума за демагогията. Това се отнася и за друга видна фигура с голям принос за фашистката идеология – **Бенедето Кроче**, който в „Антология на съчинения по философия" и „ Теория и история на историографията" също не намира причина или повод да каже нещо пряко за значението и ролята на демагогията.

В култовия труд на един от най-оригиналните вдъхновители и теоретици на фашистката идеология, страстен трубадур за историческата необходимост от консервативна контрареволюция, каквато нашата съвременност изпитва, и от възхода на неоаристократични елити,

каквото днес се виждат в образите или деянията на глобалните олигархии, – **Юлиус Евола** – „Езическият империализъм" за демагогията се споменава точно два пъти. В други негови работи – „Да оседлаеш тигъра", „Метафизика на войната" – визирането е по веднъж. А в други негови произведения, като „Традиция и раса. Расата като революционна идея", „Метафизика на пола", „Работещият" в творчеството на Ернст Юнгер", „Империята на слънцето", „Мистерията на Граала", „Традиция и раса", „Свастиката като символ на полюса" и „Йога на могъществото", липсва каквото да е отбелязване на ролята на демагогията, но във „Фашизмът – критика отдясно", – Евола компенсира това си отношение като десет пъти вади на показ от нейния богат арсенал.

Най-ярката фигура на лявата италианска политическа мисъл – **Антонио Грамши**, – към когото днес особено мощно се насочват вниманието и интересите на учени от различни обществени науки, си позволява само веднъж да спомене нещо за демагогията в сборника „Дан на историята", в който са събрани негови статии от „Ордине нуово", разработки по въпросите на революцията и културния живот. Толкова визирания можем да намерим и в знаменитите му „Писма от затвора". Във втория том от двутомника му с избрани произведения, посветен на темата „изкуство и политика", по-точно в приложението за театралните хроники, Антонио Грамши само на два пъти си позволява да споменава нещо директно за наличието, ролята и влиянието на този вид демагогия. И в оригинално и интригуващо написаните му разкази в „Ежовото дръвче" липсват визирания, но в безсмъртните му „Затворнически тетрадки" цели 17 пъти той ще засегне и деликатната тема за демагогията и ролята й в историята, а в събраните му в първия том от тритомника с негови избрани произведения, съставен от статиите му в „Ордине нуово" от периода 1919-1920 г. цели 25 пъти ще постави на явно място темата за демагог-ското в историята, обществено-политическия, културния и всекидневния живот, с което ще покаже, че политическата демагогия може да не се скрива и премълчава, подменя и замества с всевъзможни синоними, евфемизми и други езикови

заместители и прийоми, а да се извежда на предна линия, като доста задълбочено се разкрива и интерпретира.

В чудесната книга на **Ордине Нуччо** – „Границата на сенките" за творческия гений и живот на Джордано Бруно, – отново няма да намерим нищо директно по въпроса.

В станалата знаменитост творба на **Джани Родари** „Граматика на фантазията. Въведение в изкуството на измисляне на истории" отново ще „ударим на камък".

В културната книга на **Курцио Малапарте** за техниките на държавните преврати, също не се споменава за демагогията в политическите конспирации. А в нашумялата творба на **Данило Дзоло**, – „Демокрацията и сложността. Реалистичният подход" само веднъж този прокълнат термин се използва – при „портретирането" на премиера Силвио Берлускони. А пък в станалия задължителен за позоваване при изследване на политическите събития през XX век фундаментален труд на **Джовани Ариги**, анализиращ връзките и зависимостите между парите, властта и другите източници за портретирането на нашата съвременност, отново няма да намерим дори и съвсем миниатюрна следа.

В една от най-популярните постмодернистки книги – „Граматика на множествата. Към анализа на формите на съвременния живот", – на един от най-ярките и популярни, а цитирани изследователи днес – **Паоло Вирно**, пак липсва въпросното понятие. За сметка на това, в съвместната му работа с **Кристина Кайндъл** и **Спенсер Саншайн** „Три текста за новия фашизъм" такива понятия се вкарват в оборот, но само два пъти.

Карло Гинзбург – един от основателите на микроисторията, – в хитови книги – „Митове – емблеми – белези. Морфология на историята" и „Кашкавал и червеи", – също не зачита присъствието и ролята на политическата демагогия в обществения живот.

Изтъкнатият италиански общественик, специалист по право, **Бруно Леони** в нашумялата си творба за връзките и зависимостите

между свободата, закона и политиката не прави изключение, като едва само два пъти разчита на терминология за демагогията.

В културната творба на **Франко Бифо-Берарди** „Новите герои. Масовите убийци и самоубийци", не се визира демагогията, макар доста от персонажите да са й жертви. И **Джулието Киеза** в „Безкрайната война" не споменава нищо, а в „Прощавай, Русия" отбелязва наличието, ролята и значението на политическата демагогия само веднъж.

В бестселъра на **Маурицио Вироли** „Свободата на слугите" също изненадващо няма да се открие каквато и да е видима, директна следа за влиянието на демагогията.

В една от най-популярните си публични лекции, изнесена през 1995 г. в Харвардския университет, анализираща колосалния сблъсък между болшевиките и селячеството в смутния и тежък период на СССР между 1917 и 1933 г., **Андреа Грациози** също не смята въобще за нужно да приведе в защита аргументи чрез използване на подобна терминология. Той, обаче, проявава същото негативно отношение към демагогията и в една от най-популярните си творби – „Войната и революцията в Европа. 1905-1956".

Един от най-популярните сред постмодерно изкушените читатели, а и много цитиран съвременен автор – **Джорджо Агамбен,** – в забележителните си книги „Homo saker. Суверенната власт и голият живот", „Homo saker. Извънредното положение", „Homo saker. Какво остава след Освиенцим?", „Бъдещето общество", „Откритото. Човекът и животното", „Какво е да заповядваш" или пък също и в „Профанации" също нито веднъж не вижда причина, повод или основание да се възползва от тези термини.

Съвсем наскоро отишлият си в „по-добрия свят", световно прочут и признат мислител, писател, философ и културолог **Умберто Еко** в знаменития си роман „Махалото на Фуко", в сборника си „Пълен назад! „Горещите войни" и популизма в СМИ", в популярната си „Как да напишем дипломна работа" си позволява едва-едва само по веднъж да каже нещо пряко за присъствието и влиянието на демагогията. Обаче,

в други свои знаменити творби, като „Името на розата”, „Изкуство и красота в средновековната естетика”, „Еволюция на средновековната естетика”, „Картинките на Минерва. Бележки на кибритени кутийки”, „Търсения на съвършения език в европейската култура”, „Бележки по полетата на Името на розата”, „Функция и знак. Семиология на архитектурата”, „История на уродството”, „Пет есета на тема етика”, „Миграция – търпимост и неизтърпимо”, „Баудолино”, „Островът на навечерието”, или пък дори и в есето си „Вечният фашизъм”, той не визира пряко нито веднъж нещичко за демагогията.

Европейската пандемия на едностранчиви описания и тълкувания на демагогията обаче се разпространява и отвъд океана, най-вече в Новия свят, а и другаде по света. И през XX век именно САЩ се оказват най-сигурния й бастион, най-мощния й дистрибутор или брокер на превратните й иконографии и ефективните й инструментализации.

Съкровищницата за демагогския дискурс в Америка

Колкото и странно, или изненадващо да звучи, но в текстовете на великите американските просветители – **Бенджамин Франклин, Кедвалладер Колден, Итън Аллен, Бенджамин Раш, Томас Джеферсън, Томас Пейн и Томас Купър**, – също не се открива никакво присъствие на въпросното понятие и на негови производни термини.

Любопитен факт е, че в знаменито си есе „Гражданското неподчинение”, **Хенри Дейвид Торо** веднъж прибягва до услугите на тази терминология, обаче не намира повод да се уповава на тях в другата си знаменита книга – „Уолдън, или живот в гората”.

Един от бащите на американския прагматизъм – **Джон Дюи** – в култовата си творба за обществото през призмата на разривите между факти, нрави и реалности, както и в други свои известни работи, като „Реконструкцията във философията” и „Проблемите на човека”, също

не отбелязва нито веднъж демагогията. Това отношение към нея има и друга знакова фигура за прагматичната философия – **Чарлз Сандърс Пирс**, – който в двутомника са „Начала на прагматизма" или в работите си, поместени в сборника „Избрани философски произведения", също не отронва нито една думичка за нея.

В смятаната за несъмнено безспорна класика творба „Човешката природа и социалният порядък" на създателя на символическия интеракциониозъм – **Чарлз Хортон Кули**, също едва само веднъж читателят има удоволствие да прочете нещо по-конкрет-но за присъствието и значението на демагогията в живота на човешкото същество.

В две от доста цитираните през десетилетията творби на **Карл Поппер** – „Всички хора са философи", „Обективното знание. Еволюционният подход", – не се регистрират също позоваванията на термини от „компанията" на политическата демагогия. И колкото да е чудно, в двата тома на най-прочутото му и абонирано за всички политологически речници произведение „Отвореното общество и неговите врагове" също липсва визиране на ролята на демагогията в политическата история, теория или практика.

В една от най-цитираните творби на тотално реанимирания и глорифициран днес **Фридрих фон Хайек** – „Пътят към робството" – световно-известния икономист и адепт на свободния пазар, безграничната конкуренция и елиминирането на социалната държава ще си позволи великодушието и щедростта само веднъж да спомене демагогията. В друга негова творба – „Контрареволюция на науката. Етюди за злоупотреби с разума", – той пак ще прибегне до еднократното й визиране, този път критично „портретирайки" Франсис Бейкън. И в трета негова творба – „Съдбата на либерализма в XX век", ще срещнем пак този еталон – еднократно позоваване на ролята на демагогските инструментариуми в политиката. В четвърта негова, също смятана и днес за култова разработка – „Право, законодателство и свобода. Съвременно разбиране на либералните принципи за справедливост и политика", – творческата му съвест вероятно го е загризала донякъде,

понеже в нея вече има цели четири визирания за ролята на демагогията.

В култовото съчинение на създателя и пръв ръководител на ЦРУ – **Алън Дълес** – „Изкуството на разузнаването",пак ще се натъкнем на упорито мълчание по въпроса.

В родилата много остри дискусии творба на известния американски историк **Херберт Аптекар** „Лауреати на империализма. Монополният капитал пренаписва историята на Америка" три пъти се визира демагогията – толкова, колкото откриваме и в първия том на прочутата му „История на американския народ". Във втория том, за „Американската революция 1763-1783", той не я споменава, но пък в „История на афро-американците: съвременната епоха" на два пъти посочва влиянието й в историята.

В два от най-известните научни трудове на „гуруто" на функционализма в социологията – **Талкот Парсонс**, „Системата на съвременните общества" и „За структурата на социалното действие", също няма да намерим абсолютно нищо по „нашия въпрос".

В безспорно класимеската монография на един от великите социолози на САЩ – руснак по произход, **Питърим Сорокин**, – „Анатомия и физиологията на революцията: източниците на интегрализма", ще се сблъскаме с необичайна словоохотливост по нашия проблем – цели 5 пъти в превишаващия 700 страници текст са споменава за нея. В прословутия му „Общодостъпен учебник по социология" ще понижи на три фиксиранията. В обемистия си сборник „Човек. Цивилизация. Общество" ще отбележи един път демагогията, а в изповедалната си автобиографична книга – „Далечният път", – той вече нито веднъж няма да каже нещо директно за ролята на политическата демагогия.

В даващата мащабна картина за историята и живота в Древния Рим книга на **Паул Джеймс** „Римската цивилизация" пак няма да намерим нищичко по „нашата тема".

Колкото и шокиращо да изглежда или звучи, безспорен факт е, че в прочутата творба на **Джон Ролс** „Теория на справедливостта", демагогията също не се споменава.

Анализирайки историята на абсолютистките монархически режими в ред страни от различни континенти, **Пери Андерсон** не намира място и роля за демагогията в тези процеси. Същото отношение той проявява и в другата си капитална творба – „Размишления за западния марксизъм". Това сякаш не е учудващо, понеже, като него, същото прави и **Роберт Нисбет**, като комплексно изследва историята на идеята за прогреса.

В книгата на **Патрик Хаттон** „Историята като изкуство на паметта" също няма да ни се случи радостта да отбележим каквото и да е визиране ролята на демагогията.

В капиталното произведение на **Даниел Бурстийн** – тритомникът „Американците", – посветен на историята на цивилизацията на САЩ, едва само три пъти се използват услугите на терминология, която се отнася към ролята на този вид демагогия.

В две от най-популярните и цитираните днес произведения на **Хилари Патнъм** – „Разум, истина и история" и „Философия на съзнанието", – също няма да открием преки следи, водещи към наличието и ролята на демагогията. А и в знаменитото философски труд на **Джордж Сантаяна** „Скептицизъм и животинска вяра" това пролича-ва.

В интригуващо представената и обяснената история на човечеството, през призмата на биографията на собствеността, в твърде популярната за учените книга на **Том Бетел** „Собственост и разцвет", едва само на два пъти става дума и за демагогията.

В културната за икономисите и политолозите творба **Чарлз Тили** за анализа на десетвековни премеждия на европейските държави, също липсва такова споменаване. А това важи и за настолната, а заедно с това и прословута книга (за всеки феноменолог) на **Алфред Шютц** – „Смисловата структура на всекидневния свят – очерци по феномено-

логическа социология", където за демагогията няма отредено място, време или роля.

В класическата работа „Ритуалът на взаимодействието. Очерци за поведението лице-в-лице" на известния представител на символическия интеракционизъм **Ървин Хофман,** също липсват визиране на политическата демагогия. Това пренебрежение към нея личи и в култовата творба на **Стивън Лиюкс** „Властта – радикалният възглед".

Един от най-котираните съвременни американски политолози – **Уолтър Ръсел Мид,** в бестселъра си „Власт, терор, мир и война" не вижда повод да пише нещо за нея.

В доста цитираната работа на **Уйлям Мак-Нилл** „Възхождането на Запада. История на човешкото съобщество" демагогията отново е елиминирана. Този стил проличава в знаменитата творба на **Торстен Веблен** „Теория на празната класа" и в популярния труд на **Уйлям Бърнстейн** „Великата размяна. История на световната търговия".

За воалираното присъствие и прикриваната роля на политическата демагогия в обществения живот свидетелства и знаменитата монография на **Райт Миллс „**Властващият елит", където не се споменава терминът „демагогия", макар че повечето от анализираните примери в нея могат да бъдат таксувани и интерпретирани през призмата на демагогията. Но и в култовата творба на **Чарлз Райт Милс** – „Социологическото въображение" – пак няма да изнамерим и една следа за ролята на политическата демагогия.

В чудесната книга на **Хейдън Уайт** „Метаистория: Историческото въображение в Европа от XIX век" – оригинална дисекция на историческата дискурсивност и наративност от тропологически ракурс, също няма да имаме сполука относно демагогията. А този ефект ще получим също ако прочетем по-внимателно и вече основателно смятаната за класика творба на **Роберт Мертон** „Социална теория и социална структура".

Липса на понятийно-категориална „свита" в текста личи и в класическа творба на видния американски политолог и религиовед

Джефри Стаут „Демокрация и традиция" – за връзките и зависимостите, противоречията и колизиите между демокрацията и религията, доказващи, че демокрацията също е един особен тип културна традиция.

Лауреатът на Нобелова награда, световно известният икономист **Амартия Сен** в едно от култовите си произведения „Свободата като развитие", анализиращо влиянието и ролята на политическите и социалните институти върху равнището на човешкия живот, също не засяга темата за демагогията, макар че тя може да се смята и за увековечен институт в обществено-политическия живот на поредица исторически епохи и типове общества. А това прави и в другата си популярна книга – „Идеята за справедливостта".

В култовата труд на **Уйлям Мак-Нил** „В преследване на мощта. Технология, въоръжена сила и общество в XIX-XX векове", не се отдава почит на демагогията в качеството ѝ на мощно оръжие и технология за властово заблуждение или подчинение.

В излязлата от печат през 1956 г. малка, но ценна в информативен план книжка на **Роджер Хилсмен** „Стратегическото разузнаване и политическите решения" за информационно-изследователските принципи и технологии на американското разузнаване, няма да открием нищо за демагогията. Още по-шокиращо е, че и в предизвикалата политически шок книга на **Кит Мелтон** и **Робърт Уоллъс** „Секретна инструкция на ЦРУ за техниката на заблуждаващите трикове и въвеждане в заблуждение" – разсекретен таен документ, написан по поръчка на ЦРУ от световно известния илюзионист и велик шпионин Джон Малхолланд, също пак няма да срещнем термина „демагогия".

В друго, пак от онова време, настолно четиво за американските военни, рожба на **Т.К. Финлеттер** – специален представител по провеждане на Плана Маршал в Обединеното кралство и министър на военно-въздушните сили на САЩ, – „Сила и политика. Външната политика и военната мощ на Съединените щати във века на водородното оръжие", пледираща за световна хегемония на САЩ чрез изпреварва-

не в атомната надпревара, пак няма нито една директно изказана, или написана думичка за демагогията.

В станалата хит книга на **Роберт Хиггс** с атрактивното заглавие „Кризата и Левиатанът. Повратните моменти в ръста на американското правителство", разобличаваща редица тайни за инструментариумите на влияние на последното върху живота на хората, едва само на четири пъти се споменава и нещичко за политическата демагогия.

В сензационните книги и на **Дан Перцефф** „Атака върху мозъка. Осколки на психотронната война" и „Нарковойните на XXI век. Оръжие за масово поражение", също няма да открием каквото и да е директно казано за ролята на този вид демагогия.

А в твърде обемистия текст на бестселъра на **Питър Найт** „Културата на заговора. От убийството на Кенеди до „секретните материали" има някаква утеха – налице са две позовавания за влиянието на политическата демагогия в политическите афери.

В станалата научен и библиографски хит творба на **Берроуз Данем** „Гигантът в окови" също няма да успеем да открием никаква следа за този особен вид демагогия.

Като парадокс звучи вестта, че един от великите историци и теоретици на идеологията – **Карл Манхайм,** – в една от най-известните си творби – „Диагнозата на нашето време", – намира потребност едва само веднъж да използва въпросния термин.

В най-авторитетната, вероятно и най-цитираната монография за комплексно изследване и обяснение на генезиса и феноменологията на гражданското общество, политическата теория и култура – творческо дело, научен принос на професорите от Колумбийския университет **Джин Коен** и **Ендрю Арато**, също липсват такива позовавания.

В често цитираната книга на **К. Макферсон** за времената и живота на либералната демокрация отново изобщо не се споменава за този вид демагогия. И в бестселъра „Залезът на Америка. Напред е Средновековието" на **Джейн Джейкобс** също не се ползва „демагогската" терминология за иначе твърде интересните и „дълбоки" анализи.

Изненадващо е, че в нашумялата творба на **Робърт Хайлбронер** „Философи от отвъдния свят. Велики икономически мислители, техният живот, епохи и идеи", интерпретираща възгледите или визиите на Адам Смит, Равид Рикардо, Карл Маркс, Торстен Веблен, Джон Мейнард Кейнс, Йозеф Шумпетер, изобщо не се споменава демагогията. Това релефно проличава и в още една, друга, също така знакова монографична творба – „Въстанието на елитите и предателството на демокрацията", плод на **Кристофър Лаш**.

В предизвикалия бурни полемики бестселър на **Пол Холандер** „Политическите пилигрими. Пътешествията на западни интелектуалци в Съветския съюз, Китай и Куба", на 600 страници има само две, съвсем бегли, визирания на нещо за демагогията.

В една от най-ценените и прекалено често цитирани книги в нашата размирна съвременност – рожба на търсенията на изтъкнатия американски теоретик на културата **Фредрик Джеймисон,** „Марксизмът и интерпретацията на културата", също няма да имаме приятния шанс да станем свидетели на директно разобличение на демагогията.

В своето знаменито произведение „Разум и революция", **Херберт Маркузе** веднъж използва термини за демагогията, а в „Едноизмерният човек" не си позволява дори това великодушие. А в предизвикалата голям читателски интерес книга на ученика му – **Джордж Катсифакис**, – „Опровержение на политиката. Европейските автономни социални движения и деколонизацията на всекидневието" демагогията се визира веднъж.

В разбунилата противоречиви мнения, остри полемики книга на **Джон Голдберг** „Либералният фашизъм. История на левите сили от Мусолини до Обама" на „компанията" от термини за демагогията се отделя доста място – те се използват цели петнадесет пъти, което буквално контрастира шокиращо с нейното общовалидно премълчаване. Но в посрещнатата с огромен читателски интерес книга на известния теолог, социолог и икономист **Гери Норт** „Марксовата религия на революцията. Възраждане чрез хаос" продължава опърничавата тради-

ция на игнориране на демагогията, докато в капиталния труд „Карл Маркс. Бремето на разума" на виднят американски философ **Алън Магилл** за нея се споменава нещичко, но то е в порядъка само на еднократно визиране.

Възбудилата остри полемики книга на **Д. Крамер** и Д. **Олстед** „Маските на авторитарността (Очерци за гуру) за пореден път няма да открием нищо за демагогията.

В знаменития си труд „Великата трансформация: политически и икономически източници на нашето време", **Карл Полани** само два пъти споменава за демагогията. Толкова пъти отбелязва нейната роля в историята и **Дейвид Пристланд** в хитовата си книга „Червеният флаг. История на комунизма". Само веднъж я визира, обаче, **Ричард Пайпс** в своя бестселър „Комунизмът". А в предизвикалата огромен читателски интерес и сериозни полемики творба на **Ури Бронфенбреннер** „Два детски свята. Децата в САЩ и СССР" не се ползва нито един „коз от „колодата" на проклетата терминология.

В капиталният труд на **Ричард Лахман** „Капиталисти по неволя" за конфликта между елита и икономическите преобразувания в Европа в ранния период на Новото време, също няма да се открие подобна дребна следа, насочваща към демагогията.

Имануел Уолърстейн в твърде популярните, а и цитираните си фундаментални монографии, като „Миросистемен анализ. Въведение", „Анализ на световните системи и ситуацията в съвременния свят", „След либерализма", „Европейският универсализъм. Реториката на властта" и „Краят на познатия свят. Социология на XXI век" и „Историческият капитализъм и капиталистическата цивилизация", също изобщо не си позволява да се възползва от тези прокълнати термини, обаче в съвместната им монография с **Етиен Балибар** („Раса, нация, класа. Двусмислените идентичности") поне веднъж я споменава пряко. А в сборника „Залезът на империята САЩ", в който участват освен Уолърстейн и ред знакови съвременни американски учени няма да намерим термина.

В културната книга на **Чарлз Линдблом** „Политика и пазари. Политико-иконо-мическите системи на света”, само веднъж си позволява да използва такива термини.

В две от твърде нашумелите си произведения – „Новото индустриално общество” и „Животът в нашето време. Спомени” – **Джон Гълбрайт** не си позволява нито веднъж да прибегне до каквато и да е (полезна) експлоатация на подобна терминология.

В една от най-популярните си книги – „Дипломацията” – гуруто на американската външна политика **Хенри Кисинджър** използва седем пъти термини за демагогията, при това в масивната по своя обем въпросна книга, докато в друга, не по-малко нашумяла творба – „ За Китай”, – той, колкото и да изглежда необичайно, или невероятно, нито веднъж не прибягва до употребата на такава (стигматизирана) терминология.

В трудовете на един от най-изтъкнатите американски философи от XX век **Нелсон Гудман** – „Факт, фантазия и предсказание”, „Начини за създаване на светове”, а и в редица от най-известните му студии и статии няма да намерим нищо за демагогията.

В предизвикалите огромен интерес сред учените и читателската публика творби на **Джаред Даймонд** „Оръжия, микроби и стомана. История на човешките съобщества” и „Колапс. Защо едни общества оцеляват, а други умират” липсва пряко визиране на демагогията. А и в хитовата творба на **Стивън Лаперуз** „В търсене на „Американската мечта” отново няма да се срещнем с каквото да е признание за ролята на демагогията.

В доста популярната в нашето време книга на **Мюррей Ротбард** „Великата депресия в Америка” едва само на три пъти се споменава нещо за ролята на демагогията.

В привляклата вниманието както на учените, така и на широка читателска публика книга на **Марк Пеннингтън** „Класическият либерализъм и бъдещето на социално-икономическата политика” отново не

се намира място, нито достойна или поне по-ясно отличаваща се роля за политическата демагогия в историята.

В една от най-известните творби на лауреата на Нобелова премия **Лестър Търоу** „Бъдещето на капитализма", само един път ще се напише нещо косвено за демагогията, макар че самата привлекателна и вдъхновяваща визия на този капитализъм изглежда е свидна рожба именно на максимално напрежение на силите и на гения на демагогията.

Дейвид Боуз, изследвайки историята, принципите и политическите визии и технологии на либертарианството също изобщо не се възползва от терминология, която е обвързана с демагогията, за да критикува и унищожава чрез нея идейните си опоненти.

В много известните, а и твърде често цитираните трудове на **Фарид Закария** за „Бъдещето на свободата: нелибералната демокрация в САЩ и зад техните предели" и „Постамериканският свят", пак няма място за, нито зачитане на ролята на демагогията.

Колкото и парадоксално да звучи/изглежда, в популярната книга на една от най-яростните и оригиналните защитнички на либертарианството – **Айн Ранд**, – „Завръщането на примитива. Антииндустриалната революция" няма да срещнем позоваване на политическата демагогия в обществения живот. В „Добродетелта на егоизма" тя вече на два пъти ще й даде шанс, а в „Апология на капитализма" и ще „вдигне мизата" до три.

В предизвикала бурни дискусии и противоречиви научни реакции, книга на яркия и агресивен теоретик на неолиберализма – **Дипак Лал**, „Завръщането на невидимата ръка", също няма да се намери и прашинка читателско внимание към демагогията.

Изглежда парадоксално, но и от другата страна на барикадата, от ляво, в станалия на книжния пазар световен бестселър, фундаментален труд на **Дейвид Харви** „Кратка история на неолиберализма. Актуален прочит", също така няма да се открие дори едно-единствено позоваване на въпросната терминология за този вид демагогия.

В оригиналната творба на **Бринк Линдси** „Глобализацията. Повторение на изминатото. Неопределеното бъдеще на глобалния капитализъм" веднъж се появява нещо за демагогията. И друг изтъкнат американски икономист – **Мансур Олсен,** – в нашумелия си труд „Възход и падение на народите. Икономически ръст, стагфлация и социална склероза" намира за потребно да се спомене пак само веднъж демагогията, а в „Логиката на колективните действия" се лишава дори от тази малка услуга. А и в апологетичната книга на шведския икономист **Юхан Нордберг** „В защита на глобалния капитализъм", читателят за пореден път отново няма да открие нищо за търсения феномен.

В културната книга и на **Роберт Пътнам** „За да сработи демокрацията. Гражданските традиции в съвременна Италия", която днес е на изключително висока почит и доста често се цитира в научните среди, също така липсват явни следи за демагогията.

В хитовата книга на **Майкъл Паренти** „Демокрация за избрани. Настолна книга за политическите игри в САЩ", демагогията се отчита само два пъти в целия текст.

Една от най-тиражираните и цитираните книги на **Джордж Сорос** – „Кризата на световния капитализъм. Отвореното общество в опасност", и в творбата му за посещението му в Украйна през март 2014 г. със заглавие „Секретните стенограми. Разследване", колкото и странно да е, но липсва визиране на ролята на политическата демагогия.

Този ефект твърде натрапчиво се забелязва и в станалия бестселър труд на Нобеловия лауреат **Джозеф Стиглиц** – „Ревящите деветдесетте. Семената на развалата".

В считаната за класика творба на **Роберт Нозик** „Анархия, държава и утопия" също няма никаква почит, толерантност към и отстъпено място за този вид демагогия.

В моментално станалата световен бестселър творба на **Джон Перкинс** – „Тайната история на американската империя. Икономичес-

ките убийци и правдата за глобалната корупция", може очебийно да се забележи, че демагогския дискурс изцяло отсъства.

В капиталният труд на носителката на Нобелова премия – **Елинор Остром**, – „Управлявайки общото: еволюция на институтите за колективна дейност" има само едно-единствено позоваване на ролята или влиянието на политическата демагогия.

В световния бестселър на **Дарън Аджемоглу** и **Джеймс Робинсън** „Защо едни страни са богати, а други са бедни. Произход на властта, разцвета и нищетата", сравняван с капитални творби на С. Хънтингтън, Дж. Даймонд и Ф. Фукуяма, също няма ползване на търсената терминология. От същия политикономически „сорт" е и капиталната разработка на **Ерик Райнерт** „Как богатите страни са станали богати и защо бедните страни си остават бедни", в която има едно споменаване на термини за демагогията.

В две от най-популярните си творби – „Политиката на воина. Защо истинският лидер трябва да притежава харизмата на варварин" и „Местата на географията. Какво могат да ни разкажат географските карти за бъдещите конфликти и битката против неизбежното" **– Роберт Каплан** не си позволява лукса да разчита на екстрите и услугите, които терминологията за демагогията е в състояние да му предложи, и то в изобилие.

В най-значителното произведение на **Аренд Лейпхард** – сравнителен анализ на демокрацията в многосъставните общества, се третират много неща, които биха могли да бъдат назовани с точното им име – демагогия, което обаче напълно липсва в текста.

В една от най-цитираните днес творби на **Роберт Дал** за демокрацията и нейните критици, само два пъти се използват термини за демагогията, а в другия му култов труд – „Полиархия – участие и опозиция" – вече изобщо не се стига до нейното отбелязване.

В родилата вълна от идеологически, политологически и читателски интерес книга на **Джеймс Скот** – „С благите намерения на държа-

вата. Защо и как се провалиха проектите за подобряване на условията на човешкия живот", пак не става дума за нея.

В бестселъра на **Ричард Сенет** за историческото и гражданското падение на публичния човек и превръщането му в манекен на политици и идеолози само два пъти се насочва вниманието към демагогията и то във връзките й с фашистката история.

В популярната творба на **Дъглас Норт, Джон Уоллис и Бари Вайнгаст** за изследване на връзките и зависимостите между насилието и социалните порядки, не се намира абсолютно никакво място и пък пряк ангажимент за политическата демагогия.

Знаменателно е, че в труда „Компанията на критиците. Социалната критика и политическите пристрастия на XX век", дело на яркия защитник на човешките права и идеологията и практиката на мултикултурализма – **Майкъл Уолзер**, пак няма споменавания за демагогията. Но в другата му култова творба – „За търпимостта", сърцето му се отпуска и той дава на три пъти шанс на термини за демагогията да „гастролират".

В две от най-известните книги на основоположника на социалния конструктивизъм **Кенет Джерджен** „Социалният конструкционизъм: знание и практика„ и „Социалната конструкция в контекст" демагогията отново не бива явно, тотално пренебрегната.

Знакова за плътното сращване на политиката с демагогията е творбата на **Харолд Лассуел** – оригинален психопатологичен и психоаналитичен анализ на политиката. В нея не се визира демагогията, макар всичко, за което пише, да се отнася за нея.

В една от най-нашумелите си научни творби – „Публичната философия" – **Уолтър Липман** се спира на много неща, свързани с политическата демагогия, без да идентифицира, назове и анализира последната в автентичната й битност, роля. В другия си знаменит труд за общественото мнение той, правейки дисекция на политическите механизми и властовите практики, си позволява веднъж да спомене термина „демагогия".

В класическата творба на **Мартин Сеймор Липсет** „Политическият човек. Социални основания на политиката", обаче, терминология с конотации, които да се релевантни на демагогията, се използват, при това даже цели десет пъти в повествованието.

Смятаният за равен по авторитет и популярност сред ситуационистите, наравно с Ги Дебор и неговото „Обществото на спектакъла", **Раул Ванейхейм**, с прочутата си творба „Трактат за умението да се живее за младите поколения. Революция на всекидневния живот", също не проявява интерес да се възползва от подобни термини в текста.

В моментално станалата хит обемиста творба на **Мет Ридли** „Произход на алтруизма и добродетелта. От инстинкти към сътрудничество", веднъж се пише за демагогията. А в друга, не по-малко популярна и предизвикала големи и дълги научни дискусии, творба „Моралното животно" – на **Роберт Райт**, отново няма да се открие нищо.

Нито дума за политическата демагогия няма да открием и в книгата на **Дейвид Шапиро** „Автономия и ригидна личност". Тази липса проличава и в родилата полемики творба на **Бари Шварц** „Парадоксът на избора. Защо „повече" означава „по-малко".

В културната книга „Теория на информационното общество" на **Франк Уебстър**, критично анализираща идеологии от втората половина на XX век, също няма визиране.

В превърналите се в реликви произведения на **Маршал Маклюен** и **Куентин Фиоре** за потайностите на войната и мира в глобалното село или пък в „Галактиката на Гутенберг. Сътворението на човека от печатната култура" за пореден път няма да срещнем никакви термини от понятийно-категориалната „гвардия" на демагогията.

В станалата световен научен хит творба на **Люис Мамфорд** – „Митът за машината", отново няма да се открие абсолютно нищо за този вид, толкова важен тип, демагогия. И в бестселъра на **Майкъл Талбот** „Холографската вселена" няма нищо за нея.

В едно от културните си произведения – „Ефектът на Луцифер" (за причините, формите и начините добри хора да се превръщат в истинс-

ки чудовища), – **Филип Зимбардо** също така не отправя читателското внимание директно към демагогията.

Водещият американски учен в областта на методологията на научното познание **Йен Барбур** в популярните си монографии „Етиката във века на технологиите" и „Религията и науката. История и съвременност" не вижда поводи да пише за демагогията.

В превърналите се (веднага след публикуването им) в класика книги на **Йен Шапиро** „Моралните основи на политиката" и „Бягството от реалността в хуманитарните науки" за пореден път няма да отбележим толкова желаната и очакваната сполука.

В нашумялата творба на **Лоуренс Харрисон** „Кой процъфтява? Как културните ценности способстват за успеха в икономиката и политиката" два пъти се пише нещо за демагогията в обществото, а в другата му книга – „Главната истина за либерализма. Как политиката може да промени културата и да я спаси от самата нея", няма нищо за нея.

В една от най-любопитните истории на бъдещето, родена от творческия ум на **Дейвид Уилсон**, отново няма абсолютно никакво място за демагогията.

В произвела огромно влияние през втората половина на XX век книга на **Даниел Бел** за бъдещето постиндустриално общество на два пъти се ползват термини, свързани и с този тип демагогия. А в труда му, посветен на размишления за света от XXI век и на епохата на разпокъсаността, написана заедно с руския му колега-политолог Владислав Иноземцев, терминът „демагогия" се включва в обръщение само един-единствен път.

Знаменателно е също, че **Алфин Тофлър** в едни от най-култовите си творби – „Метаморфозите на властта" и „Третата вълна", – си позволява да въведе в оборот термини от „компанията" на демагогията само три пъти, във „Война и антивойна" – един път, в „Шокът от бъдещето" и в книгата му с Хайди Тофлър – „Революционното бо-

гатство", вече нито веднъж не прибягва до нейните богати екстри или любезни услуги.

В един от най-търсените бестселъри от съвременната читателска публика в световен мащаб – на **Емануел Тодд,** „След империята. Pax amerikana – началото на края", не се споменава за демагогията в американската история. И в станалата хит за няколко поколения и финансови елити книга на **Чарлз Маккей** „Най-често разпространените заблуждения и безумства на тълпата", също не се споменава за ролята на демагогията.

В книгите на един от изтъкнатите съветолози – **Стивън Коен**, за не/възмож-ностите за реформиране на комунистическия режим също липсват следи за демагогията, както и в другата му книга – за провала на кръстоносния поход на САЩ и ролята им за трагедията в посткомунистическа Русия, където премълчаването й продължава.

Колкото и странно да е, но липсата на терминология за политическата демагогия ясно личи и в колективната творба (под редакцията на **Р. Суни** и **Т. Мартин**) „Държавата на нациите. Империята и националното строителство в епохата на Ленин и Сталин", завършек на тридневна бурна дискусия за естеството на съветската перестройка.

Терминологични и интерпретативни матрици за демагогия липсват по страниците на книгата на **Питер Хопкирк** „Голямата игра против Русия. Азиатският синдром".

Известният американски съветолог **Роберт Даниелс** в книгата си „Излитане и падение на комунизма в Русия" споменава за нея един път. Такъв резултат личи в нашумялата творба „Историята на Съветския съюз. 1917-1991 гг." на **Джеффри Хоскинг**.

В супер-хита в конспирологичната литература „Масонската следа на Путин" на **Ерик Форд с**що се вижда рестриктивният подход към споменаване по осезаем начин на значението на политическата демагогия в обществено-историческите процеси.

Като супер-еталон в редицата хитови книги за пропагандата и контрапропагандата, най-отгоре стои фундаменталната творба на съз-

дателя на PR-а **Едуард Бернейс** „Пропаганда", в която също няма да се открие нито едно споменаване за демагогията.

В култовите творби „Обществено животно. Въведение в социалната психология" на **Ел. Аронсън,** и в „Епохата на пропагандата. Механизми за убеждаване, всекидневно използване и злоупотребление" на **Елиът Аронсън** и **Антъни Пратканис** терминът „демагогия" се ползва веднъж, и то в цитиране на изказване на претендент за президент, докато в бестселъра на **Пол Лайнбарджър** за психологическата война и идеологическата пропаганда цели четири пъти се използва „демагогска" терминология.

В емблематичната книга за тайните и технологиите на психологическата война на **Пол Майрон** и **Антъни Лайнбарджер** няма и дума за демагогията, макар доста от написаното да се отнася именно за нея. Такъв ефект има и в нашумелия труд на **Джефри Пфеффер** за връзките и зависимостите между властта и влиянието над човешкото мислене и поведение в различни типове организации. А и в друга своя книга, пак посветена на изследване на властта и причините тя да е притежание на едни, но липсваща за други, Пфеффер отново не отчита нито веднъж) наличието и ролята на демагогията.

В световения бестселър, заслужил и Пулицерова премия, рожба на **Джаред Деймънд**, но и посветен на историята на оръжията, микробите и стоманата в историята на човешките общества, пак нито веднъж не се споменава нещо директно за демагогията.

В доста рекламирания сборник, плод на 30-годишни изследвания, „Многоликата глобализация. Културното разнообразие в съвременния свят" с редактори-знаменитости като **Самуел Хънтингтън** и **Питър Бергер** (2004), не се отбелязва демагогията. Както **Бергер** в „Капиталистическата революция", така и **Хънтингтън** в „Политическият порядък в изменящите се общества" и „Третата вълна. Демократизацията в края на XX век" не счита за нужно и полезно да визира темата за демагогията. Така е и в **„**Културата има значение. По какъв начин ценностите съдействат за обществения прогрес", на която е съ-

редактор с Харисън и автор в компания с плеяда от знакови в нашата съвременност теоретици. В най-популярната си книга „Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на новия световен ред" **Хънтингтън** само веднъж използва такъв термин.

Питър Бергер и **Томас Лукман** в много популярната и цитирана днес „Социално конструиране на реалностите" също не отделят внимание на демагогията, както прави и **Т. Кун** в своя шедьовър, който е посветен на структурата на научните революции.

В културната (за културолозите) творба на **Клифърд Гирц** за интерпретациите на културата, отново проличава флагрантно отсъствие на търсената от нас терминология.

В емблематичната за социалните антрополози и социолозите творба на **Уйлям Уорнър** „Живите и мъртвите", само веднъж се отделя внимание на демагогията.

Даже и в привляклата (като магнит) вниманието, а и интереса на специалисти и разнородни читателски публики творба на **Хуан Монтгомери**, посветена на историческата еволюция и на ролята на порнографията, за сетен път няма да открием нищичко. И в предизвикалата мощна вълна от научни дискусии и остри читателски полемики книга на **Теодор Рошак** „Източниците на контра-културата" пак ще се натъкнем и на толкова добре познатото ни упорито мълчание по въпросите за неудобната роля на демагогията.

В бестселъра на **Патрик Бюкенън** за драмите на американската десница в наши дни, пак няма да срещнем нищо, а в „Смъртта на Запада" той на два пъти я споменава.

В приковалата вниманието на читателската публика творба на **Ричард Нойщад** и **Ернст Мей** „Съвременни размишления за ползата от историята за тези, които приемат решения" за сетен път не се споменава за значението и влиянието на демагогията.

Джон Глед не споменава и дума за демагогията в популярната си книга „Евгениката на XXI век. Бъдещата еволюция на човека", макар е посветена на манипулациите на масовата психика с евгеничес-

ките проблеми. Това прави и основателят на съвременната социобиология – носителят на Пулицерова награда **Едуард Уилсън** – в предизвикалата разпалени полемики в научните среди негова монография „За природата на човека". А в бестселъра си „Овци във вълчи кожи. В защита на порицаваните" **Уолтър Блок** пък смята за нужно да обърне внимание на демагогията едва точно само два пъти.

В превърналата се в съвременна класика творба на **Лойд Демоз** за психоисторията и генеалогията на възпитанието на поколенията през призмата на сенките и гласовете на миналото, трафаретното пренебрежение към демагогията за отново шества, като тя нито веднъж не я споменава като важен мотив за извращаването на хората. И в превърналата се в бестселър книга на **Джеси Вентура и Дик Ръсел** – „63 документа, които правителството не иска да прочетете", посветена на тъмните игри и зловещите ефекти от дейността на американски правителства, отново нито веднъж не се споменава за нея.

В едно от култовите произведения на една от най-ярките звезди на постмодерния феминизъм – **Шийла Бенхабиб**, посветено на претенциите на културата в сферата на равенствата и разнообразието в глобалната ера, веднъж се ползват термини за демагогията, при критиката на десните политически формации и идеологии днес. А при другата „икона" на американския постмодерен феминизъм – **Джудит Бътлър**, в хитовата ѝ книга за психиката на властта и теорията на субективацията дори нито веднъж не става дума за мястото, ролята или значението на демагогията във властовите конфигурации.

В популярната книга на едно от най-ярките имена на американската постмодерна философия – **Ричард Рорти**, посветена на левите сили в Америка през XX век, един път се споменава нещо критично за консервативната демагогия. А и друг, също толкова световно нашумял и масово цитиран американски постмодернистки философ – **Аласдър Макинтайър**, – в своя световен хит „След добродетелта", отново не проявява никаква добронамереност или повод да спомене нещо хубаво, но и важно за демагогията.

В многократно преиздаваната в много страни и доста обемиста „Социална психология” на **Дейвид Майерс,** пак няма да открием нещичко за демагогията, въпреки че стотици страници от нейното повествование са посветени на манипулациите на хората.

Един от най-авторитетните съвременни американски изследователи на историята, идеологията и теориите на национализма – **Крейг Калхун,** – в един от капиталните си трудове по тази тематика също мълчи за нейното присъствие, роля и значение. Но в станалата, веднага след публикуването й, световен шедьовър книга на **Бенедикт Андерсон** „Въображаемите общества. Размишления за източниците и разпространението на национализма”, има (всичко на всичко) само две релефни визирания на демагогията.

Но в световно известния бестселър на **Гор Видал** „Защо ни ненавиждат. Вечната война заради вечния мир” за политическата демагогия се споменава едва само един път.

В една от нашумелите и предизвикала дискусии книги през последните години в САЩ – „Крахът на САЩ. Втората гражданска война. 2020 г.” от **Томас Читтам**, също няма „резервирано” място и любезно почетена важна роля за политическата демагогия сред причините, факторите, които стоят в основата на деструкцията на великата страна, независимо от факта, че тъкмо демагогията има пръст и за възхода, и за краха на САЩ.

И в една от популярните книги на **Ернст Гелнер**, изследваща връзките и зависимостите между разума и културата, историческата роля на рационалността и рационализма в обществото и политиката, пак няма място за демагогията. Това явно пренебрежение той проявява и в творбата си за историите на нациите и национализма. Най-изненадващо или дори най-потресаващо, обаче, е обстоятелството, че той изобщо не намира никакво място и роля за демагогията в най-известното си съчинение, разказващо за условията за свободата, гражданското общество и неговите исторически съперници.

Можем да предположим и обясним липсата на деликатна и опасна проблематика за политическата демагогия в условията на днешните капиталистически държави и общества, но е изумително фрапиращото й отсъствие в критиката на посткомунистически, трансформиращи се източноевропейски общества, както това ясно се вижда в труда на **Марк Ховард** за слабостта на гражданските общества в посткомунистическа Европа.

В хитовата книга на **Ричард Флорида** „Креативната класа. Хората, които променят бъдещето" също не може да се открие никаква директна дума за демагогията.

В рекламираната книга на **Дейвид Брукс** – „Бобо в рая. Откъде се взима новият елит", за биографията и премеждията на новата бохемска буржоазна класа в постмодерния свят, отново не се използват термините за присъствието, ролята на демагогията.

В една от най-дискутираните от политолози и етици днес книги – „Справедливостта. Как да се постъпва правилно", – на **Майкъл Сендъл**, предлагаща как да се решават морални дилеми чрез политическите решения и технологии, пак личи липсата.

В нашумялата творба, излязла под перото на **Марк Хаузер**, „Моралът и разумът" пак ще се натъкнем на баналната липса. Но в станалата доста популярна книга на **Джон де Граф, Дейвид Ванн** и **Томас Нейлор** „Потребителството – болестта, заплашваща света" – веднъж се споменава демагогията – за увеличението на пороците в САЩ.

Дори в моментално станалата читателски хит шеговита книга на **Томас Каткарт** и **Дан Клейн** „Като че ли изведнъж Платон влезе в бара. Разбиране на философията чрез шега", чието мото е феноменалната мисъл на Гручо Маркс – „ето ви моите принципи, ако не ви се нравят, имам и други", – отново няма да открием нищо, но в другата им нашумяла творба – „Аристотел и мравоядът отиват във Вашингтон. Разбиране на политиката чрез философия и шега", – те цели 14 пъти ползват термини за демагогията.

В друга философско-„майтапчийска” творба – този път рожба на **Уенди Норткарт** – „Anti Hono sapiens”/„Неразумният човек”, – инатенето да не се пише нещо за демагогията, особено за нейната политическа форма, се разкрива в пълния си блясък.

В предизвикалата интерес книга на **Сюзан Лангер** „Философия в нов ключ. Изследване на символиката на разума, ритуала и изкуството”, мълчанието продължава.

В привляклата вниманието на огромна читателска публика книга на **Барбара Такман** „Ода за политическата глупост. От Троя до Виетнам”, пак липсва споменаване.

В посветената на съдбовни проблеми и хамлетовски дилеми, тресящи днес света, а и нашата гражданска общественост, книжка на **Джон Хилъри** „ТТИП – харта за регулации, атака срещу работните места и края на демокрацията” – също има такава липса.

Често споменаваният, доста модерен и цитиран **Кен Уилбър** също – в „Кратка история на всичко”, „Проектът Атман”, „Окото на духа”, „Интегрална психология” и дневниците му „Един вкус” също не вижда смисъл и повод да коментира демагогията.

В радващите се на огромен читателски интерес, но и успех, книги на оригиналния ум на **Нисим Талеб** – „Черният лебед. Под знака на непредсказуемостта” и „Антикрехкост. Как да извлечем полза от хаоса”, отново няма да успеем да каквото търсим.

В малката (станала световно разпространен учебник за правене на държавно-политически преврати под лозунга за преход от диктатури, авторитаризми и тоталитаризми към демокрация) книжка на **Джин Шарп** не се споменава нищо за демагогията. Това важи и за друга нейна, неприкрита откъм политическите си симпатии и копнежи, книга – „198 метода за мирни протести”, – където също няма да намерим такива следи.

В нашумялата и у нас книга на един от знаковите американски геополитици – **Джордж Фридман,** – „Следващите 100 години. Прогноза за събитията на XXI век”, също липсва каквото да е напомняне за

ролята и значението на демагогията, докато в „Горещи точки. Геополитика, криза и бъдеще на света" вече на два пъти ще я отбележи.

Любопитен факт е, че и в книги на **Франсис Фукуяма** – „Краят на историята и последният човек", „Силната държава. Управлението и световния порядък в XXI век", „Америка на кръстопът", „Великият разрив", „Нашето постчовешко бъдеще. Последствията от биотехнологическата революция", „Доверието. Социалните добродетели и пътят към разцвета" и „Изоставане" – нито веднъж не се споменава за демагогията.

В една от най-високо котираните, а и масово цитираните от епистемолозите монографии – „Против метода", дело на творческите вдъхновения, проникновения и усилия на **Пол Файербенд,** – за пореден път няма да открием абсолютно никаква следа.

Няма да намерим признак или признание за ролята и влиянието на демагогията в историческия и публичния живот и в хитовата книга на **Тед Роберт Гарр** „Защо хората се бунтуват", а също и в нашумялата творба на **Симсон Гарфинкел** „Всичко под контрол. Кой и как те следи", където пък демагогията непрекъснато „надзърта" зад всичко.

В бестселъра на големия американски педагог и писател **Джон Тейлор Гатто** „Фабрика за марионетки. Изповед на учителя", посветена на промиването на мозъците на американските деца и подрастващи още в образователните институции, също няма да ни се случи да попаднем на нищичко, което толкова много очакваме, за демагогията.

В предизвикалата бум сред читателите творба на **Сам Харрис** „Краят на вярата. Религията, теророът и бъдещето на разума" има една само едно-единствено позоваване за демагогията, и то се намира като цитиране на обвинението на Едуард Саид към Самуел Хънтингтън, че е най-великият демагог в нашата историческа съвременност.

Известният американски политолог и социолог **Джек Голдстоун** в книгата си „Защо Европа? Въздигането на Запада в световната история. 1500-1850" също изобщо не си прави труда да употреби каквото да е нещо от терминологията за демагогията.

В имащата „звездна популярност" книга на **Лари Вулф** „Изобретявайки Източна Европа. Карта на цивилизациите в съзнанието на епохата на Просвещението" надеждите ни да намерим някакви потвърждения за ролята на демагогията ще бъдат попарени.

Най-поразителният факт в този контекст е, че в много от емблематичните трудове на най-яростния разобличител на американския империализъм – **Ноам Чомски**, като „Хегемония или борба за оцеляване", „Несъстоятелните Щати. Злоупотребяването с властта и атаката срещу демокрацията", „Държавата на бъдещето", „Ще бъде както кажем ние", „Печалби за хората", „Новият военен хуманизъм: уроците от Косово", който, между другото, е един от най-големите познавачи на секретите на политическия език, не може да се види терминът „политическа демагогия" или свързани с него понятия. Но в „Как е устроен светът" е „Класовата вайна" подобна терминология дефилира на два пъти в текста. Сякаш този термин е persona non grata и за теоретическите интерпретации на най-решителните, най-страстните левичари. А и другият най-изявен критик на външната политика на САЩ – **Ховард Зин** – в призната за класика „Американската империя от 1492 г. до наши дни" също не споменава нищо, макар че в другата си знаменита творба – „Народната история на САЩ", – си позволява веднъж да я упомене.

Нищо за политическата демагогия няма да открием и в култовия труд на **Ховард Рейнхолд** – „Умната тълпа. Новата социална революция". Шокиращ е фактът, че и в световен бестселър на **Наоми Клайн**, посветен на „шоковата доктрина и разцвета на капитализма на изкуствено предизвикани катастрофи", отново няма да сполучим.

Парадоксално звучи, че и в книгите на нашумелите леви мислители днес – **Майкъл Хардт** и **Антонио Негри**, демагогията се премълчава: в „Множество. Война и демокрация в епохата на империята" тя се визира един път, в „Империята" – нито веднъж.

Естествено, срещу тези капитални творби на знакови мислители от няколко епохи може да се противопоставят работи на други, също

известни автори, които са претъпкани с термини, засягащи демагогията и изявите й в историята, политиката. Ще посоча едно произведение – световният бестселър на **Збигнев Бжежински** „Голямата шахматна дъска. Господството на Америка и неговите геостратегически императиви", – където има цели двадесет споменавания на обвързаности и зависимости с демагогията.

Редукционният етос към терминологията за политическата демагогия е валиден и за творци от Южна Америка. В книгите на **прогресивни мислители на Латинска Америка** от XIX и началото на XX век, като **Доминго Фауктино Сармиенто, Гобино Баррето, Хосе Марти, Енрике Хосе Варона. Мануел Гонсалес Прада, Хосе Енрике Родо, Еуклидес да Куня, Флорентино Амегино и Хосе Инхениерос**, – всички родени, живеещи и творящи в страни, в които популизмът и демагогията са всекидневие, няма да открием тези понятия, колкото и големи усилия да положим. Сред тази плеяда само **Естебан Ечеверрия** поне веднъж си позволява да спомене въпросния одиозен термин.

Далеч на изток – в Индия, – великият гений и адепт за правене на *политика и революция без насилие* – **Махатма Ганди** – също не се възползва такива терминология. Това отношение към последната ярко личи и в изповедалната му книга „Моят живот".

Към тази, несъмнено твърде богата, поредица от имена и творби на безспорно изключително авторитетни и значими за науката автори могат да се добавят и още много знакови имена или трудове на творци от други епохи, континенти, страни, общества, цивилизации, култури, научни школи и традиции. Това не е нужно да се прави, за да се проумее (дори и само чрез току-що цитираните учени) тезата, че *политическата демагогия е неизменна част от нашето всекидневие*, от нашата бурна и преломна историчност, която по ред причини и съображения сякаш не се забелязва и подчертава. А това не е и нещо ново под слънцето. То си битува открай време, т.е. по протежение на цялата история на нашето човечество, в която и политиката е налична, а и е

много значим фактор за градежа, функционирането, утвърждаването или изменението на обществото.

Защо се премълчава истината за политическата демагогия?

Както ясно се вижда от направения контент-анализ, *истината* за произхода и първоначалните исторически стъпки, форми и функции на политическата демагогия се оставя в сянката на голямо и необяснено мълчание, в мрака на упорито пренебрежение. Изключително редки и маломерни по обем са онези пасажи в трудовете на велики мислители, които визират коректното и адекватното отразяване на биографията на този прекалено значим феномен в еволюцията на политиката и в историята на човечеството.

Единствено *реториката* е, която продължава упорито, но и неуморно да се рови в дълбинните пластове на историята на политическата демагогия, за разлика от всички други обществени науки, които с непонятно гостоприемство са отворили дверите си, а и са дали подслон на откровени фалшификации и неистини за началото на демагогията. Но е и твърде странно защо велики умове и страстни защитници на демокрацията не са предприели сериозни стъпки, за да разбият дълготрайните катинари на такива заблуди. А това мълчание се превръща в съучастник на инерцията на неистината през вековете и утвърждаването на една лъжлива традиция като еталон за дефиниране на демагогията. Оказва се, *че класовата ненавист и омраза към първоапостолите на демагогията* е толкова силна, че се справя дори с историческото време, което, вместо в неин разобличител, се превръща в неин предан съучастник в разпространението на заблудите за тях. Най-лошото е, че, вместо да лекува неистините, историята продължава сервилно да разсейва микробите на лъжите и бацилите на заблудите за произхода на демагогията. А това продължава и днес, когато класовите принципи са уж, поне на думи, „развенчани".

Вероятно, съществува известна дискретна закономерност, която се набива на очи, според която колкото по-забележимо, макар и инструментално, или оперативно, да е обвързана дадена научна творба с реалното конструиране, експериментиране и правене на политика, идеология в живота, толкова повече тя приютява в своето повествование и всевъзможни представители на огромната „компания" на термини за демагогията. Затова, например, книгите на Збигнев Бжезински могат да са швейцарски еталон за неуморно, а и мащабно експлоатиране на цялата огромна галерия термини за демагогията.

Разбира се, тази закономерност не бива да се смята за безспорно универсална и за сигурно общовалидна. Тя притежава и демонстрира немалко важни изключения, понеже, както успяхте да забележите и разберете в много от трудовете на велики, емблематични за времето и за дадена наука мислители, които са били, или са в нашата смутна и преломна историческа съвременност гласове на епохата, символи на логиката на събитийността в своите времена и общества, като при това са и солидно ангажирани с политическа дейност, липсват такива употреби, или поне те са депозирани в бройки, които са по-малко от пръстите на една човешка ръка. А това за сетен път ни изправя пред опърничавия въпрос на какво се дължи тази предпазливост, това нежелание и упорство да не се ползват тези понятия. Очевидно, има още много тайни или неясноти, недостатъчни научни знания или пък безспорни постижения спрямо дешифрирането на цялата истина за мотивацията на дезертьорството от употребите на подобни термини.

Наистина, тъмните, мрачни и хладни сенки на подобни недоверия към, на такива липси, омаловажавания, пренебрежения и елиминирания на (иначе) толкова необходимите и полезни изследвания и анализи на демагогията изобщо, в т.ч. най-вече на политическите й разновидности, осезаемо и дори контрастно се разпростират над големи отрязъци от исторически времена и социални пространства в жизнените светове на хората от съвършено далечни, даже и непознати, но и несвързани помежду си поколения.

Вероятно, мислителите от различни епохи, цивилизации, култури или общества *съвсем преднамерено* са ограничавали до минимум, или дори напълно са се опитвали да избягват употребите на термини, визиращи нещо общо с битността и битийността на демагогските феномени в различни жизнени сфери. Те със сигурност са били и твърде наясно с неимоверно *тънките разлики* или с прекалено *опасните за преминаване* (от една в друга посока) *граници*, които са разделяли демагогското от недемагогското политическо говорене, или писане. Защото са знаели превъзходно, че в подобен тип говорене, но и писане е *почти неизбежно* да се срещащ (непрестанно, но и в огромни количества) с казуси или ситуации, в които демагогията не може да бъде ограничена, или елиминирана по никакъв начин. Нещо повече, че такива житейски казуси и обществено-политически – както публични, така и персонално-екзистенциални – ситуации като че ли съвсем *закономерно* са предоставяли, утвърждавали, развивали, а пък и по своему гарантирали присъствието и значението, влиянието или въздействието на демагогията – във всичките нейни разновидности, нюанси, степени или мащаби на проявленията ѝ.

Освен това подобни мислители, изследователи и творци отлично са разбирали, че в политиката (и най-вече в нейните въплъщения в и чрез политическия език) ако не всичко, то поне огромната част от разнородната, а и многоликата „стокова продукция", която се случайно или напълно преднамерено се изобретява в конструкторските, или в алхимичните лаборатории, в конструкторските, или в дизайнерските бюра, а впоследствие се и произвежда в съответни (зависими било от историческата обремененост, било от потребностите на моментно пулсиращата и господстващата конюнктура) огромни количества от конвейерите на обществено-политическия живот, а и се предлага за дистрибуция, размяна, или пък за публична и частна консумация по политическите „тържища", неимоверно много прилича на чистопробна демагогия, дори и ако не е такава.

Безспорен факт е, че както в историческото (по-близко или много по-далечното) минало, така и в нашата съвременност има прекалено много случаи, при които отделни политически субекти публично изговарят неща, които са *истинни* по своята природа и ценност, обаче се възприемат или биват незабавно, но и мащабно „обзавеждани" с всевъзможни етикети, емблеми, щампи, клейма, или дамги на *демагогски* бръщолевения.

В историята, а и особено в политиката досега няма изобщо *нито един-единствен случай*, при който появата на някакво (истинно) съждение, направено от някакъв политически субект, да е било посрещнато с всеобщо одобрение, както и с масово доверие, с непоклатима вяра или убеденост в неговата съдържателна, или функционална правота.

Всяка идея, всяко предложение, всяка една социална или политическа оферта, щом като идват от страната на реално/предполагаемия конкурент за властта, а и щом се допуска, че са свидни рожби, или зловещи изчадия на противниковата „чуждост", винаги се представят в публичното време-пространство, в масовата психика и общественото съзнание като прозрачни, или коварно и гибелно завоалирани средства на демагогията.

Такава исторически непреодолима, а и сякаш вечно присъстваща, крайна подозрителност или дори гранитна убеденост, че, щом като произтича от, или принадлежи на и привидно обслужва другата страна, всяка ментална, емоционална, волева и поведенческа „мостра", или „шир потреба" е по презумпция демагогско творение, или съоръжение, което обикновено, или дори задължително преследва непочтени и опасни цели. Така вече формалното допускане или пък въобразаемото предположение неизбежно се превръщат във *фактическо състояние,* а и в *негативен трафарет* на постоянно, твърде бдително, често и мнително отношение, на лесно раздразнителна, или на дълготрайно битуваща и отегчителна реакция на досада, неприязън, нетърпимост и непоносимост към всичко, което идва от, или се смята, че по

някакъв начин обслужва потребностите и интересите на чуждостта, просто защото се предполага, че то е, или пък че не може да не е особено отражение, или коварно и незабележимо оръжие на *демагогско лицемерие*. В този ракурс, във всяко взаимоотношение между политиката и езика, който е повече или по-малко политизиран от нея в конкретния момент, винаги *триумфът е на страната на политиката*. Винаги езикът е този, който се оказва не само подчинен, а и сервилно обслужващ някаква политическа/политизирана идентичност. Затова единственият изход и начин езикът да си върне тъпкано, да надиграе и подчини на себе си политиката е като се превърне в такова нейно оръжие или средство, без което тя не може да съществува, а и без което не може да постигне своите намерения, или цели в момента. Неслучайно Хегел подчертава, че от определен момент и в конкретни ситуации вече не господарят, а робът се оказва по-силен и налага зависимости, които даже и да не личат, все пак поставят на определено място господаря, а и го карат да заприлича на своя роб.

През твърде протяжното историческо време и битие, което се е разпростряло на повече от 25-26 века, през които демокрацията еволюира, политиката и езикът толкова много и така сложно са се оръркали, омесили, преплели, че вече е много трудно, а дори и непосилно за когото и да било да съумее да ги раздели, а и остави в автономен статус. Тъкмо подобен уникален сплит, подобна смесица или плетеница, която все повече заприличва на Гордиев възел, се нуждае съдбовно от такъв ясен и мощен език, който да изиграе ролята на Дамоклев меч, разсичащ въпросния възел и разделящ двете начала. А срещу подобна възможност обаче въстава не друг, а преди всичко Демагогията, която има фатална, или органическа потребност от подобни амалгами на езика с политиката. И това е така, понеже, макар и по-слаб, или по-зависим в тяхната интимна връзка, Езикът колкото дава, толкова и отнема от Политиката, правейки я своя злочеста пленница.

Зловещият парадокс, който се ражда и похищава, който броди в, но пък и властва над историята на човечеството, е, че Политиката *ви-*

наги се стреми и опитва *да спечели някакво доверие* от страна на хората, като същевременно и в замяна непрестанно им сервира или ги тъпче с всевъзможни екстри, мостри и главозамайващи по своите богатства и пищност пиршества от разнородни и многолики *недоверия към всичко*, което не й импонира, или не я обслужва в този момент. За да се случи това обаче, тя винаги има нужда от някакъв – политически или политизиран – език, който се оформи, аранжира, декорира и транслира нейните повествования и послания към съответните им адресати. А няма как доверието да се гради единствено или преди всичко на недоверие, което се промъква или изхлузва от едни или други слова, от консистенцията на комуникацията! Затова политическият или политизираният език, който е съдбовно потребен за всяка една демагогска операция, винаги се оказва едновременно *спасител и защитник*, но и *предател и изменник* на нещо политическо, което е успял да предаде по съответен начин, или да не транслира по оптималния, или ефективен начин за зомбиране на хората. Демагогията винаги е едновременно и агресор, и пазител на някакъв – идеологически или политически – порядък; трубадур, но и публичен разобличител на някакви визии. В едно и също време тя е и сцена, момент, аксесоар, репертоар, суфльорство, имитация, оригиналничене, превъплъщение, откровение, осеняване и всичко, което политическият разсъдък може да изобрети, разпространи, рекламира и наложи за масова консумация. Именно това, обаче, се случва в почти всички политически или политизирани дискурси, във всички наративи, митологии, легенди, фикции, или всевъзможни илюзии и химери, които всяка една политическа идеология, или реална политика всячески се стреми и опитва да не остави без необходимия бдителен надзор над изненадите на вербалността. Тоест, да не допусне, че в тях може да не са се промушили, не са проникнали и не са се разпрострели, и съответно завладели големи територии и високи нива феномените на реалната/имагинерната демагогия, заслужаващи изобличение, а след това и линчуване.

Всеки политик е солидно въоръжен с всевъзможни предположения, внушения и убеждения, че неговият идеен опонент или властови съперник е абсолютно сигурно, макар и невинаги забележимо, „оборудван" с опасни демагогски оръжия и прийоми, които все момент може да приложи, или вече използва. Няма идеолог или политик, който изобщо да не мисли по такъв начин; който да не притежава такъв – вечно съмняващ се, неизлечимо подозрителен, или мнителен – манталитет, който пък (от своя страна и в крайна сметка) се проявява и в лустросаните, перфидните и завоалираните, или – обратно, – в неприкритите, арогантните и бруталните му маниери към опасната природа на противника му. Дори без да е казал или написал нещо конкретно опонентът или съперникът му, всеки „нормален и порядъчен" идеолог или политик винаги допуска, или вече е гранитно, непоклатимо убеден, че другият замисля нещо непочтено, а и опасно; нещо, което произтича от, или е фатално свързано с демагогските му заложби.

Срещу подобни симптоми Историята все още не е изобретила, а и разпространила ефективно лекарство, което да разсейва стабилно и сигурно всички съмнения и подозрения, всички неоснователни предположения или безпочвени обвинения към заразната, или смъртоносната природа на вражеските субекти. В отличие от нея, обаче, Политиката изобщо не се е уморила, нито е престанала да възпроизвежда, неуморно да дистрибутира, оглушително да рекламира по своите шумни и гнусни тържища всевъзможни мостри, екстри или – обратното, – кичозни стоки, или шир-потреби на демогогски творения, или приложения. Нещо повече, колкото повече еволюират, толкова повече Идеологията и Политиката става все по-плодовити, все по-перфидни, безскрупулни или арогантни и брутални в производството, дистрибуцията, размяната и консумацията на демагогски артикули във всички сфери на публичния и частния живот на хората. И тази странна, но пък, заедно с това, и смъртоносна закономерност се проявява с особен колорит, с пълна сила и безусловно господство преди всичко в смутни и размирни исторически времена, в подпалени или опожаряващи се об-

ществени реалности и нрави, в които, но пък и над които Демагогията неминуемо присъства. Когато Политиката стане волен или неволен заложник, или пленник на Демагогията, а това сякаш е *„вечното положение*", тогава за Нравствеността, Хуманизма и Демокрацията настъпват изключително сложни и тежки времена, или ситуации, при които – а едва ли не и в повечето случаи – побеждава именно Демагогията, която придобива – в такива казуси – *амбивалентни* битности и битийности. Защото тя хем се превръща в единственото и истинското лице на Политиката, хем пък се разобличава и преследва като нейно гибелно извращение, унищожение. Така Политиката се оказва непрестанно обвита с воалите на предположенията или на убежденията, че е плод, или изчадие на заразна и пагубна Демагогия, от която няма спасение, но и срещу която никой досега исторически не е сполучил. И колкото да не иска Демагогията на всеослушание, публично да признае своята победа, то е не защото тя е преди всичко *политическа* по генезис, характер и предназначение, а понеже е продукт, средство, форма и инструмент на политизираната *езиковост*. Както винаги, така и във всеки момент Езикът, макар да служи на, фактически похищава и по своему направлява Политиката, нейната менталност, емотивност и практичност. И тъкмо Демагогията е това интимно място или онова бойно поле, където Политиката и Езикът си дават срещи и си съперничат – при това безпощадно, но и с всички средства. Заедно с това обаче, никога не престават съмненията, подозренията към политическото, което, каквото и ще да си въобразява, пак винаги попада в капаните на лингвистичното.

Подобни „вечни" съмнения, такава неизтребима предпазливост към всичко, което се говори/пише между евентуалните, потенциалните или реалните конкуренти във всевъзможните съперничества и баталии за властови ресурси, постове, облаги и привилегии, не са за подценяване, омаловажаване, пренебрегване, или елиминиране от изследователите. Защото техните призраци или мрачни духове са винаги (при

всички исторически или житейско-всекидневни обстоятелства) присъстващи, а и твърде действени.

Всичко това недвусмислено подсказва или изисква едно-единствено нещо, което трябва своевременно да се проумее, а и обзаведе с необходимите му практически дела: нужни са по-концентрирано внимание, по-сериозно отношение и по-солидни изследователски ангажименти на учените от обществените науки в задълбоченото и многостранното разкриване на потайностите на природата и феноменологията на демагогията, за да може и да се облекчи, или дори усъвършенства и борбата срещу тяхното влияние.

ДЕФИНИТИВНИ КОМПЛИКАЦИИ И ВАРИАЦИИ

Смисловите контури и дефинитивните силуети на политическата демагогия (на пръв поглед) сякаш се радват на своеобразен универсален и общовалиден профил, който като че ли е съвсем независим от бремето на пространствата, капризите на времената. В известен смисъл след „Големия взрив" или „Коперниканския обрат", който предизвиква радикално преображение в описанието и тълкуването на този вид демагогия, тя придобива относителна и прекалено дълготрайна устойчивост на своите трактовки, върху които промените на епохите, а и на обществените устройства не оказват влияния. Веднъж исторически положени, „траверсите" и „коловозите" на отрицателното представяне и тълкувание на политическата демагогия се превръщат (в следващите епохи и нови типове общества) едва ли не в единствен и то магистрален, а и всеобщо използван път към обясненията и интерпретациите на тайнствата на този толкова важен феномен. Това изглежда шокиращо или дори непонятно, защото историята сякаш ни се разкрива като лишена от всякакви модалности и варианти спрямо демагогията; тоест, че от самото си рождение до ден днешен тя върви гордо, а и напето само по една траектория, без изобщо да се озърта настрани дали няма да открие и други удобни пътечки, друмища. В моменти на размисъл за нейната история на човек му идва наум сравнението за коня с наочници, който не вижда друго, освен онова, което му е дадено от рамкирания поглед. По същия начин изглежда и политическата демагогия, която от векове (като че ли) се движи в една и съща посока, без да прави каквито и да са опити да я промени осезаемо. Векове наред историята не може да ни представи нито един, колкото и крехък да е опит да се измени натрапеното статукво, обричащо демагогията на нейния одиозен вариант. Може с чиста съвест и без сериозни опасения да се твърди, че от времето на древността до съвременната постмодерна епохалност дефинициите за политическата демагогия сякаш не познават какво е „възраст" в исторически, културен и политически

контекст. Те си остават все с този вид, но и с онова съдържание, които са придобили след тяхното радикално преображение – от положителни към отрицателни – по своята смисленост. За никакъв плурализъм на визиите и интерпретациите на политическата демагогия не може да става дума, тъй като е очеваден монизмът, монополизмът в нейните трактовки. Днешните определения на същността, съдържанието, функционалността и феноменологията на този вид демагогия сякаш са ваксинирани срещу похищенията на Времето и изглеждат все така, по онзи начин, както са си ги представяли античните граждани, или поне както съвременните хора си въобразяват, че древните са ги оценявали точно така.

Въпреки че отделните науки могат да предложат собствена, съобразена с тяхната специфика, дефиниция на политическата демагогия, те приемат за валидно едно приблизително общо, почти универсално и перманентно възпроизвеждащо се определение за нейната същност, особености, феноменология и функционалност. Това обстоятелство е доста странно, но въпреки това то не предизвиква никакви смущения и несъгласия. Ето защо се стига и почти до *парадокса*, за да не кажем и, още по-точно, до *абсурда*, че в различни хуманитарни науки (като философията, гносеологията, онтологията, историята, антропологията, културологията, етиката, естетиката, политологията, социологията и редица още други хуманитарни науки) политическата демагогия изобщо или по някакво – а и неизвестно поради какви съществени или особени причини, – неоповестено „златно правило" не се определя в съответствие с тяхната иманентна природа, а и чрез специфичния им методологически, или категориално-понятиен апарат, но единствено чрез *една* (сякаш абсолютно независима, а и стандартна за всички тях) *дефиниция*.

Например, философската дефиниция на този феномен би следвало да се гради на базата на основния въпрос за тази наука – за отношението между битието и съзнанието, между материалното и идеалното, по-точно за приоритетното или господстващото положение на

съзнанието, духовното, идеалното спрямо битието, материалното и т.н. Но такива определения по принцип няма да срещнете в (иначе впечатляващите със своите необозрими размери хеопсови пирамиди от) многото и солидни трудове за демагогията.

Гносеологическото определение на политическата демагогия би следвало да акцентира изцяло на преднамереното конструиране и експлоатиране на неверни образи и със спекулирането с неадекватни (на обективните критерии) тълкувания за реалността. А и такива епистемологически дефиниции също не се намират изобщо, или ако нещо се говори/пише за неверните образи, то е много дистанцирано от гносеологическия взор.

Онтологическите дефиниции на политическата демагогия следва да изхождат по принцип от нейната особена битност и битийност в обществения и персоналния живот на хората, като поставят ударението върху нейното възпроизвеждащо се съществуване във форми и функционални характеристики, които сякаш са доста независими от логиката и хода на извършващите се в социума промени, трансформации, сривове, разриви. Подобни определения и то в техния чист вид също не биха могли да се намерят въобще.

Историческите определения на този вид демагогия следва да акцентират специално върху нейната привидна вековечност от античната епоха насам, а и в перспектива, без изобщо да се визират хипотетични епохални времена и реалности, а също и техните закономерни профили, в които нейната феноменология няма да дефилира безнаказано.

Антропологическите модификации на дефинициите би следвало да поставят под микроскопа на научния анализ проблемите за евентуалните връзки и зависимости между определени „първоначала" в човешката натура, които се възпроизвеждат едва ли не автоматично и без съобразяване с постоянните изменения в неговата жизнена среда. Не можем да открием такива определения на политическата демагогия, които пряко и аргументирано доказват, че човешката природа е

неизменна и непроменима, че тя притежава набор от специфични архетипи, които циркулират в абсолютно различни и съвсем чужди помежду си, пък и несвързани исторически епохи и обществени реалности, и пр.

Нещо повече, антропологическата дефинитивност изглежда абсолютно ненужна или съвършено неприложима, защото тя следва да се съобразява с характерните особености на езика, средата, културните манталитети и маниери, със сноповете от общовалидни качества и свойства на съвършено различни, понякога нямащи и никакви общи връзки помежду си, които обаче възприемат, ползват еднакво разбиране за демагогията.

Никъде в научната литература няма да срещнем достатъчно сериозни и прецизни, солидно аргументирани и убедително интерпретирани определения за демагогията, в които „на прицел" се вземат и нейната генеалогия, природа, специфика, функционалност и феноменология, анализирани, разбира се, през особената методологическа оптика, свързана със същността и спецификата на променящите се различни типове социокултурни критерии, вкусове, ценностни йерархии и норми, понеже вековечната дефиниция за този феномен сякаш напълно изключва една такава деликатна проблематика. В универсалното определение за демагогията преходността и изменчивостта на културните вкусове изглежда не притежават абсолютно никакво значение, понеже независимо от подобни закономерни тенденции в историческия и обществено-политическия живот на хората дефиницията открай време и сякаш завинаги се определя по един друг начин.

Етическата дефиниция на политическата демагогия би следвало да се извежда от съзнателното прекрачване или изкривяване на смисъла и ограниченията на социалните ценности и норми, от пренебрежението и незачитането, дори буквалното потъпкване на изключително важни елементи или регулатори за нравственото мислене, преживяване и поведение на човека – уважението, справедливостта, дос-

тойнството, честта на другия. Но и такива определения също няма да се видят, чуят и прочетат в научните „писания".

Никъде досега не съм попадал (а и моите колеги, които също съм питал дали са успели да се натъкнат) на такива естетически изследвания и съчинения, в които да става дума непосредствено и по-специално за политическата демагогия, при което тя да се дефинира преди всичко през смислово-оценъчния „филтър" на отраженията или игрите на главните естетически категории във феноменологията и функционалната ориентираност и ангажираност на този толкова значим феномен. Кой може да ми посочи едно произведение, в което демагогията се определя по линията на връзките и зависимостите между красивото и грозното, низкото и възвишеното, смешното и трагичното, и т.н.?!

Като читатели, зрители и слушатели, ние също няма да имаме „златния шанс" да прочетем, чуем и видим дефинитивни силуети на демагогията, които са чисто политологически конструирани и легитимирани, а и които генерално се базират върху „дисекцията" на този изключително важен феномен за обществения и персоналния живот на човека, в които демагогията се очертава през призмата на генерирането, дистрибуцията, обмяната и консумацията на съответни (реални или имагинерни) властови ресурси, или чрез онези властови технологии, но и инструментариуми, които оптимално позволяват и гарантират подобни употреби, или дори злоупотреби с властови статуси, или ресурси.

Не по-различно е положението и откъм социологическото определение на политическата демагогия, което трябва да се гради върху фундаменти, свързани с изследване на онези социални и жизненоважни системи или структури на човешкото общество, които оптимално благоприятстват или ограничават сътворението, разпространението и експлоатацията на демагогията в битността ѝ на референция на социалния живот и т.н.

Със сигурност обаче, може да се твърди, че в исторически разпространяваната и универсално господстващата дефиниция за политическата демагогия твърде забележим „пръст имат" нейните *психологически* елементи и аргументи. Това е така, понеже открай време, от дълбините на гръцката античност, та чак до наши дни, а и вероятно в едно необозримо историческо бъдеще, определението за политическата демагогия неизменно ще включва психологическите ефекти и инструменти на нейната феноменология и функционалност – заблудата, манипулацията на мисълта, емоцията, волята и поведението, подражанието и тежестта на изопачените образи, смислови картини или критерии. Може дори да се каже/пише, че никъде, никога и при никой изследовател няма да открием такова дефиниране на същността, особеностите, мисията и проявите на политическата демагогия, което да е и абсолютно „изчистено" от психологически компоненти.

Изглежда сме изправени пред един необичаен проблем, който сякаш притежава визията, но и мисията на великия египетски, разположен и в пустинята на мълчанието, *Сфинкс*, който всички виждаме и за когото всеки знае по нещичко, но никой не може да твърди със сигурност, че познава цялата истина за неговата тайна „вековечна" същност.

Следователно, накъдето и да се обърнем, към която и обществено-научна дисциплина да вперим поглед с упование и надежда, че ще можем да открием в нея нещо различно и специфично, повече или изцяло чуждо на трафаретното и изглеждащо като вековечно определение за политическата демагогия, все „ще ударим твърдо на камък". При това и никоя обществена наука няма да ни поднесе и богато меню от специалитети, които да илюстрират и аргументират *защо липсват* подобни разнообразни дефиниции.

Както при другите видове капитулация, така и спрямо капитулацията на обществените науки, на тяхното нежелание и на тяхната неспособност да се противопоставят на вековечно триумфално шестващото и господстващото дефиниране на политическата демагогия, унише-

нието и позорът от поражението трябва да потънат в мрак и мълчание. По всяка вероятност или със сигурност това е една от изключително важните причини да не се създава научна шумотевица или протяжни дискусии за въпросната дефиниция.

Изглежда, че много далече, а и назад в човешката история, по-точно в онзи древногръцки античен период, когато на сцената на обществения живот се появява политическата демагогия, се изобретява и налага (за една прекалено дълга поредица от векове) такава особена матрица за дефиниране на демагогията, която напълно пренебрегва суверенитета и автономността, автентичността и спецификата на обществените науки и ги заставя да възприемат, ползват едно определение, за което сякаш няма ограничения. Сякаш една *идеологическа стигма* или *щампа* се оказва по-силна дори от Времето, по-властна и по отношение на Историята, по-могъща също и от развитието на Обществото, по-независима и по-волна от еволюцията на Човека като род, вид, или индивид. Като че ли над тази стигма/щампа тегне някакво вековечно проклятие или странно благословение, поради което нищо не може да промени нейната същност, а и властовия й статус. Изглежда, че битува и върлува някаква *вечна омерта*, която затваря устите, връзва езиците и стопира мислите на учените, които не смеят да погледнат встрани и другояче от това, което тайната на тази омерта им е вменила като единствен дефинитивен ориентир.

Погледнато и оценено в исторически или в актуален контекст, познатите и като че ли универсално използваните дефиниции за политическата демагогия се градят върху три основни принципи – *консистентен, функционален и технологичен*. Обаче, може и да се твърди, че обикновено тези три *принципа не действат автономно и в чист вид*, а, по-скоро, в различни *хибридни състояния* или *форми*, в които някой от тях може контекстуално да има известно предимство, пък и, така да се каже, да „бие повече на очи".

В публичното време-пространство, но и в различните типове – институционални или неформални, междуличностни – комуникации

почти отсъства или изобщо не се и коментира *генеалогичния принцип* за дефиниране на политическата демагогия. Това е така, защото днес можем да срещнем и коментираме негови – преки или опосредствани – проявления единствено в научно-теоретическите дискурси. Иначе, във всекидневното общуване – било то свързано с публичния или с частния живот на хората, – почти не се забелязват такива специфични аспекти от феноменологията на този вид демагогия, които забележимо, а и действително да акцентират върху нейната историческа драматична биография, или пък на странните превратности, които тя е изминала до нашето време. В този ракурс масовото съзнание, всекидневния разсъдък или предразсъдък почти не се интересуват, нито вълнуват от автентичния произход и метаморфозите на демагогията.

Първият – *консистентният* тип дефиниции– е призван да вади на публичен показ или в хода на комуникацията различни предполагаеми, или реални феномени, които са органична съставна част от дискретното и невинаги цялостно и правилно осъзнавано съдържание или от особената „съкровищница" на феноменологията на всяка демагогия. Такива, например, могат да са различни видове политически стереотипи, трафарети, предразсъдъци или митологеми; преиначени, целенасочено или исторически инерционно действащи всевъзможни правдоподобни, неверни и неистинни знания, или определени – негативни по форма и въздействие на човешката психика – емоции, афекти и пр.

За разлика от него обаче, вторият базисен принцип за определяне на демагогията – *функционалният* – акцентира по-специално върху това, каква е мисията или какви типове ефекти може/трябва да предизвикат действията на демагогските феномени относно човешкото съзнание, психиката, или поведението на поразените от нея индивиди.

Третият – *технологичният* – основен дефинитивен принцип е изцяло съобразен с начините, прийомите и средствата, чрез които обикновено демагогското повествование и послание трябва да стигне до сферата на човешките сетива, психики, съзнания и поведенски изяви на обекта на демагогските манипулации в различни типове ситуации.

Почти всички дефиниции, идващи още от епохата на античността, или раждащи се в днешните условия, акцентират на един, сякаш омагьосан, кръг от признаци, свойства, качества, или референции, свеждащи се едва ли не напълно и безостатъчно само до възможно най-лошите атрибути, които политическата демагогия може да разкрие. А иде реч за обстоятелството, че в такива дефиниции на предна линия излизат и се изпъчват преди всичко разнообразните „*маски*" на проблемите за заблудата, измамата, спекулацията и манипулацията с вниманието, разсъдъка или чувствата на хората, станали волно, или неволно обект на похищение, или господство от страна на субектите на политически демагогски интервенции и инвенции в публичния/частния живот на хората. Това определено е специфично форматиране или акцентиране само на една или няколко, но малко на брой, характеристики от иначе твърде богатата, разнородна и пъстроцветна същност, от доста богатото, а и разлято в много посоки, съдържание на феномена.

В различни или даже понякога в банално повтарящи се вариации, демагогията се представя и тълкува като негативен, обществено-опасен или социално вреден феномен, който е едва ли не изначално генетично увреден и докрай непоправим, съвършено неспособен да приюти и развие в себе си каквито и да са други субектни характеристики, ориентирани към позитивна насоченост и функционална въздейственост върху хората. Дори и когато (очевидно!) демагогските въздействия върху психиката и съзнанието на обекта им провокират реални положителни ефекти (например, емоционално тонизиране, моментна или дълготрайна мобилизация на субекта и неговата воля и пр.), никога не се забравя да се спомене, подчертае, че зад тези ефекти се крият негативни замисли. При това почти никога в подобен тип дефиниции не се разкриват и обясняват в достатъчна степен причините, факторите или обстоятелствата, които са довели до този край. В по-умните или по-проницателните хора тези дефиниции оставят немалко съмнения и горчиви подозрения, че нещо в тях не е както тряб-

ва, или че чрез тях нещо се прикрива. Въпреки това обстоятелство и те не обичат да се задълбават в неприятни подробности, свързани с „разчопляне" на цялата истина или на сложните ребуси около този феномен, а се задоволяват, дори без особена охота, да възприемат и следват зададения „бон тон". Защото тези, които са чели или слушали повече за истинската, пълната история на демагогията, винаги ще имат едно наум, или ще задават въпроси за това, кое е онова, което стои в сянката на великия радикален обрат при дефинирането на този вид демагогия, или защо така упорито, но и дълготрайно се премълчава началото в нейната биография.

Сякаш някакво злокобно, но и извечно, или непреодолимо проклятие, определена (непонятна за неимоверно дълги поредици от човешки поколения в различни исторически епохи и типове общества) анатема са страховито надвиснали, или са превзели напълно разсъдъка и оценъчните способности на хората, тъй че те да повтарят едни и същи дефиниции, въпреки радикалните трансформации в историята, или в политиката.

В този своеобразен контекст може, например, метафорично да се лансира идеята, че дефиницията на политическата демагогия неимоверно прилича и на знаменития Оскар Уайлдов герой – *Дориан Грей,* – чийто портрет стои в един непроменен вид до определен момент, когато дълбоко скриваните и шокиращи изменения в моралния облик на тази персона не се проявяват в цялата си потресаваща изобилност, а и тоталност.

Тази необичайна метафора предизвиква или навява известни размисли, отнасящи се до това дали (пък и кога) ще настъпи онзи сюблимен момент, в който всичките – неимоверно приличащи си, като извадени от общ калъп, – дефиниции за политическата демагогия, които са се раждали под звездите на различни исторически епохи и типове общества, няма да рухнат и пред жадуващия, или безкрайно уморен, отегчен и изтощен взор на читателите да изплуват сияйните образи, или интерпретации от коренно друг тип тълкувания, демонст-

рираща едно съвършено противоположно, но пък и напълно добронамерено, солидно подкрепено визуализиране на политическата демагогия в друг статус – този на феномен с положителни характеристики, или поне на дадености, срещу които тя се оказва доста немощна, или навеки неспособна да съхрани лошия си имидж.

Подобни стремежи или опити донякъде изглеждат на усърдия и усилия, които следва да пробият път, да прокарат пъртина за един нов – исторически, културен, или политически – Ренесанс, реабилитиращ изначалната визия за политическата демагогия.

Колкото и редки, или миниатюрни да изглеждат, а пък и реални да са подобни, обикновено публично неартикулирани и коментирани, стремежи, все пак те пребивават и по своему се проявяват в хронотопосите на историчността и всекидневието на хората.

В общи линии, освен огромното историческо сизифовско бреме от хомогенни и банални дефиниции на този вид демагогия, в нашето смутно или преломно историческо време и гражданско битие (т.е. след многократно изпитите горчиви чаши от преходните събития, или драми), сякаш на хоризонта се появяват и съвсем *нов тип дискурси* за демагогията. Те, макар и твърде често дискретно, или иносказателно, се опитват да изменят колосалната и сякаш вековечна инерция при определението на природата и особеностите на въпросния феномен. Става дума поне за *два типа нови дефиниции*, които, от една страна, като че ли се стремят и опитват да *реабилитират*, макар и с половин уста, античното първоначално определение на демагогията като положителен феномен, но и, от друга страна, да *разклатят* привидно непоклатимите фундаменти на универсално и многовековно наложените дефиниции за същността, ролята и значението на феномена.

Следователно, волно или неволно, в битността си на читатели или зрители, на коментиращи или протестиращи срещу лавините от еднотипни и хомогенни представи и трактовки за зловредната роля, или опасното присъствие на политическата демагогия, ставаме свидетели на напъни и опити за радикално, или поне за много по-широко,

но и толерантно разглеждане на дефинитивните проекции и съдържания за тази демагогия.

Колкото и на пръв поглед да изглеждат като срамежливи и половинчати, а и както и да се използват като всевъзможни „смокинови лист", за да прикрият истинската си голота, т.е. същност, подобни, макар и извънредни редки опити за дефинитивни „революции" и радикални преустройства на политическата демагогия заслужават много сериозно внимание; още повече, че те, може би, играят ролята и на „първи лястовички", след които историческото или социално-политическото време и научните изследвания ще донесат умножаващи, но и ускоряващи се „рояци" от много и твърде приличащи на тях определения, които видимо „скъсват" драстично с (макар и нерядко драматично) „гравитационната" обвързаност, или пълна зависимост на исторически наложилите се или безалтернативно господстващите, а и привидно/реално действащите като универсални, общовалидни дефиниции за битността и битийността на демагогския феномен. А в този особен контекст важно обстоятелство е, че демиурзи или застъпници, трубадури или адвокати на подобни нови модификации на дефиниране на демагогията най-често съвсем не са академични учени или пък университетски преподаватели, а реално действащи *политици и идеолози*, които всекидневно усещат на собствения си гръб неприятните последици, или ефекти от историческите „шествия" на универсалните дефиниции. Именно те – къде перфидно и дегизирано, къде открито, директно и напористо – са тези, които лансират визии, според които не е правилно да се удължава историческият и културен мандат на едностранчивите дефиниции за политическата демагогия, а е крайно време да се създават, обясняват и прокламират техни „контри", повече или по-малко демонстрирани публично алтернативи, или определения-антиподи, които да разкриват (по солиден и аргументиран начин) и *добрите страни, свойства* на този вид демагогия, или поне да оправдават (по някакъв начин) критиките на нейните едностранчиви визии.

Може да се каже и още нещо: такива стремежи и опити обикновено не дефилират в своя пряк и напълно разголен вид, а чрез любезните услуги и посредничеството на един друг феномен – *популизма*, който бива използван като своеобразен „*амортисьор*" на депозирането или тълкуването на различните страни от природата на демагогията. А става дума за това, че твърде често – исторически или актуално – демагогията съвсем преднамерено, или неосъзнато *се забърква* в приключения, афери и политически далавери, които се представят като рожби, прийоми и средства на политическия популизъм. Това знаменателно обстоятелство се използва, за да може – чрез определена реабилитация и оправдателна присъда на последния, – да се прокара друм за пълното, или поне (в известен контекст) за твърде осезаемото *оневиняване и на политическата демагогия*, или пък поне за *легитимиране на амбивалентни дефиниции* за нейната същност и роля.

Донякъде подобна тенденция или такива казуси са и прекалено лесно обясними, а и съвсем разбираеми: кой друг повече, ако не професионалните идеолози и политици „яде шамарите" или „сърба попарата" на негативно скроените, тавтологично ширещите се и сякаш безнаказано господстващите трафарети за демагогията като за нещо, което е изначално, винаги или, на всичко отгоре, изглеждащо и като посмъртно аморално, или антидемократично. Затова изобщо не е чудно, нито пък е случайно, че тъкмо от средите на професионално ангажираните с политика лица или групи – били те управници, самозвани държавници, идеолози, партократи, политически експерти и анализатори и пр. – започват все по-често, а и публично да се лансират и защитават съвършено нови дефинитивни версии за демагогията, според които тя не заслужава да бъде третирана толкова едностранчиво, колкото това – обикновено по историческа инерция, или пък заради всякакви други, най-често изобщо неартикулирани причини, – се прави; че не е толкова лоша, нито е лесно ограничима, или унищожима; заради което, естествено, гражданството трябва и да промени „диоптъра" на своята оценъчна „оптика" за демагогията.

Нека, обаче, се опитаме да вникнем, а и разчоплим по-надълбоко или всестранно привидно типичните, стандартизираните, вечните, отрицателно „скроените" дефиниции за политическата демагогия. Преди всичко, както вече визирахме, в преобладаващата част от тях ще забележим, че въобще липсва аспектът за първоначалната им биография, за началната позитивна смислова ориентация на демагогията като *ръководство на народа*, изискващо принципи и умения чрез словото, речта да се защитава демокрацията. Ако приемем старата, но и автентична *етимология за дефиниция*, идваща от Средновековието, означаваща *негация*, *ограничение* или *убийство* на определени атрибути, присъщи на нещо, което трябва да бъде определено по най-лаконичен, но и смислен начин, неизбежно трябва да зададем и въпроса – умишлено, или случайно, неосъзнато, или по непредпазливост е такова негативизиране, редукция и убийство на конкретни признаци, дори още повече, да лансираме проблема *кому е изгодно*, *кого обслужва* такъв прийом. И едва след като отговорим – по някакъв (що-годе!) удовлетворителен, но и понятен за обикновеното простосмъртно човешко съзнание начин – на тези въпроси, ще можем да разберем какво всъщност или реално е станало с дефинирането на демагогията. Защото, както не само мъдреците, а и обикновените простосмъртни хора отлично знаят, в Политиката твърде малко неща се случват без те, обаче, да имат известна и тясна връзка, или зависимост от някакви интереси, или от видими, или от изкусно замаскирани сценарии.

Следователно ариаднината нишка на причинно-следствената логика неизбежно ни води към умишлено и изкусно скрития лабиринт на определени *властови интереси*, които предопределят и в последващите талази на времето и историята циментират една дефиниция, която се оказва подобна на универсална и конвертируема за всички валута.

Вторият съществен аспект в трафаретно разпространените или господстващи от векове, или хилядолетия дефиниции за негативно изглеждащата демагогия се отнася до акцентирането на едностранчиво депозирана и дешифрирана *нейна телеология*. Оказва се, че в почти

всички подобни определения за демагогията, но още повече и за нейната политическа, или политизирана версия, на преден план се извеждат хомогенни и с неимоверно приличащи си лица мотивационни биографии; т.е. представят се причини, мотиви, подбуди, съображения и пр., които да предизвикат и форматират по особен начин целите, стоящи в задкулисието, или демонстративно пъчещи се в проявите на феномена. Тези цели обикновено са представени като морално лоши или зли, меркантилни или користни, като инструментални по битност и битийност и т.н. Да се заблуди, измами, излъже обектът на демогогското покушение или съблазнение, да се подведе, или объркa, смути, дори и обърне в конкретна посока неговата мисъл, емоция, воля и поведенческа нагласа в момента, в който демагогското послание връхлита, или обсебва човека – това е, което е флагрантно депозирано, пък и господстващо във „вечните" дефиниции.

Конструирани, преоблечени в такива смислово-оценъчни „одежди", предложени на (публичното или персоналното) внимание по такъв начин, политическите демагогии изглеждат определено, ако не и единствено като „*изчадия*" на разноликата порочност, на каскади от всевъзможни слабости, недостатъци и дефекти в човешката природа, намиращи златни шансове, а и реални сцени тъкмо във феноменологиите на демагогията. Това винаги са дефиниции, които описват и обясняват демагогията като някакъв *урод*, зловещо *чудовище*, ощетено, но и увредено по рождение *създание* – творение не на човешкото, а на *сатанинското, луциферовското, демоничното и инферналното* начало. Именно те – със своя „конвейерно" възпроизвеждан, повсеместно, а и сякаш вековечно пласиран смислов и аксиологически натюрел – пораждат, а и затвърждават в човешките представи визията за демагогията като нещо отблъскващо, опасно и дори смъртоносно за нравствеността, комуникацията, битността и битийността на хората, покосени от нея.

В и чрез този стандартизиран и универсализиран тип дефиниции за политическата демагогия обаче се прикрива или премълчава нещо

много съществено – изначално увредената и докрай неизлечима човешка природа, непоправимата *същност на човека*, в което всъщност лежат дълбоко и неотменно прастари религиозни представи за произхода и естеството на човека, за вечността, а и неизменчивостта на неговата *зла природа*. Защото е прекалено близо до ума предположението или убеждението, че за да изпитва такава неистова и непреодолима склонност към изобретяване и експлоатиране на демагогски арсенали и репертоари, човекът (като род, вид или индивид) следва да бъде обременен от своята непроменима, но най-вече и лоша вътрешна същност, от собствената си природа, която никога няма да го остави на мира, пък и винаги ще избива по своему. Затова е съвсем закономерно да се прозре и разбере, че огромната част от хората, които залагат „ва банк" на подобен тип дефиниции и употреби на демагогията, реално не притежават особено високо мнение за човешката природа, макар че не го казват публично.

В известен смисъл подобен мотив дискретно се експлоатира, за да се оневини и даже оправдае присъствието и ролята на демагогията в многоликия човешки живот, за да се пласират и вкоренят представите, убежденията, че щом като човекът е изначално увреден и генетично обременен с лошотии, недостатъци, слабости и пороци, то и демагогията е естествен и закономерен техен продукт или е тяхно „оръжие", поради което е напълно понятно, че тя има резервирано място, а и независеща от хода на времето роля.

Тук изниква закономерно един (обикновено пренебрегван или елиминиран) казус – за възможността, способността на човека съзнателно и доброволно да измени своята природа по начин и във форми, които нямат общо с току-що визирания й прототип.

Ако в демагогията не се прививдат и разбират само съвършено преднамерено и меркантилно преследване, постигане на (моментна или по-дълготрайна) социална подкрепа, на спечелване на масово доверие, или на търсене и намиране на (ситуативна, или по-дълго време нижеща се във времето и обществения живот) публична популярност,

в нейното дефиниране много неща могат, а пък и трябва да бъдат радикално променени. Ако човек е в състояние да промени и излекува своята – уж изначална и фатално, вечна и неизменчива греховна и зла – природа, той ще е в състояние и да превъзмогне лошото в битността и битийността на сътворяваната, хитро експлоатираната от него демагогия. А това вече съвсем не е само (чисто) конфесионален, нито пък само антропологически, философски или нравствено-етически проблем, но и политически, идеологически казус. По тази причина можем много лесно и превантивно, от дистанция във времето да предположим, укорим и даже да обвиним дадени политически идеологии в изначално, или фатално предразположение и възпроизводство на съответни визии за демагогията – ако тези идеологии репродуцират представи за „лоша и грешна", изцяло непоправима или неимоверно трудно и слабо коригирана човешка природа, те определено ще бъдат гостоприемни и „уютни обители" за универсалните или вечно негативистични дефиниции. Ако – обратно, – имаме среща и работа с идеологии, които вярват и действат в подкрепа на убеждението, че Човекът е истински господар на собствената си съдба, и че той е способен да промени твърде много от човешката си природа и т.н., то и дефинициите за изначална увреденост или обремененост на демогогията ще са притеснени, отстранени, а в тяхното пространство ще могат да нахлуват, но и властват позитивни модификации. Но, ако погледнем на нещата в живота или към уталоженото от Времето и Историята, трябва да разберем с голямо огорчение, че такава оптимистична визия буквално челно катастрофира в цялостната хилядолетна историческа еволюция на човечеството, а още повече в крайно разнообразната, неимоверно противоречива биография на Политиката. Изглежда, че Демагогията е едно от онези твърде малко неща в социалната природа на Човека, които сякаш не са изобщо подвластни на Времето, Историята, промените в тях, понеже въпреки безбройните изменения в обществото и политиката тя си остава все същата, с непроменима смислова и функционална физиономия, а пък и феноменология.

Колкото и крехка, дори и утопична да изглежда възможността за промяна на статуса и патоса на политическата демагогия в живота на хората, тя не бива да се отрича по принцип или a priori, защото историята ни дава понякога и доста поучителни уроци. Става дума за онази неизбежна промяна, подмяна или замяна на един вид, на едни форми на политическа демагогия, които са родословно, кръвно свързани с дадена историческа епоха, или със съответен тип държавно-обществено устройство, а и които след извършването на определени изменения в епохалността и социума, също се променят, като отстъпват повече или изцяло място на нови модалности на демагогията, които обаче по своята съкровена същност и иманентна телеология много не се различават от предишните, а по-скоро се оказват видоизменени преди всичко откъм своето „облекло". Може да се каже, че Историята предлага или изисква всяка епоха да изобретява и налага свой официален, но и апокрифен *„дрес код*" за публично присъствие и проявление на политическата демагогия, който обаче е плод на манталитета и маниерността на един и същи „шивач" или „моделиер" – Властта, с нейните *вековечни* атрибути и инструменти. Именно затова можем да видим или чуем, да прочетем и коментираме някои *външни* белези, странности, допълнения, или екстравагантности в проявленията на демагогията в публичния/частния живот на хората, без обаче да се вторачваме и обсъждаме нейната дълбинна и сякаш изобщо непроменима *същност*, или нейните *вечни* оръдия и ефекти.

Това може и лесно да се обясни: в исторически епохи и типове общества, в които ролята на Религията е огромна във всички сфери на човешкия и обществения живот, а и в които Политиката твърде осезаемо действа в тях, двете фундаментални начала се оказват в особено интимни или даже в брачни връзки и зависимости – религията предлага на политиката изгодни опции и аргументи, а политиката й връща подобни жестове. Историческата унаследеност, обществената и политическата инерция на времената, ре-алностите и нравите се оказват особени трансмисии, прекарващи солидно такива визии и трафарети

от едни в други, дори и в съвсем несвързани помежду си епохи и общества. Затова днес сме свидетели или консуматори на идеи и трактовки за демагогията, родени в античността, която няма преки връзки с днешното време, нито с нашето общество.

Макар изобщо да не се говори/пише в политическите и политизираните дискурси за такива възможни преображения или радикални трансформации на дефинициите за демагогията, факт е, че в тях не се артикулират и дебатират две твърде съществени неща. *Първото* от тях е, че с възможността за съзнателно, коренно, последователно и системно изменение на човешката природа е напълно постижимо *преодоляване* не само на отрицателните представи, но и на реалното присъствие, а пък и на господстващото влияние на този вид демагогия в публичния/частния живот на хората. *Второто* засяга *диапазонът, мащабът* или *периметърът*, в който може да се осъществи такова изменение. Иде реч за това, дали политическата демагогия може да се ограничи и елиминира само в определена и частична степен и форма, или тя може да се отстрани напълно, завинаги. Втората версия отваря портите за всевъзможни *футурологии и утопии* за бъдещо историческо време или човешко общество, в които *демагогията няма въобще да присъства*, защото човешката природа в тях ще е вече напълно излекувана, или тотално променена.

Понятно, очевидно е, че в политически идеологии, които лансират и аргументират историческа, социална, морална или политическа вяра във възможностите Човекът като род, вид и индивид коренно да се промени, превъзпита, облагороди и усъвършенства по начини, които загърбват и оставят в миналото неговите слабости, недостатъци и пороци, т.е. всецяло преформатират човешката му природа, мотивите или рефрените за съвсем друга визия на политическата демагогия могат да бъдат и твърде по-приемливи.

Такава визия съвсем не означава, че реалният човек трябва да придобие характеристиките на небесен или божествен *ангел*, който е съвършен и лишен от недостатъци, а само, че човешката природа мо-

же да се измени като от нея се извадят, или премахнат огромната част от слабостите и пороците, който са я обитавали, пък и владеели досега. Подобряването на човешката природа, отстраняването на нейните – дълготрайно битували и господствали над нея – дефекти могат да са реални причини, пътища и средства за съществено, радикално коригиране, преобразуване на нейната визия, а и реализация. Защото и човекът с много повече добродетели в своята душевност, разумност и битийност е далеч по-малко изкушен и подвластен на съблазните, коварствата на демагогията в нейните лоши (битуващи и тотално господстващи от повече от 26 века) референции.

Обратно, в политически идеологии, които (афиширано или завоалирано) продължават, затвърждават или увековечават историческия мандат на дефиниции за демагогията, градящи и развиващи се на внушения и убеждения за изначална, или вечна, зла и непоправима човешка природа, е повече от сигурно, че универсалните, „вечните" негативистично ориентирани и ангажирани определения за демагогията ще господстват.

Произходът, същността, особеностите, феноменологията и функционалността на политическата демагогия, казано по философски, „снемат в себе си" диалектическите закони. Преди всичко няма такъв демагогски феномен, който да не зависи от *закона за причинно-следствените връзки и зависимости*, които могат да се проявяват на различни нива, в разнородни същности и разнолики модалности, но и със съответни функции. Всяка форма на този вид демагогия е, от една страна, плод, а – от друга – средство за предизвикване или поддържане на определени каузални вериги и ефекти на следствия. В рамките на конкретен контекст или събитийна фабула политическата демагогия може да бъде едновременно и специфична проекция, и зрима, или невидима инструменталност, и битийност, и идентичностна характеристика на враждуващите чрез нея субекти. Следователно тя, от една страна, е особен тип (пряка или косвена) публична легитимация на определени снопове каузални връзки или зависимости, а – от друга –

да е генератор, дистрибутор, транслатор и консуматор на обусловени и свързани с тях причини.

Освен това исторически, актуално и перспективно не е възможно съществуването на която и каквато и да е форма на политическа демагогия, която да не символизира или въплъщава в и чрез себе си съответни *проявления на закона за единството и борбата на противоположностите*. Демагогията е винаги сцена, а и оръдие на (явно или завоалирано) съперничество между дадени противоположни идентичности, или визии. Тяхното *специфично единство,* обаче, се състои в това, че без тяхната наличност и взаимна конфронтационност е невъзможна или е изцяло обезсмислена и самата демагогия.

Всъщност, може и да се каже, че съществуват исторически възможности за осъществяването реално, в разнородната и многолика човешка жизнена практика на друг закон на диалектиката – този за *отрицанието на отрицанието*. И ако още в древността се извършва отрицание на първоначалното позитивно определение на демагогията, може да се очаква, че все някога и някъде, заради някого ще настъпи време и битие, в които ще господстват други мисли и емоции, друга воля и практическа дейност, които ще са в състояние да заменят повече от двехилядолетно господстващото негативно дефиниране на демагогията с нейното *второ отрицание*, което пък, на свой ред, ще отвори двери и ще даде магистрални пътища за кардинално противоположни определения, т.е. на *позитивни визии* за същността и ролята на политическата демагогия, които няма да имат нещо общо и с трафаретите на старите, или днешните отрицателни версии за нея.

Впрочем, може и да се твърди, че подобен радикален обрат ще е не само възможен, а и реален, защото определена заслуга за неговото проявление ще има и един друг фундаментален диалектически закон – този за *преминаване на количеството в качество*. В исторически времена, при обществени реалности или нрави, когато и където количеството на лансираните, разпространяваните, социализираните, а и господстващите представи за демагогията няма да е свързано единствено

с негативните й дефинитивни трафарети, а с нейните радикално противостоящи и позитивни преображения, един нов „Ренесанс" за доброто и хубавото от нейната същност и мисия ще е приемлив и постижим, защото качеството на визиите, или тълкуванията за нейната природа и роля ще са съвършено различни от исторически, или от сега пулсиращото, а пък и господстващото.

Не по-различно е положението спрямо логическия *закон за изключеното трето*. Политическата демагогия обикновено „сервира" (на манипулираната от нея публика) такива опозиции, които изключват съвсем или поне пренебрегват до неузнаваемост трета страна в конфликта между участващите субекти от двете страни на барикадата. В нейните ипостаси и феноменологии всичко може/трябва да се реши единствено и само между двете основни страни, докато трети участници непременно имат нисък статут и крайно ограничени шансове или средства да променят значително лансираните опции.

Разбира се, всичко това е проблем както на течението на Времето, на развоя на Историята, така преди всичко на измененията в Човека и от Човека в жизнения му свят. Защото Човекът е демиург, средство, мишена и жертва на политическата демагогия, а и на Историята, която без него изобщо не може да съществува във Времето, което може и да си тече без присъствието и влиянието в или върху него на Историята, а и на Човека. Тази визия, обаче, която би могла да дели историята на човечеството на *преддемагогска, демагогска и постдемагогска*, се намира (поне засега!) в сферата на хипотетичното. За да се превърне тя от предположение и хипотеза в действителност, в историческа или всекидневна реалност за хората, е необходимо да изтече още много време, пък и твърде много промени да населят, а и да преобразят живота и нравите на човешкото общество. Затова е съдбовно потребно радикално, но и тотално *пречистване* на социума и човека, което преди да бъде чисто и най-вече политическо, няма как да не е морално-етическо. В този смисъл „екологията" на очистване от нано-

сите и вредите на демагогията трябва да започне с пречистване на *нравствената същност и мисия* на човека и обществото.

Ако поставим демагогският феномен под микроскопа на някои философски бинарни опозиции, като например *„същност – явление*", *„структура – форма*", *„необходимост – случайност"* и други под., можем да открием твърде интересни аспекти или характеристики на дефинирането му. А става дума за това, че когато се предлагат различни дефиниции за политическата демагогия, в тях обикновено се дава *предимство* на един от компонентите на тези бинарни опозиции, докато другият се оставя в „света на мрака и мълчанието", при това и без да се коментира, и аргументира какво налага това. Три примера само: почти всички традиционни дефиниции за политическата демагогия извеждат на преден план определени референции от нейната феноменология, като им придават вид на фундаментални същностни черти, свойства и признаци, без те да са такива. Ако погледнем към двойката „структура – форма" в чисто гносеологически, или дори по-широк философски смисъл и контекст, неизбежно ще установим явно хиперболизиране на формата и дискретно подценяване, изместване на ролята на структурата. Същото важи и по отношение на опозиционния дубъл „необходимост – случайност": дори когато са рожба на някаква конюнктурна случайност, демагогските феномени се представят винаги като естествен плод и логичен резултат от действието на фундаментално значими необходимости, като друго лице или битие на някакви закономерности.

В научната или популярната обществено-политическа литература е достатъчно силно, а и трайно разпространено едно *клише*, според което демагогията обикновено се представя и като съзнателно/неосъзнато увреждане, „изкълчване" на езика, на неговото „пренаселване" с много дефектна, негативно влияеща на хората смислова продукция. А освен това е добре известно, че нерядко политическата демагогия върви ръка за ръка с един по-примитивен, съзнателно или непредумишлено семплифициран езиков маниер, с производство, въз-

производство, дистрибуция, обмяна, консумация на елементаризми. Това не е много прецизна дисекция на политико-демагогската вербалност, заради което и днес едва ли бихме се съгласили безрезервно с лансираната теза на Стивън Чейз – автор на знаменитата книга „Тираният на словото", – по-точно в първата й глава, че „лошият език сега е най-могъщото оръжие в арсенала на деспотите и демагозите". Има прекалено много случаи и поучителни примери, които – обратното – илюстрират, че езикът на някои деспоти, автократи и демагози е не само твърде богат, но и сугестивен, че той може да се приема с известно задоволство и одобрение от големи човешки маси.

Нещо повече, шлифованите политически демагози, онези властници и управници, които неистово и систематично желаят да се възползват от мострите и услугите на този значим феномен, винаги имат „едно наум" или реално правят необходимото, за да усъвършенстват и обогатят своите езикови умения и способности, чрез които да могат по-ефективно, но и по-незабележимо да манипулират публичните настроения, нагласи.

Политик, който излиза пред различни социални публики, при това в продължение на много дълго време с един и същи арсенал и репертоар на демагогска вербалика, не може да разчита на много лесна, бърза и успешна, но най-вече дълготрайна кариера. Дори за онези, които са подобни на него, а и които успяват да пробият и да се изкачат шеметно нагоре по стълбицата на властовите йерархии, обикновено не техният демагогски език или опит, а нещо друго, някакво конюнктурно стечение, или изменение на обстоятелствата в живота на държавата и обществото, или фатални грешки на техните противници са причините или факторите за техните моментни и краткотрайни успехи.

Всяка публика неизбежно има свои времево ограничени пристрастия, а и своите прагове на поносимост, дори на досада и отегчение от непрестанното й занимаване с едни и същи демагогски трафарети, визии и сюжети, поради което тя реално се нуждае от тяхната промяна

– ако не по същността им, поне по тяхната външна форма. На практика, това означава, че най-напред тя се нуждае от такива промени в сферата на езика, от смяна на негови смислови или декоративни елементи и по-различното му „лъчение", чрез които да се привлече и задържи иначе вече доста умореното и разсеяно внимание на публиката, която изпитва различни типове *алергии* към твърде омръзналите й езици.[7]

В крайна сметка, ре/генерирането, но и функционирането на определени политико-демагогски идентичности са органично свързани и прилежно обслужващи именно такива субекти, които, от една страна, искат да удължат историческия мандат на своите клишета и еталони, въпреки че реалностите и публиките вече не ги желаят, а – от друга, да изфабрикуват и разпространят в социума, или поне в определени референтни групи такива демагогски реставрации, или иновации, чрез които да излекуват напълно, или поне временно да отслабят психичните и социални резистентности към демагогията им. Така обаче едни алергии могат и да се заменят от други, които са по-силни от първите.

Истинският, а и много опитният политически демагог, колкото и да притежава самоувереност и самонадеяност, че при всяко положение ще победи или поне ще излезе сух от положението, никога не мисли, че изходът от срещата и битката му с публиката е абсолютно гарантиран, че е ваксиниран срещу всякакви изненади и неприятности. Той винаги има „едно наум", че може да му се случи нещо неочаквано и затрудняващо, нещо одиозно и непредвиждано в иначе добре отработения му, но и шлифован сценарий. По тази причина той следва да се въоръжи с търпение и постоянство, с решителност и непреклонност за следва своята линия независимо от пречките, които могат да се явят; заради което не бива да се предава, а да има крепка вяра, че моментно загубените битки още не означават, че войната като цяло е изгубена, защото *обрати винаги може да има.*

---

[7] За генезиса, природата, особеностите, феноменологичните и функционалните параметри на социалните алергии виж подр.: **Драганов**, М. Социалните алергии. С., „Христо Ботев", 1994.

Ако трябва да се направи разграничение спрямо това, на кого повече подхожда политическата демагогия – на *романтиците* или *прагматиците* – е като че ли повече от ясно, или предопределено, че тя е присъща почти напълно на вторият тип персони. В историята не може да се открият примери, при които истински, а и чисти романтици се оказват велики демагози, но има твърде много свидетелства за емблематични политически демагози, които се стараят, опитват моментно или за дълго време *да се представят* пред дадени социални публики като непоколебими, но и непроменими романтици.

В този контекст, дефинирането на политическата демагогия следва на всяка цена да постави и изясни и този деликатен проблем, въпреки че в досегашните научни изследвания за нейната същност, специфика и феноменология такива определено липсват.

След като демагогията вегетира на основата на солидно безчувствие и безсърдечие, отчуждение и дезавуиране на потребностите, интересите и ценностите на другостта, тя няма как да не прибягва до екстрите и услугите на арогантността и цинизма, заради което неминуемо прихлопва портите или сваля бариерите за всякакъв романтизъм.

Както феноменално показва и аргументирано доказва Вилхелм Райх, демагогията е много желана и пикантна храна в смутни или силово, репресивно упорядъчени общества, в които огромната маса от хората се превръщат в *малки човечета, винтове* или *гайки* на политическия режим, а на всичко отгоре душите, съзнанията и психиките им са поразени от проказата, или разложени от гибелните бацили на емоционалната чума.[8]

В този интересен контекст политическата демагогия може да се представи и като такъв *общ знаменател*, който дава случайните, или, обратното, закономерните шансове „големи величия" да се окажат по натура малки хора, омърсени и скапани души, извратени съзнания и подчинени на злото човешки воли; но и – напротив – който предлага и

[8] Виж подр.: **Рейх**, В. М., „Посмотри на себя, маленький человек", „Мир Гештальта", 1997.

възможности на дребните човекоподобия, на повърхностни и нищожни по качествата и знанията си индивиди конюнктурно, моментно или задълго да се задържат, да обитават и господстват по висшите етажи, а и във важните кабинети на държавното управление. А за да пребиват, още повече и да се задържат в тези властови висини, те определено имат солидна нужда от силна и трайна *вяра* в собствените си качества, достойнства и добродетели, които са съвсем подозрителни, от прекалено самочувствие, а и тщеславие.

Този важен момент или компонент обикновено липсва в общоразпространените, пък и сякаш вековечни дефиниции за същността и ролята на политическата демагогия. Обаче демагогия без измамна вяра в собствената правота и надареност не е и възможна.

Нещо повече, обикновено се подразбира или подсказва, че демагозите питаят голямо недоверие, или че въобще не вярват на думите на своите опоненти, противници. Същевременно, обаче, почти се забравя или елиминира обстоятелството, че те притежават неимоверно голяма, нерядко даже съвършено неоснователна вяра в своите сили. Прекомерната и понякога даже фанатичната *вяра*, че с посредничеството на политизирания, демагогския език нещата могат да се променят до неузнаваемост, е съществено важна характеристика от битността и битийността, манталитета и маниерите на демагозите от различни исторически епохи, пък дори и от противостоящи си типове общества.

Всеки нормален политически демагог е истински *прагматик*, заради което, дори и без да познава творчеството на Уйлям Джеймс, интуитивно е убеден, че за да печели в политическите си стълкновения и идеологическите баталии, съдбовно се нуждае и от определена, при това достатъчно силна и ефективна *воля*, която да подкрепя вярата му, което съвсем не означава, че всички демагози са притежатели на крепка и трайна воля. В този аспект прагматичната *воля за вяра*[9] е неотменна съставна част от демагогските атрибути на всеки политик,

[9] Виж подр. **Джеймс**, У. Воля к вере. М., „Республика", 1997.

който се уповава и прибягва до услугите на манипулациите. При някои демагози обаче мярата, дозировката на тази специфична воля за вяра, обаче, е толкова голяма, че преминава отвъд рамките на общоприетото, дори явно бие на очи. При такива демагози е и често срещана огромна самоувереност и невероятна самонадеяност, че са способни да се справят с всякакви – колкото и доста сложни да са, – казуси. Такива натури обикновено се „самонапомпват" до такава степен и поведенческа форма, че понякога дори може да изглеждат като комични, в крайна сметка и трагични фигури. Това най-често се случва с демагози, които са „видели и две, и двеста", т.е. минали са през всевъзможни изпитания и премеждия, преодолели са непосилни за други прегради, или пък са излезли – като саламандри, – живи, или невредими, или поне с невероятно малки поражения и с не много болезнени наранявания от огнищата на най-тежки битки.

Не са редки случаите, когато при много тежки загуби или поражения, политическите демагози не оценяват правилно случилото се, не преосмислят адекватно своите и чуждите особености на проявление в конкретни ситуации, или събития, а продължават да вегетират и обилно да консумират измамна вяра, че нищо особено не се е случило, или че те нямат съществена вина за провалите, или погромите на техните формации.

Щом иде реч за победи и поражения, неизбежно трябва да се постави и въпросът

за това, което дава шанс на демогогията да съществува – *Животът*, а и за онова, което е част от нейните ориентации, символи репертоари и феноменологии, и то е *Смъртта*.

Всяка политическа демагогия експлоатира безскрупулно диалектиката и пъстроцветната метафорика за взаимоотношенията и борбите между Живота и Смъртта. Тя винаги се обявява публично в защита и като гарант за светлото бъдеще на живота, но и като безмилостен съдник или безкомпромисен палач на смъртта на чуждите ценности. В историята и политиката не съществуват такива форми на демагогия, кои-

то да не преиграват с образите и разправиите между живота и смъртта, да не използват телеологично и инструментално едното начало като символ и средство на своята идентичност, но и другото, като индикатор или разобличител на нищожеството на чуждата идентичност. Защото всяка политическа демагогия е тежка публична присъда, оправдаваща и легитимираща (по своему) живота на своя субект, но и ограничаваща, или отнемаща, ако не физическия, поне символния, гражданския живот, правата и свободите на „чуждостта".

Освен всичко друго демагогията е винаги и прекалено странна, а и доста сложна *игра по ръба на острието между живота и смъртта*, ако не в чисто физическия, поне със сигурност в символичния смисъл на тази ефектна, но и доста вярна за тях метафора. От една страна, всички политически демагози измъчват и дори убиват езика от гледна точка на неговите възможности, способности и задължения да оповестява и отстоява Истината; от друга – те му дават неимоверни слънчеви шансове и неочаквани широки магистрали, по които може да дефилират и, нещо повече, да се прераждат безпрепятствено Правдоподобието, Фалшът, скритата, или афишираната, и доста бруталната Лъжа. Гибел на едни, възкресение, а и репродукции на други „начала" или „светила" за разнородните и многоликите човешки избори и поведенски реакции във всякакви ситуации – това е символ-веруюто, интимното, публично неартикулираното кредо на демагогията. *За да печели, или за да живее един, друг трябва да губи и загива* – ако не физически и буквално, поне символично, политически, социално и морално в сетивата и помислите на публиките, пред които се „сервират" неговите одиозни ипостаси и вредоносни дела.

Демагозите по принцип не са наивници или глупаци, които да вярват безгранично в своето (политическо, или символно) *безсмъртие*, въпреки че и всеки един от тях искрено копнее да се сдобие с такова, или с непомръкваща историческа слава и памет. Те далеч повече са безпардонни прагматици, жестоки реалисти или отявлени циници, защото превъзходно знаят какво продават, а и купуват, на каква цена и

с какви средства, поради което са съвсем наясно в неизбежната преходност и забрава за техните дела. Именно защото са такива (по своята натура и мисия), политическите демагози не само, че не странят, а с извънредна охота си позволяват да селектират и прилагат популярни за тяхното конюнктурно време или за вечността на историята на политиката „бисери", които са свързани с политическото *сквернословие*, дамгосващо техните противници.[10] И подобно сквернословие може да дефилира в историческото или публичното време-про-странство под най-различни смислови флагове, преоблечено във всевъзможни – пищно царски, или дрипаво-просешки – одежди, да се разкрива (или прикрива) под всякакви форми, да говори с еднакви, или пък със съвършено несходни гласове, да се възползва от еднотипни, или радикално отличаващи се и враждуващи помежду си идентичности.

След като политическата демагогия с невероятна, а и традиционна охота отваря гостоприемно порти за пришествията и възшествията (в нейните дискурси и визии) на всевъзможни, публично лансирани и коментирани слухове, клюки, мълви и пр., тя няма как да не се уповава да не експлоатира внедреното в тях явно/скрито сквернословие. А то може да притежава и обитава, да линее или – обратното, – всемогъщо да царства в различни нива на пирамидалната структура на държавата и обществото, да се проявява в различни силуети, мащаби и степени на присъствие, или влияние в живота на хората.

Подобно сквернословие може да разчита на и да се прокарва чрез услугите на иронията, сардонизма, сарказъма, гротеската, карикатурата, хумора или дори чрез „шир-потре-бите" на битово разпространените вулгаризми и цинизми, кощунстващи с „чуждостта". То може да се излива и размива, или да кристализира във всевъзможни феноменологии на догматизма и стигматизацията, идолопоклонството на и в отрицанието от другостта. Освен това то е способно да се преиначава и скрива под формата на евфемистични фигури, или дори на конюнктурно въз-

[10] За сквернословието виж подр.: **Жельвис**, В.И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. Изд. 2-е, переработанное и дополненное. М., НИЦ „Ладомир", 2001

приети, но и непредизвикващи особени напрежения клишета, даже в инвективни матрици, които временно притежават своя общовалидност.

Без изобщо да познават в детайли популярния труд на Ирвин Ялом, или без въобще да са чували, чели знаменитите сентенции на Цицерон, на които Ялом се базира в своите идейно-теоретически конструкции и послания[11], демагозите по свои пътища и чрез собствени опити и средства са достигнали до трезорите на вековечните мъдрости, според които всички хора са временни, преходни, тленни и бренни същества, заради което всяка една неистова вяра в безсмъртието им е предварително обречена на гибел.

Както може, обаче, да се очаква или предполага, демагогските визии и наративи неизменно предопределят дълъг и щастлив живот на своите субекти, докато на техните опоненти, или противници задължително предвещават неимоверни и непоносими тегла, злощастия, злочестия и, в крайна сметка, сигурна гибел, при това и в позорни формати. По тази причина политическата демагогия обикновено или задължително фокусира вниманието и натрапва матрици за публичните коментари, според които преходността и тленността на съперниците са безвъпросно ясни и абсолютно гарантирани, понеже те не заслужават друго освен забрава и (ако не физическа – символична) гибел в социума.

Безпощадната конкуренция между Живота и Смъртта в политико-демагогските визии и наративи обаче не подминава и друг, изключително важен, може да се каже, и дори неотнимаем атрибут от трудно разпознаваемата истинска същност на демагогията. Той е свързан с присъствията и проявленията на *Страха*, който витае, властва чрез нея.

Няма – ретроспективно, актуално или перспективно – такава политическа демагогия, която да е изцяло имунизирана срещу *присъствието и влиянието на страха,* при това не само относно мишената или

---

[11] Виж подр.: **Ялом**, И. Все мы творения на день и другие истории. М., МПАИ, 2014.

жертвата на нейните предпочитания и покушения, а и спрямо своя субект. Демагог, който не изпитва притеснение или дори страх от стеченията на определени обстоятелства, от пейзажа и атмосферата на опасна или одиозна публика, е необикновена рядкост; и най-често е или самонадеян глупак, или дотолкова обръгнал на издевателствата и коварствата на този занаят, че вече му е все едно какво може да се случи, поради което нехайства понякога за подробности, които биха могли да му струват прекалено скъпо, понякога дори и да му костват и кариерата, а и главата.

В този смисъл, за да бъде успешен, но и обществено достатъчно популярен, политическият демагог трябва добре да „научи уроците" и на публичния живот, но и на политическите коварства, чрез които да придобие и съответен „имунитет" срещу присъствието и влиянието на страха над менталността и маниерите му на взаимодействия с всякакви и, особено, с неприятни публики. А пък затова му е потребно и да възприеме, правилно да осмисли, дълбоко и емоционално да свърже и подчини своята поведенческа тактика с девиза, който *Сюзан Джеффрис* лансира на всеки, които се изправи пред неочаквани изненади, одиозни предизвикателства: „страхувай се, но… действай"[12]. Защото именно умението да прикрие собствените си притеснения, тревоги, опасения или страхове, или майсторството да изглежда гранитно непоклатим и психически устойчив, въпреки че в душата му може да бушуват урагани и съмнения и емоции, прави определен политик достатъчно приемлив, моментно, или дълготрайно приеман от публиката. Неслучайно във всички приказни фолклори или в съкровищниците на поговорките и пословиците на различни народи винаги има поучителни фрази, от сорта на нашенската „страх лозе пази". По тази причина и съобразно зависимостите си от гравитационните полета на митологиите и фолклорите, демагогията не може да пренебрегне страха; още повече, че политическите демагози съвсем не са рекрутирани преди

[12] **Джефферс**, С. Бойся, но… действуй. Как превратить страх из врага в союзника. М., „София", 2008.

всичко измежду най-храбрите, куражлиите, дръзките и смелите натури, способни да отстояват своите каузи и територии по твърде различни начини, а не най-вече с услугите на демагогията.

Трафаретен, дори вековечно неизтребим трафарет е неизменното съмнение или подозрение, че мишената на политическата демагогия е, а и трябва да бъде представена като страхлива и плашлива, а – обратно, – субектът на демагогстването да се опише или тълкува задължително като носител и ползвател на всички екстри в това отношение, т.е. като притежател на храброст, дързост, кураж, смелост, които му дават вяра и сили да не се огъва пред предизвикателствата и рисковете, колкото и големи те да са реално. Неслучайно демагозите контекстуално селектират и безцеремонно експлоатират цялата гама от унижения, оскърбления, инвективи, обвинения към своите опоненти и врагове в склонността или в битността им на притежатели на най-одиозните форми на порочност, която е пряко, или косвено свързана с липсата на такива качества, или с предозирането им от техните противоположности – страх, плашливост, колебливост и нерешителност. Поне злополучният ни преход към демокрация изобилства с подобни инструментални субституции или демагогски прикривания на собствените дефекти, или с извращаване на чуждите добродетели, качества и свойства, отнасящи се до храбростта и смелостта.

Когато иде реч за присъствието и влиянието, за проявленията или прикриванията на страха в психическото състояние и публичното проявление на демагога няма как да се подмине и друг важен проблем – за *наличието и въздействието на срама* върху менталността, афективността и поведенската инструменталност на всеки един демагог.

Безспорно, очаквано и тривиално е положението, според което политическата демагогия представлява изключително удобен терен и ефективен репертоар, чрез който и да се предизвикват или вменяват срамни преживявания в душевността на противника. Няма такава демагогия, която да не жадува и прави всичко, за да покрие със срам или с позор своите реални/мними съперници, която целенасочено и

инструментално да не представя пред сетивата, или заблудените мисли на публиката й „срамотиите" на врага.

По сякаш вековечна историческа или социокултурна инерция хората са свикнали да мислят и преценяват демагозите като *безсрамни личности*. Това донякъде има своите сериозни причини или основания, поне що се отнася до тежкотоварната и прекалено обемната наличност на всевъзможни неистини, късо, или дългоопашати лъжи, очевадни и завоалирани правдоподобия и т.н. Но това е само едната страна на монетата, за която обикновено или винаги става дума, най-вече в реторическите изследвания и съчинения.

Другата страна на тази специфична „монета", обаче, изобщо не се познава или тълкува, при това не само от ритористе, а и от други научно-изследователски гилдии.

А тя се крие, безнаказано и всевластно царства в деликатната територия на въобще незадавания въпрос *защо демагозите не изпитват страст към присъствието на срама*, при това не изобщо, а конкретно, по-специално за срама, който обитава техните души.

Най-лесно, най-бързо и най-тривиално е да се каже/пише, че демагозите са безсрамни или дори извратени в душата си същества, някакви човекоподобия, които не затичат и кощунствено тъпчат, по всякакви начини се гаврят с моралните скрижали, в т.ч. и с неимоверно деликатната и рядка за политическото съсловие дарба каквато е срамът.

Срамът е такъв вътрешно-духовен, интимен психически и нравствен регулатор на човешките помисли, емоции и постъпки, който обикновено не е желан гост във външната (поведенческата) експликация на неговия субект. Никой не желае другите хора покрай него да забележат или наум да преценят издайническите симптоми на срама му. Затова срамът никога не се вписва в „бакалско-келнерските сметки" на демагога, освен тогава, когато (по негова вина) е свързан с неприятни изживявания на съперниците му.

Няма стандартен тип демагог, комуто да не се иска да посрами, унизи и дори да опозори своя опонент, или враг, и даже само като го накара да се засрами пред другите. Само най-съвършените демагози, най-изисканите и прибрани в действията си демагози избягват да предоставят подобни одиозни гледки на тълпата или публиката, тъй като знаят, че това няма да им се размине и все някога, някъде, от някого ще бъде отмъстено. Това, разбира се, съвсем не означава, че те никога не си позволяват неблагоразумието или „лукса" да се възползват от „екстрите"на чуждия срам, на унижението и позора на противника, а само че могат да допуснат такива случаи по отношение на слаби и безперспективни съперници, или на такива, които агонизират и дори вече са „смъртници". Неслучайно или, може би, закономерно, некрофилските аспекти в публичните изяви на демагозите, на техните кощунства и гаври с вече физически умрели, но все още символично живи в паметта на дадени общности, фигури са органично свързани и с липсата на страх от реваншистки възмездия от страна на покойниците, но и с невъзможността последните да предизвикат страх, а още помалко срам в живите и наглите издеватели.

При политиците и, особено, при демагозите този феномен обаче има и една друга, твърде малко позната и недостатъчно осмислена „биография", свързана органично с изплуването и господството на мотиви, отнасящи се до *страха от евентуално изчезване*, от някаква *символична гибел* на субекта му, достатъчно ясно забелязана от другите. В този ракурс *Бенджамин Килборн* е доста прозорлив, а и съвършено прав, когато аргументирано твърди, че човешкият срам винаги предизвиква *двойствен ефект,* едната страна на която се осъзнава, докато втората често остава в сянка или в пълно неведение. Иде реч за синдрома, който всеки нормален човек някога е изпитвал, а пък и който се отнася до желанието да *потъне в земята*, иска да се махне, изчезне в такъв одиозен миг. Неговият странен, паралелен и сякаш напълно не-

осъзнат „двойник" в този момент е страхът да не изчезне, който също е част от органиката и феноменологията на срама.[13]

Ясно като бял ден е, че политическият демагог е забравил за присъствието и ролята на срама като значим, мощен регулатор на неговите поведенчески избори, деяния, обаче от сцената на съзнанието или подсъзнанието му никога не изчезва „сянката" на страха, че той може да се провали, чрез което да загуби много, и то най-вече за себе си. В този смисъл, страхът не е чест гостенин, а *вечен съквартирант* в психичната обител на демагога, и то независимо от факта, че рядко иска да се среща, да общува със срама. Меркантилната природа на демагогското съзнание, преживяване и поведение създава достатъчно предпоставки, условия, фактори и механизми наличието и ролята на срама да са сведени до неузнаваемост, до пълна неспособност да влияят върху техните изяви.

Политическият демагог отлично знае, че в кариерата или биографията му е имало, има и сигурно ще има казуси и битки, които, ако загуби, ще трябва – временно, или завинаги – да умре за някои социални субекти (ръководители, партньори, или публики). Затова страхът му обикновено не го напуска, макар той да си е изобретил и неведнъж експериментирал различни антидотни средства, прийоми да намали ефектите му.

Присъствието и първостепенната роля или значимост на безсрамието в менталния и поведенческия профил на политическите демагози, обаче, е индикатор и за друга, много важна липса – тази на *нравствената съвест* в техните съзнания, или поведения. Обстоятелството, че (открай време, днес, а, със сигурност, и в далечното бъдеще) политическите демагози се обкичват с ореола на безсъвестни манипулатори и нагли лъжци, не е никаква изненада, понеже то отдавна е станало публична тайна на всяко общество. Този знаменателен, а и напълно известен факт дори на политическите демагози изобщо не им пречи да

[13] Виж подр.: **Килборн**, Б. Изчезающие люди. Стыд и внешний облик. М., „Когито-Центр", 2007.

подозират и упрекват своите опоненти и противници в тотална липса или в недоразвитост и извратеност на подобието на съвестта в техните души, без обаче да съотнасят каквито и да са самокритики към липсите на този феномен в тях самите.

Към аморалните „портрети" на политическите демагози трябва да се причислят непременно и други техни отличителни „щрихи" – пренебрежението и незачитане на достойнството и честта, на автономността и автентичността, на свободата на мисълта, волята и действията на другите хора – реални или потенциални мишени на демагогията.

Всъщност исторически няма, а и практически е невъзможна такава политическа демагогия, която обективно, безпристрастно и хуманно да преценява и гарантира истинската ценност или самоценност на личностите, които попадат в нейните „снайпери". Това, фактически, означава, че този вид демагогия е кардинално, навеки и неизлечимо „скаран" с универсално валидните, общочовешки морални принципи и ценности, с тези нравствени критерии и еталони, които се тачат във всички епохи и от всички общества. То също така значи, че нейните морално-етически призми и критерии са изводими от, а и тотално подчинени на користта и меркантилността, на утилитарността и егоизма, или на егоцентричността и пр. – все атрибути, които не се фаворизират от истинския морал. И това не е изненада, защото политическата демагогия не зачита, или дори отрича вековечните принципи и йерархии на човешките нравствени добродетели; но пък, ако го върши, то прави това чрез съответна комерсиална и нечистоплътна промяна, или замяна на смислово-ценностната валентност, както и чрез волунтаристично разместване на местата и ролите на тези добродетели в Менделеевата таблица на човешките качества.

Ако се доверим на твърденията или, още повече на оригиналната концепция на големият френски лингвист Гюстав Гийом, че езикът (сам по себе си) не е само битийно оръдие за човешката комуникация,

но е така също и специфична теория[14], следва да възприемем и даже да оползотворим (за нашия случай) положението, че без необходимите теоретически познания в тази много деликатна сфера, демагогията е и обречена. Колкото и самоук да е даден политически демагог, той е нищо без онзи солиден товар от знания и умения, които е придобил от наблюдението или общуването си с по-опитни от него „майстори в занаята", които, между впрочем, не обичат да си издават секретите.

В този аспект, за да се изкачи нагоре по стълбицата или публично неоповестената йерархия на успешните демагози, такъв политик следва да изучи и усвои не прекалено много, или дори всички знания по твърде обемната проблемно-тематична сфера за манипулациите на човешките маси, или социалните публики, а да пробере и интериоризира в своята менталност и поведенчески маниери немного, но полезни за него знания. Както, например, сочи и *Джон Балдони*, за да стане достатъчно популярен и успешен лидер, на даден субект му са му нужни не повече от 50 начина, за да е способен да привлече на своя страна, но и да спечели доста добре от конкретна ситуация, публика.[15]

Ноторно известен факт или публична тайна е положението, че всяка политическа демагогия е винаги символ, но и въплъщение на определено властово съперничество, което е обвързано с изживяването на мигове на триумфи и поражения, победи и загуби, а те са извоювани в еднолични стълкновения, или в тежки и продължителни сражения.

В демагогските препирни и дуели много често от изключително, даже съдбовно значение е кой от участниците ще съумее да удържи колкото може повече, т.е. по-дълго време на безпощадните „канонади" на съперника. Както точно пише Едвин Коул, „победителите не са онези, които никога не губят, а тези, които никога не се предават"[16].

---

[14] Виж подр.: **Гийом**, Г. Принципы теоретической лингвистики. М., ИГ „Прогрес" – „Култура", 1992.
[15] Срав.: **Бальдони**, Дж. Быть лидером. 50 способов добиться впечатляющих результатов. М., 2014.
[16] Срав.: **Коул**, Э.Л. Победители никогда не сдаються. М.,

Това специфично правило е валидно и за *сферата на любовта*, където нерядко печелят именно тези, които са най-постоянни и неотказващи се, въпреки крушенията и пораженията, които им се случват. Както, обаче, много убедително и аргументирано доказва Ото Вайнингер, политиката нерядко е обител на мръсната и платената любов, а много по-рядко на истинска, искрена, грижовна и всеотдайна любов към други хора.[17] В този аспект има всички основания да се твърди, че политическата демагогия е особен вид *проституиране* с висши политически принципи, идеали, ценности и норми, а още повече с техни морални измерения и въплъщения, естествено, в политизирания им вид. Затова не е много трудно да се намерят аналогии или прилики за присъствието и ролята на мазохизма и садизма в платената любов, респективно в демагогските й модалности, както във вътрешно-партиен, така и в междупартиен ракурс на техните експлоатации.

Само с търпеливост и постоянство, обаче, не винаги и не всичко може да се постигне в областта и на интимните, и сферата на демагогските отношения. Защото и в двете плоскости на човешки взаимоотношения извънредно важни или значими са есте-ството, формите, технологиите, прийомите, арсеналите, но и репертоарите на съблазнителските, или прелъстителските модуси за привличане и покоряване на другия. Без *прелъстяването* в демагогските „интимности" между манипулатора и публиката е практически невъзможно истинската, ефективната, но също и ефектната демагогска хватка.[18]

Както в любовта, така и в демагогията не винаги са нужни и полезни само диалози, но и *монолози*, които да внушат и накарат единият силно да повярва на другия. В сферата на демагогските връзки и взаимоотношения между манипулатора и неговата „мишена" или „жертва", обаче, се конструират, но и прилагат по-особен вид монолози, които по интимната си същност (подобно и на някои от любовните) са

---

[17] Виж подр.: **Вайнингер**, О. Поль и характер. М., „Латард", 1997.
[18] Прелъстяването обаче има своя дискретна и не винаги достатъчно понятна логика, но и технология, за които виж подр. **Грин**, Р. Законы обольщения. М., 2005.

предназначени не толкова, не само за интимно-персонална употреба, колкото за публична консумация.

Както в любовните излияния или дискретните обладания монолозите се оказват и форма на диалози, в които едната страна (реално) *напада*, макар че на външен изглед прилича далеч повече, че *отстъпва*, или че прави компромиси, даващи бонификация на ответната страна, така и в демагогските връзки между манипулатора и аудиторията често има моменти, при които демагогът може да залага на провокативна и атакуваща словесна канонада[19], която, обаче, е представена под формата на смирена и отстъпваща, „свиваща бойните знамена" поведенческа реакция, но която подвежда сериозно другия.

Акцентирането на този прекалено значим, много дискретен, а и често срещащ се момент от феноменологията на демагогията е съществено важно, понеже обикновено в риторическите изследвания вниманието се насочва към и анализът се свързва най-вече с инструментализираните или спекулативно имитираните диалози между двете страни. Фактически погледнато обаче, няма демагог, който да желае огромната част от времето, която му е предоставено или което сам си е извоювал, да премине под флага на диалогични препирни с всички, или с някои лица от публиката, която той е „взел на мушка". В този ракурс всяко демагогстване е преобладаващо монологично по характер и форма, макар да се представя по начини пред сетивата, мисълта и емоциите на аудиторията, които тя обвързва с известно диалогизиране с нейните представи за определен проблем. Красноречив пример за този феномен е публичното демагогско проявление на един от най-великите демагози в историята на човечеството – Адолф Хитлер, – приказващ на застаналите пред и под него човешки множества сякаш ги няма, или не представляват нищо, а и като че ли той говори и общува със собствените си мисли, фикции и илюзии.

---

[19] За тези специфични „завоалиращи" истинската телеология или „маскировъчни" вербални техники виж подр.: **Бредемайер**, К. Искусство словесной атаки. Практическое руководство. М., „Альпина Бизнес Букс", 2005, а също от него Провоцирующая риторика – меткий ответ. Феникс, „Неоглори", 2008.

Ако внимателно се загледаме в тъжната история на злополучния ни преход към демокрация, със сигурност ще открием немалко примери за такова поведение, което неглижира и елиминира ценността, ролята и значението на гражданите в дадения момент, а фокусира вниманието им към автореференциалните диалози на демагога със себе си.

Това, обаче, е едната страна на проблема, защото другата е свързана с изобрета-телността и умението на демагога да остави внушения или впечатления в публиката, че
е в състояние на постоянен, динамичен и ползотворен за нея диалог, следи реакциите й. Впрочем, именно в това се крие и голямото майсторство, изумителното вълшебство, феноменалната еквилибристика или невероятният илюзионизъм на съвършените демагози, оставящи усещания или убеждения в публиката, че водят нормални диалози с нея.

Щом демагогията поставя на преден план, дори и ако не ги артикулира или забележимо демонстрира, определени интереси, цели, проекти и сценарии на своите субекти, тя неизбежно слага акцент върху Аз-а на тяхната персонална, групова идентичност.
Затова и демагогският монолог винаги е такова *егоцентрично* риторическо пространство на повествования и послания[20], имащи мисията да съблазнят и покорят публиката, но това се отнася също и за демагогския диалог, понеже неговата интимна телеология, а и приведената в бойно действие инструменталност винаги целят супериорност на своя Аз, на собствените интереси, потребности, претенции, очаквания, статуси, привилегии.

Политическата демагогия винаги е органично свързана с определени – публично демонстрирани или умишлено прикривани – властови аспирации, с желания за придобиване или удържане на определен лидерски статус, а и с изявяване на лидерски патос. Безбройни са политическите демагози, които бленуват за лидерски постове и облаги, за

---

[20] За този ракурс срав.: **Варшавская**, А и кол. Риторика монолога. СПб., „Химера трэйд", 2002, 48-74.

сметка на шепата такива, които много-много не се блазнят от такива възможности и пр.

Възприемайки и мислейки политиката като особена или вековечна форма на някаква *търгуване* с всевъзможни социални принципи, блага и ценности, демагозите по принцип гледат на своите занимания като ефективна и доходоносна *далавера*; разбира се, като никога не предлагат такива огледални изображения и тълкувания пред хората. Точно обратното – те винаги упрекват или обвиняват своите опоненти и противници в грехове или престъпления, органично свързани с превръщането на политиката в гнусна търговия, в срамно и позорно тържище за нискокачествени стоки и незаконни услуги, макар че всички тези оценки и трактовки се отнасят огледално и най-вече за самите тях.

Коментирайки четирите стила лидерство – *директивен, обучаващ, поддържащ и делегиращ*, – Кен Бланшар подчертава, че единствено *правилното и успешно лидерство* е това, което, от една страна, се стреми и опитва (разбира се, с положителни резултати) да предоставя (на другите участници в конкретната ситуация) *власт*, а и което, от друга страна, постига *колкото може по-голямо благо* за колкото може повече хора в казуса. Постигането на тези две значими цели, обаче, е органично свързано и с трета, която е и производна от тяхната реализация – превръщането на конкретното място, на реалността или средата, в която се разиграват дадени събития, или процеси, в приятно за живеене.[21] Историята предоставя безброй красноречиви примери, разкриващи, че политическата демагогия никога *не взима на сериозно* (с искрено желание и решително отстояване) тези две цели – да предоставя власт, но и да осигурява оптимално благо за колкото може повече хора, и да създава по-благоприятна (за живот и общуване) среда за всички реални или потенциални участници, или наблюдатели в развоя на дадената „баталия".

---

[21] Виж подр.: **Бланшар**, К. и кол. Лидерство: к вершинам успеха. Путь к созданию высокоэффективных организаций. СПб., „Питер", 20

Всяка демагогия има в своята тъмна или интимна биография твърде много страници и срамни епизоди, които са плътно свързани с неистови стремежи и настойчиви опити за максимална узурпация и концентрация на определени властови ресурси, както и за привидна загриженост, а и реално безхаберие за доставянето на социални ценности и блага на възможно най-голям брой хора в конкретна ситуация, или в дадени периоди.

След като Властта е супериорна ценност в съзнанието и поведението на демагога, няма как той да желае искрено да я споделя с колкото може повече „бенефициенти". Не случайно политическата демагогия върви редом, предшества се или била „следвана по петите" от всевъзможни идеологически визии и политически технологии, свързани с монополизиране, дори и с пълна, но и трайна хегемония на властта на нейните субекти.

Хората по някаква историческа или социокултурна инерция са свикнали да мислят, че в публичните си изяви политическите демагози обикновено, а и без да искат се разкриват откъм най-лошите си страни, или че в крайна сметка техните недостатъци и пороци лъсват достатъчно, независимо от всичките опити те да бъдат умело прикрити. Това мнение едва ли съответства напълно на истината, на реалното състояние в живота.

За да спечели, или за да не загуби прекалено много, или дори всичко, на политическия демагог твърде често се налага да мобилизира всичките си умения и способности, особено при по-тежки ситуации и при по-неблагонадеждна, опърничава публика. В този аспект той следва да може дори в съвсем кратък момент, за малко време да извади на повърхността на своята вербалност и публична изява всичко най-добро от своите знания и таланти, или поне да придаде такава визия и на своите недостатъци и пороци. Както посочва Маркус Бакингем, пътищата към достигането до реално или привидно съвършенство в лидерските изяви могат да изглеждат и като многобройни, но исти-

ната, според него, е че само шест от тях практически гарантират осъществяването на целта.[22]

Твърде спорно е и дали триумфът на поставените цели на политическия лидер зависят съдбовно точно и само от шест фактора, половин дузина тактически прийоми. Ако погледнем в кладенеца на историята, по следите на отминалото време или към дълбините на еволюцията на политиката, сигурно ще трябва да променим този канон, поне що се отнася до лансираната от Шекспир, при това и не само от него, прословута версия за седемте основни роли, които всеки – велик, или простосмъртен – човек, но и всяко поколение неизбежно трябва да изпълнят в своя живот. А броят на подобни генерални роли расте с течение на времето, и днес, в условията на триумфа на постмодернизма, той вече стига до 16, 32 и дори 64 базисни роли, според новите им тълкуватели. Тъй че, от тази гледна точка, шестте принципа за лидерски успехи са доста съмнителни.

Политическата демагогия, освен всичко друго, съвсем не е спокойно и безвредно занимание, защото тя е свързана с изпитване на вътрешни напрежения и колизии, както и с неизбежното заставане и наложително преодоляване на рискове, предизвикателства. По тази причина в нейната обител твърде рядко може да се отпусне място и време, а и доста значима публична роля на демагози, имащи флегматичен или меланхоличен характер – в нея по правило сякаш винаги печелят повече сангвиниците, или холериците.

„Нормалното" съществуване и публичните проявления на демагога, обаче, са невъзможни без присъствието и влиянието върху неговото мислене, преживяване, поведенческа стратегия и тактика на определени, често изглеждащи и като „патологични" синдроми. За да оцелее в политическата „джунгла", демагогът трябва (винаги) да бъде нащрек, да очаква отвсякъде, по всяко време и от всеки, дори от най-близките му хора, неприятни изненади, неочаквани грешки или дори,

[22] Виж подр.: **Бакингем**, М. Заставьте свои сильные стороны работать: Шесть этапов пути к выдающимся результатам. М., „Альпина Бизнес Букс", 2008.

фатални за кариерата му, измени. В този смисъл, политическият демагог, колкото и да не си го признава, или да се старае да не го показва пред останалите, обикновено страда от известен вид политическа параноя. Никой не може да отрече баналния и тривиалния факт, че демагозите са принудени непрекъснато да се озъртат на всички страни, да се съмняват и подозират всеки, които има някаква връзка или отношение със случващото се, или с игрите, които водят. Не само политиката, но още повече и демагогстването в нея е стресиращо занимание, която неизбежно или поне доста често засипва техните субекти с душевни напрежения, които ги превръщат в мнителни, подозрителни, възбудими и комплексирани същества. Това съвсем не е единствено крайно лошо, нито прекалено тревожно състояние. Напротив, то може да има мобилизиращо, а и концентриращо влияние за неговото внимание, мислене, афективност и поведенческа изява при сложни казуси. Не случайно и *Ендрю Гроуф*, макар и за съвсем друга област на лидерските проявления, подчертава специално факта, че в реалната и безпощадна конкуренция *оцеляват само параноиците*.[23] А реалната политика е невъзможна без подобна безмилостна конкуренция, без неочаквани изненади или непредвидими обрати в хода на конкретни събития или чужди изяви.

Дори без изобщо да ги познава като научно-теоретически проблем или особена класификация, политическият демагог може да прибегне до употребата поне на седем версии, чрез които да опише своя реален, или потенциален опонент, конкурент, противник. Както подчертава и В. Гак, обектът на речевите квалификации може да бъде „изографисан" по следните начини – чрез името му или посредством хиперономическа, демографска, функционална, относителна, оценъчна и местоименна номинация, като в зависимост от повода, естеството на ситуацията, особеностите на контекста и пр. селективно може да се приложи една или успоредно няколко от тези прийоми, при които об-

[23] Виж подр.: **Гроув**, Э. Выживают только параноики. Как использовать кризисные периоды, с которыми сталкивается любая компания. М., „Альпина Паблишер", 2003.

разът на опонента или врага ще придобие особено изразителни, но и полезни за говорещия черти и характеристики.[24] А всеки от тези модуси има своите демагогски версии.

Демагогията е не само рожба, а и оръжие на определен тип политическа култура, но и сама генерира предпоставки и условия, предлага механизми и прийоми за целево, макар и често незабележимо, пък и неосъзнато от повечето хора, генериране на такава култура, която я възпроизвежда и съхранява във времето и пространството на социума. Подобна култура обаче се оказва по най-дълбоката си същност и мисия *анти-културен* феномен, защото възпрепятства или дори унищожава всичко, от което се нуждаят истинската демокрация и хуманизмът в човешките връзки и отношение в дадена страна. В този смисъл демагогската политическа култура е некултурен или антикултурен феномен, който потиска, ограничава и убива човешкото в човека (като род, вид и индивид). В известен смисъл дори може да се каже, че тя изважда на публичен показ некултурните страни от природата и функционалността на конкретна култура, въпреки че ги представя в своеобразно окултурен порядък и вид, заради което те не се осмислят правилно. Ето защо А.Я. Флиер има сериозни поводи и основания да твърди, че хората трябва да се стремят да опознават и, съответно, да се предпазват от онези *некултурни функции на културата,* които в дадения конкретно-исторически контекст могат да ги объркат или затруднят в правилния – обществено-полезен и персонално-удовлетворяващ – избор на житейска позиция, на поведенческо решение и действие в по-сложни обстоятелства.[25] Той много задълбочено и комплексно разкрива и онези референции на подобна култура, които я превръщат в репресивен фактор и оръдие, което потиска човешката воля.[26]

---

[24] Виж: **Гак**, В.Г. Языковые преобразования. М., Школа „Языки русской культуры", 1998, с. 579.
[25] Виж подр.: **Флиер**, А.Я. Некультурные функции культуры. Очерки. М., МГУКИ, 2008.
[26] Виж подр.: **Флиер**, А.А. Культура как репрессия. М., „Диаграма", 2006.

В крайна сметка, политическата демагогия винаги отвежда до моментна и даже до дълготрайна публична дискредитация, изолация или елиминация на определени културни еталони, вкусове, традиции, логики или практики в различни сфери на социума, до тяхното стигматизиране и публично представяне като вакуумирани състояния, или извратени постижения на съответни културни идентичности, на жизнените им светове.

Обстоятелството, че политическите демагогии винаги приждат, а и нахлуват в историческото и политическото време-пространство „под флаговете" на съзнателна защита и радикална промяна в културния статус на съответните общества или държави, не отменя тяхното двойствено отношение, а и тъмния им принос към успоредно ликвидиране на дадени културни образци и постижения, но и на тяхното прокламиране и легитимиране на други, които могат и да са субкултурни, или антикултурни, но на които властта е способна да придаде вид и статус, патос и сила като на най-социално значими, даже и като еталонни, в съответствие с които всички други трябва да им се подчиняват.

Доколкото политическата демагогия нерядко се оказва чистокръвна спекулация или манипулация на правдоподобно човешко знание, тя може да се използва и в обратната посока – метафорично казано, като „брадва на палач", който екзекутира истинното знание и приключва по публичен и зрелищен начин с неговия исторически или биографичен жизнен път. Ето защо *Джеймс Бърк* и *Роберт Орнстейн* имат солидно право да твърдят, че определени типове социално знание може да се преобръщат и експлоатират като особени типове „културни" секири, брадви или топори, чрез които, от една страна, да се правят и легитимират, чрез властта, съвършено нови просеки или резки пробиви в теорията и практиката, а, от друга, да се окастрят, или тотално, и безпощадно изсичат онези клонове, израстъци от знания,

силни набиващи се в очите на властовия субект.[27] И след като демагогията по презумпция не се съобразява и дори не цени много-много живота и ценността на другия човек, на чуждото мнение, на другите права и свободи, тя обикновено може да се използва по различни начини – и като варварска секира, но и като цивилизована и символизирано орнаментирана гилотина – чрез които и да се прекъсва живота, присъствието, ролята, значението на враждебни културни идентичности.

Съдбата на феноменологията на политическата демагогия понякога е „поставена на карта". Това обикновено се случва, когато настъпва рязка промяна в обстоятелствата, или има внезапни и неочаквани разместванията в ролевия статус и репертоар на някой от участниците в конкретна ситуация. Най-често това, обаче, става, когато съществува непредвидена *компресия на времето* за взимане на определени решения от страна на субекта на демагогските изяви. Ако той е и достатъчно рутиниран, може да се измъкне сух от подобни неприятни ситуации; обаче, ако не притежава голям и добре осмислен политически и житейски опит, може да разчита единствено на интуицията си, за да му дойде внезапно осенение, някаква магическа формула или нетривиален ход, който да му „спаси кожата" от задаващите, или вече повалящите го одиозни реалности и нрави в този момент. Неслучайно Малколм Гладуел твърдо смята, че при значителен дефицит на време и неудобство на реалностите, човек може да пробие и надмогне всички пречки само чрез такова ефективно озарение, което може да му сервира мигновено решение за спасение, а понякога даже за коренен поврат в логиката, хода на следващите събития.[28]

Самата природа и особеностите на политико-демагогската дейност предполагат и изискват съответно развитие на интелектуалния потенциал на неговия субект, някакви солидни параметри на неговата

---

[27] Виж подр.: **Берк**, Д., Р. **Орнстейн** Дар топора. М., „Эннеагон Пресс", 2007.
[28] Виж подр.: **Гладуэлл**, М. Озарение. Сила мгновенных решений. М., Издательский дом „Вильямс" – „Альпина Бизнес Букс", 2008.

рационална и ирационална способност да опознава и проумява случващото се или преднамерено ставащото в държавата, или в обществото.

Големите и великите политически демагози се отличават с изключителна гъвка-вост и изобретателност на мисълта, със способности за резки и неочаквани промени в скоростта и мащаба на производство, в разнообразяване на пласмента и на обогатяване на формите, прийомите на консумация на техните публични визии, които винаги имат здрава, органична спойка с, а и гарантиращ ефект за техните дискретни цели и проекти.

Демагог, който е лишен от оригинални хрумвания, или от дарби за конструиране на впечатляващи и сугестивно мощни образи, повествования и послания е почти обречен на не много протяжна във времето, а и не много висока позиция в кариерен статус. Тъй като подобни на него има достатъчно, той е лесно уязвим от тяхната конкуренция. Обратно – тези, които имат божи дар да са оригинални и неординерни, да умеят не само да творят, но и увлекателно, и въздействащо да транслират своите мисли или визии в пространството и времето на зомбираните от тях човешки множества, или малцинства, може да разчита на много повече, по-добри шансове да се задържи на повърхността на обществено-политическите реалности и въпреки тежките вътрешно-партийни борби. И тяхното предимство е не само в това, че биват осенявани от неочаквани и оригинални идеи, но и че могат ефективно, успешно, сугестивно и разнообразно да транспортират тези свои прозрения или „формули” от собствените си съзнания до тези на публиките.

Новостите обаче никога не биват посрещани гостоприемно или добронамерено, а най-често се спрягат с всевъзможни рискове, опасности за техните демиурзи и адепти. Това е естествено и закономерно, понеже хората подсъзнателно се страхуват от промените и държат на консервативни матрици в жизнените си светове, които са възприели, поради което всичко непознато, ново и коренно различно тривиално

се „гледа на кръв". Затова дефинирането на политическата демагогия не може да подмине и темата за *рисковете и опасностите*, които нейната феноменология генерира, пласира и консумира. Това е така, защото демагогията неизбежно въвлича човешката психика, съзнателност, воля или поведенческа дейност в определени изкушения и премеждия, които, в крайна сметка, винаги първо излизат „горчиво, люто и солено" на онези, които са й повярвали силно, а след това обикновено на тези, които са я сервирали с умисъл на първите. Това положение или този порядък не винаги се спазва; т.е. не всякога демагозите трябва да „изпързалят" своите клиенти, а чак след това, т.е. след известно време да очакват и реално да консумират заслуженото възмездие поради сторените от тях лошотии и злини.

Първата опасност за морално порядъчните политици е да бъдат несправедливи и преднамерено обвинени, че водят безнравствен или противостоящ на законите живот.[29] В историята въобще, а в частност и в тази на политиката изобщо няма случаи, в които властници или политици да не се публично упреквани и осъждани (заслужено, или безпочвено е вече съвсем друг въпрос) от своите конкуренти, противници в такава насока. Дори може сигурно да се твърди, че колкото подалече е някой политик от съблазните и проявите на аморализма в частния и публичния си живот, толкова по-неистово и методично към него се насочват канонадите на всевъзможни съмнения и подозрения, упреци и обвинения, че той е лесна плячка или че вече е в пълен плен на безнравствеността.

Втората „вечна опасност" за политическия демагог се състои в неговото бдително внимание и трескаво съзнание, които винаги очакват някакви непредвидени изненади, неочаквани непозволени удари срещу неговите идеи, каузи и действия, поради което твърде често той

---

[29] Това съвсем не е някаква абстрактно-теоретична приумица, нито пък е схоластична хипотеза, защото от древногръцката античност е добре известен случая с перманентните критики, упреци и обвинения към *Перикъл,* който независимо, че не бил богат, не се облагодетелствал от властта, и живеел твърде скромно за неговия ранг, бил публично изобличаван от своите опоненти и съперници, че води разточителен, охолен и покварен начин на живот. Неслучайно и гениалният Херберт Уелс обръща специално внимание и анализ на този казус (виж подр.: **Уэллс**, Г. Дж. Очерки теории цивилизации. М., „Эксмо", 2004, с. 255).

се вживява и в ролята на *„герой", които е застанал пред тълпа*, от която може/трябва да се очаква всичко; затова в неговия ум, в неговите ръце, в неговата воля са тези ходове и решения, които могат да го спасят и да му донесат обрат в случая. Неслучайно Роберт Грин – световно нашумял автор, издал доста бестселъри за технологията на властване, лансира доста привлекателен и пъстър сноп от идеи, но и съвети, чрез които всеки желаещ да стане или вече действащ лидер може да подчини (на своята мисъл и воля) публиката, зад която той привижда вечната *ненаситна тълпа*, макар и да не го артикулира публично пред моментно събралото се множество, а и от което той може/трябва да се възползва – стига само да го обработи с ефектни и полезни средства. Останал сам срещу въображаемата или реалната тълпа, подобен лидер трябва да стори всичко по силите си, за да може едновременно да я съблазни и подчини, но и дискретно да накаже нейната изумителна наивност, простодушието и лековатото й доверие и пр.[30] Подобна коварна технология на успоредно „милване" и „шамаросване" на публиката обикновено минава чрез перфидната селекция и експлоатация на вербален и паралингвистичен аксесоар и репертоар, които не се оценяват достатъчно вярно от аудиторията. Това също така се осъществява и когато, от една страна, демагогът трогва и вдъхновява публиката, а – от друга – йезуитски менторства, назидава я, дори може уж шеговито да се подиграва или гаври с нейното самолюбие и самочувствие, и без това да го ощетява.

Впрочем, и Арнолд Миндел също представя по сходен начин психологическите колизии в зримите или невидимите баталии за демокрацията, при които нерядко лидерът трябва да се покаже и докаже публично като *майстор на единоборствата* – било със свои реални, било с въображаеми опоненти, или противници – но винаги пред сетивата и лесно манипулируемия разсъдък на публиката, която очаква зре-

[30] Виж подр.: **Грин**, Р. Мастер игры. М., „РИППОЛ классик", 2014.

лища от него.[31] В известен смисъл, политическият демагог *винаги се оказва в подобни „единоборства*" и ако те реално липсват, той е длъжен (в дадения момент) да ги изобрети и оползотвори. Нали винаги демагогът се „само/разправя" с някакви свои – хипотетични или реални – опоненти и съперници; и то непременно пред сетивата и манипулираните съзнания или психики на хората, създаващи битността и битийността на аудиторията, или дори и на слушателите, зрителите, косвените свидетели, а и консуматори на неговите проявления. Освен това във всички такива „единоборства" той предопределя и техния символичен изход, защото в негова власт е най-съдбовното и „смъртоносното оръжие" – езика, чрез което той е в състояние да описва и тълкува (както си иска) своите опоненти и врагове. Затова открай време, днес и завинаги в демагогските си излияния такива политици не се уморяват да се представят като *герои*, които са надвили над страшни и коварни противници, или които се подиграват с нищожеството на своите реални/мними съперници. И колкото по-далече е от истинската същност и проява на героя такъв политик или властник, толкова повече той се стреми и опитва, чрез езика, да се опише като такъв, да си припише качества, достойнства и добродетели, които не притежава по никой начин.

Както знаем не само от историята, а и от митологията, и от приказния фолклор, *истинските герои* винаги се проявяват като такива при разрешаването на конфликти, които се появяват и битуват в различни типове (исторически и всекидневни) ситуации. Ето защо в дефинитивността и феноменологията на политическата демагогия винаги на сцената или арената се явяват и различни видове конфликтни ситуации и казуси, които въпросният – истински, или въобразяващ си – герой трябва да разреши по добър начин.

Същевременно, обаче, този герой трябва да е наясно и с нещо друго: че стоящата пред него публика, която той следва да изманипу-

---

[31] Виж: **Минделл**, А. Лидер как мастер единоборства. (Введение в психологию демократии). М., Институт психологии РАН, 1993.

лира, се оказва, или му се привижда като „инкубатор" на всевъзможни (улесняващи/затрудняващи мисията му) конфликти.

Нещо повече, истинският политически лидер не бива да се притеснява или още повече страхува от евентуални конфликти от страна на множествата, които иска да спечели на своя страна. Той понякога дори следва да търси не снижаване на температурата в отношенията си с тях, нито да прави всичко, за да постигне някакви компромиси или консенсуси по важни проблеми. Точно обратното – в подобни сложни, прекалено усукани обществено-политически ситуации той трябва да провокира или въвлича в остри конфликти подобни множества, за да може още по-добре да ги използва за целите си.[32]

Паралелната страст на демагога – да избягва, а и да провокира конфликти, които са обвързани с неговите дискретни или публично оповестени телеологии и действия, – обикновено е подчинена на неговите смътни и подсъзнателни, или достатъчно ясни, добре премислени и меркантилно преценени възможности да се възползва от енергиите на конфликтната ситуация. За да се превърне, обаче, тази дискретна, обикновено публично и необявявана, цел от желание в действителност, се изискват не само определени знания, но и умения творчески или ефективно да се обработи средата и атмосферата, връзките и отношенията на хората в тях, и то по начин, който да гарантира висок коефициент на полезното действие при усвояването на циркулиращата в дадения момент и събитиен ареал енергия. Тъй като всеки конфликт притежава определен енергиен потенциал[33], глупост или безумие е опитният и спекулативно-акордираният ум да не се възползва от него, като може да прави това по видим, или пък по незабележим начин. Впрочем, при такива напрегнати ситуации на демагога му се налага да избира и използва, или пък дори и сам да конструира и

---

[32] Виж: **Минделл**, А. Сидя в огне. Преобразование больших групп через конфликт и разнообразие. М., Институт трансперсональной психологии, „АСТ", 2004.

[33] Виж подр.: **Крам**, Т. Управление энергией конфликта. Как превратить работу в творчество. М., „АСТ" – „Рефл-бук", 2000.

вкарва в публичен оборот съответни конфликтни стратегии или тактики, чрез които да оптимизира постигането на своите намерения.

Стратегията на конфликта[34] е важен аспект, но и ресурс за демагогските телеологии и праксеологии и в банално-прозаични, а и в критични, екстремални ситуации. Политическият демагог никога не бива да си позволява невнимание или пренебрежение, още по-малко индиферентност към отделните фази от публично забележимата или скрита от сетивността на публиката еволюция на конфликтната феноменология. По тази причина той има възможности, а в зависимост от качествата и рутината си и определени средства, чрез които може да провокира съответни – полезни за него, но вредни за противника му – промени в естеството, ритмиката, формите, мащабите и степените на отделните фази от историята на дадения конфликт, който се е изпречил на пътя му. В този смисъл умният и, още повече, опитният политически демагог може целенасочено – чрез оръжията на словото и промени в тактиката на вербалните си операции, – да обуславя възникване, задържане, ускоряване или забавяне в хода на отделните периоди, фази от еволюцията на конфликта, като върши това, или за да облекчи предимно своите намерения и усилия, или пък – обратното, – за да затрудни и вгорчи тези на съперника. Още повече, че и самата ескалация на предизвикания – от демагога или от друг субект – конфликт винаги притежава и много свои вътрешни, обикновено непонятни и незабележими от сетивността на вкараните в конкретната ситуация „играчи" или свидетели. Както подчертават някои отлични познавачи на тази деликатна материя, ескалацията има своите (константни или променливи) величини, своите закономерни или случайни пертурбации и модалности, своите форми на устойчивост, или нестабилност, дори свои мъртви точки, или изходи от лабиринтите, които в определени контексти тя предлага.[35] Затова и към всички тези възлови мо-

---

[34] Виж подр.**: Шеллинг**, Т. Стратегия конфликта. М., ИРИСЭН, 2007.
[35] Виж подр.: **Рубин**, Дж., Д. **Пруйт**, **Ким** Хе Сунг Социальный конфликт: эскалация, тупик, разрешение. СПб., прайм „Еврознак", 2001

менти, или ахилесови пети в еволюцията на даден политически, социален или друг конфликт демагогията трябва да има свое отношение, а и съответни арсенали и репертоари, чрез които да превземе и оползотвори конфликта. Без подобни умения и способности нейната роля, а и ефективност са сведени до нулата.

Колкото повече демагогията има възможности и таланти да регулира и контролира процесите на генериране, ескалиране, поддържане или на разрешение на съответни конфликти в публичния и частния живот на хората, толкова тя е по-силна, а и по-ус-пешна във властово отношение; на толкова повече властови ресурси може да се надява, независимо от и въпреки обстоятелствата, които могат да са против нея в този момент. Не случайно и немалко от демагозите не са консенсусни, или компромисни фигури, а – обратно – отличават се с конфликтогенен характер, с манипулиране на противоречията. Поне докато стигнат до някои равнища в политическата или държавната йерархия те обикновено повече разчитат на отчетливи разделителни линии и технологии, които отграничават своите от чуждите, а едва след като се качат много нависоко, започват да полагат старания, а и придобиват умения да се представят като „защитници на всички".

Политическата демагогия твърде често е свързана с публично артикулиране или завоалиране на определени *прокрастинационни* ангажименти на своя субект, или обект. Тоест, тя се оказва ефикасно средство за прикриване на истината за неизпълнението на поети ангажименти или задължения от нейния субект, или – обратното, – за публично разобличение и осъждане на противника заради неспособността, или дезертьорството му да осъществи нещо, което предварително, или в даден момент е обещал на масите. В този ракурс прокрастинацията е особена иманентен атрибут от публичната версия или визия на демагогските сценарии или действия, която е превратно изображение на реално случващото се по даден социално-значим проблем, спрямо дадени конфликти и пр. Тя е базова характеристика на поли-

тическата демагогия, която не се визира в нито една от универсално битуващите, общовалидните дефиниции за нейната същност и мисия.[36]

Кое е най-важното при дешифрирането на прокрастинационните измерения и проявления на политическата демагогия? То обикновено се върши в две главни посоки. От една страна, този вид демагогия може да е своеобразен начин или конюнктурно средство за превратни обяснения и даже оправдания на прокрастинацията на субекта си, т.е. за неговите нежелания, или страхове да придвижи и осъществи определени неща, които трябва да извърши, за които е дал отдавна или наскоро е дал някакво обещание, а и е поел задължения пред дадена – партийна, гражданска или електорална – маса. Ето защо демагогът често може да бъде раздвоен между това, което лансира и в което се опитва да убеди моментно стоящата пред него публика, и онова, което е готов да свърши. Затова той нерядко се стреми и опитва да *отложи за по-късно* нещо, което не му импонира, или пък което може да бъде препятствие за неговите интимни намерения. Подобно отлагане на съдбовния, сюблимния или фаталния момент може да притежава най-различни подбуди и „мотивационни биографии", за които субектът му не иска да говори, нито да ги разкрива в детайли, а и да ги коментира публично, защото това може да му навреди, или поне за забави осъществяването на дискетните му цели и сценарии. Притесненията, дори страховете на демагога от започване и свършване на реална работа, която е свързана с пряко взаимодействие и съперничество с неговите конкуренти, може да провокират в душевността и менталността му стремежи и опити да „сервира" пред публиката или обществеността превратни визии за такива връзки или отношения. Нещо повече, той – демагогът, – да не смее практически, а само чрез словесни еквилибристики, обвинения, заклинания и анатеми символично да разрешава

[36] Красноречив пример за прокрастинационно демагогско поведение са разпространените се по протежение на повече от четвърт век публично депозирани желания от страна на доморасли ни преходни политици за извършване на радикални реформи в определени сфери на държавността или обществото – например в правораздаването, здравеопазването. Нашенските преходни политици непрекъснато се обвиняват взаимно, че „отлагат момента за осъществяване" на такива реформи, а, когато дойдат на власт, правят същото.

съответни конфликти и да побеждава на думи своите съперници, макар в действителност да избягва (по всякакви начини) директната си среща и непосредствения си дуел в публичния живот.

След като *времето* е много ценен и полезен за демагозите феномен и инструмент за демагозите, то може/трябва да бъде експлоатирано в различни ипостаси и с всевъзможни прийоми, в т.ч. с превратни иконографии или тълкувания, че то виртуално се ускорява и уплътнява с очаквани събития, макар реално да остава „забавено" или дори „празно" откъм действително осъществяване на такива преобразувания в живота. Страхът от евентуални усложнения или неспособността да се постигне съответна цел кара демагозите нерядко да отлагат „*последния момент*" на разрешаването на своите преки отношения с враговете като отместват във времето този момент и вербално му придават хипотетични, или условни „панорами", които да изманипулират очакванията на хората.

От друга страна, прокрастинационното мислене и поведение се оказва „вечна" и задължителна част от публичните „разобличения на истинските" намерения и действия на противника. Няма демагог, който в едно и също време да не упреква и обвинява своите опоненти или съперници, че не правят нужното в полза на държавата и обществото, че преднамерено забавят, или възпрепятстват изпълнението на конкретни, жизнено необходими, промени и преобразувания, а и който, заедно с това, да оневинява и скрива собствените си „прегрешения" в този аспект; това, че той не прави достатъчно, или че също умишлено забавя часовника на осъществяването на социално-значимите промени.

Знаменателният факт, че прокрастинацията е социокултурен феномен, притежаващ изключително дълга историческа биография – за него говорят и пишат още антични мислители (Хезиод, Тукидит, Цицерон и пр.) и поети (Омир), – а „звездата" му като научно-изследователска проблема „изгрява" едва през 70-те години на XX-и век, е

достатъчно съществен, за да го обвържем и с еволюцията, и с премеждията на демагогията.

На всичко отгоре, прокрастинацията не се свежда до прекалено беден и елементарен диапазон от публични/частни прояви в конкретни (банални/екстремални) казуси. Тя може да предлага неимоверно обилно и дори пикантно „меню" на всевъзможни свои модалности, които „точно пасват" на съответните контексти и интимните намерения, при това в две посоки – и в офанзивното, но и в дефанзивното реагиране на субекта ѝ.[37]

Проблемът с демагогските прокрастинации не е само (чисто) лингвистичен, т.е. свързан с умишлено и спекулативно експлоатиране на езика за скриване на истината. Той, успоредно с това, е и *кратологически*, понеже се отнася до конструиране, структуриране, рекламиране, дистрибутиране и консумиране на определени властови ресурси. Ускорението, тъпченето на място или поддържането на статукво, или пък забавянето на хода, логиката и посоката на времето, свързано с притеснителни и опасни за демагогския субект възможности, рискове, действия и събития, никога не се извършва за собствена консумация, а преди всичко за да се манипулира чуждото мислене, или поведение. Ето защо демагогско прокарваното имитативно „форсиране" или реално „стопиране" на обществено-историческата темпоралност и, респективно, събитийност винаги засяга и процесите, тенденциите на *интерференцията* на един спрямо друг (противников) език. Публичното лансиране на приемливи мотиви за отлагане на дадени решения и събития от своя страна и за упреци, вини и присъди към аналогични действия от страна на реалния/въображаемия съперник са неотделима част от дискретната фабула за разпространение и овластяване на собствените политически говори или дискурси в чужда среда.[38]

---

[37] За подобни „златни шансове" и тяхното осмисляне, или преценяване виж подр.: **Перри**, Дж. Искусство прокрастинации – как правильно тянуть время, люботрясничать и откладывать на завтра. М., „Ад маргинем-Пресс", 2012.

[38] За особеностите на интерференцията на синхронно битуващите езикови идентичности виж подр.: **Вайнрайх**, У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. Киев, „Вища школа", 1979.

В известен смисъл прокрастинационните демагогски инструменти и технологии се включват – забележимо или завоалирано – и в арсеналите, и репертоарите на демагозите, отнасящи се до т.нар. *„превключване на кодове"*[39]. След като политическият език не е никога изцяло хомогенен и постоянен, а представлява „снопове" от разнородни и многолики роли, кодове и мисии, които при даден казус могат селективно и операционално да се задействат според желанията, интересите на своя субект, а и в съответствие с контекста и средата, той е способен да варира и спекулира със своите кодове, да променя – основателно или безпочвено, но инструментално значимо – и своите „шифри".

Промяната на „шифрите" или на „паролите", които откриват/скриват истинските цели и намерения на демагогския субект, реално се оказва смяна на *ролевите* аксесоари и репертоари, които той може или трябва да приведе в изпълнение в конкретен момент. В този смисъл демагогията винаги предлага всевъзможни – отегчителни или изненадващи (трогващи, или покъртителни) – *„панаири"* на ролеви субституции и динамики. В и чрез нейните публични изяви непрекъснато „дефилират" разнообразни подмени или замени на една от друга, или от други ролеви идентичности на даден вербален ипостас.

Подобно „разиграване" или дори „преиграване" с всевъзможни ролеви статуси и идентичности на целево и инструментално експлоатирания политически език в дема-гогските дискурси неизбежно водят и до тотално опорочаване, или до елиминиране на онези визии за *властта* изобщо, респ. за политическата, които се градят върху разумни и обществено-полезни принципи, а и които са съобразени с уважението и зачитането на честта на срещуположната страна в контекста на демагогската фабула и събитийност.[40]

---

[39] За естеството и спецификата на този лингвистичен феномен виж подр.: **Белл**, Р. Социолингвистика. Цели, методы, проблемы. М., „Международные отношения", 1980, с. 147-151.

[40] Версията на Блейн Ли за дълготрайна и публично възприета власт (съградена върху разумни фундаменти) тотално капитулира в сферата на политическата демагогия и на нейните клонинги или мутанти. За нея виж: **Ли**, Б. Принцип власти: влияние с уважением и честью. М., „Альпина Бизнес Букс" 2006.

Прибягването до употреба на демагогски арсенал и репертоар обаче тотално ограничава или елиминира възможностите за *медиация* между враждуващите страни при разрешаване на хипотетично/реално действащите между тях социални и пр. конфликти. Ако медиацията (по презумпция) изисква уважително, коректно и почтително отношение към „другостта" и особено към „чуждостта", внимателно и проникновено вслушване в онова, което тя се опитва завоалирано, иносказателно, или пък директно да казва[41], демагогията се гради на точно противоположни принципи, или основи – неуважително, некоректно, непочтително отношение към опонента, или противника, „внимателно", но и извратено, и спекулативно-манипулативно, селективно и инструментално слушане и чуване преди всичко на онова, което устройва, или, обратното, заплашва нейния субект.

Демагозите обикновено не се нуждаят от „трета страна", от медиатори, които да ги наставляват или да способстват за разрешаването на техните спорове и конфликти в мнимите, или реалните им съперници и врагове. Дори тогава, когато в много редки случаи те са склонни да отстъпят, а и да позволят намесата на подобна трета страна, или на медиаторска идентичност, те могат да го сторят тези „жестове" единствено ако такава намеса не им пречи, а дори оптимално способства за реализацията на техните сценарии.

В политическата практика, обаче, може да се открият и казуси, при които публично може да се наблюдават шизофренно раздвоявания или умножавания на идентичностите на демагози, които едновременно се представят за себе си, но и в друг ипостас – като евентуални и успешни медиатори, говорейки понякога за себе си и в трето лице.

Впрочем, усложненията или затрудненията пред демагозите да се съобразят с мненията, правата и свободите на техните опоненти и противници много често се обуславят и от нарцистичните им характеристики или екстравагантни особености. Затова, колкото и на пръв

---

[41] Виж подр.: **Бесемер**, Х. Медиация. Посредничество в конфликтах. Калуга, „Духовное познание", 2004.

поглед да изглежда доста странно, вярно е, че историята на *нарцисизма* (поне в сферата на обществено-политическия живот) може изключително точно да се опознае, а и разбере, ако се направи една полезна екскурзия в тематичните глухи провинции на историята на демагогията, скриващи или разкриващи истината за нея. Нещо повече, историята не познава, а в политическия живот няма голям, „изпечен" или съвършен демагог, който изобщо да не се поддава на съблазните или изкушенията, на прелъстителствата и коварствата на нарцисизма, въпреки че никога, никъде, пред никого той не би си признал такива увлечения или обществено неприемливи прегрешения.[42] Изглежда нарцисизмът е своеобразна „детска болест", която задължително трябва да се преболедува от всяко поколение властници; и която винаги оставя свои, много тежки, а при повечето управници и непрестанно рециклиращи се симптоми в него. Затова и както убедително показва *Сенди Хотчкис*, нарцисизмът се оказва „адска паяжина", от която човек може прекалено трудно да се измъкне, дори и да полага огромни усилия[43].

Впрочем, почти липсват и такива политически демагози, които да не се самозалъгват с илюзиите, че са прекалено силни, а и способни да манипулират другите хора; че на гърба и за сметка на последните могат да се представят, или да се изживяват като възможно *най-добрата версия* на собствената си същност и „уникална даровитост".[44] В известен смисъл, днешното време и постмодерното общество влияят амбивалентно на демагогските попълзновения и покушения. От една страна, нашата бурна и смутна историческа съвременност прави много по-краткосрочни във времето и по-сбити в пространството феномените на демагогията, свързани с нейните типизирани и унифицирани форми

---

[42] За генеалогията, феноменологията или за „седемте смъртни гряха" на нарцисизма виж подр.: **Хотчкис**, С. Адская паутина: Как выжить в мире нарциссизма. М., Независимая фирма „Класс", 2013.

[43] Цит. по: **Харпфер**, К., П. **Бернхаген**, Р. **Инглхарт,** К. **Вельцел** Демократизация. М., Издательский дом „Высшая школа экономики", 2015, с. 387.

[44] За визиите, чрез които обикновените хора могат да се издигнат в държавата и обществото, да придобият слава и богатства, успехи и статусни роли виж подр.: **Вальдшмидт,** Д. Будь лучшей версии себя. Как обычные люди становятся выдающимся. М., 2015. Този автор обаче се разглежда възможностите и техниките, чрез които човек може да просперира в сферата на политиката, респ. в демагогските прояви.

и употреби. От друга страна, днешната ера на арогантно господство на неолиберализма и постмодернизма облекчават появата и развитието на всевъзможни внушения или убеждения, че масовото общество е силно ограничено, за някои дори е отишло в музея на историята и сред колекциите на паметта, заради което сега има огромни територии и шансове не само и не толкова индивидуализма, колкото и реалната, или въображаемата индивидуалност, оригиналност, нетипичност и рядкост да се ценят неимоверно много. Както увлекателно, убедително показва Сет Годин, дошло е време-пространство, в които всички сме оригинали и масата, народът вече не върви.[45]

Политическата демагогия успоредно предоставя и дори налага на дадени публики (или на цялото общество) твърде богат спектър от различни душевни преживявания. Тъкмо защото е органично свързана с всевъзможни покушения и поражения върху неприкосновеността, суверенитета или автономността на други личности, пък и общности, понеже ограничава и даже отнема редица техни права и свободи, но и потъпква тяхната чест и достойнство, демагогията води неизбежно до одиозни емоции, вътрешни драми.

В този аспект политическата демагогия и солиден производител, разпространител, рекламен агент и принудително стимулиращ конкретни потребявания на нейните екстри или шир-потреби в публичния, или в частния живот на хората в дадени периоди. Тези неприятни изживявания нерядко са свързани и с депресивни емоции, или даже и с моментни, или твърде дълготрайни социални фрустрации, изолации и херметизации на лица и групи, които закономерно, или случайно са станали нейни мишени, или жертви.

Колкото повече обществено-политическият ландшафт и социалната атмосфера в дадена държава обуславят поддържане на определено статукво или дори ескалация на социалната фрустрация и моралното разложение на значими маси, толкова повече пред демагогията

---

[45] Виж подр.: **Годин**, С. Все мы оригиналы. Пипл больше не хватает. М., „Альпина Паблишер", 2012.

се откриват широки и ведри хоризонти, златни шансове за нейните прояви. Не случайно Филип Оксхорн подчертава, че при постоянно съществуващи опасности „растящата социална фрустрация ще доведе или към възраждане на демагогския популизъм, или към нови проявления на екстремизма от страна и на десните, и на левите".

В крайна сметка, историята нееднократно и красноречиво показва, че срещу игото и безумието, против цинизма и арогантността, спрямо бруталността и перверзията на политическата демагогия твърде често няма друг изход или спасителен шанс освен съответни реципрочни и не по-малко скъпо струващи усилия, а и жертви в битките с нея. Затова и политическата история е толкова гъсто пренаселена с всевъзможни казуси или епизоди, при които от сферата на радикализма и екстремизма на словото прекалено лесно и неимоверно бързо се преминава към областта на радикализма в политическата практика и на екстремизма на поведенческите изяви, към агресия и безпощадност към потенциалните или реалните, виновни или с нищо невинни опоненти, или противници.

А такава неочаквана или продължително необяснявана, но исторически продължавана „демографска плодовитост" на всевъзможните модалности на политическата демагогия неизбежно предизвиква неизбежно и твърде съществения въпрос за нейната типология.

ТИПОЛОГИЧНИ МОДАЛНОСТИ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕМАГОГИЯ

Като всеки широко разпространен феномен, политическата демагогия също не се представя в публичното (а и в персонално-екзистенциалното) време-пространство на хората в един единствен или в няколко, твърде оскъдни и доста невзрачни образа. Тъкмо обратно, тя притежава много и разнородни физиономии и практически въплъщения. Няма как другояче да е, след като тя притежава и такава дълга историческа биография, която се ниже по протежение на времето – от античността чак до нашата съвременност. А това знаменателно обстоятелство неизбежно повдига въпросите около *нейните разновидности*, както и за критериите, съгласно които нейните вариации се типологизират.

Най-лесно и най-бързо на подобни въпроси може да се отговори с баналното и твърде аморфното съждение, че типовете/видовете на модалностите на политическата демагогия са много, както и че критериите за тяхната класификация също са твърде различни.

В българката научна литература, директно посветена на въпроса за класификацията на видовете демагогия, чл.-кор., проф. *Васил Проданов* визира *само четири вида* на този интересен феномен – 1) субективна инструментална; 2) субективна психоаналитично прикриваща; 3) обективна и 4) виктимизираща и стигматизираща демагогии.[46]

Съгласявайки се с основателността и значимостта на тези модалности, ние обаче смятаме, че типологията на политическата демагогия е много по-разгърната и сложна, което, от своя страна, означава, че и критериите за определянето на видовете са повече.

Естествено, на първо място, както обикновено, би следвало да бъдат поставени критериите, отнасящи се до *произхода*, т.е. до исто-

---

[46] Виж подр.: **Проданов**, В. Демагогията като същностна характеристика на прехода към кризисен неолиберален капитализъм. – В: Политическата демагогия в прехода. С., 2017, елек. формат, с. 22-24.

рическото зараждане на дадения тип. В този ракурс демагогските феномени могат да се класифицират на родени и утвърдени от съответните исторически епохи или типове общества, в които те битуват и властват. Макар по някога толкова много да си приличат, все пак демагогските феномени, които битуват в съответните епохи, винаги носят в и чрез себе си някакви техни специфични характеристики, които го правят донякъде различни въпреки привидните им сходства. И това е така, защото всяка епоха и всеки тип общества оставят някакъв свой особен отпечатък, собствен щемпел върху съдържанието, формата, функционалността и ефектността, или върху диапазона и мощта на действие на практикуваните в тях демагогии.

В този контекст би било необходимо и полезно да се извърши едно аналитично „пътуване" в, опознаване на когнитивното богатство на различните антични – гръцки и римски – философски и риторически школи, защото именно в тях най-много се говори и пише за произхода, историята, естеството, спецификата и функциите на демагогията. Такова пътешествие би дало много познания за типологиите, които тя има в тази епоха, и които, ако не в техния пряк, поне в иносказателния им вид биха били много полезни. Защото след тази епоха, но и след нейните философски школи темата за политическата демагогия остава да се движи в историческото време и пространство по една *инерция*, която й се задава от яростните критици или противници на първите антични демагози.

В истинския си вид, статус и патос политическата демагогия се появява за пръв път на хоризонта в епохата на древногръцката античност, макар че и преди това време, в предишните времена и обществени, макар и много по-примитивни, устройства също има и господстват разнообразни и многолики прототипи или пролегомени на демагогията. Ала нейната реална същност и мисия се разкриват публично едва в античната цивилизация, когато вече и научното познание дава възможности на хората да я проумеят. Оттам насетне изучаването, тълкуването, практическото използване или съпротивляване на дема-

гогията много-много не се отличават от това, което античността завещава. Това обаче не означава, че трябва напълно да омаловажаваме или елиминираме наследството на предишни времена и общества, понеже, макар и в тях да липсва политика в истинския смисъл на думата, все пак Езикът и Властта съществуват и при тях осезаемо, което съществено обстоятелство обуславя наличие и действие на известни *предходни*, колкото и на практика те да са и елементарни, но и неосъзнати, *форми на демагогията*. Те, разбира се, все още *не са демагогия* в истинския или в реалния смисъл на думата. Няма как тотално да игнорираме възможностите или евентуалните предпоставки, условия и фактори в първобитните общества на човечеството, които създават възможности и своеобразни удобства за зараждането, а и развитието на предходници на демагогията. Демагогията не е случаен продукт от еволюцията на човешкия род, нито е създадена на чисто поле, без връзки и зависимост с „гравитациите" на предишни времена, общества. Тя е неотменна и съществена част от историческото развитие на човешките знания, а и умения за многостранно ползване на съкровищата, които дадени езици крият в себе си, а по-точно на естеството, съдържанието, формата, степента и мащаба на осъзнаването на присъствието и ролята на конкретния език в качеството му на потенциална и реална *Власт*, чрез която могат да се регулират или контролират човешките взаимоотношения.

Разбира се, между отделните типове демагогски феномени, присъщи на конкретни исторически епохи или типове общества, не съществуват единствено непреодолими различия, неразрешими, или аналогично възпроизвеждащи се „вечни конфликти". Освен *синхрония*, между отделните разновидности на демагогията съществува и *диахрония*, т.е. препредаване, унаследяване, уподобяване и продължение на прежни опции, които в новите, видоизменени условия, реалности и нрави могат да пребивават и властват било в чистокръвни, било в полукръвни, било дори в мелезови „породи" в социума. Затова хората имат нерядко усещания или разбирания, че битуващите в тяхната сре-

да и обществена практика модалности на демагогията като че ли са огледални копия на техни предходници, или са само отчасти сходни с тях, или са техни и комбинирани версии.

Както и при еволюцията на редица други социокултурни феномени, продуктите и оръжията на демагогията могат да бъдат не само ярко забележими *точки* в отделни ситуации, а и да се превръщат в *дълги следи*, траещи надалече във времето и пространството. В този ракурс те могат да стават органична част от поведенческия екстериор и смислово-ценностния интериор на съответни комплекси от социални, политически, културни, морални и пр. предразсъдъци, стереотипи, трафарети или много дълготрайни традиции. Именно на тези, понякога даже прекалено разтегнати във времето или пространството, *дълги следи* се дължат внушенията и впечатленията, съгласно които хората смятат, че демагогията не се е изменила и кой знае колко много въпреки историческите промени.

Следователно в този важен ракурс типологията на демагогските феномени може да следва логиката и на формационните критерии, или подходи за оразличаване, т.е. те могат да се делят на *антични, феодални, буржоазни, социалистически* и техни *пост-версии*, т.е. на демагогски изобретения и съоръжения на съвременната постмодерна ера. В последния случай вече има основание да се говори/пише и за *постмодерен феодализъм* или дори за *постмодерна античност*, като всеки от тези периоди има и съответни (специфични за неговите базисни характеристики, или специфики) демагогски техники. Защото проблемите на средновековните властови трафарети или на съвременното неолиберално робство излизат все повече на преден план, а освен това не могат да бъдат правилно разбрани и практически преодолени, ако не се надникне и проумее какво се спотайва зад преферираните и фаворизираните, или, обратното, зад дискриминираните, или репресираните политически демагогски логики, техники, или публични практики.

В крайна сметка днешните компрадорски елити прекалено наподобяват на средновековните васали, които папагалски повтарят и прилежно, но и меркантилно следват законите на своите сюзерени, а подобна одиозна тенденция няма как да не се отрази в значителна степен или форма и върху органиката, а и на визиите на техните демагогии.

Доколкото човешките общества могат да се представят и обясняват само в някои метафорични или митологични традиции като *плоски*, а иначе те винаги представляват сложно устроени *социални пирамиди*, имащи съответни (видими, или незрими) *йерархии,* или *вертикализации*, то и демагогските им феномени притежават такива атрибути. Затова можем и трябва да търсим и откриваме съответни модалности на политическата демагогия както на хоризонтално, така също и на вертикално равнище в обществената практика. Що се отнася до депозирането на хоризонтални версии, те не се отнасят само до теории, описващи *света като плосък*, каквато примерно е тази на Томас Фридман.[47]

В отличие от тях вертикалните системи на различни типове демагогия притежават много дълга в исторически контекст биография, започваща още от времето на античността. Тогава се лансират и аргументират *биологизаторски визии* за устройството на обществото, релевантни на отделни органи на човешката анатомия, което, от своя страна, пък би следвало да означава и наличие на отделни видове демагогии, произтичащи от характерните особености на съответните органи – демагогии на главата, стомаха, крайниците и пр. на човешкия, респ. на обществения организъм, или пък даже и други видове. По-нататък в еволюцията на човешките общества, цивилизации или култури, както и в историческото развитие на научното познание за техните същности и феноменологии пряко или косвено се появяват още, други критерии за диверсификация на демагогията. Не случайно *класовите* демагогии на

[47] Виж подр.: **Фридман**, Т. Плоский мир. Краткая история XXI века. М., 2007.

буржоазията могат да притежават доста различни, нерядко и разминаващи се (донякъде) физиономии или феноменологии, както, например, това се случва между демагогиите на едрата, средната, или на дребната буржоазия, всяка от които има свои особени вариации, а не е огледален образ на други модалности. Нещо повече, такива критерии за разграничение или наличие на много повече типове демагогии в рамките на дадена класа се обвързват иманентно, макар често и неафиширано с възможните модалности на класови демагогии, произтичащи от *генерирането* и *консумирането* на съответни демагогски логики, техники и практики на дискурсивност. А това е така, понеже между качеството и количеството на произвежданите или употребяваните от дадена класа демагогски модификации не съществуват огледални връзки; т.е. има класи, дори техни страти, съсловия, прослойки и пр., които (поради особеностите на своя статус или патос) са способни много повече да потребяват, отколкото да изобретяват собствени демагогски наративи или дискурси, които да налагат на другите. Например, лумпен-пролетариатът повече се ориентира към, консумира привлекателни за неговите духовни хоризонти демагогски клишета или иновации, отколкото може да създава и пласира, още по-малко и да налага на висшестоящите класи свои „творения".

Подобни обстоятелства или пък наличието в обществено-политическия живот на такива модуси на политическата демагогия не означават, че между отделните видове на последната в рамките на дадена класа се издигат „Китайски стени", а само че и в пределите на тяхната иманентна природа и социална феноменология има и доста специфики.

В съответствие с естеството и особеностите на социалния субект на нейната публичната репродукция, дистрибуция и консумация, политическата демагогия може да се подразделя така също и на *лична, групова, класова, стратификационна и обществена*. Това деление съвсем не означава, че между практикуваните от отделните субекти - индивиди, групи, страти, класи и пр. – може да съществуват абсолютно

различни, напълно неприсъщи на другите, „чуждите" субекти демагогски арсенали и репертоари. Няма как да се твърди, че експлоатираните понякога демагогски средства и техники от дадена класа изобщо не се познават или прилагат в социалните практики на другите класи, което, обаче, не значи, че всичко в техните употреби е напълно еднакво, или огледално.

Съгласно естеството и мащабите на периметъра, или на териториите, в които е способна да действа върху човешките индивиди, или общности, политическата демагогия може да се дели *на локална, регионална, национална, континентална и планетарна*. Тъй като днес вече доста се говори/пише и за специфичния феномен на глокализацията, възможно е да се поставя и третира въпросът за глокалните модалности на демагогията.

Според времето, обаче взето или разбирано не в неговите крупни, епохални параметри, а в други темпорални сегменти или срезове, са възможни и други типологии, в които демагогските феномени могат/трябва да различават според техните действия, да се квалифицират на *моментни, краткотрайни, дълготрайни* и, условно казано, *„вечни*". Тази особена темпорална диверсификация не означава, че дълготрайните или „вечните" демагогии изобщо не могат/бива да се използват за моментни, конюнктурни или краткотрайни цели, както и, обратното, че отделни – моментно, ситуативно, конюнктурно възникнали – типове демагогии не са въобще способни да удължат присъствията и влиянията си във времето, или пък да разпростират много по-нашироко, по-надалече и по-надълбоко (по вертикал – нагоре, или пък надолу) своите разнородни видове прояви. Затова понякога (дори и много често) на хората може да им се струва, или даже фактически да е точно така, че в моментните прояви на даден тип демагогия като че ли доста ярко и неоспоримо *просветват* атрибути, които принадлежат на нейните вечни форми. Именно подобни – исторически или житейско-всекидневни – казуси обуславят и катализират присъствията и господствата на определени трафарети, според които Политиката *въ-*

обще не променя своя характер или нрав, въпреки течението на времето и независимо от настъпващите – с всяка нова, поредна епоха или ново общество – изменения. В нашето масово съзнание подобни разбирания и тълкувания пределно ясно личат и в сентенцията, че „*политиците винаги са един дол дренки*", без да се пояснява за кое време става дума, или ако иде реч за някое тяхно *конюнктурно „излагане*", то се представя като „*вечно състояние*", от което те изобщо не могат да се откъснат по никакъв начин.

Темпоралният диапазон или хоризонт на демагогските арсенали и репертоари е изменчив, предполагащ, даже гарантиращ своеобразни техни еклектики и релативизми. В историята на човешкото общество, а особено в тази на политиката има случаи, когато моментно изникнала форма на демагогско участие впоследствие се сдобива и с доста протяжна биография в публичния и частния живот на хората, превръща се и в трафарет. В крайна сметка, това е и най-доброто, което може да се случи на конкретна, моментно възникнала, иновация – да продължи далеч своя жизнен път и отвъд дадената ситуация.

Красноречив пример за такава проекция е станалият вече политическа „класика" израз на Ал. Йорданов „*един хубав ден за демокрацията*", който вече съвсем е изгубил връзка с конкретната ситуация, а и с моментния повод да бъде сътворен и употребен, и днес вече се прилага както с *позитивна*, така и с *негативна*, подигравателна *конотация*. Следователно, един моментно роден, първоначално конкретно-ситуационно експлоатиран демагогски концепт може впоследствие – с течението на времето, а пък и с оглед на изменението на обстоятелствата – да се превърне и в (едва ли не!) „*универсален*" анонс, обслужващ паралелно, едновременно дори противоречащи си и враждуващи контексти.

В този специфичен ракурс всяка една политическа история или всяка политико-езикова съкровищница може да предложи доста свои уникални и оригинални „мостри", от които и чрез които да се забележат и техните „дълги сенки" отвъд рождения им миг.

Според особеностите на нейното (явно или дискретно) приложение, демагогията може да се дели поне на два основни типа – *стратегическа* и *тактически* ориентирана. Много често хората, дори много „изпечени", доста рутинирани политици не са в състояние правилно и своевременно да различат стратегическите от тактическите модуси на демагогията, или пък – обратно, – те често съвсем умишлено публично депозират такива грешки и рокади спрямо различни модалности на демагогията, за да манипулират и по-ефективно в конкретна ситуация, по определен повод дадени лица и съответни маси. Затова неведнъж в родния злополучен преход сме били и сме още свидетели (очевидци и слушатели) на взаимни упреци, обвинения, критики, „несъмнени, безспорни разобличения", че идейно-политическите опоненти, конкуренти прибягват до експлоатации на стратегически демагогски прийоми и средства, спекулативно и манипулативно придавайки им уж такава публична визия и трактовка сякаш са нещо тактическо и временно. Разбира се, че е възможна и обратната перспектива, другото преобръщане на типажите, при които вече пък тактическите прояви на врага се таксуват като нещо стратегическо!

Съгласно източника, от който демагогията се разпространява в публичното време-пространство, в обществения, груповия или персоналния живот на хората, тя може да се диференцира на *официално* и *неформално* продуцирана, а и пласирана в социума. Това е така, защото демагогската „продукция" може да се фабрикува, опакова, етикира, пакетира, дистрибутира и пласира на политическия пазар или като идваща от съответни *политически институции* в държавата/обществото, или като се възпроизвежда и разпространява от и в масовата психика, от общественото или груповото съзнание, или като „стока" и средство на някои типове междуличностни и *неформални взаимоотношения*. В този специфичен контекст, обаче, също са възможни различни – волни или неволни, случайни, или преднамерени – разместванията, подмени, рокади на едни от други модуси, при които или официалните версии се представят за неофициални, или – обрат-

ното, – неофициални демагогски прояви се таксуват като умишлено скрити официални ходове. Подобни спекулации винаги имат зад гърба си съответна политическа целесъобразност. Ползите от тяхното експлоатиране е, че чрез тях в масовата психика или в общественото, груповото, или персоналното съзнание могат да се формират, форматират и циментират различни видове илюзии, които да объркват политическата ориентация на хората, като по този начин се инжектират и удължават мандатите на дадени нагласи в социума.

Своеобразен „клонинг" на тази опозиция (официално-неформално) може да са и различните (исторически или актуални) вариации и на друго типологизиране на политическата демагогия, при което иде реч и за тяхното разделяне на *ритуални* и *банални*. Подобно разграничение е свързано с особеностите на символната определеност и роля на съответните демагогски модификации в контекста на съвършено различни ситуации.

В историята, а и днес, както, със сигурност, и в бъдещето винаги има такива версии на демагогия, които се използват при различни типове ситуации. Доколкото едни ситуации могат да притежават по-официален, церемониален, ритуален и пр. характер, а други да са по-тривиални, ежедневно възпроизвеждани и към които публичното внимание на хората да са привикнали, т.е. да понасят по другояче в сравнение с ритуалните, то и демагогстването във всяка една от тези доста различни помежду си ситуации може и трябва да илюстрира определени техни специфики, различия и дори несъвместимост. Неслучайно или, може би, съвсем закономерно в обществено-политическата практика има казуси и моменти, при които сякаш по неведоми пътища, или указания на сцената излизат и изпълняват свои роли демагогски *клишета*, валидни за разни времена и общества, но иначе прекалено сходни, или дори напълно идентични по своята ритуалност, или – обратно, – по своята баналност, тривиалност, но и валидност за много поколения.

В нашата смутна и преломна историческа съвременност, както и доста релефно в нашия злополучен преход към демокрация има немалко ситуации или казуси, в които се прибягва до почти еднаква селекция и употреба с огледално приличащи си церемониални и банални демагогски асортименти в политическите изяви на някои субекти.[48] Неслучайно една от причините за униние, отчуждение и озлобление на гражданството към политиката и нейните разноцветни представители са натрапчиво битуващите факти в обществените реалности и нрави, които (исторически или всекидневно) „сервират" на хората еднотипни, сякаш произведени по калъп, или на конвейер демагогски артикули, които се използват както официално, така банално от леви, десни и центристки партии. Това особено релефно проличава в тенденцията за дълготрайно и ескалиращо размиване, обезобразяване и обезличаване, респ. обезсилване на автентичността, автономността, спецификата и колоритността на отделните – леви или десни – политически езици от гледна точка на масово селектираните и експлоатирани от тях демагогски „близнаци". Става дума за напълно сходни демагогски клишета, обслужващи враждуващите партии. В зависимост от естеството и спецификата на конюнктурната ситуация, едни или други – леви и десни – партийни елити могат да си позволяват лукса да използват съвършено еднакви демагогски прийоми и концепти; по своему да ги „приватизират" в момента, но при изменение на обстоятелствата, или статуквото, да се отказват от тях без притеснения и угризения, или да твърдят публично, че никога не се прибягвали до услугите им.

В крайна сметка, политическата демагогия често не само е законодател в модата на дадени лингвистични и политически иновации или реставратор, имитатор на някогашни политико-вербални екстри, уникати и шедьоври, но и изпада в ролята и на жертва на такива мод-

[48] Нека за момент се замислим какви и колко неолиберални идеологеми и митологеми изпълват и господстват в политическите езици на съвсем различни, дори и привидно „смъртно враждуващи" помежду си партии, за да проумеем как редица демагогски клишета могат да се разпространят и да станат официални говори на такива формации, по-точно и най-вече на техните елити, които искат да изглеждат „модерни" ако не по висотата и спецификата на тяхното политическо мислене, поне спрямо използваните клишета.

ни тенденции, при което модни, бутикови, официални, церемониални и пр. нейни „изобретения" могат да се превърнат в банални, тривиални, или всекидневни, както, разбира се, е възможно и обратното, но при съответните обрати в конюнктурата. На тази особеност или закономерност се дължат и нееднократните „изгреви", или „залези" на някои демагогски феномени, които се оказват валидни за различни времена, за противопоставени обществено-политически ситуации, а и за сходните им конюнктури.

В съответствие с тяхната обществена или смислово-ценностна допустимост или неприемливост за публично разпространение, а и коментиране, демагогските продукти могат да се делят на властово *позволени* и *непозволени*, или на *толерирани, фаворизирани*, от една страна, и на *табуирани, дискриминирани* и *репресирани*, от друга страна.

Всяка историческа епоха и още повече всяко общество винаги притежават и експлоатират съответни *таксономии* за присъщите, полезните или вредните за тях модуси на демагогски арсенали и репертоари. Исторически не съществува време и общество, в което да липсват дискриминирани или, обратно, фаворизирани демагогски „артикули". „Вечният" или истинският проблем обаче произтича от, или опира до това, кой притежава властта, която му дава възможности и условия да селектира и прилага определени критерии, според които едни демагогски модуси се смятат за позволени, а други за недопустими; едни са публично толерирани, но пък техните антагонисти са репресирани. Защото *допустимостта* или, обратно, *забраната* за определени демагогски артикули винаги е обусловена не от естеството на моментно-ситуативно подбраната и употребена лексика, или семантика, а преди всичко от *политическата целесъобразност* за нейното използване; от това кому тя принадлежи и служи, и кого заплашва в даден момент.

Разбира се, тук – ретроспективно, актуално или перспективно – съществува един много „тънък момент": едни и същи модалности на политическа демагогия могат да са валидни в дадени, но безсилни и

неприемливи в други епохи и общества. Това обаче е най-лесното обяснение и тълкувание за премеждията или за „обратите" на демагогията. По-сложно, а и по-трудно за хората е да разберат защо или как едни и същи форми на демагогия се оказват валидни за съвсем различни, дори противоположни общества, или за епохални битности, които очевидно и практически безпощадно воюват помежду си. В подобни казуси е необходимо само да се разбере, че макар формите на демагогстване да са изцяло сходни или потресаващо еднакви, то съдържанието, смисълът, мисията им са коренно различни, напълно противостоящи, обслужващи вражески идентичности.[49]

Историята и всекидневната обществено-политическа практика обаче могат да ни сервират и противоположното „меню", при което едно и също съдържание, един и същи смисъл, една и съща мисия на демагогските феномени се изливат в различни форми, като (по този начин) създават погрешни внушения, представи или тълкувания в хората.

Следователно произволните или умишлено замислените, а и осъществените публични „салто-мортале-та" на политическата демагогия могат да се свързват както с техни движения в посока към, така и с техни преобръщания в обратната страна на въпроса, т.е. те един път да *вдигат*, друг път да *спускат бариерата* пред демагогските феномени – разбира се, в зависимост от естеството или силата на политическата целесъобразност.

Като съотнесена към определени социални субекти, политическата демагогия може да се типологизира на *интро-* и *екстравертна* по психичната си ориентация. Това разделение, разбира се, е твърде условно, защото *всяка демагогия е, по презумпция, адресирана към*

---

[49] В този аспект си струва да се замислим за властово инспирираната и даже фаворизираната носталгия по времето преди 9.IX.1944 г., както и за дискредитациите или репресиите на носталгичните социални настроения и нагласи в публичното битие по епохата на социалистическото развитие до 10.XI.1989 г. Фактически, едни и същи – носталгични – форми се толерират или табуират заради тяхното съдържание. Политическата демагогия може както да стигматизира, така и да възвеличава и експлоатира носталгични форми, в зависимост от това коя или каква идеология или политическа партия управлява в даден момент. За дуелите на носталгиите вж.: **Мизов**, М. Носталгията. Размисли и ескизи. С., „Авангард Прима", 2011.

външни (на субекта й) обекти – лица, групи, институции, общество. В този аспект следва да се подчертае, че всяка демагогия е по същност и предназначение обърната към, ангажирана с манипулиране на външно/чуждо съзнание или поведение. По тази причина тя е изначално, но и фатално (привидно!) екстравертна по мисията си. Това съвсем не означава, че интровертно ориентираните личности са абсолютно непригодни за политическо демагогстване, още повече, че интровертността не е само проклятие, а може да притежава редица хубави и добри страни, предимства в конкретни ситуации и трудни за човека моменти, поне ако се вярва на концепцията на Лейни Марти.[50] Впрочем, ретроспективно, актуално и перспективно не е съществувала, няма и не може да има политическа демагогия, която е изцяло предназначена за консумация само наум. Всяка демагогия (т.е. нейният субект) копнее и дава всичко, за да похити и подчини на себе си колкото може външни, чужди, сродни и ближни, или чужди и далечни умове, поради което тя няма как да не е екстравертно ориентирана, а и ангажиране в социума. Обаче, в случая имаме нещо друго предвид, а то е, че политическата демагогия може да се адресира към *хомогенни* или *хетерогенни* по своята идейна ориентация субекти, а това, на свой ред, означава, че тя може да се пласира в собствена, или в чужда партийна среда, да атакува и форматира психиката и съзнанието на съпартийците, или враговете. Именно в този специфичен контекст можем и да визираме интро-, или екстравертността на политическите влияния и въздействия, насочени към „своите", или към „чуждите". В първият случай се занимават и „промиват" мозъците на идейните съратници, съмишлениците, партийните членове, а във втория това се прави спрямо електората или членската маса, които принадлежат на, но и обслужват чужди, т.е. вражески партийни елити.

В известен смисъл подобна логика и технология на демагогстване е присъща и на т.нар. *номади* или, дефинирани със старата терми-

[50] Виж подр.: **Марти**, Л. Преимущества интровертов. М., 2013.

нология, *ренегати*, които, след като не успеят да се вредят по удобен и полезен за интересите, статусите и привилегиите им начин в едни партийни формации, търсят и се пласират угоднически в други партии, като не забравят публично да оповестят своите „десидентски" и опозиционни демагогии, своите фракционерски, а и морално нечистоплътни прояви към първите си партии, разбира се, придавайки им точно обратен (оправдателен и комерсиален) смисъл и вид. Тоест, в едната фаза такива политически субекти лансират публично интравертно ориентирани демагогски профили и линии на поведение, а във втората – депозират и отстояват коренно противоположни идейни физиономии и поведенчески тактики, на които вече пришиват външно контурите на заклеймяващи и възмездни екстравертни анонси. В почти всички такива казуси сме свидетели – очевидци, слушатели или коментатори – на радикални преображения на субектите на подобни идейни, или партийни „лупинги", при което те конюнктурно, меркантилно, без скрупули, или угризения си „менят боята" спрямо демагогските логики, макар техниките им обикновено да си остават пак същите. Не е нужно такива „преображения" и, по-точно, падения да се илюстрират с примери и конкретни имена, защото всеки що-годе грамотен човек може да ги „нарине с лопата", тъй като няма голяма или знакова за преходния период политическа партия, която да не разполага с подобна богата колекция, или галерия на лица, извършили измяна към нея, като почнем от най-емблематичните десни и стигнем до най-знаковите леви формации.

В зависимост от характера на повода на своето възникване в дадена ситуация, политическата демагогия може да се структурира на два типа – един, който се отнася до *принудително* или *ответно предизвикана,* и друг – на *непредизвикана демагогия*. Първият е свързан с лансирането в публичното време-пространство или в контекста на конкретна развиваща се политическа/политизирана ситуация на такива демагогски прийоми, които се появяват и използват като *ответен удар*, *реципрочен отговор* на предшестваща действия, които могат да

бъдат възприети и преценени като предизвикателни, заплашителни, демагогски и пр. атаки от другата (реална или имагинерна противникова) страна и които по никакъв начин не бива да останат без съответни противодействия. Ако единият от субектите в подобна ситуация сметне, че неговият противник използва опасни – неоснователни, безпричинни, способни да му нанесат щети – различни демагогски прийоми и средства, той може да счете за нужно, че *има правото да отвърне по същия начин*, т.е. да използва (за своята съпротива и защита) демагогски прийоми, които той сам да таксува, или пък да си въобразява, че и другите следва да възприемат като принудителни и ответни удари, реципрочни отговори на противниковите провокации.

При този казус обаче може да възникнат сериозни проблеми и колизии, свързани с обстоятелствата около *неправилното* възприемане и оценяване на чуждите действия в качеството им на демагогски, както и на естеството, формата и мащаба на собствените реакции, възприемани и оценявани като ответни съпротивителни, защитни по същност. Това донякъде е неизбежно, защо *субективизмът* при демагогията винаги е доста висок както относно потребността от нейното прилагане, така и при съпротивата против нея. А това обикновено се случва, понеже демагогията по принцип се опитва да влияе далеч повече върху емоциите и афектите на своя обект, отколкото върху неговата менталност. Затова и неизбежна последица от такива покушения е много често огледалното, реципрочното, или дори увеличеното (по своята качествено-количествена мяра) „възмездие", което обикновено се изразява в аналогични или пък доста сходни демагогски постъпки.

Лицето или групата, намиращи се в такава ситуация, могат да не преценят вярно, а неправилно и предубедено мотивите, думите, емоциите и постъпките на отсрещната страна, смятайки ги за подозрителни или несъмнено демагогски, което обстоятелство вече може да им даде повод, или основание да *отвърнат със същото* на съперника, да прибягнат до употребата на демагогски средства и прийоми, за да не останат по-назад, или за да „играят по правилата на играта", които те

смятат, че противника им натрапва. Именно на това прекалено тънко и опасно място, в такъв деликатен и не много ясен по смисъла си момент нерядко става възможно „на сцената" да се появят и разнообразните „актьорски изпълнения", свързани с непредизвикана демагогска реакция, която може да се преценява от нейния субект като реално, обективно предизвикана от предизвикателствата и опасните действия на идейно-политическия опонент, съперник и противник. Подобен вид обективно непредизвикан, но мислен като предизвикан, „ответен отговор" може да бъде структуриран поне на два основни типажа – *превантивен* или *последващ*. Тук иде реч за такива демагогски интервенции, които нямат основателни причини, реални, обективно детерминирани поводи да бъдат приложени към моментния съперник. Те се появяват, така да се каже, и без необходимост, без реални предизвикателства или провокации от страна на реалния конкурент, или на въображаемия противник в казуса. Именно поради тази специфика на техния генезис в контекста на дадената политическа или политизирана ситуация, те могат и да се превърнат в своеобразен детонатор, или в генератор на ответна демагогска отбрана, която се възприема и като неизбежна защита. В подобни ситуации, както по-горе споменах, появата на „предизвикващата" демагогия също може да има различни видове мотивационна биография. При едни от тях готовността и способността за подбор и прилагане на демагогски прийоми може да се третират като своеобразна *превенция,* която цели да изпревари, изненада противника, за когото се смята, че е склонен или безусловно ще стигне до използване на такива прийоми. А при други модификации на подобно демагогско проявление е възможно техният субект да счете (основателно и адекватно, или неправомерно и предубедено – това вече е съвсем друг въпрос), че противниковата страна е употребила или вече – видимо, или незабележимо – извършва такива демагогски операции, които следва да бъдат *аналогично* блокирани, наказани, дори възмездени с демагогски канонади от „потърпевшия". В подобен случай вече „имаме работа" със силуетите на *последваща демагогия*, със

желания и опити да се реагира на предполагаема или реална външна, чужда демагогия.

Обективно непредизвикана демагогия може да се извършва и когато субектът й е напълно наясно, че другият изобщо не прави никакви демагогски анонси/деяния против него, но въпреки това (поради други свои подбуди, мотиви и съображения, дори заради капризи или навик) той страстно желае, а и практически използва демагогски прийоми. В подобни казуси няма никаква въображаема, а още по-малко пък реална симетричност или *„огледалност"* в действията на отделните страни в контекста на дадената ситуация – има ясна осъзнатост за нереципрочността на реакциите на всеки един от участниците, но въпреки това се стига до прилагането на неоснователни действия към „противника".

В политиката винаги има лица/групи, които (вече) толкова много се свикнали с употребата на всевъзможни (неискрени, подвеждащи, непочтени, заблуждаващи, фалшиви, предизвикателни, опасни, вредоносни действия) към своите реални/въображаеми опоненти, конкуренти, че след известно време въобще не могат да съществуват не само в публичния, а и в личния си живот без техния постоянен, но и тонизиращ ги „допинг". Затова и такива персони, или общности прекалено често – дори само за да изпитат някакво моментно удоволствие, – *системно* прибягват до злоупотребата с демагогстване. По същество това вече са своеобразни *демагози-„наркомани*", които се чувстват зле ако не се задоволяват (непрестанно и с увеличаващи се дози) с такива демагогски прийоми. А когато Политиката реално спадне до много ниски равнища, в които вече Нравствеността е силно потисната и ограничена, или съвсем отсъства, тогава подобни непредизвикани демагогски поведения се превръщат едва ли не в *нормално* властово поведение. Именно такъв, примерно, е нашият случай, роднят квазипреход към демокрация, където освен огромна, ескалираща политическа демагогия нищо друго сякаш не се вижда.

В историята и обществено-политическия живот твърде често може да настъпи и объркване, при което чуждите реакции да се възприемат, осмислят и преценят по неверен начин, което да обуслови и различни модуси на *ответно поведение* към съперника. По тази причина е напълно възможно, а и практически многократно демонстрирано, че в подобни – банални или екстремални – обществено-политически казуси, или събития много лесно може да се извърши – съзнателна, или произволна – *грешка* при отчитане на истинското естество на проявите на реалния/въображаемия съперник или противник. Подобни грешки обаче могат да обусловят или галванизират не само една, а много дълги верижни реакции, протяжни във времето и пространството, или в контекста на дадената ситуация объркванията, разместванията, неволни или съвършено предумишлено осъществени „рокади" между превантивните и последващите типове демагогски реакции. Нещо повече: при такова разрастване и разпространение на демагогията в обществено-политическия живот неизбежно се стига до *негативни генерализации* в преценките за всички политици и без оглед на техните реални приноси към пласмента на демагогията. Огорчени, разочаровани, отвратени и бесни на политиците заради техните нескончаеми и нагли демагогии, гражданите вече (напълно закономерно или оправдано) придобиват особена, а и едва ли не универсална представа, или трактовка за всеки човек, който демонстрира желание да занимава, или доста активно се занимава с политическа дейност. Ето защо всеки потенциален или реален политик в такива времена, но и общества неизбежно трябва да поеме кръста си да е *априорно смятан* за доста гаден и гнусен демагог.

Следователно най-съществено при наличието и действието на подобни демагогски интервенции е как те могат/трябва да бъдат разпознати, респ. как им се реагира. Генерално важното и приоритетно значимото в такива демагогски типажи е да предизвикат (независимо по какъв начин, с какви прийоми и средства) *ответна поведенческа реакция у другата страна*, която да бъде (видимо, или незабележимо)

контролирана и *канализирана* в своята посока на публично проявление, или междуличностно действие.

Политическите демагогии, обаче, могат да се диференцират и съобразно начините на тяхното публично „експониране", в т.ч. и в зависимост от визията, която техните субекти са склонни или принудени да депозира в конкретната ситуация пред обработваната от тях публика. Както визира *Изабел Назаре-Ага*, манипулаторите – а политическите демагози не могат да бъдат други, – могат да разиграват своите етюди пред публиката поне в 6 основни роли; в този си публични ипостаси отделните типове манипулатори се нуждаят от услугите на различни социални „маски", за да прикрият истинската си същност; затова те могат да се представят като *другарски настроен, съблазняващ тип, алтруист, авторитетен типаж, представящ се за скромен или диктатор*, – като на всичко отгоре всеки от тези особени типажи създава и собствен арсенал и репертоар от средства и прийоми, чрез които емоционално тероризира своите „жертви".[51]

Тези типажи, според нас, не изчерпват всички възможни модалности, съобразени с доминиращия в случай критерий – „физиономиите" на тяхното представяне. Освен че може да има демагози, отиграващи ролята на другарски настроени към публиката или към моментната си „мишена" или „жертва", която трябва да бъде умело оплетена в техните мрежи, съществуват и други типажи – например такива, които привидно играят ролята на *нравоучителни ментори*, на *ситуативно безразлични, хладни и дистанцирани* и пр. Чрез такива поведенчески трикове, те се опитват да събудят интереса, а и накарат публиката да прояви активност за сближаването и „разбирането между двете страни".

Освен това един завършен неолиберал трудно може да изиграе по съвършен начин истински алтруист или колективист, понеже все отнякъде или в даден момент нещо от неговата егоистична природа,

---

[51] Виж подр.: **Назаре-Ага**, И. Эмоциональный террор. Как манипуляторы играют на наших чувствах. СПб., „Питер", 2017.

или индивидуалистична „порода" ще излезе наяве. Затова на него му е далеч по-лесно, а и полезно да действа в унисон с онова, което му е „на сърцето и душата", а и не му пречи да изявява своята истинска натура, поради което той е склонен да използва такива словесни и поведенчески еквилибристики, чрез които да рекламира бонусите на егоизма и да демонстрира предимствата на индивидуализма. Ето защо той може/трябва в подобна ситуация или роля да разчита на вербален аксесоар и поведенчески репертоар, които прокламират егоизма, социал-дарвинизма или поне перфекционизма, като същевременно дезавуират и омаловажават или даже стигматизират всякакви колективистични и алтруистични стремежи или поведенчески стратегии.

В даденият ракурс обаче, политическият демагог може да се представя не само като авторитет, но и – обратното, – като субект, който афишира и обяснява по всевъзможни начини своето (привидно) *нежелание да поучава и наставлява* публиката или поне онези нейни опърничави представители, които му създават трудности в момента. Затова често сме свидетели и на вербалните пледоарии на такива демагози, които се стремят да покажат на манипулираната от тях публика, че мислят и защитават свободата на мисълта и избора на публиката, респ. на съответни групи в обществото, че не искат да натрапват и демонстрират своето мнение и решение като единствено меродавни. В повечето случаи такива демагогстващи особи се стремят, но и опитват да покажат на моментно обработваното множество, че са едни от тях, че са като повечето от хората, че нищо човешко не им е чуждо и т.н., с което да разтопят ледовете от недоверие или подозрителност към своите персони, или по-специално към предлаганите от тях визии.

Обратно на типологията на манипулаторите, сервирана ни от И. Назаре-Ага, в практиката освен разиграващи визията на скромни персони, също такива, които дори умишлено се представят за безсрамници и циници, „непукисти" или „пердета", което, естествено, трябва да се прави винаги в известни рамки, които освен това са и винаги при-

месени с известни дози битовизиран хумор, който да сближава публиката им с тях.

На всичко отгоре, на сцената на политическата демагогия не се разиграват и само ролите на диктатори, а също и на техните „жертви", поради което в своите покъртителни филипики нерядко са свързани с покъртителни истории, според които техните субекти са невинно пострадали, неоснователно репресирани и измъчвани жертви на вражески персони, описвани като диктатори-чудовища и по всякакъв друг такъв начин. Поне в годините на родния злополучен преход към демокрация обществеността ни се наслуша и нагледа на подобни трагични или даже покъртителни истории на демагозите.

Разбира се, във всички тези превъплъщения емоционалното обработване и даже тероризиране на техните моментни „мишени" или „жертви" може да се извършва чрез разнообразен и съобразен с обстоятелствата, или пък контекста, арсенал и репертоар от емоционални трикове, които още повече да магнетизират, привличат хората в този миг.

Тъй като в политически или силно политизирани ситуации обикновено емоциите са в изобилие и надделяват над разумните мисли и анализи за случващото се в момента, доста често ирационалните мотиви могат да се приемат (по съзнателен, неосъзнат или подсъзнателен път) за рационални отговори на предизвикателствата от другата страна, при което да „задвижат", дори да насърчат размаха на съ/ответни демагогски действия. Впрочем, подобни обрати или казуси се подхранват още повече от самата органика на демагогията, в която е нещо съвършено обикновено, но и тривиално рационалността на опонента, или противника да се представя за ирационалност, докато пък – обратното, – собствената ирационалност да се депозира и публично като най-висшата рационалност.

В този контекст обаче, нерядко на повърхността и видимостта на разгръщащите се в ситуацията прояви или събития може да се оформят силуетите и на още два типажа на политическата демагогия, които

са *мобилизиращи* или *демобилизиращи* по функции. Подобна диверсификация на прийомите (или средствата) на демагогията се обуславя от естеството и особеностите на ефектите, които те предизвикват в психиката на хората. Мобилизиращите демагогски думи, жестове или постъпки имат в своята (публично демонстрирана, или преднамерено скривана) мотивационна биография желанието да предизвикат такива подбуди, или мотиви, които да мобилизират и активизират субектите, да им внушат, че могат или трябва, или пък дори да ги насърчат – с идеите, думите, жестовете или реакциите си – и те сами да прибягнат до използване на такива средства. Такива мобилизиращи действия и влияния могат да притежават доста различни форми, а и степени, мащаби на своите (моментни или по-дълготрайни) присъствия и действия. Те могат понякога да обуславят вътрешно, интимно и публично неафиширано мобилизиране на обекта на тяхното въздействие, а друг път могат да се експонират в осъзнато или неосъзнато, персонално, или масово ентусиазиране, еуфория и поведенчески амок, при които демагогията предизвиква безконтролни и вредоносни изяви на „облъчените". По една странна, идваща от незапомнени исторически времена и общества, закономерност демагогията се оказва твърде ефективна при манипулации с психиката на тълпата. Не случайно най-неистовата и най-кресливата политическа демагогия може да се види и чуе по време на масови политически мероприятия, или при екстремални събития, когато контролът е доста отслабен, а и психичното заразяване има необозрими параметри.

Човешката история, обществено-политическата практика, социалната психология и политическата антропология много отдавна са доказали защо, как, с какви механизми демагогията може да овладява и подчинява, подбужда и канализира поведението на засегнатите от нейните влияния и „попадения" лица, или групи в подобни ситуации.

В такива хронотопоси обикновено действат в странна симбиоза двата типа демагогии, защото, от една страна, има нужда от мобилизация на „своите", от друга – от демобилизация на политическите опоненти,

конкуренти и противници, или „смъртните врагове". При това става дума отново за *двупосочно* провокиране и развитие на такива събития: от една страна, за *мобилизация на самия субект* на подобна демагогска интервенция, при което нерядко може да се стигне и до *автосугестия*, до особено „самонапомпване" относно прибягването и експлоатацията на демагогски арсенал и репертоар, но и – от друга страна, – за мобилизиране и привеждане в готовност или реални действия на демагогски потенции, склонности, приспани заложби *в други хора*, които трябва и да се „събудят", да им бъде внушено, или неосъзнато, подсъзнателно те да се подбудят – афиширано и брутално, или изкусно завоалирано, без оповестяване, или тихомълком – към включването на тяхното мислене, афективност и поведение в демагогски прояви. Паралелно с това, обаче, се лансират и публично – ментално, а най-вече емоционално – се натрапват демагогски „продукти", които следва и да отслабят – моментно, или перспективно и дълготрайно – имунитета на политическия съперник, да го демобилизират, разколебаят, или даже да го уплашат, за да не може ефективно да противостои на „нас".

След като заплахата, уплахата и *страхът* се оказват изключително важни компоненти, но и инструменти за манипулация на човешкото съзнание, психика и поведение, няма как политическата демагогия да ги пренебрегва и елиминира от своите изяви. А страхът може както да парализира, така и (при някои субекти) да мобилизира силите, което пък винаги попада в дневния график или трафик на всяка политическа демагогия.

Според местоположението на своето генериране политическата демагогия може да бъде *външна* или *вътрешна* спрямо конкретния държавен или обществен организъм. Това понякога е много трудна за установяване и разбиране диверсификация на демагогските прийоми или покушения, защото тя обикновено се осъществява и чрез много изискани, изкусно завоалирани, изглеждащи като съвсем нормални (демагогски) изяви, най-често адресирани от страна на чуждестранни политици, държавници или международни, или авторитетни световни

институции и организации, на които и хората вярват. Тук, естествено, иде реч за *външната* демагогия, която е неотменна съставка на международната политика, или на политическите интервенции на едни към други държави, в отличие, разбира се, на *вътрешната* демагогия, която най-често продукт на политическата действителност и обществено-политическата практика в конкретно взетата страна.

В един глобален, взаимосвързан – политически, икономически, културно и пр. – свят, обаче, в който определени, а и излъчвани от отделни страни, или групи държави – идеологии и политически стратегии се възприемат конюнктурно и като *универсални* от много други (обикновено зависими от първите или изпаднали в тежки кризи) държави, подобно оразличаване между външна и вътрешна демагогия става изключително трудно, дори едва ли не и невъзможно, понеже в зависимите или подчинените страни монополът на чуждите идеологеми, митологеми, демагогски клишета и технологии е толкова мощен и повсеместен, че за кратко време почва да се възприема от страна на техните елити и като местно, локално, вътрешно-държавно и устройващо обществото творение. Така всъщност хегемонията, универсализмът, дори господството на определена идеология или политическа философия в световен план реално, а не само символично се превръща в изключително значим и ефективен фактор за налагане и на нейната демагогия. Сега това, подобна тенденция се случва със *световната доминация на неолиберализма*, който конюнктурно притежава и всички възможности, условия и инструментариуми да предлага и налага своята демагогия като форма на нормална и перспективна стратегия в обществено-политическия живот, в историческото развитие на страни, в които властва. По този път, с експлоатацията на такива прийоми външната демагогия се овътрешнява, а онези политически и други елити в отделните страни, които имат интерес и полза от нея, са склонни, готови и способни да представят тази демагогия в приемливи формати. Това донякъде се обуславя и от осъзнаването на политическите елити, че са реални или потенциални „кукли на конци”, чиито кукловоди са

отвъд границите на националната държава и политика, което разбиране не бива да се допуска до публично оповестяване. В България огромната част от досега пребивавалите по троновете на държавната власт различни партийни и коалиционни правителства са явно или прикрито *компрадорски* (по дух и действия). Затова и те не могат да си позволят лукса на публично открито или саморазобличително етикиране като волни, или неволни *изпълнители на чужда воля*, а заместват истинската си същност и дейност с фиктивни, манипулативни и демагогски образи, тълкувания за стремеж, готовност, воля, деяния в полза на общественото благо.

Нещо повече, партийно-политическите и други елити, които открито критикуват и се противопоставят на компрадорската вакханалия в държавния или обществения ни живот, почти винаги биват публично представяни, етикирани, дискредитирани и стигматизирани като „пети колони", „маши" на външни, но и злонамерени към родината ни сили, т.е. държави. Така реално се случва с масираните и безпочвени квалификации на отделни политически фигури – лидери, елити и цели партии, – които искат нормални и взаимно полезни отношения с други страни, които, обаче, в съвременната международна и вътрешнодържавна политическа конюнктура не попадат в списъка на повечето елити като първостепенни по важност, значимост контрагенти в международния обмен. У нас това най-ярко проличава по отношение на Русия, към която повечето родни, но и компрадорски формирани и форматирани елити не питаят особено добри чувства и намерения, поради което всеки, който публично се застъпва за подобряване на връзките с Русия, незабавно и публично бива дамгосван като проводник на Кремълски сценарии, като родоотстъпник и предател на националните ценности и свободи на гражданството. По този начин сервилността, угодничеството, лакейщината или раболепието на нашите политически и други елити пред западните им ментори и господари се изливат в съвсем приемливи, а и демагогски форми – като защита на националните ценности и интереси. Така инфилтрираната или ароган-

тно, брутално натрапената *чужда* политическа и идеологическа демагогия се представя в обществено време-пространство като самородна, *вътрешна* политика, а и стратегия, притежаваща много позитивен, перспективен ефект, разбира се, изобщо публично и не признаваща, че фактически е чистопробна демагогия.

В зависимост от дискретната цел и практическия ефект, който преследва, политическата демагогия може да се диференцира още на *ускоряваща, забавяща* или *поддържаща* установеното естество и темп, динамика и развой на историческите събития. Подобна типология е основателна и реално валидна, защото не всички демагогски изяви притежават *еднакво отношение* към хода на времето в политиката или към развоя, динамиката на събитията, които те отразяват, или върху които искат някак да повлияят.

В известна степен тези специфични референции и типажи на политическата демагогия в нашата съвременност са обусловени или катализирани от самото естество на постмодерната епоха, в която *времето тече много по-бързо*, различни важни дейности в публичния и частния живот на хората неимоверно се ускоряват, а икономиката, политиката, културата и пр. значими фактори форсират още повече темпоралната динамика.

Всеки що-годе политически грамотен, а особено пък морално добре развит човек може да проумее кога политическата демагогия (на определени актьори в буйстващата конюнктура) е стремяща и опитваща се да интензифицира, или, обратно, да задържа, нещо повече – съвършено преднамерено да забавя, т.е. „приспива" хода на събитията. За проницателния, разумен и нравствено почтен гражданин са пределно ясни и понятни всички демагогски маньоври и оръжия, чрез които определени политици или управници всячески се стремят и опитват да спекулират с масовото доверие, но и да манипулират масовата психика, особено при провеждане на масови политически мероприятия. За такъв човек са прозрачни и лесно разбираеми вербалните и паралингвистичните арсенали и репертоари, които такива политици се

опитват явно или дискретно да прокарат, за да могат да натикат в капаните, или уловят в мрежите на демагогията човешки маси и чрез които искат да ускорят, забавят, или спрат „часовниците" на хода на процесите.

Впрочем, успех и бъдеще в политиката имат най-много онези персони и елити, които притежават нужните – исторически многократно изпитани и доказали се, или съвсем новите – знания, умения и способности, чрез които да повлияят върху ритмиката на дадени процеси и събитийни вериги. Чрез атрактивни и ефективни екстри и услуги на демагогията; които такива политически особи знаят, а и вещо прилагат дарбите си, те са в състояние сами да пред/определят кога, къде, пред какви публики и с какви средства публично да афишират или завоалират такива мотиви, слова, емоции, жестове и деяния, с които да успеят оптимално да стимулират и канализират социалното внимание и енергии в дадена посока, която е полезна за реализацията на техните сценарии. Това е изключително важно или валидно особено в исторически ситуации, реалности и условия, или при обществено-политически нрави, за които ходът и посоката на времето в, или чрез осъществяваните събития и процеси в държавата и обществото са съдбовни. Освен това днес живеем в специфична – постмодерна – историческа съвременност, в която Пространството губи много от своите значения и приоритетни ценности, каквито е притежавало в предишни епохи и типове общества, но за сметка на това Времето се превръща във фундаментален, първостепенен фактор, който се цени извънредно много. А фокусирането на вниманието на идеолозите, политиците, стратезите и тактиците, на конструкторите и технолозите на съответни демагогски феномени не може да мине без отчитане на ролята и значението на Времето, без съобразяване с възможностите за неговото (целево, преднамерено, видимо или незабележимо) манипулиране спрямо посоката, динамиката, мащаба и степените на неговите проявления в публичните дейности. Неслучайно от десетилетия много активно и последователно се работи върху създаването, разпростране-

нието и своевременното употребяване на такива демагогски арсенали и репертоари, които са способни да гарантират максимални печалби в даден казус. И тук става дума за *целенасочено* разработване, експериментиране и прилагане в политическата практика на демагогски слова, символи, атрибути, емблеми и клишета, които са в състояние много бързо и мащабно да привлекат и задържат, или – обратното – да разсеят и унищожат концентрацията на човешкото – персонално, групово и обществено – внимание към определен тип теми, респ. към публичното им лансиране и тълкувание. Цели клонове (или отрасли) на съвременния мениджмънт, маркетинг, коучинг, тайм-билдинг, копирайтерство, реклама или PR (главно ориентирани и ангажирани със спекулиране и манипулиране на вниманието, с инжектиране и инспириране на радикални – моментни, или дълготрайни – промени в психиката, съзнанието, а и в поведенческите стереотипи на хората) вече мащабно и повсеместно се изместват, прилагат, развиват, но и експлоатират разностранно от бизнеса и вече успешно се транспортират, адаптират и използват в различни сфери на политиката, както и – обратното, – политически иновации, прийоми, или властови технологии все повече се използват и от страна на бизнеса. Така демагогските арсенали и репертоари стават привидно все по-аморфни, макар иманентно да са доста отчетливо изобретени и съоръжени с конкретни типове телеологии. И, естествено, такива процеси или тенденции няма как да заобиколят, или да оставят без съответни влияния и отражения, последици, или изменения сферата на демагогията.

Човекът във всички исторически епохи, типове общества, цивилизации и култури е бил винаги своеобразно *наративно същество*. В битността и битийността си на такова, той по най-различни поводи и начини е произвеждал, разпространявал, обменял и консумирал – принудително или пък доброволно – съответни дискурсивни продукти.

Ако днес живеем в историческа епоха, за която учените твърдят, че е време и пространство, битие и царство на всевъзможни – естествени и изкуствени – *езици*, ако всичко може/трябва да се свежда до и

обяснява чрез съответни езикови игри, лингвистични съперничества и баталии, вербални конкуренции, доминации и субдоминации и пр., значи съществуваме в епоха, в която и наративността е прекалено съдбовен фактор.

Впрочем, има моменти и ситуации, в които политическият демагог може да си въобрази или даже истински да вярва, че с манипулациите си прави добрини на тези, които „обработва", защото смята, че ги подлага на наративна психотерапия, от която те в дадения момент или по принцип се нуждаят, дори без сами изобщо да го осъзнават, както понякога се случва в живата с хора, които не проумяват какво точно става с тях.[52]

В известен смисъл осезаемото, дори експоненциалното покачване на котировките на ролята и значението на езиците в днешния публичен и частен живот на хората се отразява и в експлозивното нахлуване, и в растящия интерес към т.нар. *сторителлинг*.

Освен това, взета от определен зрителен или тълкувателен ъгъл, всяка демагогия открай време и завинаги ще е специфичен наративен феномен. Тя не би съществувала, не би струвала нищо или не би предизвикала изобщо вниманието и интересите на хората, ако не притежава това фундаментално и универсално свое качество – наративността.

Нещо повече, демагогията винаги търси и намира такива моменти и ситуации, в които хората – осъзнато или неосъзнато – изпитват особена нужда от разкази по важни и значими за техния жизнен свят проблеми и теми. Освен това тя има и това специфично качество или предимство, че е способна сама да предизвиква подобни хронотопоси, в които дискурсивността, а и наративността са неизбежни, закономерни, задължителни.

Всяка демагогски проява иманентно – съдържателно, формално и функционално – включва в себе си определени дискурсивни, наратив-

---

[52] Виж подр.: **Кроссли**, М. Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов. Харьков, „Гуманитарный Центр", 2013.

ни елементи. Тя винаги притежава *две фабули*, *два основни сюжета* – един, който е предназначен само за вътрешна и дискретна консумация, но и който не бива да бъде достояние на много хора, и втори, който пък е адресиран за масова и изкуствено стимулирана консумация от публиките. В този ракурс всяка демагогия работи на два оборота, на две нива, в две посоки, което обстоятелство обаче не бива да се забелязва и разбира от онези, към които е насочена. Затова, с тези свои потенции или референции, тя неизбежно предполага своето диференциране, или типологизиране и по още един критерий, който вече е свързан с реалното естество на нейната *дескриптивна* или *прескриптивна* същност, а и функционалност.

Впрочем, подобно различие се базира на обстоятелството, че исторически, актуално или перспективно битуват и моментно-ситуативно господстват такива демагогски феномени, които са преобладаващо изпълнени с, но и изпълняващи (релефно очертани) функции, свързани или с *описателна*, или с препоръчителна, *нормативна информация*.

Едни са демагогските актове, които ментално, вербално, паралингвистично или поведенчески депозират (публично, а много по-рядко и в доверителна комуникационна среда), че са ангажирани с разказване на историята, или на истории по даден проблем, или казус; които представляват и някакви *описания, обяснения* и *тълкувания*, които са предназначение (чисто и просто) за запознаване на околните с естеството на случващото се, без да предполагат и стимулират определени, по-точно, канализирани реакции от страна на зрителите, слушателите и коментаторите на въпросните демагогски „оферти".

Такива демагогски актове (или разкази) *просто разказват* някакви истории, без, обаче, да се стремят и опитват на всяка цена, по всички начини да впрегнат съдържанието, което (те) моментно „сервират" на публиката, в преднамерено мотивиране на деяния, които са тяхно своеобразно отражение, или продължение, но и които са съвсем целенасочено, умишлено, спекулативно и манипулативно, т.е. инстру-

ментално замислени и задействани, но и регулирани, или контролирани в хода, развоя на разказването.

Това е така, понеже нерядко дадени лица (или групи) могат да прибягват до селекция и използване на демагогски средства и прийоми, така да се каже, *„по инерция*", по навик, привичка, по утвърдена традиция да се постъпва така в определени ситуации, без обаче да влагат в такива поведенчески реакции непременно желанията или стремежите, усърдията или усилията другите „да им се поведат по акъла", т.е. да ги последват. Такива субекти могат, чисто и просто, да използват подобни демагогски „аксесоари" и без дори понякога реално и да осъзнават какво всъщност извършват с такива постъпки.

Нещо повече, те могат да притежават, даже да осъзнават и публично да лансират и съответни *„оправдателни истории*" за своето поведение, които се отнасят до тяхното оневиняване и, съответно, до прехвърляне на отговорността или вината у другите хора, които са се подвели, заблудили, оказали са се „хванати за носа" и поведени от първите, защото те притежават автономия и разсъдък сами да преценят какво, а и как да правят, но не са съумели правилно и оптимално да се възползват от нейните услуги в момента.

Понякога изобретателността, рутината или „майсторлъка" на идеолозите и политиците си проличават доста в зависимост от техните таланти да създават и разпространяват, да карат другите хора да проявяват интерес към и да консумират такива разкази, в които външно изобщо не личи, че се стремят и опитват да манипулират и регулират (в конкретна посока) човешкото мислене, преживяване или поведение в дадена ситуация. В известен смисъл дори може да се каже/пише, че това е висшият пилотаж в сферата на политическата демагогия, при който *не караш* събеседника или слушателя си да наостря своето внимание, да бъде бдителен, да се съмнява или подозира, че нещо в онова, което политикът му разказва, не е така, както формално, външно и привидно изглежда. Обратно, внушава му се, че всичко е, чисто и просто, някакъв разказ, зад който не стои, не може да прозира някак-

ва нечистоплътни желания, стремления или опити за заблуда. Тоест, че удоволствието да се разказва нещо на другия човек не е свързано или подчинено на някакви скрити, завоалирани властови претенции, или очаквания на разказвача.

Съвсем други, обаче, може да са или реално са онези демагогски актове, които носят в и чрез себе си определени *нормативни съдържания и послания* към техните – моментни, или перспективни, предполагаеми – консуматори. Те са адресирани към други – знайни или непознати – хора, за да предизвикат и мотивират у тях *определен тип* ментални, емоционални, волеви и поведенчески *настроения, нагласи и реакции*; т.е. да регулират и контролират, да ориентират, стимулират конкретни типове техни действия. За подобни видове демагогски изяви информационното съдържание и послание са само едни от много други техни вътрешни компоненти, а при това и съвсем не най-важните. Според някои разбирания, наличието или умишленото „вкарване в публичен оборот" на демагогски феномени не предполага *автоматична задължителност* спрямо директното му възприемане и стриктното осъществяване на неговите повествования и послания. Дори обратното – колкото повече може да се прикрие такъв анонс или императив към респондентите, толкова по-добре за субекта на демагогските интервенции в ситуацията. Това е така, защото хората не обичат някой друг да им декретира какво трябва да мислят, преживяват или правят в конкретна ситуация, по значим (и за тях) повод, особено ако сами не търсят подкрепа, или помощ от страна на познати, а и даже непознати хора. Тъкмо затова първостепенна задача на истинските и опитните демагози е да прикрият следите на истинските си намерения и цели, да прехвърлят вниманието в други посоки, за да може хората да не останат с впечатления, че отвън им диктуват как да постъпват. По този причина нормативният пълнеж на демагогските повествования или послания трябва максимално да бъде префасониран, преобразен, дегизиран, за да носи и успехи, особено в ситуации, в които неговата прескриптивна същност и мисия не бива да личи.

Във всекидневния си живот и в обществено-политическата практика всеки простосмъртен човек или извисен по олимпийските върхове на държавната, обществената или партийната власт субект може да бъде постоянно, солидно и разнопосочно „обстрелван" с всевъзможни демагогски „снаряди" и „куршуми", като това обаче въобще не го превръща в задължителна жертва или в заложник, пленник на такива интервенции. Защото всеки сам решава дали да се подведе от или да се съпротивлява против наличието им, дали да се превърне в неволна жертва, или в техен съдник, наказател, или палач.

Типологията на модификациите на демагогията обаче съвсем не приключва само с вече депозираните си дотук различни модалности, но може да продължи и по-нататък.

Според релевантността си към сферата на свещеното и низменното, която е историческа или конюнктурно валидна за дадена социална общност, демагогията може да бъде подразделяна на *сакрализираща* или на *профаниращa* по своите публични ефекти.

Политиката никога не е, а и не може да бъде независима от или безотносителна и пасивна към специфичната опозиция между сакралното и профанното. В редица – исторически или житейско-всекидневни – казуси и ситуации нейният символичен или реален статус и публичен авторитет зависят от това какво тя е готова, или способна да извърши, за да подкрепи, или – обратното, – за да промени този статус, или авторитет. В това отношение особена роля и принос могат да (и реално) имат различните демагогски феномени и инструменти, които по своему са способни да провокират или извършат подобни трансформации в публичния живот, в статуса и репутацията на нещо, или на някого, който е предмет, тяхна жертва, или техен прокламиран и фаворизиран обект.

Като фундаментално значима, макар и специфична разновидност на демагогията, политическата също не прави изключение, нито може да се откъсне от гравитационното поле, да преодолее силата и зависимостта си от подобни влияния или въздействия.

Всяка демагогия е символ и въплъщение на определени преобразувания на качествените характеристики на дадени обекти или субекти, които в едни случаи се възприемат и оценяват от хората като нещо свещено, а в други – обратно, – като профанно. Тя винаги „разжалва" едни, но едновременно покачва в ранг други обекти и субекти по линия на тяхната релевантност към опозицията „сакрално – профанно" в даден момент.

Колкото и странно да звучи, или парадоксално да изглежда, но първата жертва в такива спекулативни, или манипулативни преобразувания се оказва *езикът*, защото той бива използван да придава различни смисли и конотации на онези феномени, които е принуден от обстоятелствата да квалифицира, описва, тълкува или иначе преподрежда. С негова помощ, чрез присъщите му свойства и възможности разнообразните човешки характеристики могат доста да се видоизменят и от пороци да заприличат на добродетели, както и – обратното, – от значими достойнства и важни предимства да се превърнат в публично неодобрявани, клеймени недостатъци и слабости на човешката природа.

Този специфичен ефект се получава – символично или реално – като демагогските операции чрез думите, образите, внушенията и убежденията на техните субекти, или обекти преобразуват ценностно-нормативния статус на конкретни характеристики.

Демагогията има различни възможности, способности, прийоми и средства, чрез които да възвеличи или – обратно – да обезличи, или да срине аксиалния статус и нормативната валидност на някои феномени в конкретна ситуация, а и по съответен повод. Тя може да има за цел публично и дискретно, или перфидно да подкопае, ерозира, или – обратното, – арогантно, брутално да отнеме, оскверни и унищожи ценностния статус на въпросните обекти, или субекти в качеството им, примерно, на свещени за хората, или пък да преобразува някои техни профанни характеристики, като им придава конюнктурно значение на нещо съвършено ненужно, а даже и вредно за конкретни групи, като

им придаде (моментно, или по-дълготрайно) известни референции за профанност.

Лансираните и прокламираните от демагогията образи или тълкувания за определени фигури от историята, или от обществено-политическата жизнедейност – лица, институции, факти, събития и пр., – на дадено време, на конкретно общество обикновено се занимават или с неоснователно придаване на важност и значимост на неща и субекти, които не притежават, а и не заслужават подобно отношение, или пък се ангажират с дезавуиране, неглижиране, безпочвена, или инструментална критика, с публично охулване, кощунство, светотатство, с арогантно или лицемерно подиграване и отричане на съществени свойства, признаци и качества, които принадлежат на субекти и обекти, станали моментно, конюнктурно или дълговременно „мишени" за демагогски обстрели.

Демагозите винаги – съзнателно или подсъзнателно – си придават вид на особени, призвани, но и призовани от конюнктурното стечение на обстоятелствата, *съдници*, които пред/определят защо, кому, как, кога и къде да се припишат, или вменят определени референции, които го представят (в публичното време-пространство и битие) като носител на сакрални, или – обратното, – на профанни характеристики, или потенции. А по такъв начин и в подобни случаи те придобиват сили и средства, чрез които могат да преобърнат – пред сетивата, умовете, душите на хората – съдържанието и стойността на определени образи или постижения на идейните си съперници в нещо противоположно. Така историческата роля и ценност, или обществено-политическото значение на определени обекти, или субекти, които дълготрайно са притежавали, но и излъчвали образи на нещо положително, значимо и дори свещено за съответни общности, или за цялото общество, могат радикално да се трансформират в техните пълни противоположности, да се представят като незаслужаващи доверие и позитивно отношение, като лишени от стойност и полезност, дори като опасни и

вредоносни за човешки групи, а и за социума. Тоест от сакрални конюнктурно да се преобразуват, депозират като профани феномени.

Съгласно естеството си и използваните технологии за привличане или – обратно – за отвличане на вниманието и интереса на социалните субекти в конкретна ситуация, политическата демагогия може да се разделя на *фокусираща* или *дисперсираща* по своите интенции и инвенции в даден хронотопос, при определена събитийна констелация.

Тези специфични модалности са възможни и практически реални в зависимост от способността на демагогските операции да привличат и концентрират или – обратно, – да разсейват и елиминират *вниманието* на хората към определени феномени, или като създават известна – моментна или дълготрайна – привидност за налична, или отсъстваща видимост, пък и особена ценност, публична значимост на някои техни атрибуции. С определени вербални компоненти и със съответни езикови маньоври, демагогията е в състояние да привлича и задържа, или – напротив – да отслабва и унищожава вниманието на хората към описвани, оценявани, тълкувани или осъждани от тях въпроси, теми.

Привличането или – обратното, – отблъскването на човешкото внимание, мислене, преживяване и поведение от определени предмети е символично, или фактически е способно и да промени съществено, дори в пълна противоположност техния ценностен образ, да преобрази техните нормативни кодове, повествования и послания към хората. Обстоятелството, че нещо предизвиква и задържа към себе си вниманието на хората е пряк или косвен индикатор, че то действително, или имагинерно има свойства, качества, потенции и пр., които го представят или реално правят на нужно, значимо, полезно. Обратното, неспособността на даден предмет да ориентира към себе и да застопори – моментно или за по-дълго време – вниманието на хората е така също своеобразен, непосредствен, или опосредстван показател, че то не притежава референции, които в дадения момент, или изобщо могат/трябва да предизвикат интереса на хората към него.

Демагогията, в т.ч. най-вече политическата и модификация и реализация, обаче предполага, а често извършва и друг вариант, при който вниманието се привлича или задържа не към реалните, истинските характеристики и значения на конкретен предмет, а към тяхното изопачено, съзнателно и превратно (публично депозирано) изображение, към техния (умишлено повреден, целенасочено натрапван) неистински облик и смисъл. Тъкмо на тази аморална и обществено-вредоносна възможност се уповава, а пък и експлоатира политическата демагогия, когато се стреми и опитва да формира, форматира и дори да „циментира" във времето и пространството, в публичното и частното битие на хората съответни деформирани представи и преценки за истинските качества на нещо. Подкопавайки, отричайки, унищожавайки истинския статус и ореол на нещо или някому, демагогията може да създаде възможности, условия и стереотипи подобни извратени, неадекватни, погрешни образи и тълкувания да се задържат за много дълго време, да се превърнат в смислово-оценъчни щампи, или клишета, които да се ползват не само в конкретна ситуация, по даден (конюнктурен и меркантилен) повод, а и да се разпространят много надалече в пространството, битието, манталитета и поведението на хората. Превръщането на даден обект (в т.ч. и субект) в символ и въплъщение на някакво назидание или възмездие, в негативен пример, или пък социално натрапвана поука обикновено се цели, а и практически извършва с посредничеството на демагогски инсинуации. Именно демагогията е този специфичен и много опасен инструмент, онзи особен „Архимедов лост", който има потенциите и способностите *да преобърне наопаки* смисъла и съдържанието, ролята и значението, ценността и публичното уважение, или признание и почит на дадено нещо, или на конкретен субект в тяхната пълна противоположност. А това обикновено се постига най-вече с изменение на статуса и патоса на човешкото внимание, на неговото преобръщане от една в съвършено друга и чужда нему крайност. Съсредоточеното или отвлеченото внимание илюстрира реалността на такива процеси.

Според характера и спецификата на ефектите си върху менталността на обекта на въздействие, политическата демагогия може да се диференцира на *демаскираща* или *замаскираща* конкретни свойства, белези, признаци, проблеми на тематичния предмет. Защото, за да се повдигне политическият авторитет, моралната репутация, социалното реноме и обществения престиж на фаворизираните, а и рекламираните (от демагогията) лица, елити, събития, факти и обстоятелства, е потребно, или крайно наложително да се променят, още по-точно казано/написано, да се подкопаят и сринат образите, стойността и публичната популярност и значимост на реални/имагинерни опоненти, а и врагове. За да се повдигнат моментно, конюнктурно или за дълго време „котировките" на собствения имидж, е необходимо „фиксингите" на общественото доверие, уважение, признание и значимост на действително съществуващите, или въображаемите противници да се сринат много осезаемо, или дори да бъдат напълно, пък и безвъзвратно унищожени. Чрез демагогските похвати и оръдия, това може да се извърши директно, грубо, арогантно, брутално, цинично, пред сетивата на присъстващите (или наблюдаващите) подобна ситуация, или осъществяването на такъв сценарий хора, или пък косвено, завоалирано, дискретно, иносказателно, чрез съвършено друга палитра от средства и прийоми за манипулиране на публичното внимание, настроение и ориентация към конкретния казус. Затова и както демаскирането, така и замаскирането на определени референции в облика, поведението, заслугите (или „приносите") на попадналите в „оптическия мерник" на демагогията обекти и субекти могат да притежават съвършено различни лица и форми.

Току що-видяхме, а и коментирахме стремежите, желанията и опитите (чрез екстри и услуги на политическата демагогия) да се привлича (или отблъсква) вниманието, което обуславя и галванизира, или срива и премахва определени свойства и признаци, или пък дори – обратното, – им придава съвършено друг вид и същност, а и значимост.

Впрочем, именно това е една от главните стратегии (или тактики) на публично неоповестяваното, но същевременно битуващо и като „публична тайна" предназначение, или съкровена мисия на всяка една политическа демагогия – да демаскира едни, но пък и да замаскира съвършено преднамерено други атрибути на съответни обекти, или субекти, които притежават определени – стигматизирани и репресирани, или предпочитани и фаворизирани – качества, имащи важно отношение към нейните целеполагания.

Властовите интереси и сценарии много рядко могат да и практически разчитат на абсолютно прозрачно, публично огласено разкриване на истинските им референции. Обикновено те се нуждаят от съответни *дегизировки* на тяхната истинска същност, на реалното им предназначение, заради което и прибягват до демагогските манипулации. И обратното, когато те са адресирани не към самосъхранение и опазване на своя субект, а към публично дискредитиране и дискриминиране на неговите – реални или въображаеми – опоненти, конкуренти, съперници, противници и врагове в баталиите за придобиване/удържане на определени властови ресурси, статуси, облаги, привилегии и пр., демагогските спекулации или манипулации приоритетно се занимават с преднамерено, нерядко и съвършено изкуствено предизвикано и поддържано концентриране на вниманието и интереса на съответни субекти – лица, групи, масови публики и пр. – към публични разкрития, шокиращи разобличения и потресаващи факти, изровени от забравата и небитието на функциониращата памет доказателства за чуждите прегрешения.

Политическата демагогия винаги се стреми да остави внушения или убеждения в тези, към които са насочени нейните видими или незабележими попълзновения и покушения, че тя разкрива, разобличава или поне препотвърждава определени техни качества, които не заслужват човешкото внимание, доверие, одобрение и признание. Но и – обратното, – тя е в състояние да предизвика внушения, усещания, представи и твърди убеждения, че съответни характеристики реално

не присъстват в дадения момент или контекст, който демагогските операции разработват, коментират, публично о(б)съждат. Чрез пренасочването на човешкото внимание, доверие, одобрение (или отрицание) в противоположна посока, към други (реални, или въображаеми) признаци, референции, свойства, качества, добродетели или недостатъци, достойнства или недостойнства, предимства или слабости и пр., които тя описва, или вменява някому, демагогията може да *прикрие* донякъде, или понякога даже и напълно съответни качества на дадени обекти.

С оглед както на своя произход, така и на своята феноменология, политическата демагогия може да се класифицира и в още два главни типажа – *реална* и *имагинерна.* Току-що видяхме и, може би, разбрахме, че политическата демагогия може не само да *преобразява характеристиките* на описваните, преценяваните и коментираните от и чрез нея обекти и субекти. Същевременно, обаче, тя може и *сама да бъде реална,* или *имагинерна*, налично битуваща и властваща, или – обратно, – въображаемо, мисловно представяна по съответен – позитивен, или негативен – начин, с измислени конотации.

Няма – исторически, актуално или вероятностно-бъдеща – политика, която да е напълно гарантирана, тотално имунизирана срещу присъствието и господството в нея – при определени обстоятелства, – на съмнения, подозрения, упреци и обвинения, че някой в конкретната политическа „игра" и събитийност не прилага демагогски прийоми. Допускането или дори заинатеното твърдение, че демагогията присъства и въздейства зловредно, дори когато няма никакви доказателства за подобни неща, са нещо банално. Няма идеолог или политик, който да няма постоянно „едно наум" за евентуалните, или реалните демагогски попълзновения, или покушения от страна на неговите конкуренти. Съдейки по собствените си потребности, способности и трафарети да използва демагогски похвати и средства, да подвежда, заблуждава и лъже в някои ситуации или даже постоянно при контактите си с определени маси, или публични аудитории, всеки политик, идео-

лог, властник и управленец въобще не престава да оценява със същия „аршин" своите опоненти и съперници, даже ако реално няма и никакви основателни причини. Това го кара непрестанно да привижда в своите (реални или потенциални) противници „безспорни" демагогски щения, качества, опасни, а и вредоносни амбиции и претенции, дори и тогава, когато такива в конкретната ситуация изобщо не се включват „в оборот". Може с абсолютна сигурност да се твърди, че именно тези, който най-често, пък и най-солидно прибягват до употреби на или до злоупотреби с демагогски похвати, са и най-склонни да отричат присъствието и ролята на последните в собственото си мислене, а и поведение в конкретни ситуации, по определени поводи, при съвършено безспорни или поне при подразбиращи се (по своята истинска същност и значимост) властови „дуели". Същевременно, обаче, такива персонажи никога не престават да се съмняват, да подозират, упрекват и обвиняват своите реални/имагинерни съперници в явни или прикрити желания, намерения, а пък и способности да се възползват от услугите на демагогията.

В политическите или политизираните коментарии, диспути, дебати и полемики твърде често се стига до, или съвсем умишлено, преднамерено и целенасочено се предизвикват такива моменти и казуси, в които да се придаде, припише, или вмени на конкретно недемагогско мислене, говорене, или поведение характер и визия на демагогско. Така реалността и продуктивността на собственото демагогско проявление може/следва да се видоизмени, преобразува, припише или вмени като недостатък и порок на другия; т.е. *реалността* на собствената демагогия се подменя от *въображаемото* й наличие в менталността, афективността и поведенческата реакция на мнимия/истинския „враг". Става дума за превратно описание и публично представяне, за съзнателно и превратно извращение на реалното, истинско съдържание, смисъл и значение на нещо или някого, като подобни референции *въображаемо* и публично се депозират като отсъстващи, или поне като съвършено маловажни, незначителни, пренебрежителни в дадената

ситуация. В този аспект политическата демагогия разчита на огромен – исторически доказал се или на актуално и утилитарно реконструиран, или иновативен, но и съобразен с естеството на обстоятелствата и характера на интересите, целите и проектите на своя субект, – набор от всевъзможни прийоми и средства, чрез които е възможно да си постигнат такива ефекти в общественото, масовото, или персоналното съзнание и битие на хората.

Чрез посредничеството, с екстрите и услугите на политическата демагогия, обаче, е възможно осъществяването и на обратни процеси, при които въобразаеми, реални липсващи характеристики на даден обект/субект да се представят на обществеността по начин, който ги описва, преценява, квалифицира, а и гарантира като налично битуващи.

В зависимост от публично афишираната или завоалираната си бойна стратегия или тактика, демагогските феномени могат да бъдат *офанзивно* или *дефанзивно* проявяващи се. Първите са свързани с различни видове вербални, смислови, оценъчни, поведенчески и пр. „атаки", попълзновения, инвазии и покушения върху чуждото мислене, чувстване и поведение в дадена ситуация, по конкретен повод, а и с отделни оръдия. За разлика от тях, вторите има предназначение да предлагат, провеждат и гарантират солидна защита или ефективна съпротива срещу агресията и въздействието на първите. Те имат отбранителен, защитен характер, който се използва за поддържане на определено – приемливо за субекта им – статукво или за изменението му към по-добро. В този контекст те предлагат и гарантират „най-добро обслужване" на всевъзможните типове клишета, свързани с публично лансиране, консумиране на „*мотивация на жертвите*". Защото ако офанзивните версии на политическата демагогия могат да се проявяват по различен начин и с много физиономии – било като съдник, възмездител и дори палач на прегрешилите с нещо вражески демагогстващи субекти, то и дефанзивните им аналози също притежават немалко разновидни мотивации, публични лица, но и феноменологии.

Още повече, че конструирането, пласмента и консумацията на демагогски наративи на жертвата, присъщи на различни (по своя класов идентитет или по нееднаквия си социален статус) субекти изобщо не са огледални, нито са хомогенни и универсални визии. Преживяването и реакциите на „жертвата" от върховете на социалната пирамида само в редки случаи, със съответни особености може да прилича на жертвата от подземията й; иначе тя е много по-различна като мотивация, афективен фон, външна феноменология.

Приватизацията и експлоатацията на „мотивацията на жертвата" са способни да провокират и демонстрират твърде разнообразни публични изпълнения на субектите й. При едни от тях „жертвата" може да сервира на публичния интерес еднотипни или разнообразни ролеви идентичности, в едни от които се представя за смирена, невинна, беззащитна, безпочвено набедена или несправедливо наказана, докато при други може и да пласира в публичното време-пространство версии на жертва, чакаща мига за възмездие. И всяка една от тези публични роли може да бъде изиграна по съвсем различен начин.

Наличието и действието в публичния живот на толкова богата палитра от съвсем различни модалности на „демагогия на жертвата" не означава, че тя е „абонирана" само към определени случаи, или като приоритетна характеристика на съответни типажи. По принцип, обществено-политическият живот не предлага или не резервира само еднотипни, хомогенни, унифицирани и непрестанно повтарящи се роли за политиците. Той може да сервира обстоятелства, да породи мотиви и да насърчи желания в последните да селектират и експлоатират твърде разнообразен арсенал и репертоар при изявите си. Например, Бойко Борисов е способен (в едно и също изречение) да направи изумителни пируети, като от позиция на „жертва" внезапно да преминава към образ на „съдник или палач" на своите (реални или имагинерни, пряко назовани или анонимни) противници. При това в рамките на такова (доста прозрачно или твърде „засукано") изречение той може да „сервира" на публичното внимание не само един-единствен модус, а

няколко, дори контрастно и логично противоречащи си варианта на битността и битийността си на (потенциална, или на реална) „жертва", или – обратно, – на съдник, наказател и пряк изпълнител на присъдите, „палач" заради безпочвени покушения срещу особата му, при това депозирани или като хипотетични и предстоящи, или пък като вече осъществени.

В зависимост от ефектите, които демагогията предизвиква при своето гастролиране в публичното битие и в персоналното житие на човека, тя може да бъде сортирана и в съответствие с това, дали е *съблазнително-изкусителна* или е *заплашителна* по патос. Това е така, понеже има демагогски арсенали и репертоари, които адресират своите – явни или завоалирани – влияния и въздействия било към смущаване, тревожене, или заплашване на обекта, към когото се отнасят, или – обратно, – на неговото изкушение и съблазнение, на приобщаването му към нещо, а и, разбира се, с най-различни средства.

Както в сферата на човешките отношения съблазнителските репертоари могат да имат различни физиономии и поведенчески арсенали, така и съблазнително-изкусител-ната демагогия също може да притежава и експлоатира твърде богат „рандеман" от публични визии и роли. Защото кокетирането, ухажването, изкусяването и съблазънта, както всеки възрастен човек знае, може да разчитат на най-различни прийоми, средства. Едно е съблазнително-изкусителната демагогия да се пласира в конкретни ситуации с използване на *умолително*-съблазнителни форми; съвсем друго е това вече да се върши чрез депозирането на разнообразни *увещателни* варианти, трето пък е прилагането й чрез лансиране на всевъзможни *шеговито-предизвикателни* техники и инструментариуми за моментно привличане или дълготрайно спечелване вниманието, и на доверието. Нещо повече, както в словесните любовни словесни игри, така и в политически-дема-гогските съблазнителни анонси са възможни дори и *шеговито-заплашителни* послания. Все в този ракурс могат да бъдат и други модалности на политическата демагогия, като например *условно-обещаващи* или *условно-*

наказващи, т.е. лансиране на визии за това как нещо може да се обещае и случи, ако ответният субект приеме дадени условия и ги спазва в контекста на взаимните отношения и поведенчески линии, или, обратното, как при неговото неспазване и неизпълнение са възможни съответни наказателни действия, естествено, осъществени по игрив, миловиден, а съвсем не по одиозен, брутален начин.

Не случайно много популярният в нашата съвременност френски философ *Андре Конт –Спонвил* съвсем честно, но и директно предупреждава за опасността хората да се подадат на манипулациите на първия срещнат демагог, да „омекнат" и прекалено бързо и лесно да се „разнежат" до неузнаваемост и непонятност, стига той само да ги поглади по козината[53], да им направи мили очи, да им обърне внимание, което не са и очаквали.

Тъй като демагогията от самото си появяване до последния си дъх се представя и като особена форма на *публично кокетиране* с вниманието, настроението и доверието на публиката, тя няма да се откаже от коронните си трикове в този аспект, а също и от всички онези безбройни варианти и аксесоари на кокетството, които историята познава.

Към този специфичен аксесоар на демагогски репертоари трябва да бъдат отнесени и цяла гама варианти (на разиграване пред очите на публиката) на *роли на ревност* или – обратното, – на миловидно, шеговито или предизвикателно *безразличие*, които също така могат да се осъществят по най-различни начини и с разнообразни гарнитури. Нали и в човешките връзки, или отношения има моменти и техники, при които, за да се сближат повече, участниците в техните специфични игри привидно демонстрират жестове, или актове на известна *моментна дистанция*, *временно безразличие,* а дори и *отчуждение*, които трябва да импулсират другия обект да промени естеството и темпото на своите изяви по начин, който да свали напрежението, а и да прео-

---

[53] Виж подр. **Конт-Спонвиль**, А. Малый трактат о великих добродетелях, или Как пользоваться философией в повседневней жизни. М., „Этерна", 2012, с.

бърне отношенията! Нима в живота и общуването между хората липсват ситуации или казуси, при които за съвсем кратък интервал от време отношенията преминават „от точката на замръзване" до „точката на кипенето", или обратно. Защо тогава подобни варианти да не се прибавят към „претъпкания гардероб" на демагогията, а и по съответен начин оползотворят? Нали е пределно ясно, а и лесно разбираемо, че цялата многоцветна палитра на човешките отношения може да се трансферира, пък и да се въплъти във феноменологиите на различните типове демагогско привличане или задържане на вниманието на публиката?

При това, публично „сервираните" демагогски наративи или политизирани дискурси могат да са свързани както с демонстрация на обещания, които да се изпълнят в някакво – по-близко или по-далечно – бъдеще, така и с напомняне на техни вече практически осъществени телеологии, или биографии. Защото между демагогските разкази, посветени на реализиране на даден сценарий „в аванс", преди той реално да се е случил, и наративи, ангажирани с припомняне на нещо вече станало, а и както в изкусителен, така и в заплашителен контекст, неизбежно съществуват доста сериозни различия.

Демагогските арсенали и репертоари винаги съдържат разнородни и многолики прийоми и средства, чрез които съответно тяхно повествование или послание може да се пласира в историческото/всекидневното пространство и време, мислене и битие под най-различни, дори съвършено противоположни, взаимно-изключващи се модалности. При селекцията и експлоатацията на едни от тях, обектът на демагогските спекулации и манипулации може/трябва да бъде атрактивно и ефектно привличан, съблазняван, ментално или душевно прелъстяван, докато при подбора и злоупотребата с техни антиподи той следва да бъде тревожен, притесняван, смущаван, объркван, заплашван, изпадащ в моментно обземащ го страх, или дори в много по-дълговременно паническо състояние.

Който твърде внимателно, дори проницателно наблюдава и размишлява над не-зримите особености на политическите игри и демагогските изпълнения, или който отвътре, а и изтънко познава естеството на апаратните похвати, номенклатурните номера, е способен да различи още два, колкото интересни, толкова реални демагогски типажа. Тук става дума за диаметрално противоположните демагогски фигури на *„прекалено сериозния"* и – обратно, – на *„майтапчията*" политик, които при дадени ситуации могат да постигат еднакви резултати, а в други – да се различават по своите ловни трофеи в зависимост от арсенала и репертоара на тяхното представяне пред дадена аудитория.

Известно или банално преживяно е онова прекалено сериозно излъчване от физиономията, твърде прибраната и сякаш дори пристегната в движенията си осанка, пък и едвам, или доста силно доловимото напрежение във визуалността и соматиката на немалко политически демагози, които се опитват да привлекат вниманието и зашеметят публиката с прекалено сериозно говорене, с екстраполации с различни и сложни термини, усукани доводи и с реално доста трудно проницаеми логически аргументи, които обаче те смятат за съвсем понятни и прозирни, откъм своя смисъл, или ефект, послания. Лица, които се „вземат много на сериозно" или се правят на твърде сериозни, нерядко предизвикват смях или пренебрежение, отблъскване и отчуждение от страна на хората.

Нерядко подобни типажи си позволяват волности и свободомислия, каквито никой от останалите техни колеги или началници не би си помислил, или вършил наяве. Те дори са способни шеговито да пародират или иронизират своите началници и то в присъствието на подчинени на тях служители, или кадрови състави; но вършат това по толкова умел и оригинален начин, че излизат „сухи" от ситуацията, а на всичко отгоре, вместо да си печелят антипатии и отмъщения, си осигуряват още по-тесни и полезни за тях връзки с онези висши фигури, които са станали „мишени" в техните „изпълнения".

Понякога такива демагогстващи персонажи са склонни и способни даже да се самоиронизират, да се представят като шутове, които комично се самобичуват или шеговито пародират и своите (привидни) недостатъци, или пороци, с което стават още по-симпатични и „разтопяват ледовете" между началствата и подчинените, или публиките. Действително, такива особи са малко на брой, но спомените за тях са многобройни, пък и обикновено много приятни и забавни, свързани с изблици на добро настроения и т.н.

За разлика от суховатите и прекалено сериозни типажи, „панаирите" в историческия и обществено-политическия живот се оказват, макар и далеч по-рядко, много по-скъпернически конструирани или настроени на публичните гастроли и ефектните изпълнения на подобни, разнородни, но и разнолики политици-демагози, които съвсем инцидентно или системно разчитат на „отиграването" на ролите на хора с чувство за хумор, т.е. субекти, умеещи да създават добро и силно тонизиращо настроение със своите изяви, да предизвикват смях и одобрение, независимо от факта, че пласираните (в такива ситуации от тях) доводи и аргументи изобщо не са сериозни, нито пък са солидно бронирани с непоклатими или устойчиви (срещу изненади) аргументи. Тази много рядка, а и твърде странна „порода" демагози, както е известно на разумните, проницателните хора, обикновено не достига до най-високите етажи в партийната или в държавно-политическата йерархия. Обаче, за сметка на това, тя оставя след себе си много трайни и положителни следи в паметта на хора, които са имали досег до и работа с тях, защото умее да разведрява и озонира с добро настроение дори най-мрачните ситуации.

Манфред Кетс де Вриес увлекателно и многопосочно разкрива някои съществени секрети от публичната физиономия и поведенческата ефективност на противостоящите си типажи на прекалено рацио-

налния и на ирационалния политически лидер.[54] В живота, според него, респ. в политиката, има както немалко „мъртви души", т.е. особи, които са осезаемо просмукани и дори тотално обладани от емоционална неграмотност, от непознаване или нежелание да се задълбочат в душевните проблеми и преживявания на околните, така също и твърде екзотични типажи, които – обратното, – напълно съзнателно, а нерядко и перфектно разиграват роли на смешници, понякога даже и на шутове, при това не само за своите началници, а и за подчинените си, с което доста често си спечелват траен авторитет и позитивни оценки на общуващите с тях лица или групи.

Може със сигурност да се твърди, че слабостите, провиненията и прегрешенията им се посрещат и оценяват по доста различен начин от хората. За първия тип обикновено се резервират по-тежки и сурови преценки, за втория – по-често великодушно отношение и лесно, бързо прощаване или пълно забравяне на сторени от тях „изпълнения".

Историята на езика и еволюцията на политиката са успели да изобретят и внедрят в обществената и екзистенциалната практика на хората най-разнородни и многолики артикули и технологии за подобно обработване на човешката психика, на индивидуалното, груповото и общественото съзнание и за контрол върху поведението на хората.

Освен това класификацията на демагогските феномени може да продължи и в друга посока – тази на *поддържане* или – обратно, – на *изменение на дадено статукво*. В първия случай демагогските арсенали и репертоари трябва всячески да отстояват или дори да възпроизвеждат съответни властови констелации в държавата, или обществото. Във втория, обаче, те за призовани и призвани да подготвят, или реално да извършват такива провокации, които целят да подкопаят основите и изменят битуващото статукво. По презумпция или начало, по своя особен нрав и характер, демагогията обикновено не се задоволява само с наличното и моментно постижимото, а винаги има – афиши-

[54] Виж подр.: **Кетс де Вриес**, М. Лидери, шуты и мошенники. Эссе на тему психологии лидерства. М., „Аквамариновая Книга", 2008.

ран, или завоалиран – апетит, намерение, хъс и настървение да постигне, прибави още нещо. Ето защо тя обикновено, даже и когато се стреми и опитва да съхрани и възпроизведе дадено статукво, винаги пуска в публичен оборот такива свои повествования и послания, според които нещата се променят (трябва да се изменят) в много по-добра насока. Истинските, рутинираните, „изпечените" демагози никога не си позволяват лукса, без-отговорността или безумието да пласират в публичното време-пространство и битие такива анонси, или дискурси, съгласно които нещата са в идеално състояние, а обикновено лансират тези и образи, трактовки, обяснения и оправдания, че има какво още да се направи, и че единствените, които са способни да извършат това, са тъкмо те самите.

Злополучният български преход към демокрация е чудесна, но и недвусмислена илюстрация за подобни доста перверзни злоупотреби с политическата демагогия, присъща на партийно-политически елити с различни идеологически цветове или фамилии. Всички правителства досега винаги идват с обещания и клетви да променят радикално одиозното статукво в държавата и обществото и като цяло правят несъществени промени, а удължаване на мандата на статуквото и на теглото на многострадалния ни народ.

Исторически трафарет е станало дефинирането на политическата демагогия чрез игрите (в нейните спекулации и манипулации) с истината и правдата, от една страна, с фалша или лъжата, от друга страна. Това е така, защото няма демагогска операция, която да не разчита на съответни преображения и експлоатации на нещо от съдържанието и значението на реални/имагинерни истини или правди, или на арогантна, или – обратното, – на изкусно завоалирана, а и постоянно отричана злоупотреба с лъжи и заблуди.

Не са никак малко специалистите по риторика, които категорично се придържат към и отстояват становището, че демагогията си позволява да експлоатира (по непочтен и превратен начин) някои от истинските характеристики на даден предмет или субект. В този ракурс

обаче има една много съществена условност, която обикновено не се отчита дори от известни учени, профилирани в тази неимоверно деликатна проблематика. Става дума за обстоятелството, че много често такива изследователи не правят *разлика между истина и правда*, между съдържанието, смисъла и функцията на всеки един от тези два – външно доста сходни или дори неимоверно силно приличащи си – феномена. Защото подобни риторици не схващат, че в демагогските похвати, спекулации и манипулации те имат работа преди всичко или единствено *с правдата, а не с истината*, и че тъкмо експлоатираната от тях *правда се представя публично и като значима истина*. Това е така, защото Истината е ценностно-нормативно неутрална, тя е безотносителна и независима от желанията, стремежите и опитите да й се придаде друга визия и мисия, докато Правдата е, а и винаги може да бъде целенасочено и инструментално аксиално-прескриптивно ориентирана, префасонирана и практически (ефективно) експлоатирана. В правдата винаги се съдържат някои факти и обстоятелства, които отговарят на отделни, *по-важни или незначителни, но истински елементи*, или качества на нещо в конкретен казус, или в контекста, които, обаче, са и напълно съзнателно, понякога дори несъзнателно, или подсъзнателно ориентирани, адаптирани, а и, съответно, оценявани и представяни на вниманието, интереса и преценките на други хора като *изцяло истинни*.

Взет сам по себе си, правдата или правдоподобието са изключително деликатни и неимоверно сложни феномени, които реално създават огромни (най-често частично осъзнати, а нерядко даже и напълно неосъзнати) „главоблъсканици" на хората, които се оказват (принудително или доброволно) ангажирани с техни смислови „дешифровки".[55]

Следователно в реторическите, а съответно и в демагогските похвати винаги се борави не с *истината като тоталност*, а с нейни отделни компоненти, които обаче са селективно извадени от нейната

[55] Виж подр.: **Знаков**, В.В., Психология понимания правды. СПб., „Паблишер" – „Алетейя", 1999.

цялост, но и са (преднамерено) инкорпорирани в друга (смислова и ценностно-нормативна) органика, в друга визуална и функционална „вселена", на която може/трябва да се вмени публична визия и социален имидж на *истина*, без по същността и феноменологията, функционалността и ефектите си тя да е и такава.

Затова може/трябва да се сподели, че политическата демагогия има основно работа дори не толкова с правдата, в която истинните компоненти нерядко съвсем не са и малко, колкото с нейните деривати – *правдоподобията*, които са й твърде изгодни и полезни. Именно правдоподобията – преднамерено извратени, целенасочено деформирани и инструментално обезобразени, или, обратно, меркантилно подбрани и употребени истинни компоненти, – са основната суровина, а и фундаменталните средства за демагогията. Истината не може частично или спекулативно да се „подвизава" в смисловата и ценностно-нормативната тъкан на демогогското повествование, а и послание; това може да стори донякъде само правдата, но като тоталност – единствено нейните правдоподобия.

Както истината и правдата, така заблудата, инсинуацията, спекулацията, манипулацията, фалшификацията и лъжата, като „вечно замесени" или поне „заподозрени" в подбудителство, съпричастие и съучастие при публичното гастролиране на демагогията, се нуждаят от съответна арена или сцена, на която да покажат/докажат талантите си. А подобна арена или такава сцена може да им осигури само пространството, взето във всичките му разнородни и разнолики модалности – физическо, географско, социално, политическо, цивилизационно, културно, ментално, реално, имагинерно, паметово, фантазно, битийно, прескриптивно, дескриптивно, телеологично, деонтологично и пр. Затова трябва да се насочим към тематиката за ролята на пространството в демагогията.

ПРОСТРАНСТВЕНИ ЛОКАЛИЗАЦИИ НА ДЕМАГОГИЯТА

За да се развихри и извърши пъклените си дела, демагогията се нуждае от съответно *пространство*, което да бъде по някакъв начин нейна своеобразна сцена, арена[56]. Това е естествено, закономерно и логично, защото тя не съществува или не се проявява вън и независимо от определено пространство, което може да притежава различни характеристики – размери, форми, релефи, пейзажи, образи, акустичност или осветеност.

Както естествено-природната, така и изкуствената, култивираната пространственост създава определени предпоставки и условия, благоприятстващи или възпрепятстващи разположението на съответни архитектурни ансамбли, които могат да се превърнат в (моментни, или в постоянни) центрове на демагогски „спектакли". Някои от тези приспособени териториалности могат да се използват за херметизирани, конфиденциални демагогски изпълнения, а други да се употребяват и за публична консумация. Не случайно, както разкрива А. Черинотти[57], църковните храмове и катедрали, или палати, дворци на управници на държавата могат да предложат доста различни екстри за тайни договорености и скрити от публичните сетива диалози и монолози, в които се коментират всевъзможни проблеми и секрети, недостъпни за очите и ушите на външните хора, както и се изграждат специални обители, имащи дискретни помещения и функции да опазват тайните на случващото и на пребиваващите в тях. А както скритите в дискретната символика тайни на подобни сгради, така и инструментално построените сгради за различни тайни често са изпъстрени и препълнени и с демагогски визии или излияния.

---

[56] Още великият римски архитект Витрувий подчертава особеното значение на природните или архитектурните дадености и съразмерности в контекста на пропорциите на човешкото тяло, а и на неговите публични, частно-житейски и духовни нужди (**Витрувий** Десять книг об архитектуре. М., 1936, 3-та глава).
[57] Виж подр.: **Черинотти**, А. Тайны соборов, или Соборы тайны. М., „Ниола-Пресс" и „Вече", 2007.

За да се привличат и задържат (не само за отделни случаи и публични събития, а за години, векове и хилядолетия) вниманието и интереса на дадени човешки общности, е нужно да съществуват такива архитектурни съоръжения, форми, функции и компоненти, които да фокусират към себе си сетивата на хората, за да може чрез внушенията и впечатленията, които тези сгради, форми и компоненти предоставят, да се умножава, утвърждава и усъвършенства *вярата* в съответни властни божества, идоли и кумири[58], както по подобие на религиозните, се създават и политически храмове за „величията", които да служат на последните – било приживе, било след смъртта им. Импозантността, разкошът, стилистиката, интериорът и екстериорът на подобни архитектурни творения са пряко/косвено свидетелство, доказателство за манталитета и маниерите на управниците, за визионерствата и волунтаризмите на властта в съответни периоди. Обаче, историята е така „уредена", че след такива периоди неизбежно следват техните антагонисти, при които *ерозията на вярата* в конкретни власти се проецира и въплъщава и във всевъзможни посегателства и вандализми над такива символи на предишните периоди. Такива прояви радикално „прочистват", а и преобразуват социалната пространственост в нови конфигурации, които са по-приемливи и полезни за изплуващите на повърхността нови политически и други елити, в т.ч. и на демагогските им кохорти. А старото историческо натрупване, умножение на пространствени фигури няма как да не обуслови и галванизира – особено при радикални процеси и драматични събития – съответни недоволства, често прерастващи и във всевъзможни покушения, гаври, кощунства и светотатства с тези мемориали на властта. Както пише *Алайда Асман*, пренасищането на публичното време-пространство с подобни фигуралности неизбежно води след известно време не само до дезинтересиране, а дори до недоволство, злоба, омраза и ненавист на простолюдието или на конюнктурните опозиционери на властта, при което

[58] Срав.: **Рехт**, Р. Верить и видеть. Искусство соборов XII-XV веков. М., ВШЭ, 2014.

стават възможни покушения, частични и пълни разрушения на такива наследства.[59] Така *мемориалната култура* и нейните пространствени особености се превръщат (естествено/преднамерено) в арени на политически, или политизирани стълкновения, конфликти между различни социални общности, цели поколения или партийни структури, при което защитата на и светотатството над нейни ансамбли, или елементи стават части от историческата феноменология на съперничествата за властта и политическия живот. Съграждането на новия живот, на новото общество преминава през *оскверняването* или дори *разрушаването на всичко*, което е свързано с и останало от предишните режими. Редактирането, пренаписването или радикално новото изографисване и преустройство на публичните пространства се извършват нерядко под диригентските палки на конюнктурно изгрели политически демагози, които мотивират и оправдават тези вандализми. Това се случва най-вече в смутни, преломни времена, в епохални разломи или кризисни периоди за държавата и за властващите елити, които отстъпват, или гневно настъпват.[60]

Нещо повече: всички политическите режими се нуждаят от съответни – превзети и преконфигурирани, или целево изградени от тях природни, култивирани или изкуствено изградени – пространственост, които (чрез символиката и мащабите, формите и функционалностите си) могат/трябва да играят публичните роли и на допълнителни усилватели за властогонските амбиции, а и визии на обитаващите ги управници. В този аспект, например, особено показателна е тясната връзка, дори симбиоза между нацисткия режим на А. Хитлер и гигантоманската архитектура, бликаща отвсякъде с всевъзможни знаци на

---

[59] Виж подр.: **Ассман**, А. Новое недовольство мемориальной культурой. М., НЛО, 2016.

[60] Нека за миг прескочим от теоретичните абстракции към случващото се днес, по-конкретно към исторически невижданата от десетилетия *пандемия на вандализъм спрямо исторически паметници*, която се разпространява не само в страни, в които старите режими са погребани, а и в държави, където баталиите между управляващите елити вече не подбират изобщо средствата за своите безпощадни съперничества. Днес сме свидетели не само на вандализма на ислямисти, разрушаващи преживели хилядолетия исторически и културни паметници, но и на вандализма в уж цивилизования свят, в Европа и САЩ, където политическите съперничества вървят в пълен унисон с унищожението на мемориали от предишните епохи.

манията за величие или мегаломанските претенции на Третия райх.[61] А в наше време запознати с езотеричните символики и завоалираните кодове на „тайната власт" считат, че централните европейски институции в Брюксел също притежават съвсем определени архитектурни форми или елементи, които простосмъртните изобщо не могат да проумеят, или да разчетат какво се спотайва зад тяхната дискретна символика. В свидното ни отечество пък криминализацията на властта по своему „избива" в експоненциалното „пренасищане" на социалните пространства и със сгради, имащи осезаема симптоматика или обвързаност с архитектурните специфики на т.нар. „мутро-барок", а и с корупционно властово легитимиране на унищожението на ред културни паметници. За да протичат спокойно и без взривяване на гражданското внимание или недоволство тези преустройства или покушения върху архитектурата и над културните паметници, днешните управници търсят услугите на всевъзможни сервилни експерти и безскрупулни демагози, които намират винаги начини да „обяснят и оправдаят" случващото се, или умишлено предизвикват и нови скандали, които да отвличат публичното внимание, за да може в суетенето или бъркотията успешно да приключат своите гнусни далавери, но и, разбира се, да получат съответните дивиденти от своите ментори, или началници.

Впрочем, в такива смутни и кризисни времена или общества в много отношения неугледността и безпорядъка в публичните пространства са отражения на хаоса в политиката, на бъркотията или ескалацията на напреженията в топосите на демагогстването. Затова са закономерни случаите или процесите на непрестанно генериране, дистрибутиране, рекламиране и принудително консумиране от страна на обществеността на разнообразни кощунства, светотатства, гаври или унищожения на старата архитектура, а и на символни пространствени фигуралности на предишни/сегашни политически врагове.

---

[61] Виж подр.: **Васильченко**, А. Имперская тектоника. Архитектура в Третьем рейхе. М., „Вече", 2010.

Както винаги Политиката и нейните елементи, или проявления се нуждаят и от съответни – разнородни и разнолики, естествени, или изкуствени – пространственост, за да могат в/чрез тях да разиграват сценариите, тайните завери за, или против Властта.

Затова, първо, всяка политическа демагогия има нужда от съответно *земно*[62]*, географско* разположение, защото все още сме далеч от историческото време или публичното битие, когато демагогски „спектакли" със съответни публики ще се провеждат в извънземни пространства и в космическата шир – по-близо, или по-надалече от планетата ни. На подобни сюжети, засега поне, можем да се наслаждаваме единствено чрез консумацията на всевъзможни продукти на фантастичната литература, театър, кинопродукции, които, разбира се, съвсем не са плод или лукс, родени от нашата съвременност, понеже такива творби, подобни сюжети са ни завещани също и от предишни епохи и общества. Тук, обаче, се налага едно много *важно уточнение* за естеството на това пространство.

За политическата демагогия е фатално важно да обитава, но и да господства над такива разнородни и многолики топоси, в които пространството е в особен брачен съюз със *звука*, с *акустиката* и с *говорещото мълчание*, което такива пространства излъчват. Защото, със своите особености, всяко пространство е способно да разказва на неговите зрители и посетители твърде любопитни, нерядко и доста поучителни истории, притчи; стига, обаче, социалният субект, който влиза в някакъв (реален или символичен) досег с него, да притежава нужните знания, умения, качества, способности да ги види, чуе и да проумее техните странни образи, гласове, прояви и превъплъщения в конкре-

---

[62] Исторически погледнато, досега политическите „спектакли" се разиграват само върху земната повърхност. Много далеч сме от времето, когато хората ще обитават дълбините на моретата и океаните и космическите простори, които, може би, ще бъдат използвани (по непознати на нашите съвременници начини) за своеобразни арени на политически драматургии или за сцени на властови сценографии. Засега единствено в Москва от 10 години съществува подводен театър. „Прозрачният театър", както го наричат, е разположен в спортният комплекс „Олимпийский". „Постановките" се осъществяват от плувци, които под водата изпълняват балетни етюди, гарнирани с ефектни ансамбли от синхронно плуване. Вероятно, някога в изцяло необозримото (от нашата съвременност) бъдеще ще бъде възможно да се организират и провеждат и политически спектакли в подводните обиталища на хората, или в космически станции, и т.н.

тен случай. Не по-малко важно, пък и потребно за осъществяването на политически „спектакли" е и удобната *оптична среда*, която определени хронотопоси предоставят на политиците. Защото както звукът, така и светлината са изключително важни фактори за цялостното оформление на пространствените декори или конфигурации, нужни за политическото.[63] Сонарността или безмълвието, осветеността или мракът, които витаят, или се излъчват от конкретно пространство, определено притежават съвършено различни семантични, а и символични измерения и стойности, които се таксуват коренно различно от хората. Именно по тази причина, там и тогава, където и когато използваната площ не разполага с най-добри акустични и оптични свойства, човекът (като род, вид или индивид) исторически, технологично и социокултурно е изобретил и експлоатира добавъчни приспособления, които да компенсират дефектите на естествената териториалност, или пък да увеличават (но пък, когато е нужно, и дори да променят) определени негови атрибути.[64] Освен това хората са изобретили и утвърдили в своя обществен и културен живот редица прийоми и средства, чрез които различните типове акустични и оптични референции на дадено пространство/време придобиват съответни профанни или сакрални качества, които се превръщат в особени стимулатори на човешката духовност и практика. А политиката, респ. демагогията (като социокултурен феномен) не може да съществува независимо от и въпреки такива специфики и на пространството, в което се реализира.

---

[63] За специфичната диалектика между релефа/пейзажа и неговите оптични или акустични свойства вж. **Мизов**, М. Потайностите на партийно-политическото поклонничество. С., Авангард прима, 2012, 71-110.

[64] Историята на човечеството, както и тази на политиката, впрочем, могат да се разглеждат и оценяват и през своеобразната призма на случайното (или на целенасоченото) откритие, изобретяване и приложение на всевъзможни мултипликаторни и коригиращи оптични/акустични средства, технологии, съоръжения, като започнем от приложенията от древността на тръби за увеличаване на звука, или за лупи, насочващи светлинни лъчи, или снопове в определени посоки, за да осветят съответни пространства, та се стигне до нашата съвременност, когато подобни устройства се вече банални, но и мащабно използвани феномени. Днес вече е съвършено невъзможно каквото и което да е политическо мероприятие, или публично събитие, което да няма (в своята дискретна, но и некоментирана биографичност) селективното прибягване и експлоатиране на съответни озвучителни, или осветителни *уредби* за персонална, а и за масова употреба. Научните изследователи на историческата еволюция на политическата демагогия по някакъв странен, но, за сметка на това, „универсален закон" избягват да проблематизират или коментират вещевия арсенал, с който се оборудват съответни хронотопоси и социални субекти, за да прилагат демагогските си влияния.

Нещо повече, дори *цветовите* особености или гами, които са присъщи на определени природно-географски ареали, по свои – исторически и социокултурни – пътища и начини достигат и се вписват в манталитетите и маниерите на човешките индивиди, или общности, които от хилядолетия, или векове обитават техните пространственост-ти. В този смисъл политическата и демагогската метафорика няма как да не търси помощ, а и услуги от подобни специфични екстри или мостри, които Природата дава на човека.[65] От тази гледна точка, например, е много интересно и ползотворно как отделните цветове, тонове или полутонове, нюанси, фаворизирани, или дискриминирани от съответни цивилизациони/културни матрици, или „катехизиси", се промъкват, и каква йерархична позиция и роля могат те играят в консистенциите и символиките на отделни демагогии. Защото е безспорно, че в метафоричните арсенали и наративните репертоари на всяка политическа идентичност, култура и демагогия свое (моментно или трайно, понякога даже сякаш и „вечно") резервирано място и роля притежават и съответни хромологии.

За генезиса, пораждането или съществуването на политическата демагогия *географското пространство*, взето само по себе си, не притежава някаква особена роля и значимост. То придобива такава едва или само в контекстите на неговото – видимо, или незабележимо – преобразуване в съответни типове *очовечено, окултурено* или *социално пространство*; т.е. в обработена или видоизменена териториалност, в която човешките умове, души, психики, воли и поведенски настрое-

---

[65] Срав.: **Абишева**, С. Цветоведение. Павлодар, 2009; **Александров**, Н. Цвет и его динамика в культуре. М., Изд-во Академии Тринитаризма, 2012; **Базьма**, Б. Цвет и психика. Харьков, 2001; **Белая**, А. Какова цвета удивления? М., 2 и Цвет в природе, бизнесе, моде, живописи, воспитания и психотерапии; **Гилл**, М. Гармония цвета. Естественные цвета. М., „АСТ", „Астрель", 2006, но и: Гармония цвета. Пастельные тона. М., „АСТ", „Астрель", 2004; Главные правила сочетания цветов. М., „АСТ", „Астрель", 2010; **Зеликович**, Э. Свет и цвет. Беседы о значении, явлениях и природе света и цвета. М., Гост. Изд.. культ.-просветлит.1950; **Золотницкий**, Н. Цветы в легендах и преданиях. М., „Агропромиздат", 1991; **Иншакова**, С. Цветоведение. Воронеж, 2007; **Ильина**, О., К. **Бондарева** Цветоведение и колористика. СПб., 2008; **Медведев**, В. Цветоведение и колористика. СПб., 2005; **Пастуро**, М. Синий цвет. История цвета. М., НЛО, 2010, а също:Черний. История цвета. М., НЛО, 2017; **Стармер**, А. Цвет. Энциклопедия. М., „Арт-Родник", 2005; **Чидзиива**, Х. Гармония цветов. Руководство по созданию цветовых комбинаций. М., „АСТ", „Астрель", 2003.

ния, или нагласи се оказват в особен модус на разнородни взаимозависимости и многопосочни, разнолики взаимодействия. Ето защо, второ, политическата демагогия неизбежно притежава, пък и по всевъзможни начини демонстрира своята органична потребност от конкретно локализирано *обществено-историческо пространство*, в и чрез което да изяви и своите особени потенции, или (повече, или по-малко) ефективни и впечатляващи хората дарби, заложби, таланти.

Същевременно обаче, току-що споделеното изобщо не означава, че физическото, географското или природното пространство е без всякакво значение, и че само благодарение на интервенцията на човека (като род, вид и индивид) то става нещо стойностно. Както е известно, велики философски умове специално отбелязват голямата значимост, а и роля на характеристиките на външната, физическата, обективната, географската и природната действителност, които по своему предпоставят или насърчават в съответни посоки менталната, емоционалната и практическата страни на човешкия жизнен свят. И в този контекст можем да се позовем не само на Г.Ф.В. Хегел, а и на много други, исторически и културно съществували далеч преди него, мислители, в т.ч. и от античната – гръцка или римска – епоха, които са акцентирали по своему на географския детерминизъм на човешката духовност, афективност и праксеология, и съответно са проблематизирани и интерпретирали генезиса, природата, спецификата и функционални параметри на човешката дейност в тясна зависимост от естеството на заобикалящия човека свят. В този ракурс Хегел прокарва своята безпощадни разделителни линии между *историческите* и *неисторическите народи*, съответно между цивилизационната/културната стойност на техните социални наследства и постижения. А, колкото и странно да е, подобно деление пребивава и даже символично продължава да властва и в нашата историческа съвременност, когато, например, конструирането и фаворизирането, или стигматизирането и пренебрегването на някои страни и култури в границите на днешния Европейски съюз продължават да зависят от някогашните и днешните *деления на Запад*

и Изток. Не случайно поредните разделения на Нова Европа се прокарват по линията и на региони, които могат/трябва да се движат на *различни скорости*, а и които са плътно обвързани с някогашни или с вечни диференциации по посока на Изтока, или Запада на континента, като съответно на подобни иконографии и тълкувания, разбира се, представяни в пълен синхрон с перверзната политическа коректност на неолиберализма и постмодернизма, създават определени внушения, или подразбирания за различното социално качество на човешките масиви, т.е. на народите, които обитават тези (отличаващи се) пространства. Затова сме и свидетели на директна, и арогантна, или на индиректна, и перфидна политическа риторика и, съответно, демагогия, които инструментално обслужват, но и по своему гарантират историческото и културното съхранение на такива разделения в Европа. А подобна риторика или демагогия е съществено важна съставна част от политическите стратегии и манипулативните технологии на едни спрямо други държави и общества, при които определени бонуси, или преференции следва да се дават на съответни култури, икономики и пр., освен всичко и заради тяхната, разбира се, пряко не споменавана, но ясно подразбираща се *локация* в европейското, респ. и в културното пространство.[66] Не случайно Изтокът все още продължава да се „брои" за ориенталска или варварска териториалност.

---

[66] Проблемът за такива диференциации по линията на релацията (или опозицията) „Изток – Запад" може да излезе и вън от пределите на Стария континент, а и да приема редица други координати и спецификации. На хуманитаристите и психолозите е, например, известна съвместната творба-диалог между Далай Лама и един от най-популярните днес американски психолози, автор на поредица от световни бестселъри и два пъти номиниран за Пулицерова премия – Даниел Гоулман, посветена на особеностите и секретите на западните и източните методи и прийоми за ограничение и дори превъзмогване на *деструктивните емоции* в човешкия жизнен свят (виж: Деструктивные эмоции. Как с ним справиться? Научный диалог с Далай-Ламой в пересказе Дэниела Гоулмана. Минск, „Попурри", 2005). Участниците в този интересен и полезен за читателската публика дебат говорят за специфичната анатомия и физиология на съвременните „ментални замърсявания" на социалното и историческото време-пространство с прекалено опасни или с вредни идейни и афективни консистенции, деформиращи, или даже убиващи човешкото в човека, а и за влиянието на външните фактори спрямо формирането и поддържането, или – обратното, – нарушението и унищожението на физическото и духовното равновесие на човешките същества, за огромната роля на социокултурната териториалност, или реалност в процесите на съграждане и обогатяване на институционални и неформални пейзажи на образование на доброто сърце, на състрадателния човешки дух, живот, на специфичен протеизъм на мозъка, тонизиращ оптимистичните нагласи и благотворните жизнени пътешествия на човека, както и на градежа и легитимацията на особените институции на Разума и Живота. А тези размишления и обобщения могат да се транслират към и да паснат добре с визирания тук въпрос.

Сигурно си заслужава и политолозите, а и, особено, политическите антрополози да проявят много по-голямо, даже и специално внимание, засилен интерес и професионален афинитет към невероятно оригиналните, мъдрите и ползотворни размишления и генерализации на *Георгий Гачев*[67] за *ролята и значението на природната действителност* за формирането и извайването на народопсихологията на дадени страни и общества, за своеобразното просмукване и интерференция на външните фактори и „пейзажни подробности" дори в такива, сякаш съвършено далечни или чужди на тях сфери, каквито, например, са разнородните гастрономически/кулинарни вкусове, присъщи на анатомичната и социокултурната соматична конституция на хората в подобни ареали и т.н. Зависимостта на човешките вкусове от локалната среда често е и неимоверно голяма.[68] Това е от изключително голямо значение, понеже както политиката, така също и демагогията изобщо не са органично чужди на естествата или спецификите на определени *сетивни модуси*, принадлежащи на, но пък и исторически, или социокултурно сътворени и увековечени в жизнените светове на конкретни ни макро- и микроидентичности.[69] Още повече, защото природните дадености или пространствените особености и преди всичко забележителности на конкретни социални територии по своему предпоставят и

[67] Виж подр.: **Гачев**, Г. от него също: Миры Европы. Взгляд из России. Англия. Интеллектуальное путешествие. М., „Воскресенье", 2007; Национальные образы мира. Америка в сравнении с Россией и славянством. М., „Раритет", 1997; Национальные образы мира. Евразия. М., „Ди-Дик", 1999; Национальные образы мира. Космо-психо-логос. М., Изд. группа „Прогресс"–„Культура", 1995; Национальные образи мира. Интеллектуальные путешествия из России в Грузию, Азербейджан и Армению. М., Издательский сервис, 2002; Национальные образы мира. Италия. Опыт экзистенциальной культурологии. М., „Воскресенье", 2007; Национальные образы мира. Общие вопросы русский, болгарский, киргизский, грузинский, армянский. М., „Советский писатель", 1988; Национальные образы мира. Соседи России – Польша, Литва, Эстония. М., „Прогрес-Традиция", 2003; Наука и национальные культуры. Ростов на Дону, изд. Ростовского университета, 1992; Руский эрос. Роман Мысли с Жизнью. М., „Интерпринт", 1994; и, накрая, пак от него: Образы Индии. Опыт экзистенциальной культурологии. М., „Наука", 1993.

[68] За кулинарните вкусове, например, виж по-подр.: **Ревель**, Ж.-Ф. Кухня и культура. Литературная история гастрономических вкусов от античности до наших дней. Екатеринбург, „У-фактория", 2004.

[69] За обонянието и вкуса и техните корелации с политиката виж подр.: **Мизов**, М. Мистериите на политическия вкус. С., „Авангард Прима", 2017; от него също и: Политизираното тяло. С., „Авангард Прима", 2016; Политиката като обоняние и парфюмерия. С., „Авангард Прима", 2016, Политическите вкусове в прехода. С., „Авангард Прима", 2017, а и в: Тайните на политическия слух. С., „Авангард Прима", 2017.

уникалността на различни типове културни и дори философски манталитети, творби.[70]

Трето, демагогията се нуждае от съответно *социокултурно пространство*, в което специфичните й кодове могат да притежават определена валидност, т.е. да оказват и конкретни смислови, ценностно-нормативни влияния, или регулативни въздействия над жизнените светове на хората, които ги обитават и използват – мислено и практически. В зависимост от особеностите на различните социокултурни пространства могат/трябва да се формулират и легитимират, а оттам да се транспортират във времето и в пространството съответни предпочитания или ограничения, и дори стигматизации на някои култури и обществени постижения по ред причини и съображения, в т.ч. и заради тяхната географска дислоцираност, а и социокултурна териториалност на даден континент. Подобни мотиви винаги са играли определена роля и значимост в историята на Стария континент, за неговите цивилизационни или културни съперничества между регионите, поради което са били и неизменни – макар обикновено и изменящи се с течение на времето и с променените на историческия релеф/климат в континентален контекст, – части на политическите логики, техники, или практики на остро враждуващите си демагогии.

Социокултурните територии на някои човешки агломерации предпоставят, раз-виват, утвърждават, легализират и по своему легитимират генерирането и разпространението в тях на съответни *човешки качества*, които в други социални и културни топоси не притежават такива аналогични смислови и оценъчни референции и значения.[71] Известно е, например, че големите градове формират и „форматират" човешките характери доста по-различно от онова, която правят (с последните) провинциите или селата. В мегаполисите хората са едновременно и по-„отворени", но, заедно с това и по-херме-тизирани,

---

[70] Срав.: **Гачев**, Г. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр. М., „Просвещение", 1968 и от него: Осень с Кантом. Образность в „Критике чистого разума". М., ИФ РАН, 2004.
[71] Виж например: **PS: Ландшафты**: Оптики городских исследованиях. Вильнюс, ЕГУ, 2008.

по-отчуждени, по-подозрителни и мнителни към другите и особено към непознатите, в сравнение с населението и културните трафарети на селата и провинцията. А подобни различия неизбежно предполагат много внимателно селектиране и прилагане на демагогски инструментариуми, арсенали или репертоари в съответните локации, защото несъобразяването с техните особености може да срине демагогските инвенции и, вместо едни, да „благоприятства" за проявлението на съвършено други техни ефекти. Защото не е все едно и също пред каква – градска или селска, мегаполисна или глухо провинциална среда ще гастролират демагогските спектакли, трупи на разни политици.

Урбанизацията[72] създава редица исторически непознати предпоставки, условия, фактори и механизми за сериозни промени в жизнените светове на обитателите на градовете. Тя провокира съществени изменения в характера и особеностите на мирогледа, ценностните ориентации и вкусовете, жизнените ритмики и мащабите на поглъщане на частния от публичния живот и пр., заради което не може да не се отрази на вниманието и интереса на градските обитатели към демагогските спектакли, които се разиграват най-често и най-фрапантно именно в градска среда и при особена публична атмосфера.

Специфичните комбинаторики между определен тип пространственост и въдворената (от определени човешки групи или културни вкусове) в нея *фигуралност* винаги създават определени визуални ориентации, ограничения, или ригоризми, с които се, а и трябва да се съобразяват човешките същества, в т.ч. в техните политически структури.[73] А подобни зависимости няма как да не рефлектират също в органиката на демагогията.

Социокултурните пространства исторически и културално изграждат и легимират съответни (обществени, множествени и малцинствени) *имунитети* срещу инвазиите и седиментациите на определени политико-демагогски феноменологии, пък и власти. По тази съществе-

---

[72] Виж: **Глейзер**, Э. Триумф города. М., издательство Института Гайдара, 2015.
[73] Срав.: **Франкастель** Фигура и место. Визуальный порядок в эпоху кватроченто. СПб., „Наука", 2005.

на причина демагозите не могат да си позволят неблагоразумията или „лукса" да пренебрегват, подценяват, омаловажават и елиминират (a priori) значението и ролята на подобни специфични имунитети в конкретни хронотопоси и идентичности. Неглижирането на такива „подробности от пейзажа" винаги отвеждат до неприятни или неочаквани изненади, до сериозни затруднения, дори фатални краища на самоуверени и самонадеяни политически демагози, които смятат, че всичко им е „вързано в кърпа", или е в шепата им, от която могат да си избират лесно и бързо това, което им е изгодно. Ето защо „старите вълци", врелите и кипелите в безброй митарства и сражения рутинирани демагози винаги изискват (от своите антуражи или подчинени) много подробни сведения, или справки за специфичните характеристики на „пейзажа" и „климатичните характеристики", които са органично свързани с биографията и с феноменологията на конкретни публики, пред които те (принудително, или доброволно) трябва да се изявят.

Четвърто, всяка една модалност на политическата демагогия съдбовно зависи и от произхода, естеството, спецификите, съдържателните, формалните и функционалните свойства, от потенциалните или реалните капацитети на *социално-психичното пространство*, в което тя може да се генерира, структурира и практически „самодоказва". Защото политическата демагогия не може силно, тотално да влияе на човек, който има психика и съзнание, „форматирани" за евентуални палиативни съпротиви или дори за цялостни елиминации на въздействията и на феномените на тези особени пространства. Само тази психика и онова съзнание, които са готови и способни да открехнат или широко и гостоприемно да отворят своите двери за почукалата на праговете им демагогия, може да бъдат регулярно посетени, превзети, подчинени, изменени от нейните капризи. Разбира се, обикновено или в повечето случаи за гостоприемството (или хладното посрещане) на пришествията, или визитите на политическата демагогия много съществено значение придобиват и специфичните характеристики на социално-

психичното пространство, в които феноменологията на тази демагогия може да се приютява и прокужда.

Социално-психичните характеристики и специфики на конкретно пространство могат твърде съществено да влияят на човешката рационалност или ирационалност, на естеството и особеностите на афективните проявления, на стабилността, или променливостта на волевите ориентации и „атракции", които дадени субекти демонстрират в тях. А всичко това нерядко е свързано и с редица – недостатъчно или изцяло неосъзнати и недооценени правилно – потенции, или реализации на демагогските интервенции в тях. Не е все едно и също дали конкретна социална или политическа среда храни и възпроизвежда, дори осезаемо излъчва определени импулси и симптоми, привличащи вниманието, мисълта, емоцията, поведенческата стратегия, или тактика на хората, които временно са попаднали, или дълготрайно обитават подобни особени топоси, пък и за чието демагогско „вербуване", или съпротивление за нужни и съвършено различни средства.

Една упорядъчена социална територия или обществена среда винаги има доста по-различни символни „лъчения" и духовни „модулации" в сравнение с такава, в която видимо, или дори и незримо, но реално цари хаос, или властови безпорядък, поради което духовният авантюризъм[74], или политическият интервенционизъм във всяка една от тях не притежава еднакви профили и маршрутни траектории, нито разполага с еднотипни арсенали и репертоари, които 100% му гарантират успех въпреки подробностите на пейзажа, или пък независимо от спецификите на климатичната „обстановка" в него.

Пето, различните версии на политическата демагогия неизбежно и закономерно се нуждаят от съответни *ментални територи*и. Затова днес учените все по-често говорят/пишат за специфични *„картографирания" на мисловността/духовността* на определени човешки общности или на отделни (типизирани, или индивидуализирани) лица. Защото

[74] Срав.: **Блект**, Р. Записки духовного авантюриста. М., „АСТ", 2014.

има манталитети, които не само генетично, но, още по-важно, и социокултурно са изградени и скроени като гостоприемни за най-различни видове демагогии, както и такива, които, точно обратното, са склонни, способни да й оказват яростна съпротива. А, когато пространството на духа и отечествените територии на душата са превзети, е много лесно човешката воля, емоции и деяния да бъдат и силно демагогски променени. Преди да се предадат тялото и волята, преди да капитулират мислите и чувствата, такива промени и крушения трябва да настъпят в менталната, психичната обител на човека.

Шесто, политическата демагогия е практически несъществуваща или съвършено невъзможна без нейната много особена, дискретна адресация в координатните системи и на определени типове *символни пространства*, които й дават съответни (разнородни и многопосочни) поводи, стимулации, рискове или гаранции, че тя може достатъчно удобно и много полезно да пребивава, а пък и публично да се „подвизава" в и чрез тях. Такива символни топоси битуват и публично се изразяват, олицетворяват и въплъщават в и чрез съществуващите и, най-вече, господстващите в тях ценностно-нормативни системи, аксиални и прескриптивни йерархии и координации, регулиращи жизнения свят на хората, които обективно или субективно, практически или мислено се намират в тях, но и съобразяват, регулират своите жизнени прояви в различни сфери с техните кодове.

Седмо, всяка демагогия (по някакъв – видим или незабележим, осъзнат или неосъзнат, даже подсъзнателен начин) е плътно свързана и с *персонално-биографичните пространства* както на своите субекти, така и на своите обекти, към които е насочена. Това съвсем не значи, че тя е фундаментален атрибут на личната биографична одисея на нейния притежател или ползвател, макар тя да се превръща – при определен тип обстоятелства, или при даден социален типаж личности – и в съдбовно важен елемент от персоналната душевност, битност и битийност на субекта в политическите отношения.

Осмо, политическата демагогия неизбежно е продукт, средство, мишена и регулатор на съответни *генерационни* хронотопоси, на конкретни пространства на публичност, които притежават особена символична и реална валидност за отделни поколения. Някогашните масови сборища вече не присъстват нито териториално, нито темпорално, а също и аксиологически, пък и функционално в коренно променената действителност. Това обаче съвсем не означава, че в този особен контекст всички връзки и зависимости между отделени исторически времена и обществени реалности, условия и нрави са напълно изличени, или че са неспособни да се пренасят в други епохи и типове общества. По линия на историческата унаследеност или на социалната придобитост, такива контакти и размени се осъществяват винаги, във всички общества, цивилизации, култури. Подобно обстоятелство или такава закономерност не означават, че приемствеността и зависимостта между отделни епохи и типове общества са невъзможни за преодоляване, а само, че не са толкова големи историческите възможности за такъв сорт трансфери. Независимо от факта, че пространствата на отделните епохи и общества винаги притежават някакви пробойни за проникване на елементи от техните предшественици, успоредно с това, съществуват и разнородни, а и многопосочни блокиращи механизми, зрими или невидими граници и разнообразни препятствия, възпиращи такива интервенции. Именно тази втора, нерядко силно пренебрегвана или недостатъчно осмисляна, а и преценявана, закономерност обуславя и галванизира редукциите на *общи* териториалности. Затова малко остават тези политически и политизирани „вечни" топоси, които са способни да запазят своите характеристики и публичната си атрактивност, чрез които да обслужват (въпреки течението на времето, промените в историята) политическите нужди, интереси и ценности на свързани или на изцяло несвързани помежду си поколения. В известно отношение, за подобни липси фундаментална отговорност или вина имат самите политици, които спонтанно, но най-често съвършено умишлено внасят сериозни промени, или дори напълно заличават, унищожават

такива културни топоси и средища, защото в повечето случаи те са знакови *места на памет*, която политиците не харесват.

Девето, политическата демагогия е невъзможна без своите присъствия и влияния в и над такива разнородни и многолики типове пространства, които по дадени причини и съображения биват валидизирани от хората като *сакрални* и – обратното, – *профанни*. Интимна цел или съдбовна мисия на всяка политическа демагогия е всячески да прокламира, или фаворизира присъщите, удобните и полезните за нея типове пространства, като им придава статус и ореол на сакрални, както и да дискредитира, репресира, но и унищожава (символично, или реално-практически) „чужди" пространства, етикирайки ги – моментно-ситуативно, или прекалено дълготрайно – като топоси на профанността.

Естествено, превръщането на чуждите пространства в одиозни и профанни топоси обикновено не разчита на морално позволени и социално безвредни инструментариуми и технологии за публично описание, тълкуване, стигматизиране и репресия над – реалната или потенциалната, символично удостоверена – „чужда" битност и битийност. В този аспект политическата демагогия разчита на доста разностранен арсенал и репертоар, чрез който преиначава образите, произхода, същността и ролите на „чуждостта", вследствие на което да ограничава допуска, или напълно да я експулсира от конкретни пространства в публичния/ частния живот на хората, над които тя се опитва да властва.

Десето, историята на политическата демагогия върви „ръка за ръка" с еволюцията на *политическия вандализъм*, който е провокиран от и обслужващ, гарантиращ демагогията. Не всички исторически епохи и типове общества притежават еднакви способности в този аспект, нито пък техните граници или територии са сравнително подобни към допуска и разположението на вирусите, или на пандемиите на този тип демагогия. Исторически са съществували, битуват и в бъдеще сигурно ще има общества и политически култури, които, макар по съ-

вършено различни причини, са и способни да ограничат или сериозно да контролират и регулират пришествието и властта на демагогията, така както историята и обществените биография на немалко страни познават и такива преломни, а и привидно монотонни, спокойни, безцветни времена и социални пейзажи, в които присъствието и диверсиите на политическата демагогия са прекалено осезаеми.

Вандализмът притежава твърде богата типология, в която политическите му модификации съвсем не са единствените, нито най-многобройните. Въпреки това, обаче, политическият вандализъм също има прекалено много лица и въплъщения, на част от които повечето хора дори не биха дали дефиниция, че са изрази на вандалски отношения. Не само перманентното изстъпление, кощунство, гавра, оскверняване, частичното или пълно разрушаване на паметници, или други места на паметта, които са трайно и свято почитани от идейно-политическата „другост", са видими актове на вандализъм. Такива могат да бъдат също повреждането и разрушаването, или отнемането, присвояването на чужди имущества, които могат да имат дори законови протекции и оправдания, легитимации, или гаранции, каквато всъщност са криминално осъществените приватизации и реституции; ескалиращото примитивизиране, обезкултуряване и варваризиране на речта в междуличностните, или публичните комуникации; демонстративното охулиганяване и чалгизиране на социално допустимия реквизит на паралингвистичния арсенал, или репертоар на гражданското поведение в определени ситуации; съвършено непознатите в предишни епохи троления, или хейтърства в социалните мрежи; или пък злоупотребите с „черния PR", превърнал се (едва ли не) в неотменен, или задължителен щрих от пейзажа на всяка изборна кампания за парламент, президент, или местна власт. Те също са невъзможни без присъствието и участието не само на политическите, или на политизираните езици, но и без наличието, а и ролята на техните демагогски инвенции. Именно политическата демагогия много често, ако не и винаги

се явява като публично сервиран смислов „пълнеж" и оценъчен „асортимент" за изненаданите от тях граждани.

За жалост, в родната научна книжнина липсва каквото да е солидно, а и сериозно научно изследване, комплексно анализиране, обяснение и тълкувание на този (изключително интересен и публично извънредно значим) феномен, макар той обикновено да е ежедневен, „вечен" признак особено в преломни, или размирни исторически времена.

Политическият вандализъм е невъзможен без осезаемата си публична „естетика" и „етика", без особената си психология и публичната си инструменталност, и без специфичните се (невинаги, ненавсякъде и не за всекиго понятни) мотивационни кодове.[75] А всеки един от тези негови ракурси или въплъщения неизбежно притежава и своите вербални „облицовки", лингвистични техники и демагогски послания, които често не се разчитат и санкционират в достатъчен им размер, пък и по обществено-полезния начин.

Реално погледнато и оценено, в доста разнородната, а и многолика сфера на съвременната демагогия *политическият вандализъм* притежава, най-малкото, две релефно осезаеми, а и силно въздействащи в публичния живот изражения. *Първото* е органично свързано с вандализма над (битуващите и най-вече над господстващи в социума) политически или политизирани езици, които днес очевидно са коренно изменени и са станали прекалено директни, арогантни, брутални, даже и откровено цинични към другостта. Радикалните промени в публично селектираните и ескалиращо, перманентно, масовидно експлоатираните политически или политизирани лексики и семантики, елементаризирането и дори вулгаризирането им, съвършено недвусмислено доказват, че в органиката на политическата вербалност в днешното ни политическо и гражданско общество вече са настъпили достатъчно тревожни и сериозни, а и продължават да нахлуват стари и нови

[75] За разнородните и многоликите психологически аспекти на този всекидневно срещан феномен виж подр.: **Воробьева**, И.В., О.В. **Кружкова** Психология вандального поведения. Екатеринбург, 2014.

опасни покушения, тежки разломи, фатални извращения и тотални унищожения на лингвистични норми и трафарети, които имат много важно значение за политиката. Очевидните и ескалиращите редукции на езикови логики, техники и практики, които се базират на сдържан, коректен, понякога или донякъде даже и иносказателен, деликатен и дискретен политически език са повече от релефно забележими и болезнено понасяни. Свиването, като „шагренова кожа", на евфемистичните термини и изрази, или, обратно, изобилното им преориентиране, преустройване към по-одиозни (семантични и лексикални) структури, провокиращи демонстративно неуважение, незачитане на честта и достойнството, флагрантна нетърпимост и непоносимост към „чуждостта" са явен факт, който не може по никакъв начин да бъде отречен, нито пък с „лека ръка" пренебрегнат. Никой разумен и морален човек не може да отрече, че в политическия живот се извършва особен тип Вавилонско стълпотворение и безнаказано, но и закриляно господство на всевъзможни и разноцветни политически „*езици на омразата*", които са реално най-категорични и безусловни свидетелства за присъствието или разгула на вандализма над езиковите логики, технологии и практики, които имат наличие и роля в днешния живот. Може без всякакво съмнение, притеснение да се каже/пише, че в нашата съвременност, респективно в българския злополучен преход към демокрация „*географията*" на вандалски преобразените политически езици в социума вече твърде много се е разширила.

Второто измерение на тези процеси или тенденции в преобразеното, или трансформиращото се българско общество и в неговия политически живот е производно на първото и се отнася до вандализма на вече съществено изменените политически езици. Няма съмнение, че вкарването в публичен оборот на все повече „вандалски" форматирани и действащи политически езици и дискурси неминуемо обуславя, разширява, но и задълбочава, мултиплицира техните негативни и разрушителни влияния и въздействия върху различните сфери на обществото, върху разнородните, но и многолики социални връзки, или за-

висимости между хората, в битността и битийността им на граждани. По тази причина вече е достатъчно видимо, а пък и разбираемо, че разширяването на гео-графията на вандалски преобразените политически езици и дискурси бива закономерно и неизбежно следвано и от изместване и увеличаване на параметрите на тяхната власт, което никога не може да обуславя и катализира благотворни за социума промени, и пр.

Следователно, както вандализмът над битността и битийността, съдържанието, формата, инструментариумите и ефективността на политическите или политизираните езици в нашето преходно общество, така и осъществяваният техен особен *вандализъм над всичко*, до което те се отнасят, което засягат и над което някак си влияят, вследствие и на тяхното все по-масирано, а и безнаказано приложение в социалния живот, осезаемо илюстрират, че се извършва сериозно, мащабно преструктуриране на цялостното социално-политическо пространство, на публичните и екзистенциалните територии, в които днес на българите се налага да живеят, към които се адаптират, с които се борят.

Впрочем, осезаемо забележимите, оптически нагледните повсеместни деформации или тотални унищожения във всички сфери на държавно-обществения ни живот са нагледно и неоспоримо доказателство и за неограничаваната, а преднамерено, явно или завоалирано толерираната и стимулираната енергия и гибелност на *вандалските езици*.

Друг, много съществен, безспорен индикатор за присъствието и разрушителното влияние на действията на безнадзорните и изкуствено катализираните политически вандализирани и вандализиращи всичко около себе си езици, е неудържимото, повсеместното, ескалиращото *отвращение и погнусяване на хората от политиката*, което може по абсолютно сигурен начин да се забележи и посредством скоростно, видимо, тревожно, или опасно разрастващата се „територия на властовия обхват" на такива лица/групи. Партийно-политическият и гражданско-електоралният абсентизъм са обусловени и все по-мащабно

разпространяващи се и заради осезаемото, дори сякаш безпрепятственото *вандализиране на езиците*, които се прилагат в разнообразните политически ситуации.

Разбира се, тези изцяло неразработени, девствени територии или бели полета за изследователските походи на научния анализ, макар да са изключително интересни, а и плодотворни, няма да са предмет на настоящия анализ на топологията на демагогията. Защото, ако дори най-повърхностно и мигновено се огледате, непременно ще забележите навсякъде в публичните ни пространства белезите, стигмите, клеймата и дамгите, които политическият вандализъм на злополучния ни преход е оставил в обществото ни.

В този ракурс си заслужава да се проблематизира и коментира и интригуващата тема за политическата селективност на топоси, които предоставят съблазнения, удобства и улеснения за „взривени" социални енергии, провокирани от конкретни демагогии. От древни времена политически кукловоди избират такива места, в или към които да насочват (подкокоросани от техните демагогски изпълнения) маси, които да се саморазправят не само с преките си идейни противници, а и с конкретни знакови територии, със сакрализирани топоси, които принадлежат на и ценностно се котират от враговете. Най-малките „рани" върху подобни топоси са политическите/политизираните *графити*, които, впрочем, са и едни от най-елементарните форми на политическия вандализъм.[76]

Политико-графитният екстремизъм и тероризъм в нашата съвременност се възползват и от всички шансове и удобства, които публичните пространства им сервират. Това, естествено, дава много по-големи възможности за демонстрации на сила и мощ, на заплахи и рискове за порядъка в държавата и обществото, за непрестанно, безогледно и безнаказано дискредитиране, стигматизиране на другостта,

---

[76] За релациите „графити – пространства" виж: **Мизов**, М. Мистерията на политическите графити. С., „Авангард", 2005, и от него също: Политическите графити. (Авантюрите и премеждията на политизирания почерк). С., „Авангард", 2005 и Политически графити и езикови войни. С., „Авангард Прима", 2008.

когато, а и където публичното или социалното пространство може да се удължава, приспособява като се превърне в моментен, или в по-дълготраен *приют* на езикови (т.е. графитни) интервенции.

Освен това, в зависимост от наличието, ролята и значението на религията в конкретното историческо време и социално пространство, в които политическата демагогия се стреми и опитва да се покаже и докаже публично в някаква степен или форма, от голямо значение е и същността, пък и параметрите на *светското* или *конфесионалното пространство*, което дава съответни поводи, механизми и оправдания на демагогията. Не само конфесионалното пространство дава „обител" на съответни духовни трансценденции, към които демагогията проявява определен интерес, пристрастия и активност. Подобни трансценденции могат да се зараждат и функционират, да властват или „опозиционерстват" и в пределите на светските пространства на духовността и битийността на хората от съответни историческо време, а пък и от обществено-политическа система. Различните социални или, още повече, политически метафизики, или трансценденции не са без присъствие, нито изобщо без значение във всяко едно демагогско проявление.

Като социално-политически феномен демагогията се нуждае съдбовно и от *публично пространство*. Всяка демагогия винаги се оказва определена фабула, която, за да се изяви, да спечели своите зрители и слушатели, съмишленици или критици, има фатална нужда както от някаква публична сцена, така и от конкретна публика, от удобна и полезна за нея публика. Впрочем, непрестанните, но и безогледните опити за партийно-политическо приватизиране и идеологическо монополизиране на публичните пространства днес са ярки и недвусмислени доказателства за стремежите и опитите за разширение на жизненото пространство, което определени политически субекти смятат за полагащо им се, независимо от щетите и вредите на техните попълзновения в този ракурс. Липсата на реално и действително плодотворно социално или публично пространство, в което разнородните

политически езици и дискурси да оперират и да се гарантират в съответствие с истински политически, а не формално деклариран плурализъм, стои във фундамента и катализаторите на генерирането и разпространението на дефектни и даже извратени, явно дехуманизирани, но и социално-опасни политически езикови практики. Освен това, за функционирането на политическата демагогия в нашата съвременност, *частното* пространство няма особено голямо значение, ако, разбира се, изключим обстоятелството, че инвенциите и интенциите на всеки тип политическа демагогия по свой начин засягат (или явно, или незабележимо преобразуват) и частното пространство на индивидите, или групите, в, или над които тя се опитва някак си да влияе и въздейства. А щом е така, демагогията има органични потребности от колкото може повече зрители и слушатели на екстрите и мострите, на услугите или илюзиите, които тя им „сервира". Затова не бива да се изненадваме или учудваме, че на *площадни* пространства, а и при масови публични събития – митинги, демонстрации, хепънинги и пр., – политическата демагогия сякаш се намира „в свои води" и се възражда, придобива особен вкус и сила.

Следователно, връзките, пък и зависимостите между политическата демагогия и пространството, в което тя може да се приюти и над което да оказва известно влияние, съвсем не са прекалено елементарни, нито заслужващи аристократично пренебрежение. Тези връзки и зависимости притежават най-разнородни и разнолики модалности, както в пределите на дадена историческа епоха или на конкретен тип общество, така и в контекста на диахронно развитие и еволюирането на демагогията в различни хронотопоси. Всяко историческо време или обществено устройство, всяка цивилизация, или култура предлагат свои, толерирани (или репресирани) от тях пространства на и за демагогията. Понякога епохалните и обществените „оферти" в този контекст могат да са прекалено различни и дори съвършено противоположни, докато друг път те могат да са изумително сходни и дори сродни, да предизвикват еднакви, или доста неприличащи си реакции.

Фактически, принципно *не съществува такова пространство*, където човешкият крак, човешката ръка, човешката мисъл, емоция и воля, които го превземат и покоряват, да са неспособни да го преобразуват и оползотворят по начини, които могат и да предложат някакви (повече, или по-малко добри) оферти на политическата демагогия. В този смисъл обетована земя, която да не допуска в своите отечествени територии демагогията практически и исторически не съществува, а и едва ли може да съществува! В това се спотайват както големите шансове, така огромните рискове за пришествието и възшествието (по „троновете" на властта) на политическата демагогия, защото всяко историческо, социално, политическо и друго пространство има своите особени имунно-генетични, защитни сили и механизми, чрез които може отчасти и да я ограничи, разбира се, ако политиците, идеолозите, управниците поискат да ползват техните услуги.

Всяка – природна или социална – територия може при определени условия и желания, усърдия и усилия да се преобрази в удобен, пък и полезен *терен* за демагогията, но и – обратно, – да се превърне в непристъпен *бастион* за нейните инвазии и господства, стига само политиците, които властват в, или чрез нея, да пожелаят да я ограничат.

Нещо повече, всеки политически режим – подсъзнателно, недостатъчно осъзнато или съвършено целенасочено и последователно – се стреми и опитва да промени архитектурния „дизайн" на пространствата, които може, или трябва да ползва за демагогия. Това, практически, означава, че ако той желае да има продължителен исторически, а и, още по-важно, властови мандат, фатално се нуждае от наличието или изобретението на *всевъзможни топоси*, където неговите демагогски интервенции да имат бонификации. Постигането на такава съдбовна цел зависи от най-различни причини, фактори, обстоятелства и механизми, но нейното реализиране не може да се отлага или елиминира (по принцип) от всеки, който силно иска и се опитва да остане във властовите констелации.

В известен смисъл или контекст може сериозно да се отстоява тезата, че еволюцията на политическото, в т.ч. на присъщите й модалности на демагогията, са неразривно свързани с и зависими от естеството, логиката, мащабите, формите на преконфигуриране на различните – географски, социални и всякакви други – жизнени територии.

Топосът на демагогията не е само някакво елементарно и примитивно пространство, в което тя (моментно или дълготрайно) да пребивава или осъществява мисиите си. Той винаги е нещо повече – символична и реално-практическа, обективна и субективна *арена* или *сцена*, върху която демагогията трябва да се разкрие, или скрие, но и докаже.

Разбира се, с хода на историята или с течението на различните типове времена се изменят и пространствените характеристики, които са потребни, ценни за демагогията. Колкото и странно да изглежда обаче, промените в естеството, манталитета и маниера на политическата демагогия в различните исторически епохи и типове общества силно зависят и от спецификите на видовете пространства, в които те битуват, пък и властват.

Това специфично обстоятелство извежда (на преден план) поне два съществени въпроса. Първият от тях е, *какво* трябва да бъде пространството, в и над което *логократията* (властта на речта, говора) да има определено въздействие, при това доста силно. А вторият се отнася до това, *как* трябва да изглежда пространството, над което демагогията може/трябва да установи в съответен момент или случай своето мощно влияние.

Исторически погледнато, в епохите или в обществата, в които логократията не е съпровождана от някаква (общовалидна за социума) писменост, властта на речта, говора съдбовно се нуждае от социални пространства, в които тя да шества и тържествува. Това най-често са естествено/изкуствено пригодени или ситуативно преконфигурирани пространства, които са удобни, пък и полезни за публичните гастроли на логократията. Към *естествените* пространства се отнасят тези при-

родно-географски територии, които предлагат непосредствени удобства за политически интервенции на логократията. Това може да са удобни по своя релеф природни пространства, в които политическата и политизираната логократия се чувства добре и е способна да жъне множество трофеи. Широки и дълги поляни, полегати, необрасли с голяма растителност територии, удобни склонове и т.н. са много привлекателни, удобни за провеждане на логократични сеанси. Не случайно и от незапомнени времена хората избират места, в които има добра видимост и чуваемост, дори понякога и отлично ехо, което да има солидно покритие върху голяма площ, в която е възможно или реално се събират човешки множества, които да бъдат – доброволно, или принудително – подложени на силата на демагогските гласове.

В известен смисъл тези природни забележителности и удобства впоследствие се пренасят и в сферата на култивирането на нужни за властта публични териториалности. Древните амфитеатри използват (естествено или изкуствено) преобразени и, съответно, оборудвани с всичко необходимо площи, където да се разиграват демагогските фабули. За мислещия или проницателния човек те винаги наподобяват на естествени, природни топоси – склонове с ширнала се пред тях удобна площ, на която се случват ред събития.

С историческата поява и развитието на архитектурата в обществения живот, хората създават топоси, които могат да се превърнат в постоянни места за публично говорене и слушане, каквито нерядко са мегданите, площадните части на населеното място. Именно може/трябва да се събират – при това спонтанно или организирано, – човешки маси, пред които и над които демагогската логократия да демонстрира своите „екстри".

Обратно, към *изкуствено* пригодените социални площи, в които се разгръща и действа политическата и демагогската логократия, се отнасят различни видове топоси. Едни от тях (първоначално) биват естествени, географски пространства, които по определени социални, политически, религиозни или културни потребности се култивират и

преобразяват в особени територии, които регулярно, или непрестанно предлагат приют на демагогската логокрация. Така всъщност фактически възникват или се утвърждават топоси за масови публични събития, или мероприятия, които са локализирани в удобни природни територии. Затова съборите, панаирите, светите или оброчищните места имат обикновено и своя постоянна, но понякога и твърде дълготрайна (нижеща се даже и по протежение на много векове, или пък дори на хилядолетия) териториална локализация. Други пък, като църковни храмове, държавно-политически или властови институции, а и отредени за властниците палати, нерядко се проектират и изграждат в централни, а и достатъчно природно красиви, но и удобни парцели, към които да има човешки приток.

Към ситуативно-пригодените топоси, обаче, могат да се отнасят и всички онези природни, или донякъде култивирани места в поселения, които при определени обстоятелства могат да бъдат (лесно и бързо) превърнати в топоси за демагогска логокрация. Така, в хода на определени – политически или политизирани в момента – събития конкретни територии – улици, мегдани, малки площадчета, централни или периферни локации в дадено населено място, или даже природни – по-близки, а и по-далечни от него – места могат да бъдат преобразени, или превърнати (без много усилия) в специфични, моментно възникнали и инструментално ползвани площи за демагогия или логокрация.

Например, в затънтени (природни или паркови) места могат да се организират и провеждат политически или моментно преобразуващи се в политизирани мероприятия и събития, в които политическата демагогия и логокрацията да имат ведри хоризонти. А това се налага, когато трябва да има определена конфиденциалност или дори конспиративност на разиграващите се на техен терен мероприятия или събития; например, тайни срещи, преговори между противостоящи или сближаващи се политически фигури, които не желаят публичността да бъде актуално известена и посветена за ставащото в тях.

Другият въпрос – *как трябва да изглеждат* пространствата за демагогстване - също е много важен и в исторически, но и в актуален контекст. За него обикновено или перманентно трябва да е в сила, т.е. да е валидна и оптимално действаща и специфична закономерност – въпросното пространство следва да е *максимално уплътнено с човешки материал*, да е *наситено с човешки тела, с концентрирани внимания или психики*. А това е така, защото демагогията има съдбовната необходимост от колкото може повече мишени и жертви за нейните покушения, т.е. от големи маси, над които тя моментно да властва; които да покорява, контролира и направлява чрез силата или магията на речта. На нея не са й нужни кухи, необитаеми, празни и неогласени от човешкия логос топоси. Обратно, тя има органична потребност от хронотопоси, в които логократията да вирее и беснее на воля – спонтанно или по предварително изобретена и нагласена сценография. По тази причина демагогстването следва да се върши в места, където в конкретния момент или случай са (случайно, или целево) скупчени значими маси от хора, които да бъдат изкусявани и обливани, заблуждавани и регулирани от мострите на логократията.

Впрочем, тази закономерност е съхранила своята историческа значимост и публична функционалност, цялост и значимост даже и в днешните исторически, т.н. постмодерни времена и социални обстоятелства, които реално са принципно неимоверно отдалечени (като че ли и на безброй светлинни години) от предишните си въплъщения. Затова и в наше време, в днешната обществена действителност или в публичния живот, свързан с политически, или политизирани мероприятия и събития, все още продължават да се използват всевъзможни зали, огромни по размерите, а и щедри по услугите и екстрите си архитектурни съоръжения, в които удобно да се провеждат и най-различни логократични форуми, т.е. в специално култивирани, оборудвани с необходимата техника топоси, в които предлагат всички необходими и полезни за демагогията условия. На всичко отгоре, въпросните топоси следва да притежават внушителна вместимост за човешкия ма-

сив или „материал”, който да бъде привлечен и участващ в такива събития. Неслучайно и днес партийни конгреси, конференции или други публични мероприятия на най-авторитетни или просперираща политически организации се провеждат в НДК, при това в най-голямата му, първа зала. Това е не само или не толкова, за да се придаде изкуствена импозантност на конкретното мероприятие, да се създадат представи, внушения и убеждения на неговите зрители и слушатели, че там става нещо много важно и дори съдбовно за държавата, гражданското общество и нацията, а и поради дискретното обстоятелство, че всеобщата атмосфера и психичното заразяване с определена социална и политическа енергия на присъстващите и участващите в мероприятието хора се оказва (в голяма степен и форма) символ и въплъщение на демагогстваща логократия, която впоследствие трябва да се разпространи и над много други пространства и маси. Временно пребиваващи в и облъчени от демагогската логократия, участниците и зрителите в даденото публично мероприятие след неговото приключване трябва да интерферират в други социални пространства впечатленията си, а и посланията на това събитие.

Всичко това съвсем не е нещо ново, понеже то съществува и господства в пространството на времето или по-точно на историята – от античността до постмодерността. Днес обаче, с мощното развитие и навлизане на високите технологии в ежедневния живот на хората, настъпват много съществени, нерядко съвсем неосъзнати от хората промени. Иде реч за това, че появата на средства за масова информация, като радиото, телевизията, телефоните, а днес интернет, дигиталните светове и комуникации, радикално променят категоричния императив, катехизисите, на които хилядолетия или векове са били подвластни териториите, в и над които е трябва да властва Речта, Говора. При тях вече не стои и не важи фаталната конвенционалност и потребност от скупчване на огромни човешки маси в даден хронотопос, в който демагогската логократия трябва да изяви всичките си достойнства или недостатъци, всичките си таланти или злотворства.

В света на тотално разпространение и господство на Виртуалното, Речта, Говорът, публично четеният или изговарян Език, и Текст, все повече се изместват и дори подменят от Хипертекста, от изкуствения, медийно изобретяван и транслиран език, при което се създават неимоверно по-големи възможности и удобства за масови публични и персонални манипулации по конкретен повод, в даден момент, или политизиран казус.

Реално, това означава, че днес – при наличието на такива високотехнологични мрежи и съоръжения, средства и практики, – вече няма съдбовна потребност от огромна концентрация на човешки маси в даден момент, по повод на конкретно мероприятие, защото с новите информационни средства някогашната – принудително или доброволно събирана, и емоционално „подгрявана" – публика сега се заменя с дисперсирани, но и много по-големи по своите размери и пространствени локализации, ad hoc аудитории. Тази – разпръсната по целия свят, или дори в рамките на отделно общество – публика е далеч по-уязвима на спекулации и манипулации, защото създава измамните чувства в членовете си, че не са част от тълпа, която има опасна заразителност и подражателност, а че притежават солиден личен самоконтрол над мислите, емоциите, волята и делата си.

Така всъщност, на пръв поглед, като че ли изглежда, че хилядолетната или многовековната закономерност, за която вече стана дума, а именно – нуждата от концентрация и логократична манипулация на крупни човешки маси в съответни хронотопоси, постепенно и незабележимо, публично некоментирано отстъпва, или пък дори изчезва. Във виртуалните хронотопоси за „гастролиране" на различни типове логократии няма място или установен, общовалиден, универсално задължителен „дисциплинарен устав" за социалното настроение, нагласите, концентрацията на вниманието и емоциите, които следва да съпровождат консумацията на предоставените (отвън) логократични актове. Разпръснатите (по цял свят) зрители, слушатели, читатели или коментатори на дадено логократично (в т.ч. демагогско) събитие могат са-

моволно да се включват и изключват, да са неимоверно по-независими, разкрепостени, свободни и неподчинени на директен контрол или напълно неподвластни на санкции в своите изказвания, жестове и реакции в сравнение с това, което е било възможно, допустимо и позволено в предишни епохи. Това обаче не ги спасява от, нито им спестява всевъзможни рискове и опасности, които ги дебнат в новата информационна или социална среда, понеже в нея демагогията се промушва и властва много по-перфидно и незабележимо, отколкото в старите й форми.

В новите – оборудвани с такива високотехнологични средства или институции – времена и пространства, всеки момент нещо невзрачно, или маловажно може да се преобрази и превърне, чрез техните възможности и способности, в нещо публично важно, да предостави възможности и удобства за демагогстване не само на малцина от върховете, а и на неопределени и огромни, нерядко анонимни множества и от низините, от различни етажи или дори от подземията на социалната пирамида, по конкретен въпрос. И, обратното, подобна свобода може да се превърне в *свободия*, а пък реално значими и съдбовно важни проблеми или събития да бъдат представени, обговорени, визуализирани, коментирани, оценявани и понасящи присъди, или потъващи в света на мълчанието на дисперсираните им зрители, слушатели, коментатори, или съдници, при което те радикално да променят своя смислов и аксиален, функционален, пък и събитиен статут.

Практически, в нашата съвременност за попълзновенията или инвазиите на политическата демагогия, на политизираната логократия вече не съществуват „обетовани земи", до които да не достигат, а и в които да не могат да проникнат и властват нейните дискурси, послания, спекулации, манипулации с персоналното, или масовото съзнание. Целият глобализиран, инструментално, конюнктурно преобразен в „отворен" свят може и реално става световна арена, планетарна историческа или публична сцена, върху която да се разиграват *всякакви* (политически, или политизирани) „театрални постановки".

Всички тези иновационни мутации във феноменологията на политическата демагогия дават основания на и пораждат големи тревоги в разумните и моралните хора, които виждат в тях възможности или даже практически въплъщения на колосални разширения на териториалността, а с това и на ескалираща власт на демагогията. Защото, плъзнала по всички сфери и проникнала във всички фибри на публичния и частния живот на гражданите, политическата демагогия е способна (с течение на времето) да превърне общественото пространство в собствен, ефективно обслужващ я хабитат, в своеобразен „резерват", в който се отглеждат и опазват нейни „породисти" представители, които след някое историческо и социално време могат да се превърнат в основни или в единствени негови обитатели, т.е обществото да стане изцяло демагогско, а битуващите, или раждащите се нови поколения да се формират и форматират с нейното клеймо.

Следователно, безконтролните и (още повече) безнаказаните опасни, антидемократични и дехуманизиращи социума и гражданството интерференции на демагогските езици и дискурси в историческото и общественото пространство могат не само моментно, временно, епизодично и конюнктурно да моделират, а и много дълготрайно, радикално да изменят, преобразуват, или дори да трансформират в абсолютно друго качество профила, естеството, потенциите и функционалните роли на хронотопосите, които се предлагат в историческия и всекидневния, в публичния и частния живот на хората. А човекът като род, вид и индивид не е безотносителен и абсолютно независим от характеристиките и спецификите на историческия или обществения пространствен континуум, в които се ражда, формира, утвърждава, но и който се стреми и опитва до промени. Затова естеството на субстанцията, както и дозите на инжектираната (в явен или дискретен порядък, в зрими или невидими, превърнати форми) политическа демагогия може да се отразят твърде пагубно на държавата и обществото не само в актуално пулсиращото време и битие, но дори още по-тежко в нейното предстоящо историческо бъдеще.

МОРАЛНИТЕ „СУБСТАНЦИИ” В ПОВЕДЕНИЯТА НА ПЪРВИТЕ И СЛЕДВАЩИТЕ ГИ ГЕНЕРАЦИИ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕМАГОГИЯ

Проникването в „светая светих” и цялостното дешифриране на смисъла и особеностите на феноменологията на политическата демагогия, при това и в нейните сложни исторически премеждия и метаморфози неизбежно предполагат, безусловно налагат да се обърне внимание на *морално-етическата страна на въпроса*, т.е. да се направи едно сериозно, но и многостранно изследване и сравнение между характеристиките на нравственото и публичното поколение на първите и следващите ги политически демагози.

Подобен анализ би спомогнал неимоверно много в почтените стремежи и опити да се надникне в и освети много по-добре тъмната страна, а и в „света на мълчанието” за истинските корени и за странните изменения в съдбата на политическата демагогия.

Нуждата, а и полезността от такова изследване се обуславя от фундаменталните различия, които се откриват в манталитета и маниерите, присъщи на първите демагози и на техните конкуренти и врагове в античността и след това – чак до нашето съвремие.

Историята и културата са изумително богати съкровищници и на всевъзможни модалности, някои от които са рожба и оръдие на случайни, други на закономерни обрати, които асинхронно, или с поразяваща ритмика и огледалност се явяват в социума, докато трети, веднъж обърнати или покосени, повече като че ли не се появяват на хоризонтите на следващите исторически времена и разнообразни типове обществен живот. Третият, а може да се каже *фаталният* вариант се оказва и най-присъщ за демагогията. Защото това, което е било в самото начало, впоследствие изчезва във времето, а следите му се размиват от приливите и отливите на исторически промени или трансформации.

От историята и, по-точно, от съхранените от античността текстове знаем, че първите политически демагози са били хора с голям публичен авторитет в древния полис. За да се сдобият с доверието и подкрепата на значими маси от демоса, за да имат възможности и способности да мобилизират много свободни граждани в защита на разклатените или силно застрашените демократични принципи, ценности и порядки, тези хора е трябвало да притежават *особено нравствено съзнание, чувство и поведение*, които да им осигурят солидна публична репутация, симпатия или обич, а, заедно с това, гняв, омраза и ненавист от страна на техните – преки и косвени, явни и прикрити – врагове. Именно техните – съвременни, след това и в съвсем други исторически епохи и типове общества – опоненти и противници изобретили и наложили превратни изображения и тълкувания за портретите, т.е. за същността, ролята и значението на първите демагози. Така, чрез един колосален исторически а/стигматизъм, или чрез едно социокултурно, но най-вече идеологическо и политическо „заслепяване", днешните хора и поколения не познават истината, или живеят с предубедени, предразсъдъчни, погрешни възгледи и оценки за това, което се спотайва в термините и дискурсите, посветени на демагогията.

Подобни обрати в иконографията, преценката и тълкуването на изключително важни феномени от историята на човечеството, или от еволюцията на политиката не са случайни и единични, а са плодове, оръдия на много силно действащи закономерности. Почти по същото време, а и в същото антично общество, когато се случва тази страшна драма или, по-точно казано, трагедия с *първите демагози*, и *киниците* биват умишлено изобразени и разтълкувани. Тези погрешни, а и съвсем целенасочено сторени трактовки за дискредитиране, стигматизиране, публично дезавуиране и ликвидиране на тяхната философия и поведенческа ценност разпростират дълги сенки, или следи, чак до нашата историческа съвременност, в която, както демагозите, така и киниците биват възприемани, оценявани и поведенчески „наказвани" с едностранчиво мислене, или действие. Трябва да се изниже една

дълга поредица от векове и исторически колосални преобразвания, за да може съдбата на демагозите и киниците да споходи и *популистите*, които също в днешно време се славят с лошо име, и с предубедено отношение към ролята им.

Така вече в нашето време, а и общество, но и по един сякаш неотменим „закон на вечността", пребивават, безалтернативно господстват само *негативни* визии и интерпретации за същността, феноменологията, ролята или значимостта на демагогията в социума. Тоест, първоначалните изображения и тълкувания на политическата демагогия се оказват затрупани от прахоляците на историческата забрава и политическото безпаметство. И днес вече, както на обикновените хора и простосмъртните граждани, така също и на хората на науката, идеологията и политиката, сякаш се оказват завещани, ревниво пазени и методично възпроизвеждани едни ***съвършено неистинни разкази*** за демагогията.

Въпреки това и независимо от мъглата на историческото време, сянката на благоразумния и добродетелен типаж на първите демагози от древногръцката античност не помръква изцяло, не се изгубва напълно и не заглъхва навеки в безпаметство и забрава. Затова и след много дълга върволица от векове на света все още съществуват теоретици на реториката, като Герт Удинг и Бернд Щайнбринк, които искрено вярват и неуморно прокламират, че истинският оратор следва да бъда изваян според знаменития и вече напълно забравен идеал ***vir bonum*** (добродетелен мъж), който изисква в палитрата на качествата на този оратор да се включват такива високи предимства, каквото са порядъчността, високата нравственост, правдивостта, благородството и добродетелността.[77]

В своето „*второ*" (съзнателно преработено и станало „класическо") историческо „*издание*", публично депозиращо, социално и персонално интерпретирано като тотално обвързано с *изцяло негативен*

[77] Срав.: **Леммерман**, Х. Уроки риторики и дебатов. М., „Уникум пресс", 2002, глава 2, параграф 2.

профил, с одиозна битност, битийност, а и със зловредна ефективност, демагогията по презумпция се представя като несъмнен, но и универсален пример за съдържание (в себе си) на едва ли не абсолютно всички потенциални и реални *нравствени слабости, недостатъци и пороци*. Именно тази негова (специфична или закономерна) характеристика е обусловила, но и утвърдила – в дълга поредица от исторически епохи и в духовността и битийността на съвършено различни, дори несвързани помежду си типове общества – изключително негативният портрет на всяка демагогия. Това донякъде е обусловено и от обстоятелството, че политическата демагогия никога не е символ и въплъщение на *мирни действия*, дори и когато публично се сервирана на публичното внимание и жадните интереси на социалните маси под флаговете на желания, обещания за скорошно постигане и вечно запазване на мирно състояние в социума. Като своеобразна форма, важно оръжие на *съперничеството за Власт* демагогията винаги се подчинява на безсмъртния оправдателен девиз на всяка баталия, на всяка война – **a *la guerre comme à la guerre*** (на война, като на война, т.е. според обстоятелствата), или с позволяване употребата на всякакви средства и прийоми, за да се постигне триумфът поставените цели и задачи, независимо от, или въпреки жертвите на противника.

Всяка форма на демагогия в човешкия/обществения живот е форма на известна борба, защото и сам по себе си, или пък винаги ***vivere est militare*** (лат. животът е борба). А всяка форма на борба, на съперничество и надмогване (на себе си и на другия) неизбежно е солидна *арена, сцена*, на която релефно изпъкват и добродетелите, и пороците на субектите, които участват в *драмите*, разигравани върху подобна арена, или сцена. И щом става дума за битка, а и надмогване на себе си, или на другия, няма как морално-етическите проблеми и дилеми, колизии и драми да не „играят" в демагогския дискурс.

Всяка битка, всяка война (независимо от поводите, заради които е възникнала, или от формите, в които протича) винаги публично се обявява, обяснява или оправдава със защитата на определени свеще-

ни истини, които са били неправомерно атакувани. А покушенията срещу сакралността и истината никога не се посрещат с равнодушие или безразличие. Те винаги предизвикват буря или вълна от емоции, страсти и афекти. ***Veritas odium parlit*** (истината ражда омраза), казват древните римляни. Затова политическата демагогия винаги симулира баталии в името на Истината, макар реално да сервира на участниците в подобни занимания огромни дози подозрителност, мнителност, ненавист и омраза, които може да са откровено демонстрирани, или перфидно завоалирани.

Както е добре известно от историята или от личния житейски опит на всеки човек, гневът, омразата и ненавистта не раждат комфортни условия за човешко общуване. Затова предубеденото отношение на критиците и отрицателите на първите апостоли на политическата демагогия е било органично и неистово свързано с неутолимите им желания, с безконечните им стремежи и опити да не дадат никаква възможност за истинно отразяване и правилно обсъждане на мотивите, доводите и аргументите на апостолите. Това не е изненадващо, защото такива критици, отрицатели, хулители, преследвачи или палачи на „първото издание" на демагогията не са искали гласа, разумните идеи и морално-обоснованите доводи, или аргументи на първите герои на демагогията да бъдат чути и съхранени по никакъв обективен начин в историята и паметта на техните общества, или на човечеството като цяло. Затова и те – точно обратното, – страстно и безгранично са копнеели, а практически са давали всичко от себе си, чрез което да осигурят на първоапостолите на демагогията ***vox clamantis in deserto*** (глас на викащ в пустиня). Ако мълчанието, безмълвието и тишината са освен всичко друго и символи на смъртта, тяхното предписване, като перспектива за първоапостолите на демагогията, е следвало да гарантира и изчезване на образите от трезора на паметта на поколенията/обществата, а и като практическа невъзможност за естествена и коректна комуникация във времето. В българския разговорен фолклор това положение семпло и подигравателно се обозначава с израза „*от*

умрял писмо", който акцентира на абсурдността на връзка, при която е невъзможно да се контактува нормално с онзи, който вече е „в света на мълчанието". Да се преиначат, деформират, обезобразят или унищожат *истинските* образи и гласове, мъдрите повествования и послания, паметта за идеите и спомените за делата на първите демагози е било единственият път и начин второто поколение демагози да триумфира. Това второ поколение отлично е знаело, утилитарно, но и изключително ефективно е използвало семантичния заряд на древната максима ***usus tirannus*** (навикът е тиранин). То е било сигурно, че само ако създаде и наложи не само в своето време и общество, а и в перспектива, за бъдещите времена, поколения и общества, изопачена, дори извратена представа и интерпретация на истината за същността и мисията на първите демагози, е можело – чрез посредничеството и с властта на традицията, да легитимира своя статус, както да завещае на своите/чуждите потомци и наследници, или на идните генерации огромната си афиширана, или перверзно, а пък и извънредно умело завоалирана омраза, или безкрайната си ненавист към светлите идеи и почтените дела на първите демагози при това ***in perpetum*** (завинаги) и ***sub specie aeternitātis*** (от гледна точка на вечността). Това второ поколение на демагозите е жадувало, но и правело всичко, за да натрапи на своето, а и на следващите времена или общества описания и тълкувания за демагогията, които непрестанно и задължително възпроизвеждат ***simper idem*** (винаги едно и също). Ако някога, някъде и от някого е бил създаден, но и завещан на потомците своеобразен и невероятно ефективен ***perpetuum mobile*** (вечно движещ се), това, със сигурност, се е случило в древногръцката и древноримската античност със съдбата и паметта за демагозите и киниците, които, веднъж спекулативно или манипулативно поставени в такъв ужасен механизъм, никога повече не са успели да откъснат, освободят от лъжите за тях, като са останали да живеят историята, в представите или спомените на дълга поредица от изобщо несвързани с тях поколения единствено с безкрайно превратни иконографии. Така второто по-

коление е изобретило и въвело в хилядолетен оборот фалшифицирани ипостаси или трактовки за произхода, естеството, спецификата и ролята на демагозите. По този начин то си е отмъстило на първата генерация демагози, като ги е сравнило до и дори забило под земята, но и като е оставило за тях *унифициран и много лош спомен*. То е искало да остави като вечен трафарет и неотменен завет на своите съвременници или потомци ***in memöriam*** само негативни, подигравателни, пейоративни, инвективни, оскърбителни, унищожителни спрямо истината разкази, послания за първите демагози.

Затова всички иконографии и тълкувания, които второто поколение е сътворило и уталожило във времето и пространството, в публичния и частния живот, в душевността и битийността на хората от различни генерации, е трябвало да опишат първото поколение демагози не ***in bonum*** (откъм хубавите страни, в добър смисъл), а единствено и на всяка цена само в „портрета" му ***in peiörem partem*** (т.е. откъм по-или най-лошите му страни).

Векове по-късно немският философски гений Г. Хегел ще сътвори, но и завещае на бъдните времена една знаменита сентенция – *истината е мимолетна, посредствеността е вечна*. Далеч преди него, обаче, древните гърци и римляни са осъзнали, че *Истината* може да се убие и погребе като се преиначи, обезличи, обезобрази и подиграе, докато *посредствеността* на тези, които стават нейни гробокопачи, но и на онези след тях, които продължават да тъпчат около или над гроба на това вечно мълчание, на тази преднамерена и сякаш вечна забрава, остава все така непроменима и непоклатима.

Нещо повече, всяко (еднакво или сходно) публично изказване, поведение, които произтича, или защитава визията на първото поколение за същността и мисията на демагогията, трябвало да бъде поставено непременно в режим ***in ambigio*** (под съмнение).

Това второ поколение много перфидно, дори перверзно и цинично е прилагало (по всякакви начини) не първоначалния смисъл на посланието на Теренций ***homo sum, nihil humāni a me aliēnum*** (чо-

век съм и нищо човешко не ми е чуждо), а неговите последващи деформации и утилизации в тотална изгода на морално-нечистоплътните или меркантилните люде, които са искали с него да оправдаят простъпките и греховете си.

Няма как другояче да е било и да бъде, ако знаем, че на флаговете на тези критици и отрицатели са били извезани два сакрални девиза: от едната страна, ***Homo homini lupos*** (човек за човека е вълк), а от другата му – ***Hospes hostis*** (всеки чужденец е враг), и че първите демагози не са били от тяхната ценностна природа и политическа „порода". Затова предубедено и неотстъпно са били смятани за омразни и опасни чужденци.

Днес вече можем с огромно съжаление да констатираме, че тези желания, пък и начинания на критиците и отрицателите на първите демагози са успели и са се бетонирали в масовата психика, общественото, груповото и персоналното съзнание на хората.

Коренно различни и даже противоположни (обективни и субективни) предпоставки, условия и изисквания, обаче, депозират първоначалната дефиниция и феноменология на демагогските проявления от „златните времена" на публичните им „гастроли".

Editio princeps (първото издание) на древногръцките демагози е притежавало интересни и твърде привлекателни черти в своя публичен портрет, но и modus vivendi. Те не са живеели с представата, че ***ubi bene, ibi patria*** (където е добре, там е родината), каквото житейско, а и политическо символ-верую са изповядвали техните противници. За тях Родината и във възход и триумфи, и в падения, загуби е била единствена и свята. Те не само на думи, а с реални, всеотдайни или дори самопожертвователни дела са били готови и способни да изпълнят практически възвишеното, а пък и единствено за тях кредо ***dolce et decorum est pro patria mori*** (сладко и почтено е да се умре за родината). А тъкмо тази всеотдайност, това себеотрицание, подобна неизкоренима и последователна вярност и преданост към своя народ, към конкретно съсловие са плашели до смърт техните тогавашни, а и

бъдещи съперници и врагове, които не са били способни на такива жертви, понеже обикновено са изхождали от приоритетите на собствените си интереси.

Първата кохорта на политическите демагози е отстоявала висок граждански морал и неотстъпни политически принципи, като не се е съобразявала с особеностите на историческата или обществено-политическата обстановка, които са затруднявали изпълнението на техните цели и задачи, осъществяването докрай на нравствения им дълг. Тя е била съставена от такива ярки и способни публични люде, които са вярвали безпределно в смисъла и значението на стародавния завет ***etiamsi omnes, ego non*** (дори ако всички, аз не). Техните политически битки и съдби донякъде са приличали на гладиаторските, на техните боеве и съдби, изоставени от всички и оставени само в техни ръце.

В отличие от тях второто, а и следващите поколения демагози не са изповядвали символ-веруюто на безпределна отдаденост на идеала за общественото благо. Те винаги стриктно и неотстъпно се придържали към масовидно разпространеното и общоприемливите оневинителни/оправдателни трафарети, прикриват техните мерзости, а и злини. „Така мислят/приказват/правят другите, така следва и аз да мисля/говоря/постъпвам" – това е единственият мотивационен модус и висшият критерий за техните п(р)остъпки, който не търпял никакви изключения, особено такива, които са в полза на обществото.

По своя драматичен еволюционен път етиката многократно, а и недвусмислено е показвала, че следването на поведенческа философия, която се уповава и оправдава с погрешните или порочните възгледи и деяния на други хора, въобще не извинява онзи, който е решил да застрахова, дори да бронира своите постъпки срещу чуждите упреци.

Първите демагози – всепризнати, уважавани и обичани от големи маси граждани народни водачи и твърди защитници на демократичните норми, ценности и порядки, не само са декларирали публично и

формално, но и реално, практически са действали най-вече ***in commüne bonum*** (за общото благо), пък и които, заставайки ***in foro conscientiae*** (пред съда на съвестта), са нямали никакви основания за сериозни и дълбоко терзаещи ги морални угризения за правотата и обществената полезност на мислите и деянията си.

Тъкмо обратно е било положението – и тогава, и до ден днешен – при техните злонамерени и предубедени критици, но и неотстъпни отрицатели, които всячески се стремели или опитвали да дезавуират и принизят, дори напълно да елиминират ролята и ценността на трибуналите на човешката съвест, или да адресират нейните присъди единствено към опонентите и противниците, които били уличавани и обиждани, че са „хора без съвест".

Неслучайно днес многократно – в годините на прехода и неговата политическа биография – виждаме, чуваме и коментираме всевъзможни политизирани апели за *повече морал в политиката*, за необходимостта от и защитата на *моралната революция* на новите, „необременени, способни, креативно мислещи" индивиди, елити или групи, но в крайна сметка излиза, че всичко е за сдобиване със синекурни длъжности и облаги. В този ракурс е добре да знаем етимологията на термина „***sine cura***", която означава без полагане на нужните грижи и усилия, т.е. без труд от страна на този, който добива синекурна длъжност в някое – държавно, областно, местно управленческо – ведомство. И ако първата кохорта демагози (като цяло) не са се борили за синекурни длъжности, то следващите генерации принципно не са пренебрегвали, а доста осезаемо са издигали на особен пиедестал възможността чрез синекурна длъжност да „осребрят" своите усилия. Затова в нашето смутно, преломно време и разпадащо се общество са толкова чести, но и одиозни срещите с политици или политикани-

демагози, които се стремят всячески да опазят синекурните си служби, или са втренчили поглед в други и по-високи такива.[78]

Нещо повече, първата генерация антични демагози е вярвала искрено, че човек трябва ***sua sponte*** (по собствено желание, доброволно) да се подготвя и включва активно в обществения и политическия живот на своята общност, или на своето общество. В този ракурс те са акцентирали (преди всичко) върху осъзнатия, доброволен, разумно премислен и приет (от сърцето и душата на човека) избор, колкото и той да е труден. За разлика от тях, критиците и отрицателите им произвеждали масово и разпространявали непрестанно всевъзможни идеологеми, митологеми и дискурси, според които демагогията била най-вече, ако не и единствено одиозен продукт на натрапени отвън принуди, затова и всячески подценявали ролята, или значението на убежденията, но, за сметка на това, абсолютизирали наличието и „заслугите" на предубежденията, предразсъдъците и заблуждаващите знания, които манипулирали човешките умове, души, сърца или воли. Те перфидно или перверзно разместили местата и ролите на разсъдъка и разума, като съвършено преднамерено, систематично размивали отликите между тези два феномена.

Ако по-внимателно и многостранно разгледаме, анализираме и интерпретираме *първоначалната* дефиниция, а и феноменология на демагогските актове, несъмнено ще бъдем много затруднени (от гледна точка на техните нравствено-етични „субстанции") при издаването и на „окончателната присъда" за тяхната същност, роля или значимост. Става дума за това, че в своята *първоначална* – историческа, обществена битност и битийност, а, съответно, и оценъчна „квалификация", политическата демагогия се изявява в (публичното време-пространство) като напълно съзнателен и отговорен поведенчески акт, зад когото обикновено стоят солидни добродетелни намерения, сери-

[78] Най-големият парламентарен оратор и народен трибун в цялата ни история – Георги Кирков – Майстора, – има един чудесен фейлетон, в който през историята на една *метла* и на всеобщите копнежи и усърдия на всички, замесени в политическата конюнктура, разкрива пошлостта и порочността на политиката, като в битките за докопване и притежание на тази метла са допустими всички демагогски „изобретения".

озни подбуди, мотиви и телеологии, директно свързани с обществените блага и народното добруване. Идеалите, на които са се посветили, но и отдали с всички сили демагозите, съвсем не са били незначителни, а – точно обратно, – морално благородни, възвишени и прекрасни. Затова те са били смятани за *свещени*, заради което са били и *безценни* за демократите. Нещо повече, такива идеали или принципи са изисквали пълна всеотдайност, дори огромни жертви от страна на тези, които са изповядвали тяхното символ-верую и не само с думи, а най-вече с публични дела са им прокарвали пътини, но и са ги утвърждавали. Те са отразявали, възпявали и защитавали ценности, които тогава – в битките за демокрацията, – са били поставяни най-високо, а и които са били обречени да стоят и останат завинаги на „престола" на нейните аксиологически йерархии – *свободата, справедливостта, равенството между гражданите*, които в онези далечни исторически времена съвсем не са били твърде много, нито единствени обитатели на древните общества.

Нещо повече – тази дефиниция и феноменология изискват субектът на подобен демагогски акт непременно да бъде *ярко изявена и граждански активна личност,* която притежава *несъмнени, публично признати*, *високо оценявани морални характеристики*. Друг е въпросът, че критиците/отрицателите им не са смятали последните за безспорни. Нещо повече, в онези далечни времена, отдавна изчезнали публични нрави, да си демагог е означавало да бъдеш *човек, гражданин с безукорен начин на живот*, с поведение, което не може да се таксува (от моралните и разумните хора) по амбивалентни начини. Всичко, което такъв персонаж е вадел на публичен показ, като мислене, преживявания, афекти, поведенчески маниери и пр., е трябвало да не предизвиква никакви съмнения, подозрения към неговата морална чистоплътност, а и политическа последователност, да не обуславя колебания и раздвоения в мислите, чувствата и постъпките на адептите му. В онзи си първоначален ипостас демагогът е следвало да бъде монолитно изградена и нравствено завършена личност, която с обаяние-

то и дарбите си впечатлява и заразява. Нищо в неговия (не само публичен, но и частен) живот не е трябвало да създава усложнения и затруднения в преценките на другите хора за неговите социални проявления. Това, на практика, означава, че за публичния и частния си живот Демагогът е бил готов и способен да предложи всекидневна, а дори и ежечасна *прозрачност на своето битие*, да не създава и оставя двойствени впечатления за своите помисли и преживявания, да предлага открито – като на широко разтворена длан – всички свои намерения и дела.[79] Може и трябва да се подчертае един – много съществен, забравен, игнориран, незабелязван и некоментиран впоследствие и днес – факт: за първоначалния етап на демагогията са били фатално *нужни хора,* които не само или не толкова са умеели обаятелно да приказват на агората и в публичните политически институции на древния полис, но и преди всичко на личности, които са били способни да *„говорят" с и чрез своите дела*. За древните гърци, както и за римляните са били особено значими различните вариации на максимата ***verba movent, exempla trahunt*** (думите трогват, но примерите привличат). Нещо повече: пионерите-демагози и техните верни последователи искрено и непоколебимо са вярвали в идеята, че ***facta loquuntur*** (делата говорят) по особен начин. Не случайно в публичните речи на такива народни трибуни и водачи доста често могат да се срещнат категорични позовавания на различните модификации на сентенцията ***res, non verba*** (дела, не думи), или на друга – ***res ipsa loquitur*** (работата сама говори за себе си).

При второто поколение на демагозите вече дейността, дори нейните постижения не са били достатъчно основание или необорим аргумент срещу възможностите или реалностите да бъде изопачено, обе-

[79] Неслучайно визирам този персонаж с главна буква, защото това е иносказателен, подразбиращ се начин да се представи и проумее неговата *огромна същност и полезност* за останалите хора, т.е. граждани. С главна буква се означават началните или изключително важните събития в историята и обществото, а истинският, първоначалният типаж на демагозите и бил именно такъв субект. Последващата историческа спекулация и манипулация спрямо демагогията вече предпоставя и налага демагозите да бъдат означаване не с главна, а с *малка буква*, понеже и техните качества и прояви се релевантни на нищожеството или падението на човешката природа, на моралната апостазия и на политическата измяна на великите идеали.

зобразено, отречено или унищожено всичко хубаво. Тогава вече не работата сама по себе си, а начините на нейното публично описание или тълкувание са били фундаментално значими и съдбовни за оценките на техните автори. В този аспект „брендът" на видимостта и реалната значимост на нещо практически съществуващо се дезавуирал, изместал, деформирал и елиминирал, като на негово място приижда-ли и се възкачвали на престола на видимата/незримата власт в социума умишлено скроени и дълготрайно натрапвани масови нагласи, всевъзможни фалшиви марки, привлекателни, или отблъскващи „ментета" за истинската същност и ценност на делата.

Разбира се, покваряващото влияние и разгулът на подобни иконографии и тълкувания за делата и съдбите на първите демагози не ги обезсърчавали, обезкуражавали. Първите демагози продължавали да вярват, че все някога, рано или късно, хората ще осъзнаят правотата и признаят полезността на идеите им, както и на тежките им борби. Впрочем, крехките упования и надежди за евентуална бъдеща благодарност съвсем не са били единствена, нито пък фундаментална характеристика на публичните им деяния. Те са имали високи идеали, чието постигане не се е съизмервало и със самолюбието им. Защото безрезервно вярвали на стародавната максима ***scripta manent, verba volant*** (написаното остава, изказаните слова отлитат), като убедено смятали, че техните писания и „автографи" във времето и публичната история са единствено *достойните им деяния*. След като съвсем искрено са желаели, а и са правели нужното да не изпаднат в извънредно трудни положения, при които да се налага да се отмятат от вече веднъж публично изговорените от тях пред народа слова или обещания, те гледали с подозрение и не-приязън към всеки, който се прекланял и следвал в публичния и частния си живот друга, обратна на тяхната, максима – ***saepe stilum vertas*** (често да поправяш написаното).

Впрочем, нашият злощастен и несполучлив преход към демокрация е изобилен откъм всевъзможни реверанси и масови приложения на тази втора и одиозна максима. В това отношение е достатъчно само

да погледнем и поразсъждаваме върху проблемите за пандемията на *пренаписване на авто/биографиите* на лица, групи или институции, за да се уверим по безспорен начин в повсеместно ширещата се измяна на миналото, на апостазията към биографии, които в старото време и общество са се осребрявали добре. Затова новите и доморасли политически демагози, независимо от техния партиен генезис или идеологическа принадлежност, са сериозно заразени, а и сами са опасни вирусоносители на подобни настроения и деяния, свързани и с промяна на идентичността.

В отличие от старите – древните, и новите – постмодерните, времена и обстоятелства първите демагози изобщо не се срамували от своя произход, нито са го криели. Според тях не потеклото, а извършените дела и моралният авторитет са били по-ценни. Смятали са, че откритите, недвусмислените, категоричните им публични деяния са достатъчни за правилно разчитане и преценяване за значимостта на техните мотиви и цели, като не са обръщали внимание на превратните им тълкувания от страна на враговете. Затова нерядко изобщо не коментирали, обяснявали, нито оправдавали постъпките си. От чужд или собствен (исторически, или актуален) опит те знаели, че делата им няма да се радват на всеобщи и добронамерени оценки; че техните публично афиширани идеи и деяния ще се посрещат често на нож, дори на кръв; че както животът им, така и паметта за тях ще бъдат редовно посещавани от неприятни за тях клевети, слухове, сплетни и мълви, които (ще) изопачават и дискредитират смисъла и ценността на делата им. Тези „пионери" на демагогията превъзходно са знаели, че ***fama volat*** (мълвата лети). Това не ги е възпирало, обезкуражавало, смущавало, нито отказвало от изпълнението на поетите от тях ангажименти, независимо от цените или жертвите, което трябвало да заплатят. Както във всяко, а особено в смутното историческо време, така и в тяхното също добре се е знаело, че няма свестни хора и добри постъпки, които да не се опаковат във всевъзможни (позитивни или негативни) клюки, сплетни, мълви, слухове, фантасмагории. В крайна

сметка, за какво била нужна и полезна демагогията (според класиката на второто и следващите поколения демагози), ако не за изкуственото сътворение, а и пандемичното разпространение в социума на подобни неадекватни представи и тълкувания?!

Първите антични демагози са осъзнавали, че за да постигнат идеите и целите си, трябва да преодолеят много трудности и препятствия, да се справят с и да не се плашат от неочаквани изненади и опасни рискове, да вярват в и неотстъпно да следват стародавния завет или ***lex non scripta*** (неписан закон), според когото ***ne cede malis*** (не от-стъпвай пред трудностите, злините) и ***nescit vox missa reverti*** (казана дума не се връща). А трудностите и злините винаги поставят на огромно изпитание човешките характери, добродетелите или пороците, достойнствата и недостатъците на борещия се с тях човек. Затова е трябвало да се въоръжат и с безстрашие, а и с търпение към неприятните изненади и тежките удари на съдбата, зад която най-често са се криели техните противници. Освен това (за подобни твърди характери и светли души) веднъж изреченото публично слово имало значимостта на осъществен или възприет пред другите *свещен обет*, който не бива да се потъпква и дори премахва с увъртания и откази от веднъж казаната дума.

В отличие на тях втората генерация политически демагози вече предпочитала, а и правела всичко възможно щото неприятните изненади и суровите удари на съдбата да се отправят и понасят най-вече от умовете, душите, гърбовете и телата на враговете им. А тя можела да постигне тези ефекти само чрез „спешната помощ" на определени думи.

Първата кохорта демагози е знаела, че който върши несправедливости, сам (все някога) ще стане жертва не само на справедливо възмездие, а на несправедливи удари. Тя искрено, но и безгранично вярвала и на древната максима ***volenti non fit iniura*** (няма правда за този, който я пожелава, а и за онзи, който сам е съгласен да бъде онеправдан). Защото във всички народи и езици битуват и господстват

сентенции от рода на: каквото посееш, това и ще пожънеш, или който мисли зло другиму, и сам зло ще понася, и т.н.

Подобни мъдри сентенции и знаменити сентенции обаче се използвали както от морално благородните и духовно възвисените личности, така и (но вече инструментално) от страна на нравствено-нечистоплътните им опоненти, съперници или противници. Затова не е изненадващо огромното „вавилонско стълпотворение" на такива сентенции или максими, които днес се експлоатират по най-различен повод, от враждуващи сили, като всяка от тях иска да покаже на аудиторията, която манипулира, че притежава монополни права върху истината, че всичко което казва и прави, е несъмнена добродетел.

Ако първите демагози искрено вярвали в разума, а и в съвестта като ***ultima ratio*** (последно средство), или като ***iltimmum refugium*** (последно убежище), техните явни или прикрити критици и отрицатели разчитали на възможностите безнравствено да се замъглят, т.е. объркат разсъдъците и душите на манипулираните от тях лица, а и групи. Заради те далеч повече насочвали вниманието, а пък и спекулациите си към човешките емоции, афекти, предубеждения, предразсъдъци или опасни социални трафарети. Оттам вече в историята идва, а и остава тежката сянка, която поглъща демагогията, като я представя за неразумен, алогичен, противоречив и манипулативен продукт на влияние, срещу когото трудно може да се постигне победа само с чисти помисли и с ясни идеи.

Нещо повече, също като съперниците си, те превъзходно знаели, че Езикът е колкото благослов, толкова и проклятие, което може да се стовари и върху съдбите им. За разлика от своите критици, отрицатели или врагове, които морално-нечистоплътно и меркантилно са подхождали към употребите на и злоупотребите с езика, първите демагози са разбирали по своему смисъла и посланията на максимата или на стародавния и неписан канон ***favëte linguis*** (обуздавайте си езика), като са си налагали вербални ограничения, за да не тревожат, или несправедливо обиждат засегнатите в даден казус лица.

Историята е оставила безбройни примери и наследства, които показват спартанският дух и римската стегнатост в публичното изразяване, склонността към логична, но и достатъчно стегната, а не разплуваща се в отвличащи вниманието пищни форми и пр. Лаконичността, лапидарността, яснотата и недвусмислеността в съжденията били този еталон, който първите демагози спазвали най-ревниво, стриктно в публичните си изяви.

С течение на времето и с разпространението на демагогските прийоми и средства, обаче, настъпва неизбежно увеличение и на дискурси, в които се извършват все по-безотговорни и ерозиращи актове срещу прецизността на първоначалния стегнат език. Формата все повече придобивала приоритет или по-голяма стойност от съдържанието, защото била способна да прикрива различни, неясни, враждебни (помежду си) смисли. Така вече демагогските говори стават привидно много „по-разпуснати" и по-свободни за вместване и използване в тях на термини и изрази, които в първоначалните им версии изобщо не биха били допуснати от страна на твърде нравствените първи демагози. Но тази външна облицовка, подобен външен, доста неглижиран, вид на демагогските дискурси е само привиден. Иначе той е далеч по-селективен и по-ефективен от гледна точна на своята прецизност в подбора и на експлоатираната терминология, а и относно инструменталността, влиянието и въздействието й върху човешката психика, съзнание. Фактически, зад външно демонстрираната *безотговорност* към термините или фразите, които могат/трябва да се използват в конкретна ситуация, по даден повод, в съответен контекст, се прикрива едно много коварно, а и опасно злоупотребяване с такива езици, в което се прокарва много по-голяма, пък и по-тежка *отговорност* за техните употреби. Тази спотаена, не винаги достатъчно ясно и категорично личаща си отговорност е тясно свързана с „инжектирането" все повече в демагогските езици и дискурси на „материал", който обаче е много по-опосреден, по-сложен за разгадаване на истинските му смисли.

Естествено, редом с това перфидно и по-трудно забележимо преформатиране на демагогските политически езици вървят и процесите на действително елементаризиране и огрубяване, на вулгаризиране и обезобразяване на техните публични визии, мисии.

Историята познава времена и нрави, при които езиците започват видимо и силно да линеят, да се лишават (и то доста осезателно) от семантични, семиотични, лексикални и други пластове, да се преобразяват в негативна посока, или да набъбват от мощно инжектираните им слоеве на инвективни, или вулгаризирани пълнежи, оттам и мисии. Това обикновено се случва по хребетите между различни (противостоящи и враждебни една към друга) исторически епохи, разломни времена, преходни етапи за обществата.[80]

Не случайно социолингвистиката разкрива как в такива смутни и преломни времена и радикално променящи се обществени нрави естествено или изкуствено настъпват и фазите на преждевременно изпадане в тежки кризисни състояния и дори в агонии, или смърт за (естествени и символни) езици, които тежестта на валяците на идващите, или вилнеещите преобразувания разплесква, натиквайки ги в прахоляците на забравата. Това особено релефно се вижда и усеща при гърчовете, конвулсиите на политическите езици, особено на тези, които се свалят с гръм и трясък, безпощадно и скоропостижно от троновете на властта, за да бъдат заменени с други, още незрели, претенденти за нея. Тъкмо в подобни разделни времена и нрави скоростно появяващите се идеологически и политически езици дефилират в прекалено амбивалентни свои публични проявления, защото успоредно лансират колкото очароваща прозрачност, толкова смущаваща, дори и плашеща (немалко лица или социални общности) смислова и функци-

[80] Има твърде интересни и задълбочени изследвания за ерозията и профанацията на римските говори по времето на залеза на римската античност или на разпада на римската културни образци, или трафарети. Лошото е, че днес няма достатъчно обективни и комплексни научни проучвания, които да разкрият особените драми, дори трагедии, които българският език преживява в годините на злополучния ни преход, в т.ч. политическите му разновидности, както и за мутациите, клонираните на неговите одиозни, вулгаризирани версии, които циркулират в публичното пространство, като се предлагат и за масова консумация.

онална мътилка. Но и двете версии вършат превъзходна работа на напиращите в практиката нови езици.

Може определено да се твърди, че политическите езици на пионерите на демагогията са били далеч *по-прозрачни* в своите смислови интенции и инвенции към народа. Точно обратното е ставало при техните противници, които не са имали мяра, нито дисциплина спрямо онова, което публично приказват за идейните си конкуренти и врагове. От една страна, те съзнателно или неосъзнато семплифицирали демагогското говорене. От друга, го пълнели, дори задръствали с разнообразни опосредявания, които не давали възможност за неговото лесно, а и бързо разбиране от страна на афектираната публика. Ако първите демагози не обръщали толкова голямо внимание на формата, стилистиката, колкото на смисъла или съдържанието на онова, което говорят пред хората, техните опоненти и врагове много по-сериозно се отнасяли с възможните злоупотреби с езика, поради което нерядко макар и външно техният език да изглеждал по-елементарен, имплицитно той бил конструиран и обзаведен с далеч по-сложни и непроницаеми изрази. Това се потвърждава и от аналите на древната история, в които може да открием имена и прояви на знаменити народни трибуни и политически водачи, които не са се отличавали най-вече със своите ювелирни реторични или комуникативни (с масите) качества, не са били уникални полемисти, нито са притежавали в изобилие божия дар – словото, а които, обратно, са били по-скоро лаконични, дори схематични и груби в изказите си, които не са имали зашеметяващо красноречие, но са давали лични примери на другите, поради което са останали в безсмъртната плеяда или в пантеона на великите демагози. А както е известно от незапомнени времена/общества, нищо не е толкова въздействащо или изразително, колкото *личният пример*, на който малцина простосмъртни са годни.

За разлика от първоапостолите на демагогията, техните критици и отрицатели не били способни на лични примери, пък ако ги давали, те обикновено били отрицателни, независимо от обстоятелството, че

публичното им говорене било по-изискано, но и по-перфидно, т.е. по-въздействащо на заблудените, коварно манипулирани човешки маси. Вероятно от тези далечни времена идват и фразите от сорта на тези „*не ме гледай какво правя, а ме слушай какво говоря*", които по-късно в историята ще станат символи и въплъщения на попщината, на перверзията или нечистоплътността в злоупотребата с езика.

В отличие от подобно изкусително, но и заблуждаващо публично говорене, първите демагози били много по-стриктни, а и по-последователни в изпълнението на дълга си, на политическия си ригоризъм, който съкровено са възприели и твърдо отстоявали. За тях пък бил валиден обратният девиз: „*не слушай какво ти говорят, но гледай какво вършат*" онези, които непрестанно, но и щедро ти сервират приятни за ухото приказки.

Пионерите на демагогията не само не са се страхували винаги да *назоват нещата с техните истински имена*, но чувствали това като първостепенно свое задължение. Отговорни в мисленето и говоренето си, прями и безпощадни към онези, които, според тях, носели вини и създавали усложнения и затруднения на демократичните порядки, те не се страхували да посочат истинските виновници за злочестините в живота на полиса. Затова и не използвали всевъзможни недомлъвки, а и трудни за разбиране иносказания. За тях изобщо не е бил толкова важен, а и поведенчески валиден стародавният принцип ***nomina sunt odiösa*** (имената са омразни), към който нерядко критиците и отрицателите им са прибягвали, но и който фактически е означавал призив да се избягват такива споменавания на имена, което могат да предизвикат и гарантират неприятности за субекта.

Нека само за миг да се откъснем от пътешествието си в далечното минало и да се пренесем в нашето пулсиращо и гърчещо се историческо настояще, за да се ослушаме и да чуем колко силно и колко неприкрито господстват всевъзможни политически езици и техники, които всячески избягват пряко да визират името на тези, за които се говори. Вслушайте се само в езика на родните и доморасли преходни

политици, депутати, партийни лидери и висши функционери, за да се убедите как тотално, а и безпрепятствено вилнее пандемията от аморфни изказвания, които се правят, за да не се предизвика някакво усложнение, конфликт или пряко отмъщение от страна на тези, които анонимно, или завоалирано, подразбиращо се посочват, но и чиито имена никога не се афишират. Всевъзможни подмятания, натрапчиви предизвикателства или дори подсещания към публиката да се сети *сама* за кого собствено става дума в конкретния казус, ехидни или саркастични прехвърляния към неназовани, но подразбиращи се „виновници" за нещо и пр., са все излъскани до блясък и постоянно използвани оръжия в днешната политика. Те са и органична част от милитаристичния потенциал на демагогията й в обществото. Тези вербални прийоми и техники са безусловен индикатор за липсата на достатъчно политическа отговорност, храброст, смелост и морално мъжество в облика на днешните властници и управници, които придобиват дързост, стигаща до цинизъм, само когато са абсолютно сигурни в своята безнаказаност или са се опиянили от властта в ръцете си. В техните лицове и деяния можем безусловно и категорично да видим и проумеем същността и особеностите на драматичната и колосална разлика между първите и следващите ги демагози, които залагат ва банк на съвършено различни техники на говорене.

Тези факти или даже странности от манталитета и публичните маниери на първите демагози не бива и да ни учудват, защото те били естествени последици, или закономерни следствия от тяхната всеотдайност при изпълнението на друго древно символ-верую – ***pereat mundus, fiat iustitia*** (да погине светът, но да пребъде справедливостта). За първите демагози *свободата, справедливостта, равенството на гражданите* имали висша стойност и дори несъмнена сакрална значимост както в публичния, така също и в частния им живот, заради което присъствали и се защитавали винаги, но и навсякъде. За тези сакрални ценности е можело/трябвало да се жертва всичко, понякога даже

собствения живот, но никога не и моралната репутация, както са правели първите демагози.

Тъкмо противоположно житейско, но и политическо символ-верую изповядвали техните критици или отрицатели; и то визирало потенцията, или реалността, при която дори и „светът да погине, трябва несправедливостта да триумфира"; разбира се, онази несправедливост, която гарантирала техните интереси, статуси, привилегии или облаги, и която тези знатни персони и олигархични котерии смятали за „висша справедливост".

Подобен стил както на мислене, така и на поведение бил закономерен, естествен продукт на тяхното морално отношение към демоса, а пък и към значимите ценности и порядки в античния полис, защото неговите субекти съкровено изповядвали и практически реализирали едно висше кредо – ***non sibi, sed omnibus*** (не за себе си, а за всички). За първите демагози, истинският политик се оценявал и по това, което е способен, или реално правел за другите свободни граждани, демоса, демокрацията и справедливостта. Защото *публичните блага*, които те отстоявали, били символи и въплъщения на *всички*, като под това се разбирало най-вече свободните граждани в античния полис, чиито интереси и ценности трябвало да се пазят с всички сили, пък и от всякакви посегателства.

Точно противоположното жизнено, а и политическо кредо дълбоко изповядвали и публично, макар и нерядко доста изкусно завоалирано зад коварни слова и постъпки, следвали техните отявлени – явни или скрити – критици и отрицатели, или противници. За тях най-важно, първостепенно в политическите спорове и ожесточените властови баталии било онова, което се отнасяло преди всичко до или осезаемо засягало техните интереси, статуси, облаги и привилегии, а не това, което било важно за полиса, демоса.

Не е никак трудно да прескочим чрез въображението си от онези далечни антични времена и реалности към нашата съвременна общес-

твено-политическа действителност, а и с лекота да преценим на които визии служат огромната част от политиците ни.

Подобно на античните, днешните олигархии безскрупулно, арогантно, брутално или перфидно, но и съвършено безнаказано ограбват и дори унищожават богатствата на държавата и обществото, ако не могат да ги използват пряко и косвено за собствените си интереси, като безцеремонно и безогледно прибягват до употребата на всевъзможни, изтъркани от хилядолетия, или привидно изглеждащи креативни демагогски прийоми..

Първите демагози са знаели добре и релативността на своите постъпки, които с течение на времето или с промяна на обстоятелствата нямало да изглеждат и да се оценяват така, както те са желали, или са смятали за най-правилно, обективно, а и истинно. Те са изповядвали житейското, а и политическото кредо ***feci, quid potui, faciant meliore potentas*** (направих каквото можах, да извършат по-добро онези, които могат), което не ги е превръщало в тщеславни, самолюбиви и неоснователно претенциозни към другите хора, а в личности, които са имали реалистичен поглед за стойността на деянията си. А подобно отношение и поведение е било в пълен контраст със самочувствието, самонадеяността, горделивостта, тщеславието или самолюбието на техните противници, които са се смятали за безгрешни, а при политически си несполуки търсели вината в другите.

Неизбежно, закономерно и „логично” подобни съкровищници на всевъзможни нравствени добродетели и политически достойнства, каквито са имали такива народни трибуни и водачи, привличали вниманието, а и им осигурявали пребогати колекции от превратни изображения и тълкувания на тяхната истинска същност или мисия, каквито обаче единствено малодушните, слабоволевите, морално нечистоплътните, лицемерните и властолюбиви, но иначе добре школувани, филигранно издържани в публичния си език древногръцки аристократи, или римски патриции били способни да им сервират. Именно такива аристократи и патриции са били пионери и последователи, защит-

ници и глашатаи на умишлено изопачените и радикално преобърнатите иконографии и тълкувания за естеството и функционалността на първоначалните демагози в онези времена. Оттогава насетне в историята и политиката властниците постоянно са държали много повече на селекцията, шлифовката и ефективността на думите, които използват, отколкото на техните „покрития" или сравнения с делата, които трябвало да ги опредметяват. Такива безнравствени приоритети неминуемо пораждали и увековечавали в перспектива възможности и способности за *отмятане* от веднъж публично изказаните обещания, търсене на всевъзможни пролуки и начини да се манипулират думите според контекста, разнообразяване и усъвършенстване на менютата с оправдания за демагогските актове.

Неподкупната, но и несъкрушимата добродетелност, гранитната принципност, впечатляващият идеализъм, а и моралната романтика, на които само единици са способни, няма как да не предизвикат, родят, пък и уталожат с течение на времето, с еволюцията на историята, в обществено-политическото пространство и битие твърде много изблици, устойчиви на промените наслоения от тежки съмнения, неоснователни подозрения, предубедени отрицания, критики, ненавист, непоносимост, омраза, гняв, хули, кощунства, гаври и възмездия на „нравствените уроди", „социалните нищожества", независимо от факта, че можело да обитават „върхове" на държавната, или обществената йерархия.

Ако първите апостоли на демагогията искрено и ревностно са изповядвали, а и най-стриктно спазвали великото кредо, че ***aguila non captat muscas*** (*орелът не хваща мухи*, т.е. големият – сиреч разумният и морално порядъчният – човек не се занимава с дребни неща), техните опоненти и противници са се стремели и опитвали, но и, за жалост, успели да натрапят трафарети в публичното време-пространство, в духовността и битийността на хората, че демагозите се занимават с и коварно експлоатират проблеми-мухи, че се престорват на морално-политически „орли" тогава, когато често са само мънички

плашливи и проскубани врабчета, които, както обикновено, заслужавали винаги, навсякъде единствено искрен човешки присмех, подигравки, плашене или гонене.

За да прекъснат кардинално, а и безпощадно да захвърлят в бездните на историческото безпаметство или на обществено-политическата забрава спомените, паметовите следи, или величествените паметници на делата на първите демагози, техните (преки и косвени, явни и тайни) опоненти, отявлени врагове решили да прокарат и увековечат в историята и публичния живот трафарети, които нямат нищо общо с истината и нуждата за демагогията като феномен ***„ad perpetuam rei memoriam"*** (за вечен спомен на делото). Затова опонентите и противниците на първите апостоли на демогогията възприели на въоръжение, а последователите и наследниците им са поставили въпроса за конверсията им през следващата, много протяжна редица от много векове с отмяна на мандата на латинския призив ***carpe diem*** (използвай времето), само за да съумеят да утвърдят, а и опорочат още повече превратните изображения или тълкувания на първите демагози. Подобни намерения и деяния безспорно са били, но и остават *безнравствени постъпки*, въпреки обстоятелството, че и в днешните представи, или тълкувания за демагогията тя бива едностранчиво описвана, но и неотстъпно третирана само като аморално явление. И днес вече, особено от висотата и равнището на съвременната политическа култура и битийност може определено да се твърди, че са постигнали триумфи в намеренията си.

Нещо повече, в следващата история на човечеството и развиващата се еволюция на политиката афишираните и завоалираните критици и врагове на изначалната версия на същността и феноменологията на политическата демагогия вече били неотстъпни, но и последователни в осъществяването на древния латински позив, довод или аргумент, че **cessante causa, cessat effectus** (с премахване на причината се премахва и действието).

Безбройни са откровените и циничните версии на подобна максима за властване. Най-голямо разпространение придобива американизираната й брутална вариация от типа „*най-добрият индианец е мъртвият индианец*". Не случайно и днес в САЩ най-свободолюбиво, прогресивно мислещите умове се третират чрез тази одиозна максима, разбира се, като леталният изход обикновено не е физически, а символичен и морален, и като за успеха на такива пъклени дела и тъмни афери винаги има пръст демагогията.

Такова *премахване* е имало най-разнообразни сценарии, многолики въплъщения. То е вървяло както по линия на формалното, публичното и преднамереното дискредитиране, стигматизиране и репресиране на адептите на старото виждане и битие на демагогията в чисто *символичен порядък*, така и по линия на тяхното безскрупулно, безмилостно, практическо отстраняване или фактическо елиминиране от обществения живот. Не са липсвали, даже напротив винаги са се намирали в изобилие всевъзможни зли думи, арогантни или перфидни изкази, за да се злепоставят, унищожат първите демагози, или техните последователи, които обаче вече твърдо не искали да ги наричат демагози. Нито един от човешките недостатъци, политическите слабости и моралните пороци не бил спестен или недопуснат да бъде сред главните черти или отвратителните послания на „портретните" им изображения, тълкувания в публичния и частния живот на хората. В този ракурс явните и скритите врагове първоначалната версия на демагогията се опитали, пък и успели в начинанието си да създадат и наложат във времето и публичното пространство, в менталността и емоционалността на хората от следващите поколения един ***circulus vitiŏsus*** (омагьосан кръг, от който няма спасение, безизходно положение).

Неистовството и непреодолимият цинизъм на създателите и разпространителите на преиначените образи и трактовки за първите апостоли на демагогията са забравили и един друг, знаменит, много съществен или вечен закон на античната реторика и философия – *сравнението не е сигурно,* или *безпогрешно доказателство.* Тъкмо на

обратното се уповавали, разчитали или утвърждавали във времето, публичното битие и в масовата психика на хората от различни времена, общества и поколения враговете на първите демагози, сравнявайки или оприличавайки ги с най-лошото на човешката природа, безскрупулно приписвайки им всевъзможни слабости, пороци, грехове и престъпления.

Нещо повече, отявлените – скрити или прикрити – противници на изначалната демагогия всячески се стремели и опитвали в публичния живот и в политическата практика да не допуснат по никакъв начин (или по всякакъв начин да принизят и дезавуират неизбежното поставяне на) въпроси от типа на ***cui prodest*** (кой има полза от това), за да може в историческото въображение и социалната памет на хората от следващите епохи и общества иконографиите и трактовките на политическата демагогия да не се обвързват с разни питания за изгодността и полезността на техните критици или отрицатели, или да предлагат едностранчиви, а и общовалидни дискурси за нейната същност и роля в портретните изображения и в смислово-оценъчните декорации на демагозите *a priori*.

Освен това критиците, отрицателите и враговете на първоначалната дефиниция и феноменология на политическата демагогия не отстъпвали на йота и от ревностното съблюдаване и историческото възпроизвеждане на един друг, също знаков и за древно-гръцката, и за римската античност, канон – ***cum tacent, clanant*** (като мълчат, викат). Те превъзходно знаели, че мълчанието не само погребва, заглушава, а и че възкресява най-различни предположения и твърдения, на които е лесно да се сложи и смислова „юзда". „Светът на мълчанието" се обитава и огласява не само от безмълвието, но и от шепота, или от крясъците на всевъзможни съмнения и подозрения, на разнородни и многолики хипотези или на гранитни предразсъдъчни трафарети, непоклатими масови убеждения.

Подобен начин за мислене или на заразяване на публичното време-пространство, масовата психика и всекидневното човешко съзна-

ние с такъв сорт максими фактически бил в пълно противоречие с, но и в тотално отрицание на един друг, морално обагрен и житейски утвърден (от безпаметни времена и нрави) канон – ***de mortuis aut bene, aut nihil*** (за мъртвите или добро, или нищо). С изобретението или с внедряването „за вечни времена" на едностранчиви, изопачени, повсеместно разпространявани, а и натрапвани, предубедени и неверни изображения и тълкувания на първите демагози, враговете им се стремели или опитвали да постигнат поне *два важни ефекта*. Първият, че тези демагози могат/трябва да умрат *символично* в паметта и съзнанието на следващи поколения, независимо от истинската същност и полезната роля на техните мисли, идеали, а и дела. Прилагането на този ефект се осъществявало още по онова време, *приживе* на първите демагози, които били „изтипосвани" от своите критици, ругатели по най-лоши начини. Но той продължавал своето историческо пътешествие и умножавано разпространение, безалтернативно господство особено във времето и политиката, в които те вече не били участници, нямали ефективни начини, форми косвено, символично да присъстват в тях. Не само приживе, а и скоро след тяхната историческа кончина лавината от превратни образи и тълкувания, предубеждения и предразсъдъци към тях помела всичко по пътя си и оставила след себе си единствено безкрайно широката писта на вторите демагози, която оттогава до ден днешен се утвърдила като единствена магистрала за трактовка на същността и феноменологията на това, какво може или трябва да се разбира под демагогия.

Вторият значим ефект се отнасял до това, че моралните канони и ригоризми нямат или не бива да играят основна роля в преднамереното описание и третиране, в спекулациите и манипулациите с истината за духовността и битието на първите демагози. Вместо нравствено порядъчно отношение, критиците и отрицателите предлагали и налагали обратни, аморални визии и трактовки за природата на демагогията, които не само не трябва да умират, а дори, обратното, винаги, непременно трябвало да присъстват и възкръсват, да господстват над умо-

вете и душите, битието и поведението на хората, въпреки факта, че били във фатални конфликти с моралната повеля за отношението към мъртъвците. Тези визии и трактовки не само не бивало да сервират – исторически и всекидневно – добри или никакви коментарии за реалния и полезен смисъл от житието на първите демагози; обратно, те следвало постоянно, масово да възпроизвеждат и натрапват едностранчиво изградени, преднамерено форматирани, отблъскващи публични образи за първоначалните демагози, които да правят всяка реверсия към тях нежелана. За мъртвите – естествени или насилствено – умрели първи демагози трябва да се разпространяват и мултиплициращо да влияят само такива иконографии и тълкувания, които ги представят във възможно най-лош, отблъскващ вид в публичните реалии и нрави. Така вече „иновацията" на морално-политическото благородство на първите демагози е била неизбежно обречена на скоропостижни рискове и смъртоносни заплахи, или даже на сътворението и увековечаване на абсолютно изопачаваща я историческа мнемоника, в трезорите на която тяхната възвишена добродетелност алхимично се е преобразила в своите пълни противоположности и гибелни антагонисти, т.е. в най-одиозните пороци.

За този неистов копнеж на критиците и отмъстителите на първите демагози не било трудно да открият най-доброто, но и смъртоносно поразяващото оръжие – Езикът, особено в неговите разнообразни милитаристични варианти, пък и ефикасни употреби.

От културно-историческата съкровищница на древния Рим е останала като безсмъртен завет проникновена максима ***lingua optimum pessimum*** (езикът е най-доброто и най-лошото нещо), която се оказва гост или хазяин на различни времена, а и общества.

Безсмъртната сентенция, че *думите са куршуми*, а *словото е гибелно олово,* съвсем не е свидна рожба на исторически времена и обществени обстоятелства, в които се появяват и използват за пръв път огнестрелните оръжия. Тя има и своята неимоверно богата на метаморфози, а и прекалено дълготрайна историческа биография, чиито

корени се губят много назад в незапомнени времена и общества, които първи са родили и въдворили в публичните дискурси пролегомени на темата за огромните рискове и гибелните опасности на езика при перфидното и перверзното му използване в политиката.

Ако първите – добродетелни, загрижени за и даващи мило и драго за своя народ – демагози действали на принципа ***dictum factum*** (речено-сторено), второто поколение, т.е. техните критици, хулители и отрицатели, както и техните многобройни наследници вече разчитали на по-друг принцип – ***pia desideria*** (благи пожелания, голи пожелания). За вторите словото нямало предишният задължителен статус и свещен смислов ореол, а от субстанция се преобръщало и превръщало изцяло в инструментално средства за момента, което носи или трябва да гарантира определени користни облаги или печалби. Затова в историята след тях на демагогията вече се гледало като на безотговорно създаване и разпространение на празни обещания, на заблуждаващи и нереални становища.

Нещо повече, съперничеството и баталиите между първото и второто поколение антични демагози са базирали на коренно противоположните възгледи и деяния в сферата на *диалектиката между целите и средствата*, която е фундаментална за морала. Ако първата генерация демагози градяла философията на публичните си изяви върху принципа за стриктно опазване на нравствените съответствия между цели и средства за тяхното постигане, второто и следващите г поколения твърдо престъпили, а и завинаги изоставили непоклатимия статус на подобен ригоризъм, ориентирайки се към и утвърждавайки принципи от рода на ***per fas et ne fas*** (с позволени и непозволени средства) и по-късно одиозното въплъщение в политическата практика на Макиавелисткия еталон – целта оправдава средствата. На думи вторите (и следващите ги по петите) демагози се престорвали, че са вечни и непоколебими ***amicus humāni generis*** (приятели на човешкия род), но на дело обаче не се вълнували и грижели за другите, а само за собствените си интереси, статуси, привилегии и облаги. Затова те коренно

се разминавали по семантичния, а и ценностно-нормативния заряд на принципа, който и първите демагози изповядвали, но и много ревниво спазвали във всичките си публични деяния – ***age, guod agis, et respice finem*** (прави, каквото правиш, и гледай края). Защото ако за първото поколение демагози „краят" винаги бил свързан с публичните блага и интересите на народа, на тяхното съсловие, за втората и следващите я генерации демагози този край се измервал и въплъщавал единствено в преследване на техните цели, норми, ценности.

Първите демагози искали техните идеи, емоции и дела да се преценяват съгласно древния принцип ***al pari*** (според действителната стойност), докато вторите и следващите ги във историята и политиката генерации изповядвали друг принцип, изискващ преценките да се правят не по действителната, а по представената, превратно изобразяваща и утилитарна за същността и ценността на техните дела оценъчно-нормативна картина. Тази втора версия на демагогията е валидна и в нашата съвременност, когато не е важно каква е истинската природа на дадено събитие, процес или отделен факт, а е много позначимо как това събитие, процес или факт се представят на публичното внимание, в какви смислови и ценностно-нормативни „опаковки" те се „сервират" на аудиториите. Понеже в древността още не съществували ефективни и утилитарни за битките за власт съоръжения от рода на телефоните радиото, телевизията, интернет и пр., истинното или превратното транслиране на информацията в публичното времепространство зависела *само от езика*, т.е. от речта и писменото слово, които били материализации на смисъла. Затова и правилната" употреба на езика – в синхрон с публичните блага или в унисон само с меркантилните, но и морално-нечистоплътни интереси на неговия субект – била доста относителна и противоречива откъм нравствените „присъди" за нейната същност.

Първите демагози не искали да отправят послания и обещания към народа си с ***nudis verbis*** (с голи думи, голословно), докато за

вторите и следващите ги поколения това се превърнало от възможност в желязна закономерност или в неизменно правило.

Първите демагози следели настроенията и отношенията на демоса към техните идеи и дела, като внимавали *да не плашат много народа*, докато всички останали след тях често прибягвали до принципа, завещан на идните поколения от зловещия римски император Калигула, – ***oderint, dum metuant*** (нека мразят, стига само да се страхуват).

Тук си заслужава да прескочим от античността в нашето време и общество, за да видим колко често и натрапчиво мнимите защитници на демокрацията и обществените интереси и блага прибягват до всевъзможни заплахи, според които на народа ще му се стъжни и ще потъне в ужаси, ако неблагоразумно даде вота си за техните противници. Затова и през всички години на злополучния преход към демокрация определено ще се наложи (като универсално прилаган от всички партийни елити и коалиции, неистово стремящи се към придобиване или удържана на властта) принципът ***minima de malis*** (най-малката от злините). Той ще бъде щедро пласиран в публичното време-пространство; разбира се, с уговорките и оправданията, че злините идват от другата страна, или от историческата ситуация, от международното положение, а пък и от какво ли още не.

Ако първите демагози искрено вярвали, че ***omne principium difficile*** (всяко начало е трудно), а и че ***omne nimium nocet*** (всичко, което е прекалено, вреди), другите поколения вече не живеели с представите, че началото на техните интервенции в публичното време-пространство непременно трябва да са толкова трудни, но и че техните прекалености в думите или делата могат да навредят, най-малкото на тях самите, защото ги прилагали тъкмо за да облекчат и ускорят изгодите и печалбите от желаните промени.

Ако първите демагози непоклатимо държали на принципа ***pacta servanda sunt*** (договорите трябва да се спазват), техните критици и

отрицатели не се съобразявали с него и, ако някога го използвали, то било само когато имали значителна полза от него.

Всички поколения демагози обаче изповядват едно и също символ-верую – ***quod erat faciendum*** (което трябваше да се направи), само че смисълът и значението на *дълженствуването* били съвършено различни или дори непримиримо противопоставени. Ако за първите демагози свещеното дължимо се измервало със ***salus populi suprema lex esto*** (благополучието на народа трябва да бъде върховен закон) или със ***salus rei publicae suprema lex*** (благополучието на държавата е върховен закон), за следващите поколения демагози *благополучието* и на народа, и на държавата отстъпвало пред онова на властниците или претендентите за управление в държавата и обществото, от които се рекрутирали, или които сервилно и меркантилно обслужвали тези генерации демагози.

Докато първите демагози вярвали непоколебимо в принципа ***ex nihilo nuhil*** (от нищо нищо не произлиза), вторите и следващите ги демагози били вече склонни и способни чрез спекулации и манипулации да правят *нещо от нищо*, да превръщат мухата в слон и слона в муха, стига такива еквилибристики да обслужвали добре интересите им.

Разбира се, всички поколения демагози страстно изповядвали едно общо кредо –***finis corönat opus*** (краят увенчава делото), макар трактовките му да били съвършено различни, защото произтичали от изцяло противоположни предпоставки и условности.

Докато първите демагози градели идеите и делата си на принципа ***gratis*** (от почит, даром и без заплащане) към народа и публичните блага, другите генерации демагози никога не вършели нищо gratis; искали всичко да им се заплаща, ако може и повече.

Нещо повече, докато първите демагози смятали за порядъчно (винаги) да действа***т manu propria*** (собственоръчно), без да намесват ненужно и опасно други хора, вторите – обратно, – всячески желаели да забъркат колкото може повече хора в своя изгода, а освен това и

да действат при възможност с *чужди ръце*, друг да вади от огъня кестените, които те след това вкусно и обилно да изядат; т.е. по задкулисен и безопасен за тях начин, с което да имат възможност „да си измият ръцете" от евентуални обвинения.

За разлика от първото поколение демагози, които искрено вярвали и всеотдайно служели на кредото, че не бива да има ***status in ststu*** (държава в държавата), следващите поколения – чрез бюрокрацията, номенклатурата или администрацията – всячески се стремели и опитвали да подчинят държавата и обществото на „държавата" и „затворе-ните, тайните общества" на онези, които държат в ръцете си „юздите" на властта, които разполагат (по легитимен или по съвършено незаконен и аморален начин) с богатствата на народа и ги ползват по свое усмотрение, пък и, обикновено, най-вече за своя изгода. Така неизбежно се стигало и до възможността, че за да удовлетворят своите ненаситни потребности и интереси, управниците и обслужващите ги бюрокрации били готови не само на всичко, дори и да затрият самата държава, ако тя с нещо им се противопоставя.

Ако прескочим от древно-гръцките или древно-римските времена и нрави, ще видим фрапиращи повторения на стремежите и опитите на олигарси, плутократи и партократи, които са се „нагушили" с прекалено много власт и богатства, да създадат и да наложат своя „тайна държава" в истинската държава като подчинят втората на първата. Нали днес изтърканото клише, че другите страни имат мафии, а у нас мафията притежава цялата държава, с всичките й институции, и с администрацията й – отдолу догоре, продължава да се върти в публичен оборот повече от четвърт век и скоро няма изгледи да слезе от първите места на ранг-класациите за критични сентенции за родния преход.

Ако за първите демагози било валидно и неотменно *безкористието* на техните постъпки, вторите и следващите ги поколения демагози залагали единствено на принципа ***do ut des*** (давам, за да дадеш), чиято *меркантилност и утилитарност* по-късно се префасонирала в принципа „да вземат всичко без обаче нищичко да дадат на другите".

Докато първите демагози имали наум девиза ***memento mori*** (помни смъртта), в смисъл на онова, което може/трябва да завещаят на потомците си, а и че трябва да пожертват дори своя в името на чуждия живот, другите генерации демагози изповядвали тъкмо противоположния девиз ***memento vivere*** (помни живота); разбира се, единствено в контекста на живота, който те биха искали да притежават или да не променят заради неговите удобства и охолства, поради насладите и облагите, който той им осигурявал.

Първите демагози държали тяхното ***arbitrium liberum*** (свободно мнение) да е независимо от всичко, което е в състояние да попречи за съхранението и умножението на публичните блага, докато втората генерация изповядвала възгледи, според които свободата на техните мнения значела елиминиране на всичко, увреждащо интересите им, заради което крайностите им в този контекст след векове ще бъдат класически въплътени в девиза ***après nous le déeluge*** (след нас и потоп), който властва и в нашето време.

Ако първите демагози били готови да обявят и водят *война* против всички, които се опитвали да престъпят и унищожат демократичните ценности, принципи и порядки, вторите били склонни и способни да прибягнат (а и без угризения) към оптимално експлоатиране на принципа ***bellum omnium contra omnes*** (война на всички против всички), в чиито практически реализации можели да прокарат, наложат своите пошли интереси.

Ако първите демагози се стремели и опитвали да ***постъпват bona fide*** (с чиста съвест, с добри намерения и без умисъл), вторите не се интересували от офертите или услугите на съвестта, а разчитали единствено на присъдите на собствените си интереси, влагайки непременно и *друг умисъл* в онова, което публично гръмогласно декларирали.

Първите демагози вярвали, че ***suae quisque fortünae faber est*** (всеки е ковач на собствената си съдба), което съвсем не значи, че всички те били атеисти или невярващи в ролята на божествата за оп-

ределение на житейските друмища и премеждия, които ще изживее съответен човек. Подобна крепка вяра, обаче, не била добра за второто и следващите поколения демагози, които формално и непрестанно използвали този девиз като клише, но иначе всячески се стремели и опитвали съдбата на хората да зависи изцяло от техните намерения, желания и действия и в публичния, и в частния живот на хората.

Всички генерации политически демагози публично демонстрирали своята лоялност към сакралността на древния завет ***vox populi, vox dei*** (глас народен, глас божи), само че смисълът, който те влагали, както и начините, чрез които те го осъществявали, и формите, в които изливали явно или завоалирано собственото съдържание на този свят девиз били кардинално различни, обикновено даже и кръвно противостоящи си.

Видени и тълкувани през подобна смислова, а и морално-оценъчна призма, първите апостоли на политическата демагогия в древногръцкото общество били личности, способни на рядък *морален подвиг*, а и на *политически героизъм* по силите на единици. Тоест, не само и не толкова политическият им език, нито единствено изумителното богатството, сугестивната обаятелност или практическата ефективност на техните невербални арсенали и репертоари, колкото и най-вече „езикът" на техните публични изяви и граждански постъпки, на техните несъмнени морални достойнства и превъзходни добродетели е бил онзи генерален фактор, който „магнетично" е привличал или задържал с „гравитацията" си вниманието, интересите, доверието, уважението, признанието, обичта, преклонението, възторга, но и паметта на истински свободолюбивите и демократично мислещите, чувстващите, а и действащите граждани от тогавашния античен полис. Затова и може (със сигурност) да се твърди, че демагогът в онези времена и общества е бил *истински лидер*; човек притежаващ всички необходими знания, умения, способности и качества, които по-късно ще залегнат в идеалния образ на всички *народни водачи*. Това, разбира се, станало за прекалено кратко, но и много размирно историческо време, защото

открай време е известно, че появата на една добродетел никога не се оставя без съответно последващи я публични съмнения, подозрения, обвинения, критики и атаки, които, развенчавайки нейния ореол, предоставят шансове, а и власт на нейните врагове. Нещо повече, първоначалният демагог като че ли бил *идеалният тип*, *идеалният лидер*, оказващ огромно влияние, привличане или подражание и през следващите исторически епохи и типове общества, когато демагогията се таксувала вече по съвсем по-друг начин; т.е. когато да си демагог значело да бъдеш пълен *антипод на истинския лидер*. В тези далечни и „златни" исторически времена за политическата демагогия, да бъдеш неин представител и защитник се изисквало да си носител и на различни добродетели. Тогава не било възможно да бъдеш демагог единствено в собствените си мисли и очи, а е трябвало да си такъв и за другите, т.е. за свободните граждани на античните полиси. За истинския демагог е било съдбовно потребно голямо публично уважение, а и масово признание на морално-политическите, гражданските му характеристики и способности. Да си народен водач, политически лидер в онези смутни и трудни времена и обществени нрави, прекалено често значело реално да се движиш по *ръба на живота и смъртта* и въпреки ежедневното наличие на подобни рискове и смъртни опасности да не се отказваш, да не се превиваш и да не извършваш отстъпления от собствените си идеали. В нравствената „портретност", в морално-етичната натура на такива публични фигури като цяло отсъстват или са сведени до възможния минимум публично неприемливите, дори отблъскващите разриви между думи и дела, между обещания и направени деяния.

Нравствената деонтология на този вид персонажи е изцяло посветена на самоотвержена борба за отстояване и развитие на демократичните ценности в социума. Такива безспорно много добродетелни личности съдбовно се нуждаят не само и не толкова от крепка, устойчива, силно развита морално-политическа воля, но и от достатъчно богато изградено и ефективно действащо в различни типове (екстре-

мални или банални) ситуации нравствено-политическо съзнание, а пък и въображение. Техният мироглед е следвало да бъде стабилно изграден и прозрачен спрямо хората, към които са били насочени техните въжделения, мисли, чувства, душевни преживявания и публични постъпки. Да бъдеш водач, а още повече социално признат и обичан народен трибун, защитник на интересите, ценностите, нормите и принципите на демокрацията в онези далечни антични времена, реалности и нрави, се изисквали вътрешни сили и много способности, огромно желание, но и непоклатимо убеждение, а когато е нужно дори себеотрицание, защото битките за демокрацията често са значели и неизбежна самопожертвователност.

В началните „златни" времена на съществуването на демагогията, нейните дейци се нуждаели от богата палитра от нравствени качества, достойнства и добродетели, заради които били възнаграждавани в публичния живот с уважение и признателност. Затова вече и едва ли не напълно забравените, а пък познати на и спомняни единствено от профилирани научни изследователи – специалисти по риторика, политология и много по-рядко от философи или етици, – характеристики и специфики на демагогията дават доста разностранни възможности, а и благоприятни посоки за анализи, или тълкувания.

Първата генерация истински добродетелни и високоотговорни политически демагози се отнасяла извънредно внимателно и грижовно към подбора и начина на употреба на трите основни типа словесно въздействие върху стоящата срещу тях публика – убеждение, заповед и манипулиране. Тя залагала преобладаващо на убеждението, макар че при определени ситуации била принудена да прибягва до употреба на заповеди, но никога обаче не била склонна да постигне своите цели с цената на манипулирането.

Точно противоположни били желанията и действията на втората и следващите я по петите поколенчески кохорти от демагози, за които убеждението било ако не напълно излишно, поне в ариергарда на техните конюнктурни и меркантилни стремежи, дела. За тях именно ма-

нипулирането било основното средство, генералният им арсенал или най-често използваният репертоар при срещите, „вербовките" им на различни публики. А този исторически шаблон се оказва най-разпространен и в нашета съвременност, в която преобладаващото число от партийни елити и властници залагат твърдо на него. И това е лесно разбираемо, както посочва Г. Хазагеров, убеждението е най-пълноценната форма на словесно въздействие, понеже „сервира" на човешката психика и разсъдъка обилни порции логическа прозрачност и ярка образност, която усилва тази прозрачност и на всичко отгоре прави речта много по-запомняща се, поради което то е свързано с дейността на двете полушария на човешкия мозък, докато заповедта и манипулацията въздействат едностранно: първата разчита на разсъдъка, втората – на въображението.[81] А точно от дълготрайно запомняне в автентичен вид няма нужда демагогията. Тя винаги се нуждае от памет, която може да възкресява само отделни, потребни й, фрагменти.

Всичко това, обаче, не бива да ни отвежда само към една *идеализирана версия* за облика и проявите на представителите на *първото поколение истински добри демагози*. Тук свой пръст има и релативността на оценките на реалностите и нравите, която онези времена и порядки са формирали, утвърждавали в съзнанието и поведението на хората. Защото много неща, които по онова време не са предизвиквали съмнения и недоволство, днес не биха били такива, а – обратно – биха повдигнали ред въпроси и несъгласия, както и много от тогавашните безспорни добродетели сега нямат подобна валидност. И затова в оценъчната „квалификация" на реалната същност и феноменология на първоначалната версия (т.е. на първото оригинално, автентично издание) на политическата демагогия със сигурност могат да бъдат открити редица, предизвикващи по-внимателно оглеждане и отговорно третиране, шупли и пукнатини, различни видове разминавания, несъответс-

[81] Виж подр.: **Хазагеров**, Г. Партия, власть и риторика. М., „Европа", 2006,

твия, противоречия или дори конфликти между отделени нейни компоненти, които, от своя страна, биха създали известни усложнения и затруднения на нравствено-етическия анализ, ангажиран с цялостно разкритие и оценяване на нейните проявления.

Съвсем по-различно, далеч по-леко и прозрачно изглежда положението при второто – преработено и допълнено издание на политическата демагогия, извършено още в епохата на древногръцката античност, което е свързано с нейното публично охулване и стигматизиране, с приписването и вменяването ѝ на изцяло отрицателна „портретност". В „редактирането" и „коригирането" на това издание осезаемо проличава мощен и траен *радикализъм*, който никога повече след това не отстъпва или не допуска реваншистко завръщане и възстановяване на първата версия, независимо от обратите в историята.

Демагогията и особено нейната най-висша, а и най-низвергвана, пък и осъждана в морално-етичен контекст версия – политическата, – се смятат открай време в публичното време-пространство, в масовата психика, в общественото, груповото и индивидуалното съзнание на хората за безспорен еталон на *обезличаване и преднамерено убийство на моралното начало, на тежко покушения и унищожение на нравствените ценности, норми*. Такива пълни обрати се случват много рядко в историята и културата на обществата, а най-лошото е когато те стават, битуват с едностранно преобръщане в негативна посока.

Едва ли има в историята и публичния живот друг социален феномен (освен цинизма, който притежава същата трагична историческа биография, подобни невероятни „салто-мортале-та", за които вече не се говори/пише, или които хората въобще не познават), към когото с такава лекота и бързина могат да бъдат отнесени толкова много и такива тежки морални дефекти, както това се случва по правило, винаги с демагогията.

Не съществува „златно правило" или универсален закон, които да повеляват на и да задължават демагозите искрено и честно да признават своите грешки и прегрешения, поне не за онези от тях, кои-

то следват координатната система на логиката на второто и следващите ги поколения, категорично отнасящи се към демагогията само негативно. Такива признания били по силата на духа само на първата генерация древни демагози. Обаче, съществува *вечна деонтология* (от самото зараждане до последния миг и дъх) на политическата демагогия, според която тя никога, никъде и по никакъв повод не бива да се поставя в необезопасено положение, да изпада в трагикомично и унизително състояние, да се самоосъжда публично, да се самонаказва и изтезава пред чуждите сетива, да създава поводи и картини, които предизвикват и гарантират задоволство у враговете.

Например, политическият демагог не бива на глас или по друг начин да дава поводи на аудиторията да мисли, че на него му е все едно какво ще стане с нея. Затова той не трябва да прибягва до употреба на прийоми от сорта на „всичко да върви на…", въпреки че в много случаи такива фрази за него лично имат не само релаксиращо, а нерядко и чудотворно въздействие, понеже снема огромна част от бремето, което го притиска по време на всевъзможните му спекулации и манипулации, издевателства над хората.[82]

Политическата демагогия обаче никога и никъде *не е сама със себе си*, макар че неистово копнее, а и прави всичко по силите си да живее единствено и *само за себе си*. Тя е зависима от много други неща, които са извън периметъра на нейната субектност, а и които, колкото и да се опитва да ограничи или премахне, винаги надделяват над нея. Макар демагогът всячески да си дере гърлото, или пък да използва тих и съблазнителен шепот, да блещи страшно, заплашително и свирепо, или да прави мили очи на своите потенциални/реални клиенти, като с блага или нескопосани думи им обещава райски блаженства или адски мъки за враговете, неописуемо страстни, но и вечни прегръдки и милувки, които, в крайна сметка, винаги се оказват змийски отровни, а и смъртоносни, той няма как завинаги, но и тотално да

[82] Виж подр. **Паркин**, Дж. Fuck it. Послать все на…или Парадоксальный путь к успеху и процветанию. М., „Эксмо", 2009.

прикрие своите ненаситни ламтежи и интереси, своите черни козни и зловещи намерения, своите пъклени сценарии и зверски нагони.

За нравствено-политическия профил на демагога особено голямо значение имат характеристиките и особеностите на неговата менталност, на предразположенията или способностите му да се поддава на определени влияния, или въздействия от страна на близки и чужди хора, и да се оказва силно зависим от гравитацията на обстоятелствата.

Няма история или политическа реалност, в които са прокарани единствено пътищата на успехите на демагогията, защото винаги има стръмни пътеки и криволичещи улици, изкривени, или глухи коловози, заобиколни, а и трудни пътища, които са символ и въплъщение на несполуките и трагедиите дори на най-твърдите по духа си демагогии. Колкото и да си въобразява, че създава или раздава живот/смърт за другите по свое усмотрение, в крайна сметка, политическата демагогия също се оказва неизбежно смъртна и при това нерядко не заради добродетелите на враговете й, колкото заради пороците си.

Няма политически демагог, който да не се опитва да омаловажи или напълно да оправдае, да извини по всякакъв начин и при всеки повод своите слабости, недостатъци и пороци, като нерядко даже полага всякакви усилия да ги представи и за добродетели.

Незнайната от кои времена дошла и до наши дни сентенция, че и пороците имат своите добродетели, отлично „пасва" на демагогския манталитет, а и публичен маниер. Моралната „дисекция" на произхода, същността и феноменологията на политическата демагогия, обаче, би била невъзможна, ако изобщо не се поставят и задълбочено анализират и въпросите за нейните психологически характеристики или специфики, „дешифрирането" на които осветява много от техните потайности, сложни проявления.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПОЛИТИЧЕСКОТО ДЕМАГОГСТВАНЕ

Като сложен и многопосочно действащ социокултурен феномен в публичния и частния живот, политическата демагогия неизбежно притежава и редица твърде особени психологически характеристики, които не винаги достатъчно се осъзнават от хората. Това е закономерно, понеже демагогията има за основни „мишени" психиката или житейския разсъдък, като избягва да се съревновава с разума, рационалността и логиката. Дори и когато създава привидност, че последните са на нейна страна, това фактически е само определена зрителна илюзия или дадено внушение, които не почиват на истината. По дълбоката си същност всяка демагогия е или спекулация, или симулация на разума, както и повече, или по-малко успешно експлоатиране на визии за логическо мислене. Освен това тя винаги и навсякъде разчита на своеобразно „рационализиране на ирационалността", но също и на разни видове „ирационализиране на рационалността", която публично/частно, реално, или въображаемо се счита, че депозират нейните конкуренти. В този аспект политическата й модификация притежава още по-опасен взривен потенциал, защото нейните субекти обикновено се смятат за способни на „висш пилотаж" в сферата на манипулациите на човешкото мислене и преживяване, на контрол и регулация на волята, мотивационните ресурси и поведенческите изяви в конкретни ситуации. Такова особено „притежание" ги прави едновременно колкото самодоволни и надменни, горделиви и високомерни, толкова и силно комплексирани същества, които очакват всеки момент, във всяка обстановка или от всеки човек най-различни изненади. Затова политическите демагози трябва да изучават или овладяват бързо, а и добре секретите на човешката психика, да формират и „форматират" (според нуждите и условностите на конкретната ситуация) разнородни и многолики умения, способности, или поне техните привидности, симулации и имитации, за да привлекат/отвлекат вниманието на хората

Няма сфера от човешката психика, към която демагогските „обстрели" да не изпращат своите „куршуми" или „артилерийски канонади". Демагогията атакува, а и се опитва да превземе и подчини на своите интимни замисли, проекти и сценарии както определен сфери и равнища на съзнанието, така и далеч повече дълбинни пластове на подсъзнанието или контекстуални, а и „поставени на мушка" слоеве на несъзнателното.

Може да се предполага, че между демагогията и ***волята*** не съществуват никакви правопропорционални връзки и зависимости нито в едната, нито в друга посока. Тоест, демагозите не са определено нито само хора, отличаващи се с твърда и устойчиво функционираща воля, нито само такива, които притежават хлабава, мека, пък и слаба воля.

Историята на обществата и еволюцията на политиката са ни оставили в наследство немалко категорични източници и паметови следи за личности на демагози, които са били притежатели и ползватели както на много силна, така и на доста немощна воля. Липсват не само психологически, а и други научни изследвания, които по категоричен начин могат да покажат и дори да докажат кои типове обикновено, или „стандартно" – силно- или слабоволевите – натури са по-склонни, по-способни да се представят в общуването си с хората като неубедителни, или – обратното – добре „изпечени" демагози.

Донякъде за подобно „състояние на нещата" съществуват психологически доводи или аргументи в подкрепа на всяко едно от взаимнопротивостоящите възможности. Най-лесно е, например, да се твърди, че *слабоволевите* индивиди са по-склонни, а следователно и по-удобни за предизвикване на внушения, или убеждения у хората, че са и по-способни да прибягват до селекция, а и употреба на демагогски прийоми и средства. Това е така, понеже е доста близко до житейския разсъдък, че лица, които нямат здрава, устойчива, издръжлива на тежки и продължителни натоварвания, воля са много повече готови и способни да прибягнат до търсене на всевъзможни обяснения или оправдания, даже до експлоатиране на всевъзможни симулации, отвли-

чащи, или погрешно привличащи вниманието на другите хора словесни, жесто-мимични и поведенчески маньоври.

Същевременно, обаче, не са по-малко възможностите, доводите и аргументите, според които за достатъчно ефективно, печелившо политическо демагогстване са нужни хора с добре развита и стабилна воля, понеже за такова специфично занимание не е без значение какви са волевите потенции и характеристики на неговите субекти. За да следи не само в конкретно течащия момент, но нерядко и по протежение на много дълги времеви интервали какви спекулации и фалшификации на истината, какви симулации и употреби на лъжи е използвал спрямо някаква – доста позната му аудитория, или на публика, с която някога много отдавна (или изобщо не) се е срещал, демагогът има, най-малкото особена нужда от гъвкава и добре развита волева памет, която при съответна нужда да е способна да му предоставя мигновено и с богат асортимент нужните спомени, на базата на които той е способен бързо и ефективно да се ориентира в казуса.

Освен това, политическото демагогстване не е занимание, което е независимо от известно разходване на психическа енергия, от спохождащи го (повече или по-малко) често съмнения, колебания и подозрения дали подбраният материал ще обезпечи добре очакванията на субекта му при срещите и обработката на психиката на дадена публика.

На всичко отгоре, политическият демагог трябва да бъде винаги готов и за неприятни изненади и неочаквани обрати в обстановката и отношенията му с аудиторията, заради което се нуждае много често от устойчива, а и бързо действаща воля в момента. Той е наясно, че във всяка публика вероятно или сигурно се намират и такива отделни лица, а понякога и групи, които имат предварителни, или провокирани от неговите изяви намерения и нагласи да го демаскират и публично да се саморазправят, заради приложените от него манипулации. По тази причина политическият демагог трябва да се въоръжи с необходимата му за случая воля, за да издържи не само на въображаемото

притеснение или на интимно преживения емоционален натиск, а и на реалните тревоги и рискове, които могат да се появят, или сигурно действат в срещи с неудобни публики.

Естествено, основна „прицелна точка" на демагогските покушения и инвазии са различните емоции и чувства, сферата на потенциалните или актуалните преживявания. Колкото повече директно или косвено демагогските попълзновения могат да проникнат в светая светих на човешките емоции, преживявания и афекти, или на органично, макар и неосъзнато от човека, свързаните с тях разнообразни инстинкти, толкова по-големи са възможностите или гаранциите пласираните демагогски „щурмувания" да триумфират.

Това, разбира се, е само едната страна на проблема, или, както се казва, на монетата в подобни ситуации. Другата (не по-малко важна, а и значима) страна се отнася до емоциите, които преживява, или които трябва да *излъчва* субектът на демагогски актове. След като политическата демагогия се нуждае съдбовно от известен *артистизъм*, от ефектно пресъздаване на приемливи и впечатляващи публиката емоционални симптоми и преживявания, нейният субект трябва доста да поработи върху себе си в тези ракурси. Ако демагогът е приел в себе си кредото, че *политиката е изкуство на възможното*, той е наясно, че това „изкуство" не се базира само на кухи фрази и псевдологически еквилибристики, а фатално се нуждае от добре организирано, снабдено със съответните суровини и продукти производство, от ефектна, а и ефективна дистрибуция, от сигурна реклама и консумация на емоционалните му ментета от страна на измамената публика. Разиграването на *политически театър* не може да се основава и гарантира единствено върху симулацията и консумацията на привидности за рационално и логично мислене. То винаги е по-атрактивно и ефективно, ако се „гарнира" с известни емоционални или даже афективни състояния, при което публиката става по-удобна за тези манипулации. Не само стеничните или астеничните чувства, нито единствено разнообразните афекти, които могат да се провокират и модулират в дадени (банал-

ни/екстремални) ситуации, а сферата на волята и комплексите на различни психични нагласи, привички, навици, стереотипи или трафарети влизат в пъстрата „ранг-листа" на демагогските задължения.

За да бъдат „на ниво", а и достатъчно успешни, политическите демагози се нуждаят от много добро познаване на тайните на човешката психика, както и от усвояването и шлифоването на такива психологически елементи и механизми, които оптимизират работата им. Няма как да вирее и оцелее в джунглите на политическите рискове и конфликти субект, който е пренебрежителен, безотговорен или съвсем неспособен да улавя своевременно, а и правилно да разчита кодовете на разнообразните импулси, които обстановката или обекта на неговите действия издават в конкретния момент, или в наличната ситуация.

От историята и политическата практика се знае, че понякога дори извънредно опитни, видели, чули и преживели какво ли не в своята дълга кариера и биография политически демагози се препъват и фатално губят само заради моментно отпускане или недоглеждане и неправилно оценяване на възможностите и рисковете, които са налице. Нерядко не само в сложни, усукани обществено-исторически и политически ситуации, а и в наглед доста елементарни и прозрачни казуси, политическият демагог може да се препъне и дори да се изложи, което да стане началото на края или дори самия край на неговата кариера. А това обикновено се случва, когато субектът не обръща достатъчно внимание, не е съсредоточен, а и ползотворен както в дискретното наблюдение и ефективното манипулиране на публиката, така и спрямо взискателността към самия себе си, т.е. когато е твърде самонадеян, прибързан и непрецизен в действията си, което позволява да бъде погрешно или недостатъчно добре възприет, оценен и разбран, а дори и да бъде сурово наказан за своята високомерност, или безпочвено моментно самочувствие.

Политическата култура, която се стреми и опитва да притежава, или поне да симулира пред съответни публики, конкретно и моментно, или принципно и непрестанно субектът на демагогстване, не може то-

тално да се лишава от разнородните и многоликите „екстри", или услуги на емоционално-афективната сфера на човешката психика, от нуждата за придобиване и шлифоване до блясък на различни психологични механизми.

Обстоятелството, че политическата демагогия користно „търгува" или дори цинично „проституира" с разнообразните човешките емоции или душевни състояние, съвсем не означава, че тя е ориентирана прекалено едностранчиво при своята реализация. Демагогът може да симулира перфектно определени емоции и състояния, с които доста успешно да манипулира своите моментни „клиенти" или „пациенти", но, подобно на опитен лекар, или психотерапевт, изобщо не бива да издава какво скрива в своята душа. А това, разбира се, е само едната страна от монетата на неговото публично поведение, докато другата обикновено не е достояние на онези, които той манипулира в момента, понякога той не споменава за нейната същност и специфика дори пред най-близките си.

Не бива да се смята, че политическите демагози се опитват само да „разиграват" определени емоции или афекти, чрез които да съблазнят или – обратното, – стреснат, да спечелят, или да неутрализират публиката, или поне опасните за тях нейни сегменти. Като всяка друга социална и публична дейност, демагогстването трябва да притежава не само определен персонален смисъл, но и да провокира съответен емоционален комфорт в душевността на своя субект. То следва да носи задоволство, радости на човека. Затова демагог, който не изпитва приятни емоции от своята добре свършена работа, от „хързулването" на своите „мишени" или от публичните издевателства над „жертвите" си, които могат и да не осъзнават какво им се случва, или какво прави с тях демагогът, не може да се смята за първокласен, а неговата кариера много скоро ще се приключи. В този ракурс *Р. Гандапас* е съвършено прав, когато подчертава, че първостепенна задача на онзи, който иска успешно да общува с публиката, е да върши така своята рабо-

та, че да изпитва истинско удоволствие и дълбока наслада от онова, което в момента твори.[83]

Впрочем, истинският демагог трябва да умее не само превъзходно да отиграва емоционалните си етюди, които предизвикват симетрични чувства в манипулираната от него публика, но и – обратното, – да поражда в аудиторията емоции, които са обратни на онова, което той вътрешно, без да демонстрира, изпитва от своите ефектни трикова. Не случайно един от най-тънките познаващи на риториката и вербалните манипулации, *Карстен Бредемайер* се уповава на една твърде стара, но същевременно и вечно зелена сентенция, според която едно от „златните правила" е, че „добрият оратор е този, който в своята реч очиства слой след слой луковицата, така че слушателите плачат"[84], при което той вътрешно трябва да изпитва огромно задоволство или душевно наслаждение.

Разбира се, това не е вечен канон за публичните изяви на демагога, защото той следва да може както да трогва, така и да изстрелва своята публика в моментен екстаз. За подобни ефекти или душевни илюзионизми, естествено, му е нужно, както на всеки факир, вълшебно куфарче, от което да вади своите изненади и събиращи очите на публиката атрибути. А единственото такова пособие, с което политическият демагог може да работи при всички условия, навсякъде и по всяко време, е само неговия езиков фонд. От вълшебното куфарче на своя език демагогът може да вади както възхищението, така и потресението, както екстаза, така и гипсирането, както еуфорията, така и блокажа на психиката, оборкването или канализираното регулиране на емоциите на публиката си. С помощта на аксесоарите от това куфарче демагогът е в състояние да разиграва публични етюди в които да представя своето безсърдечие като емоционален взрив, но и обрат-

---

[83] Срав.: **Гандапас**, Р. Камасутра для оратора. Десять глав о том, как получать и доставлять максимальное удовольствие, выступая публично. М., ЗАО „Олимп – Бизнес", 2005.
[84] Виж подр.: **Бредемайер**, К. Правила риторики. Как не теряться во время выступления и быть убедительным. М., „Альпина Бизнес Букс", 2008.

ното – да представя афективната си треска под формата на желязно хладнокръвие.

Емоционалната патетика, която политическият демагог „вае" пред сетивата на своята публика, може да изглежда по съвсем различен начин в зависимост от твърде много характеристики и специфики, в т.ч. от националния характер или етническия темперамент, че даже и от особената благозвучност на езика, на който се манипулира. Неслучайно *Доминик Бохус* отбелязва, не без солидната доза на пристрастие, че „речта на китайците и на почти всички азиатци звучи напевно, немците хриптят, испанците – декламират, италианците въздишат, англичаните шептят и само французите говорят.[85] На нас, българите, остава да преценим какво собствено правят с майчиния ни език домораслите ни политици, безсрамните демагози, които съдират по десет кожи от народа.

Политическите демагози обикновено разчитат на някои твърде важни психични закономерности или особености, дори когато не ги познават съвършено, или пък без да осъзнават, че вършат такова съобразяване и експлоатация на подобни духовни ресурси и механизми. Защото, като всички други хора, те придобиват или развиват – в резултат на своята социализация, възпитание и комуникации с различни други лица и общности – някакви знания и умения как да разчитат и използват в своя изгода чуждата психика.

На всички е известно баналното положение, което често се повтаря до втръсване от политическите манипулатори, че хората трябва да се „разкрепостят" ментално или душевно, да разкъсат „омагьосаните кръгове" на определени – идеологически, политически и други – клишета, които обикновено се привеждат, или приписват на техните опоненти и съперници във властовите баталии, за да могат да разсъждават свободно и независимо, а даже и креативно в контекста на съответни политизирани ситуации. Може категорично да се твърди, че

---

[85] Срав.: **Бредемайер**, К. Провоцирующая риторика? Меткий ответ. М., „Феникс", „Неоглори", 2008.

изобщо не съществува – исторически, актуално и вероятно-перспективно – политическа демагогия, която да не поставя въпроса за менталното „освобождение" от всевъзможни реални или имагинерни ограничения, зависимости, предубеждения, трафарети, предразсъдъци, догми и пр., при положение, че нейната дискретна мисия е да вегетира на и експлоатира по оптимален начин подобни елементи. Същото се отнася и до емоционалното пречистване, до душевния катарзис, чиито съблазнителни и „убедителни" образи, техники и гаранции може или трябва да рекламира, или „сервира" всяко политическо демагогстване, претендиращо, че е и достатъчно успешно.

Всяка политическа демагогия има специфична, *амбивалентна* ориентация и експлоатация на реално или потенциално заложени в дадена ситуации ***зависимости***, които могат/трябва да се превърнат в нейна прицелна точка, или в ефективни инструменти за прокарване на нейните публично огласени, или умишлено завоалирани цели и проекти. В този аспект тя винаги разчита на определена двойственост: от една страна, демонстрира, че е ефективно средство за справяне с опасни и вредни за хората зависимости; от друга, прави всичко възможно да експлоатира, а даже да циментира тези зависимости, да ги поддържа в това (удобно и полезно за нея) състояние, или – обратно, – да ги коригира, разнообразява и „усъвършенства", естествено, в изгодни за субектите й варианти.

Всяка политическа демагогия изразходва немалко ресурси и средства, за да може да произведе, дистрибутира, рекламира и наложи за публична/частна консумация определени свои продукти, било със статус на конюнктурни иновации и „екстри", било с репутация на „полуфабрикати" за масова употреба в съответни политизирани ситуации. По тази причина тя се нуждае от навременна и ефективна публична промоция или стереотипно използвана рекламна акция за предлагане на масовото внимание, или на публичния интерес на атрактивни и ефективни решения на важни, злободневни проблеми, които мо-

гат да разчупят леда и да премахнат гравитационното поле на известни щампи.

Както обаче показват много убедително и аргументирано *Джейкоб Голденберг* и *Дрю Бойд*, подобни апели и деликатни принуждения към публиката обикновено не водят до обещаваните и до (уж) твърдо гарантираните от пазарните спекуланти ефекти. Нещо повече, двамата американски специалисти доказват, че иновативни пробиви или постижения доста често се постигат не като субектите се стремят и опитват всячески да отворят смисловите, но и ценностно-нормативните „скоби", които по своему рамкират тяхното моментно мислене или преживяване, а като се съобразят с определени, макар и понякога поразлични шаблони, или ограничения на тяхната рационалност, които отвеждат логиката и разсъжденията им през лабиринтите на съмненията и колебанията и ги докарват до успешни решения, въпреки и независимо, че това изглежда абсурдно.[86] Те доказват, че болшинството нестандартни и ефективни, а понякога даже и ефектни решения на засукани, достатъчно сложни обществени или екзистенциални ситуации се основават на верния усет и правилната експлоатация на шепа елементарни шаблони, за които хората обикновено мислят, че са не само банални, но и безполезни в тези казуси. Вероятно, в подобни ситуации важи напълно прастарата максима, че и най-сложните, и объркаките проблеми, или състояния могат да имат твърде лесни, или прости решения.

Ако тази максима е валидна, а и печеливша в сферата на пазара, защо тя да не се прилага и да постига, гарантира успехи на политическите „тържища" от всякакъв сорт. Още повече, като е съвсем близко до ума предположението или убеждението, че политическата демагогия не е нещо по-различно от „продаване и купуване" на дадени идеи, внушения, принципи и убеждения на клиенти, които са заинте-

[86] Виж подр.: **Голденберг**, Дж., Д. **Бойд** Творчество в рамках. Минск, „Попурри", 2014.

ресовани или моментно са безразлични, а могат да бъдат в перспектива изгодни клиенти за подобно търгуване.

Такава представа не бива да стига до нива на пълно елементаризиране или даже на примитивизиране, вулгаризиране на същността и предназначението на демагогията. За да не се случат подобни казуси и ефекти, огромна роля и заслуга притежават не само разнородни и многолики феномени, но също и самата политическа демагогия, която трябва да предпазва своите субекти или обекти от такива семплификации на мисията ѝ. Затова всеки истински и рутиниран демагог всячески се стреми и опитва да вкара „в оборот" такива фини знания и ефикасни психологически механизми, прийоми и техники за манипулиране на разсъдъка, емоциите и волята на моментно изпречилата се пред него публика, които да му гарантират незабележимо и ефектно постигане на целите му

Политическата демагогия съвсем не е лесно и гарантирано успешно занимание. В редица случаи тя може да се превърне в изключително тежко, а понякога даже и фатално премеждие за неопитните или прекалено самонадеяните политици, които не се съобразяват с някои (много важни) характеристики на обектите на техните инсинуации. А това е така, понеже демагозите никога не разполагат със 100% гарантиран успех. За техният провал или – обратното, – триумф огромна роля има *публиката*, пред която те трябва да гастролират, или която трябва да манипулират, привличайки я на своя страна.

Рутинираните, а още повече изпатилите си, но все още останали живи и здрави, действащи политически демагози обикновено твърде внимателно, а и прецизно избират момента и най-вече публиката, пред която им се налага да гастролират или да играят за пореден път своите – изтъркани, класически, или пък съвсем нови – роли. Това винаги е особено тежък момент за тях, защото знаят, че ако се разчуе, че те избягват да се явяват пред дадени аудитории, това може да им донесе много червени точки, да срине бавно и постепенно, или внезапно и тотално техния социален престиж и политически рейтинг, осо-

бено ако въпросните аудитории държат на всяка цена да ги чуят и видят „на живо". В този аспект опитните или „гърмените" неведнъж политици са особено придирчиви, а даже и неотстъпчиви пред молбите, или увещанията на свои колеги, на партийни състави, или на електорални кохорти, които много искат от тях да се срещнат, заедно, непосредствено да участват в политически мероприятия, особено ако това са „неблагонадеждни", или „неблагодарни" аудитории.[87] Затова и често такива политици не желаят (на никаква цена) да излизат пред подобни опасни аудитории, или да спорят с такива нейни представители, за които вече предварително са уведомени, или от собствен горчив опит знаят, че са много „костеливи орехи", че са „непоносими критикари", или „умни глави", които бързо схващат, умеят да чуват, или прозират отвъд видимостта, или привидността, да разчитат неизказаното, или иносказанията, а пък на всичко отгоре и да разкриват пред други участници в такива казуси преднамерено скриваните козове на политиците. За да смалят до възможния минимум или напълно подобни възможности за одиозни контакти с такъв сорт публики, политическите демагози трябва да си изобретят и ефективно да използват различни, психологически добре възприети, оправдания и алибита. Последните могат да имат най-различни визии. Например, че такива аудитории не заслужват любезно отношение, нито готовност или способност на демагога да откликва на техните желания, или че те следва да се накажат, заради някакви – реални, или въображаеми – прегрешения в миналото, или в пулсиращото настояще, с неговия отказ да им гостува в дадения момент, или в социалния топос, или при ситуации, които не са добри.

Марк Гоулстон и *Робърт Саттон* разкриват доста важни „секрети", които помагат на претендентите за или на притежателите на съот-

---

[87] В условията на прехода това се случва с нежеланието на нови леви политически ръководители, които не искат да се срещат и разговарят с трудни за убеждаване и мъчни за контролиране аудитории от стари партийни членове, които такива функционери считат за „циментирани съзнания" „бетонирани мозъци", идеологически обременени поколения. „Старата гвардия" има голяма историческа памет и богат опит и затова може бързо да преценява и лесно да поставя на изпитание и тежък артилерийски огън лидерите.

ветна власт, статус привилегии, печалби и облаги в определени – баналнии, тривиални, или конфликтни, и рискови – ситуации, при които субектът, който трябва да излезе пред конкретна „неблагоприятна публика", може да успее да редуцира и дори да неутрализира в значителна степен и форма нейните – реални, или латентни – доста „взривоопасни" за него ресурси, а и да спечели на своя страна, или поне да снижи много рязко потенциала на преднамерено, критично и враждебно настроение към него индивиди (или групи) в дадена ситуация.[88]

Според концепцията на *Марк Гоулстон*, справянето с „твърдоглави" или неподатливи на убеждаване и преформатиране на мненията и нагласите им лица и публики чрез подобни манипулативни логики и техники обикновено се базират не на някакво неразумно и вредно *форсиране* на опозициите и конфликтите между демагога и публиката, или поне на тези нейни представители, които му опонират, или го дискредитират в конкретния момент, а на *намаляване на скоростта или блокиране на възможностите* за мултипликации и изостряне на противоречията и конфликтността между участниците в подобни ситуации.[89] Единствено политически демагог, който е в състояние много бързо да „сменя скоростите" на своята изява, да избягва видимите или предполагаемите (в перспектива) виражи, моментално да се ориентира, или адаптира към тонуса, или да намира спешно ефективни маньоври и „размекващи" публиката средства, може да има известна вяра и сигурност, че може да разчита на успехи и печалба от такива контакти.

Обратно, демагог, който пренебрегва или пък не се съобразява с особеностите на релефа и климатичната обстановка, които моментната публика му предлага, или налага, често може да се движи с една и съща, или с неадекватна, вредна за целите му, скорост. А, за да се промени и успее, политическият демагог се нуждае не само от време и трупане на разнообразен – положителен и отрицателен – опит, но и от

---

[88] Виж подр.**: Гоулстон**, М. Как разговаривать с м*даками. Что делать с неадекватными и невыносимы люди в вашей жизни. „Манн, Иванов и Фербер", 2015, а също и: **Саттон**, Р. Не работайте с м*даками. И что делать, если они вокруг вас. М., „Манн, Иванов и Фербер", 2015.
[89] Срав.: **Гоулстоун**, М. Я слышу вас насквозь. М., „БГД", 2015.

усвояване на добри знания и умения за справяне с всякакви неприятности, неочаквани изненади „по пътя".

Следователно, за да намери бърз контакт и общ език с привидно неудобна и дори враждебно настроена аудитория, политическият демагог се нуждае от притежанието и ефективното използване на значим арсенал и богат комплекс от репертоари за отделни ситуации, които да му осигурят скъсяване на дистанцията и затопляне на климата по време на провеждащото се политическо мероприятие, или пък политизирано събитие. В бурни, смутни и преломни времена обаче нито има време, нито има надеждни институции, които могат правилно и ефикасно да формират и шлифоват подобни качества, знания, умения и способности за плодотворна и печеливша комуникация с гражданството. Това означава, че голяма част от излизащите (като от конвейер или от инкубатор) нови, доморасли политици изобщо не притежават необходимите знания и умение да работят правилно в особено трудна среда, но и в нажежена обществено-политическа атмосфера. Затова и количеството на поразените, инвалидизираните (ако не физически, със сигурност поне душевно), или загиналите (ако с реална физическа, поне със символична или социална, морална, политическа и пр. смърт), е огромно, дори потресаващо, но в такива шеметни, жестоки времена такива колосални поражения, или жертви бързо се забравят.

Рос Маккаммон депозира и демонстрира особени правила за успешно справяне с такива сложни ситуации, които не могат да се научат в училищата, университетите, във всякакви квалификационни курсове или обучителни семинари за шлайфане на кадрите. Според него тяхното усвояване може да бъде солидна гаранция за успехи в професионалната кариера, а и за създаване на приятна среда за междуличностни връзки и отношения, която не се гради върху основата на „наточена" докрай нагласа за безпощадна конкуренция на всяка цена.[90]

---

[90] Виж подр.: **Маккаммон**, Р. У них так принято. Как правильно пожимать руку, вовремя затыкаться, работать с м*даками и другие важные скиллы, которым вас никто никогда не учил. М., „Манн, Иванов и Фарбер", 2015.

Може с голяма доза увереност, а дори и сигурност да се твърди, че подобни прийоми или средства, такива „чудотворни формули" и ефикасни (за едва ли не всеки казус) „еликсири", т.е. за успешно навлизане и ползване на разни типове обстановки, са в състояние лесно да се трансферират и (след съответни допълнителни операции) да се превърнат в туниговани политически арсенали и репертоари на демагогстващите души.

В битката за „съблазняване" и спечелване на повече умове, души, сърца и воли, политическите демагози неизбежно се изправят пред един особено тежък проблем – за *значимостта* на човешкото присъствие в конкретната ситуация, а и за нейните ефекти. Това съвсем не е елементарен, макар често и да е банален проблем в тяхната дейност. Още повече, че в демагогските манипулации винаги на прицел се оказват поне два вида значимост – тази на субектите, както и онази на обектите на тези особени „покушения".

Значимостта е важен проблем, но и елемент както на процесите по формиране и форматиране, усвояване и експлоатиране на определени зависимости, така и, обратно, на ограничението, смаляването, частичното или пълното освобождение от зависимости. Всяка зависимост или независимост неизбежно притежава своя специфична стойност, а и изисква определени ресурси и жертви, инструменти и реакции за въвлечените в тях – доброволно, или принудително – социални субекти, в т.ч. и демагози или техни жертви.

Дан Кларк показва, че нерядко конкурентите за дадена позиция не жадуват и не се борят само, или толкова за „голия успех", колкото за значимостта, която може да им даде както съответна битка, така и реалната, или символичната награда в тези случаи.[91] Вероятно на тази причина се базират и далновидните размишления и действия на опитните и мъдрите политици, които не винаги се радват на постигнатите победи, особено ако осъзнават, че символичният, най-вече моралният

[91] Виж подр.: **Кларк**, Д. Искусство значимости. Минск, „Попурри", 2014.

победител е техният противник, независимо от факта, че в конкретната ситуация или жестока драма той е бил победен. Само начинаещите и повърхностните политици или демагози могат да изпадат в радостен транс, в нескрита еуфория от всяка една, колкото дребна, а и невзрачна да е победа.

Всъщност, това е онази крайно деликатна, но и кардинална водоразделна линия, или пък своеобразна Китайска стена, която фундаментално отделя големите и истинските политици от дребните и дребнавите, от посредствените и нищожните политикани. За истинския политик, особено пък за „завършения" държавник успехите съвсем не са единственото, нито най-важното нещо, което е в прицела на техните мотивации, изяви. Това каква ще бъде в перспектива или каква в момента е тяхната *социална котировка* в особено голяма степен зависи от манталитета и маниера им на отношение към значимостта, която могат да придобият, или – обратното, – да пропилеят в дадени ситуации. Защото всеки политик неистово копнее и прави всичко необходимо (макар и обикновено публично да не го афишира), за да изглежда достатъчно *значим* както в своите, така и в чуждите очи, да бъде смятан за сериозен и опитен противник, а не за „дребна риба". Тази значимост може да се измерва, а и въплъщава в моментния, или дълготрайно поддържания публичен рейтинг, в добре възприемания политически имидж, в солидната или – обратното – в клатещата се репутация, в моралното реноме, или пък в естествата и размерите на социалното внимание, или доверието, с които публиката може да удостоява, или възнаграждава за неговите постижения, успехи и заслуги политика-демагог. Тя има най-различни лица и проявления, и винаги много зависи от социално-психичния профил, а и от начините на нейното презентиране, но и консумиране от дадена публика.

Открай време е съхранена и общовалидна житейската максима, че политиката е неблагодарна и коварна дейност, която твърде често поднася неприятни изненади, неочаквани удари, мъчителни съмнения, непоносими колебания и тежки разочарования. То и няма как да е,

или да бъде другояче, след като това обикновено е игра с *незавършен*, или с неизвестен за участниците й край. Малко са политиците, които изпадат в такива тежки ситуации и душевни драми, при които не виждат смисъл за по-нататъшно участие в играта, или изход, обрат, който да им сервира някакъв шанс за реванш, възмездие. Но много са политиците, които са неспособни на такова далекогледство и ясновидство, на проницателност, прозорливост или даже на автопророчество, които да им предложат ясно (като на длан) бъдещите контури, цени и жертви на техните актуални проявления. Това с още по-голяма сила важи за политическите демагози, които в процеса на своите занимания и на особената си дейност не само заблуждават другите, но и самите себе си, оставяйки винаги „отворени врати" и дори златни шансове някой друг да ги „надиграе".

Изпадането в подобни тежки душевни колизии и състояния, обаче, е пряко свързано и с личностния потенциал на властовия субект да се справи успешно с разнородните и многоликите експлозии на своите чувства или афекти, да може да контролира и регулира негативните интерференции на доста неприятните за него преживявания, да е в кондиция да посреща ударите на съдбата, или изненадите на конюнктурата с трезв ум и с настроение, което да не му позволява непрекъснато да изпада в стрес, или в паника.

Донякъде за справянето с такова душевно бреме значение има и спецификата на политическата демагогия, която изисква от своите най-рутинирани професионалисти много стабилна психична устойчивост, солидна и трайна волева концентрация да издържат на много високи и неочаквани натоварвания, умения за бърза и еластична смяна на сетивните ориентации и реакции в динамично-противоречиво развиващи се ситуации и т.н. Не случайно опитните политически демагози са, казано с булевардния жаргон, „пердета" или „непукисти", а, още по-точно и коректно, циници спрямо ставащото. Повечето от тях отлично разбират какво в действителност, или в перспектива ще преживеят техните жертви, но това ни най-малко ни ги прави годни и спо-

собни да изпитват съчувствие и състрадание, да хранят емпатии и желания да смалят тези изпитания. Нещо повече, немалко от тях с перверзно, но дори и садистично чувство, с известно задоволство и с непонятна аморална наслада, или с нечовешко удоволствие наблюдават симптомите или развиващите се драматични, трагични състояния на техните „жертви". Те дори може да не осъзнават, или – обратно, – съвсем ясно да осъзнават, че се поставят в такива ситуации в ролята на своеобразни *некрофили*, които с непонятна (за нормалните, моралните и разумни хора) страст се занимават с другите, сякаш те са мъртви. И, наистина, след като не са способни на (нужното за подобни казуси) съпричастие и съчувствие, такива субекти няма как да възприемат, а пък и да се отнасят към своите жертви като към живи същества, а най-вече като обекти на техните щения или проекти. Не е нужно тук и сега да реанимираме и репродуцираме цялата оригинална и значима концепция на Ерих Фром за проявленията на некрофилите, в т.ч. и на политическите такива, а също и на техните „представителства" в сферата на политическата демагогия. А това е така, защото политическите демагози са безчувствени към проблемите и болките на другите, макар пред съответната публика да разиграват всевъзможни етюди за своята безгранична готовност и гарантирана способност да помогнат на другите да се спасят от опасни и вредни за тях зависимости, от демони, които обсебват психиката им. Нещо повече, те превъзходно разбират какво вършат, пък и на каква (особено морална) цена, но въпреки това не изпитват никакви угризения на съвестта, или нямат скрупули, когато им се наложи за пореден път да използват услугите и „екстрите" на демагогията.

В „стандартни" или – обратното, – в неординерни случаи, когато им се налага да избират и прилагат различни демагогски прийоми, или средства, такива политици изглеждат като доста безчувствени, даже и „прегорели" откъм морално-душевните колизии, или сътресения, които би изпитал всеки простосмъртен човек, особено и ако трябва с такава лекота и безотговорност да решава тежки казуси, или човешки съдби.

Съществува обаче и друг тип политически демагог. Той иска да се уподоби или поне да се преживее в образа на великия демиург – Бога, – който чрез чудотворното си слово е способен да роди нов живот, да преобърне мрака в светлина на душата, да прогони негативните и да докара позитивните емоции, които да възкресят, възнесат човека. Неслучайно Лайт Сан подчертава такава визия и мисия за онези, които искат да променят по свой облик и подобие реалностите, чрез тях и нравите, и човешките творения.[92]

На всеки политик неведнъж в професионалната му биография или във властовата му кариера се случва да изпада в ситуации, при които му е трудно да се овладее, да контролира и управлява по свой избор „ерупциите" на своите емоции, страсти, афекти. Затова „обуздаването" на чувствата е извънредно важен тест и за способностите на демагога, за неговата способност да се аклиматизира бързо към динамично изменящата се социална атмосфера, да се адаптира към противоречиви идентичности, към фронтови моменти и ситуации, в които трябва да лавира, да търси спасителни варианти и изходи.

Както посочва *Кларк Лин*, всеки човек, особено този с известни сериозни проблеми или с психически заболявания, трябва да се стреми и опитва да усвои и прилага съответна – успокояваща, или дори тонизираща го (въпреки пейзажа, аурата, атмосферата на другите участници в дадена взривоопасна или конфликтна ситуация) *техника*, с която да успява да контролира емоционалните си аритмии и афективните си ерупции.[93] Както психолозите и психиатрите щедро предлагат ефективни и гарантирани *терапии* за снижение или пълно отстраняване на моментни или дълготрайни психични колизии, така и демагозите са винаги готови, или способни да предложат богат набор от сигурни душевни *лечебни процедури*, които да „нормализират" психи-

---

[92] **Сан**, Л. Искусство созидательного слова. М., „Амрита", 2012.
[93] Виж подр.: **Линн**, К. SOS: Обуздай свои эмоции. Как справиться с тревогой, гневом и депрессией. М., „АСТ", „Астрель", 2007.

ката и рационалността на техните моментни клиенти, или пък (по-точно казано) пациенти на манипулациите им.

Това становище не е умозрително или хипотетично, а базиращо се на реалностите и фактите, свързани с прилагането и ефектите от действието на демагогски терапии. Осъзнато или неосъзнато, всеки политически демагог разглежда и се отнася към манипулираните от него субекти – лица, или публики – като към недостатъчно зрели и умни, или към малоумни, интелектуално недоразвити, емоционално лабилни индивиди, които могат с не много усилия и разнообразни прийоми, или похвати да бъдат „вкарани в правия ред", да бъдат принудени, или заинтригувани и сугестирани от примамливи визии да действат в указаната им от манипулаторите посока, в съответни форми на поведение.

Поради особено неблагодарната, а нерядко и прекалено тежката (в психическо отношение) дейност, демагозите се нуждаят от съответно душевно релаксиране, от наличие и ефективно действие на *лечебни* процедури за прочистване, снемане на напрежението и бремето в душевния им свят, което демагогските занимания им осигуряват. Такива те могат да усвоят пряко, от собствената си политическа кариера, или косвено – от чуждия опит на техни съвременници, или пък на вече „напуснали фронта" колеги. С помощта на тези своеобразни душевни и изцеляващи техники, демагозите могат да укрепват политическия си имунитет срещу потенциални/реални опасности в реалността.

В този аспект от огромно значение за всеки политически демагог е да си формира, а и ефективно да използва достатъчно богат набор от разнородни и многопосочно действащи „целителни" мисли и емоции, които да генерира и консумира при наложителен случай, а в съответни, благоразумни и добре действащи му дози. Такива лечебни, оказващи благотворно влияние и въздействие върху психиката на човека, върху моментното или дълготрайното му самочувствие, жизнен тонус, ведър поглед към нещата от живота, независимо от неприятните изненади или одиозните обрати и пр., са извънредно важни фактори и

механизми за укрепване на субектния идентитет, а пък и имунитет. В подобни случаи е много подходяща, а и полезна народната поговорка, според която един бит струва колкото двама небити. В сферата на политическата демагогия това означава, че един „гърмян заек" или доста препатил субект струва – за себе си, а и за партията и най-вече за елитарната котерия, която обслужва, много повече от начинаещия и неопитен, макар и прекалено самонадеян, или гранитно убеден в сполуките си демагог.

Политическото само/изграждане или демагогският авто/билдинг няма как да не разчита на екстрите и услугите на такива релаксиращи, или „изцелителни" процедури. Не случайно *Емрика Падус*, макар и в съвършено друг ракурс, предлага най-различни ментални и емоционални техники или терапии, които притежават особено благоприятен (едва ли не гарантиран) лечебен, „церителен" ефект в кратки, а и за дълги срокове.[94] Подобни терапии обикновено се базират на персонално интериоризирани концепти, които могат да играят ролята на своеобразни *формули,* ефектно и ефективно променящи настроението, сменящи ритъма и мащаба на едни със съвършено други емоции и пр.

От съвсем друг – психоаналитичен, – ракурс *Мари Кардинал* също директно поставя темата за изцеляващата сила на определени вербални конструкти, техники и терапии[95], като специално подчертава и възможността да се излезе, при това и доста сполучливо, от изключително тежки ситуации чрез магическите влияния на определени слова, които възкресяват, но, заедно с това, и по своему тонизират човешката душа, а оттам вече съществено и изменят и поведението на субекта. Но този въпрос не опира непременно или само до едностранно представяне – в позитивен порядък – на специфичното влияние и въздействие на човешкото слово върху психиката на отделни индивиди, или на цели общности, които могат да бъдат и формални, но и неформални.

---

[94] Виж подр.: **Падус**, Е. Исцеляющая сила мысли. М., „Центрполиграф", 2008, и Исцеляющая сила чувств. М., „Центрполиграф", 2008.
[95] Виж подр.: **Кардиналь**, М. Слова, которые исцеляют. М., „Когито-Центр", 2015.

Отдавна се знае, че не само човешкото слово, но и най-различни звуци също са в състояние да предизвикат съответни изменения в душевността, психиката на хората. За причина за особеното звуково „лъчение" се смята специфичната *енергия*, която се крие или се раздава чрез съответните звуци и слова.[96] Не случайно от древни времена хората се търсели начини да успокоят или облекчат душевните си тревоги и терзания чрез съответна сонарна терапия, чрез своеобразно „потъване" в определена акустична среда, която е способна да изведе, откъсне, издигне обезпокоената или страдащата човешка душа над онова, което в дадения момент я мъчи, и да я отведе и вкара в чудната аура на определени звуци, мелодии, които пречистват, възраждат, укрепват и стимулират духа.

Нека не забравяме и другата възможност или крайност – чрез определени звуци или шумове да се тревожи, довежда до непоносим страх, а и панически ужас човешката душа или съзнанието на поставения по бомбардировката на тези звуци и шумове човек. Още повече, когато знаем, че историята на мъченията, а и асортиментът на изтезанията през всички исторически епохи, типове общества в различна степен и форма са включвали насилия над човешката психика и човешкото съзнание чрез звуково малтретиране.

Няма да е пресилено, ако се твърди, че при определени ситуации политическата демагогия си позволява употребата и на подобни сонарни „оръжия" чрез които да разколебае, объркa, деструктурира, блокира и унищожи активността на дадени субекти.[97] Това обикновено се случва, когато тя се опитва да смути, уплаши, да парализира съзнанието и да взриви подсъзнанието на своя обект – отделен индивид или социална група.

Срещу подобни одиозни, а и вредни за психиката и здравето на хората сонарни атаки или изстъпления трябва да се взимат съответни предпазни средства, или техники. Историята, по-точно културата е

---

[96] Виж: **Киврин**, В., М. **Светлов** Энергетика слова. М., Мир исцеляющих звуков. СПб., „Вектор", 2008.
[97] Виж подр.: **Мизов**, М. Тайните на политическия слух. С., „Авангард Прима", 2017, VI глава.

изобретила и внедрила такива разнообразни техники, посредством които човешката психика и човешкият организъм могат – със съответни *тренировки* – да формират у себе си ефикасни – предпазни или съпротивителни – сили. Тяхната основна мисия е била да свалят напрежението, да смалят или прогонят изцяло вътрешния дискомфорт, който влияе на всички фибри от жизнения свят на даден човек. Използването на подобни техники, терапии може да спомогне за потискане и преодоляване на различни видове психотравми, които даден субект е получил в своето минало.

Както всеки достатъчно внимателен, отговорен и загрижен за физическото и душевното си здраве човек, така и демагогът се нуждае от различни автогенни тренировки и съответни техники, които могат да му гарантират добра кондиция и високи успехи. Затова подобни хора си изобретяват или усвояват от другите съответни формули, които да оказват магично въздействие върху душевния им мир, а и да им осигуряват сполуки. Ето защо, ако внимателно, отблизо, продължително време се наблюдава даден политик, особено такъв, към когото се хранят известни съмнения и подозрения, или съществува убеденост, че (инцидентно/периодично/системно) прибягва до всевъзможни демагогски прийоми и средства, сигурно ще се открият и някои негови „чалъми", чрез които той се предпазва от евентуални/реални заплахи и опасности, чрез които преформатира доста бързо и умело сменя настроенията и поведенческата си визия, вербалната и паралингвистичната си „орнаментика" в синхрон с изменящата се конюнктура, или пък в унисон с настроенията, претенциите, или пък очакванията на публиката, пред която се изявява.

За да издържи на огромното психично напрежение, или за да оцелее в политическите битки, на демагогът винаги се налага и да усвои, или дори сам да си изобрети своеобразна „***икономика на впечатленията"***, която му позволява целесъобразно, но и утилитарно да се ориентира и приспособява към съвършено разнопорядкови ситуа-

ции, по конкретен начин да оценява естеството, стойността на свързаните с тях впечатления.

След като (по презумпция) демагогията е органично свързана с всевъзможни спекулации и манипулации на човешката психика или съзнание, тя неизбежно разчита най-много не на истинските, адекватните и обективни образи, а на съответни впечатления, които могат привидно да изглеждат на истинни образи, ала по своята най-дълбока същност и генерална телеология реално се намират на много далечно разстояние от тях.

В този специфичен контекст демагогът обикновено, дори и неосъзнато от самия него, се разкрива в *двоен ипостас*: веднъж като „хищник", който неистово преследва и лакомо очаква различни впечатления за състоянието и перспективите на „жертвата" си, а друг път като намиращ се в своеобразна *анабиоза*, в особена душевна летаргия, в пълно безчувствие и безразличие към релефно дефилиращите, крещящо желаещите някакво отношение, пък и съпричастие впечатления, които неговите „мишени" му предлагат. Няма човек, който да не е присъствал или участвал в ситуации, при които на политическата особа, най-вече на опитващия се да демагогства субект да не се „сервират" най-различни знаци, „менюта" за проблемите и душевните тежнения, които публиката има, ала въпреки това подобен субект се прави, че нищо не вижда, чува, усеща, помирисва или вкусва от тези, които в същия момент се опитва спекулативно някак „да преметне".

Разбира се, до тези ситуации и ефекти може да се стигне и заради други причини, а не само поради съзнателното и целенасочено манкиране на политическия демагог. Напълно възможно е последният да прави съвсем неосъзнато подобни грешки, понеже не притежава необходимата комуникативна култура или организационна култура, или защото е по природа „обзаведен" с недостатъчно способна да чувства другите психика.

В зависимост от контекста на ситуацията, от качеството и количеството на властовите ресурси, с които разполага, или които упорито

се стреми да си осигури в конкретния момент демагогът, както и от целите, които си е поставил, пък и от арсеналите, и репертоарите за съответно поведенческо мимикриране, производството, дистрибуцията, обмяната, рекламата, а и консумацията на демагогските продукти, или мостри няма как да не притежава някаква пазарна стойност, т.е. дадена цена на политическия пазар.

Подобно на истинския търговец, който обикновено всячески се стреми и опитва да надуе цената за стоката или услугата, чрез което да „преметне" своите клиенти, като им предлага и рекламира фалшиви, дори и несъществуващи атрибути на своята стока, или услуга, политическият демагог също трябва да си изгражда подобни качества или умения, за да може когато обстановката предлага, или налага, да ги включи в действие.

Както няма или пък извънредно рядко може да се срещне почтен търговец, който е склонен да допусне известни моментни, най-вече не много големи загуби, за да може да задържи и обвърже в перспектива своите клиенти, така липсват и много политически демагози, които са готови да правят отстъпки, моментни, но и изкуствени реверанси, да търпят солидни загуби, надявайки се (в бъдеще) да бъдат щедро компенсирани за тях. И само твърде опитни, а отгоре на това невероятно проницателни (за неясните и непонятните за техните конкуренти, а и за различни масови публики, възможни или неизбежни крайни изходи от ситуации, която изглеждат на другите като предрешени, или окончателно приключени) демагози могат да си позволят „неблагоразумията", или „лукса" да отстъпят за момент, да дадат измамни бонуси и известни (даже подработени и гарантирани от самите тях) победи на своите опоненти и конкуренти, чрез които да ги вкарат в коварни капани, от които в перспектива съперниците и враговете им трудно ще излязат. За да се подготвят и изпълнят такива редки и перфидни сценарии, демагозите обикновено трябва да притежават достатъчно солидни, а и ефективно влияещи в конкретната ситуация психологически и други знания, умения, способности, дори таланти, чрез които да

успеят да съблазнят, заблудят, а и да водят за носа в грешна посока враговете си.

Както няма търговец, който искрено и безкористно да оповестява цялата истина за качествата на предлаганата от него стока или услуга, като им иска и съответстваща за тях цена, така никога и никъде няма да се намери политически демагог, който е склонен, или способен да изнесе на публичен показ истината за онова, което прави, и за рекламираните, но всъщност нискокачествени, опасни и вредоносни стоки и услуги, които гръмогласно, но с изкусителен, съблазнителен глас рекламира пред съответна публика.

Всеки, особено изпеченият и видял какво ли не, търговец, както и всеки демагог неистово разчита на впечатленията, които може да създаде, рекламира пред публиката. Заедно с това, и единият, и другият винаги си отварят сетивата, за да не пропуснат нещо важно и значимо за техните, най-често скривани цели, интереси, проекти, сценарии. Защото и единият, но и другият отлично знаят, че впечатленията са много деликатна и хлъзгава материя, която обикновено води до неудовлетворения или сериозни заблуди, до моментни/дълготрайно господстващи в психиката съмнения, подозрения, колебания, тежки разочарования както от пропилени възможности да се схване най-важното, така от неадекватните, или недостатъчно ефективните реакции, които да ги „оползотворят". И двамата знаят, че дейността им не би била нормална, спокойна и печеливша, ако липсва подобна „търговия" с разнородни и многолики впечатления, а и техни трактовки, свързани с тях самите, или извиращи, т.е. адресирани към тях от страна на аудиторията.

В случая иде реч за изключително важното обстоятелство, че при всички – хипотетични или реални – модалности на демагогстването, политикът винаги трябва да следи много внимателно, но и точно всички релефно изпъкващи и господстващи в дадения момент *впечатления*, както и за онези, които се намират в ембрионален стадий, но на които (след време) предстои да се изявят много сериозно и значимо в

практиката. Неговите сетива трябва да са отворени не на две, не на четири страни, както известяват поуките от народните приказки или от чуждите митологии, а едва ли не на всички посоки, от които (реално, или хипотетично) може да възникнат и да шестват впечатления. Естествено, подобна рядко срещана дарба или такъв невероятен подарък могат да получат само политически демагози, чиито сетивности, или психики са (генетично, или социално) обзаведени с всякакви екстри и са способни да предлагат спешно, но и на качествено равнище изключително трудни (за другите) услуги, при това и на добри цени. Политици с посредствен интелект или с „нешлифована" психика нямат изгледи за успехи.

Демагогията винаги опира до целенасочено, добре планирано и организирано производство, дистрибуция, рекламиране и принудително консумиране на нейните всевъзможни „екстри" или „шир-потреби" от съответни човешки общности, или публики. По тази причина тя винаги е особен вид публична – властово позволена или законово нерегламентирана – търговия с (определени типове и то фалшифицирани) *впечатления*. Тя е странен хронотопос, когато и където едновременно и шумно, по панайрджийски се рекламират и разпродават (уж на безценица или безкористно) всевъзможни „ментета". Както и по селските панаири, така и при нея *печели този*, който обикновено вика най-силно и най-продължително, или който успява да задържи вниманието на клиентите си, като задължително действа на добре изпитания в историята принцип „кокошка за кон"!

Нещо повече, както всеки търговец, така и всеки политически демагог с течение на времето се пристрастява и не може да живее без подобни тръпки или преживявания. И за двамата икономиката на или търговията с впечатления се оказва не само и просто моментно професионално занимание, или задължение, а нещо много повече; в определени случаи даже органично потребно, своеобразен вид аморална дрога, която не само не затихва, или намалява, а, обратно, все повече се умножава и даже цъфти при случай.

Подобно на всеки търговец, всеки политически демагог има или развива в своята биография, или кариера съответни вкусове и навици, критерии и маниери на отношение към съответни, таксономично диференцирани, социални впечатления от дадени казуси. И както убедително разкриват *Джозеф Пайн* и *Джеймс Гилмор*, такава „икономика на впечатленията" е прекалено важен и значим фактор в маркетинга и мениджмънта.[98] А доколкото политиката все повече се икономизира, пък и всички логики и технологии на маркетинга, мениджмънта и пр. ескалиращо влизат в оборот при различни политически или политизирания занимания, мероприятия и събития, то въпросната „икономика на впечатленията" не може да остане незабелязана, пък и целево никак да не е използвана.

Политическата демагогия съвсем не е само технология за създаване и пласиране на дадени типове (социални, политически, морални, икономически и пр.) образи и тълкувания; с други думи, на конкретни и утилитарно използвани впечатления, внушения. Тя винаги е и пошла, морално нечистоплътна, изкуствено парфюмирана търговия с тях.

Всеки демагог, дори и без съзнателно да отчита (неотвратимият от битността и битийността му на такъв) факт, че трябва да притежава съответен „*ценоразпис*" на впечатленията, които може да предлага както на своите клиенти, така и на впечатленията, които трябва да консумира от общуването, взаимодействието си с подобна „клиентела". Той може, понякога даже е задължен от хода и логиката на самите обстоятелства, в които му се налага да действа, самоволно или реципрочно, в отговор на чуждите предизвикателства и операции, да вдига, или – обратното, – да сваля фиксинга на стойността и значимостта на впечатленията, които се предлагат и разиграват на политическия пазар, естествено, като това обикновено се прави с тънката сметка за съответна добра печалба.

---

[98] Виж подр.: **Пайн**, Дж., Дж. **Гилмор** Экономика впечатлений. Работа – это театр, а каждый бизнес – сцена. М., „Вильямс", 2005.

Разбира се, както винаги и навсякъде, така и в политическата демагогия такива услуги струват и се заплащат по различни начини, а и с различни средства и предмети. Още повече, че „стандартното" положение в историческия живот и в политическите практики е такива впечатления да се трупат и въргалят на омазнен политически тезгях. Изключително редки и само за „отбрана клиентела" са случаите, при които такива впечатления са бутиково аранжирани и изискано представени за оглед, а и за консумация.

Това, което, обаче, е най-важното в този аспект, е да се знае и разбира, че подобна „икономика на впечатленията" в съзнанието и поведението на политическия демагог действа на различни обороти, в различни порядъци или обороти, съобразно ситуацията. Не по-малко важно е да се отчита и фактът, че тази своеобразна икономика винаги (независимо дали е публично афиширана, или е умело завоалирана) работи на принципите на *„бакалска*", или на *„сервитьорска логика*". Тоест, тя винаги *„надписва сметката*" в ущърб на клиента и в полза на онзи, които предлага менюто от демагогски полуфабрикати, специално подготвени, а и ефектно сервирани„деликатеси" на съответна публика.

Както опитният сервитьор с крайчеца на окото си следи и веднага може да диагностицира вкусовете и покупателните възможности на своите клиенти, така и рутинираният политически демагог трябва да бъде винаги нащрек, да притежава отлични сетива, които да му съдействат максимално да изпълни поръчката, но и да спечели от нея.

Демагози, приличащи на недобросъвестни, непохватни и брутални сервитьори, не могат да разчитат на много солидни печалби, трайни познанства и добри бакшиши от страна на клиентелата, която те (специално, или без нужните усилия) искат да имат. Подобно на лошия сервитьор, неопитният демагог може твърде лесно, дори без сам да разбере, да загуби клиентелата си, която, ако действа перфектно, може да държи дълго.

На практика това означава, че особено необходим и значим фактор, а и ресурс за оптимално изпълнение на лидерската (която понякога може да се припокрива и с) демагогската мисия е доброто състояние на човешката ***наблюдателност***[99] и, особено, на ***проницателността***, която да улавя (неосъзнати или незабележими за други лица, или групи в конкретната обстановка) симптоми и знаци, гарантиращи евентуални печалби, или – обратно, – да сигнализира за напразно изгубено време, или ненужно престараване пред конкретния, несъстоятелен, ненадежден клиент. Освен това на успешния демагог винаги е извънредно нужна и известна ***прозорливост*** за логиката, развоя на отношенията или процесите в конкретната ситуация, за да е способен (при евентуална нужда) да предприеме и съответни мерки, чрез които да не изложи на опасност и своите позиции. За да има такава проницателност, а и прозорливост, той се нуждае не само от изострено внимание, отлични наблюдателни способности, а и от много бързо логическо мислене.

Разбира се, подобно на опитния келнер, така и изпеченият демагог има съответни надеждни арсенали, отработени до блясък маниери или репертоари в зависимост от ситуацията, или от естеството на впечатленията, които трябва да продава, или купува. В този ракурс е важно да се отбележи, че и двамата могат съвсем целенасочено – било афиширано, безцеремонно, арогантно и дори цинично, или пък дискретно, перфидно и ефектно да демонстрират на своите „клиенти", че не забелязват, или пък, ако виждат и чуват техните искания, или протести, не намират смисъл, а и нужда да им отговорят по начин, който би устроил клиентелата, но би навредил на техния конюнктурен интерес.

Следователно, за нормалното и ефективно изпълнение на демагогската мисия от особена важност и ценност е притежанието, навременното и оптимално експлоатиране на достатъчни и полезни за конк-

---

[99] Срав.: **Базерман**, М. Искусство замечать. Секреты наблюдательность истинных лидеров. М., „Азбука Бизнес", „Азбука-Аттикус", 2015.

ретния случай *проницателност* и *прозорливост*, чиито психологически „диагнози" или „епикризи" имат много, а и доста сложни „показания".

Психологическият профил, смисловата и ценностно-нормативната „анамнеза" на такива проницателност и прозорливост неизбежно са производни и зависими от сложни комплекси от разнородни и многолики причини и фактори, механизми и условия, влияещи на човека. Наличието и целесъобразното използване на тези два феномена реално дава не само възможности, но често и солидни гаранции за оптимално „дешифриране" на сложните кодове на характеровите секрети и особености на следения обект, който би могъл да бъде в нашия случай и „мишена", но и „снайпер" на демагогски манипулации. Защото както келнерът, така и демагогът не само внимателно трябва да следят за впечатленията, които издават настроенията и намеренията на „клиентелата", добре да прогнозират и бързо да калкулират разни варианти за случващото се, но същевременно и да създават реални и ефектни имитативни впечатления в нея, които да носят облаги. Обаче, както за едното, така също и за другото е потребна съответна, при това и достатъчно ефикасна ментална „обработка" за случващото се.

Такава проницателност или прозорливост е в състояние да алармира за съответни качества, свойства, признаци и симптоми, които се зараждат в конкретния момент, или пък които вече действат, но не се отчитат достатъчно от сетивата и менталността на останалите (вприм-чени и участващи в конкретната обстановка) субекти, или пък на които тепърва им предстои да разкрият осезаемо своята мощ, вреда, или полезност.[100]

Въпросните проницателност и прозорливост трябва да са отлично шлифовани и продуктивни с резултатите си, а такива качества не се изграждат нито бързо, нито лесно, дори и когато субектите им притежават всички потребни за тяхното съществуване, развитие, но и ефективно проявление редица природни характеристики или заложби.

---

[100] Виж под.: **Зазыкин**, В.Г. Психология проницательности. М., изд-во РАГС, 2002.

Те закономерно, а и обикновено са плод на много сериозен и тежък психически труд на самоизвайване, на корекции и усъвършенствания на персоналната сетивност и менталност, която да служи навременно и ефективно на субекта в различни типове ситуации.

Политическата демагогия не би била напълно възможна или реална ако не нейните субекти или обекти не отчитат ролята и значението на ***страха*** в нейните оферти, или прояви. Това защо, кога, къде, спрямо кого и по какъв начин може/трябва да се използва страха е от изключително важност и ценност както за всеки демагог, така също и за всяка – потенциална или реална – мишена или жертва на демагогски спекулации. В този аспект е потребно да се отбележи, че страхът също може да се използва като особена стока, или като разменна стойност в отношенията между демагога и клиентите му.

Колкото исторически и житейски-биографичен феномен да е страхът, той винаги може да изненада, стресне и уплаши тези, които се оказват негова мишена или жертва, защото винаги има *нещо в него*, някаква *загадка* или недостатъчно проумяно от хората в дадената ситуация качество, което му придава особена сила, а пък и одиозна власт.[101] Затова и демагозите разчитат много както на осъзнатия, така на неосъзнатия, но дори и на подсъзнателния страх на хората от евентуалното им попадане в или преживяване на конкретни, неприятни, вредни за тяхната психика, съзнание, поведение и битие казуси.

Редица изследователи на демагогията са склонни или категорични относно дефинирането и анализирането ѝ, като я описват и тълкуват като елементарно пренебрежение и омаловажаване на способностите на човешкото мислене. Това, обаче, не е съвсем вярно, защото реално става дума за нещо противоположно – не за елиминация, а за *преднамерено отвлечено*, но и инструментално насочвано, *скрито регулирано мислене*, което само привидно изглежда като нормално и правилно функциониращо, а всъщност изобщо не е такова, понеже

[101] Виж под: **Караяни**, А.Г. Психология страха. М., ВА, 2014. **Кёлер**, Х. Загадка страха. На чем основан страх и как с ним быть. М., 2003.

„логиката", на която се базира, е умишлено сбъркана, без подобни дефекти да са оповестени на хората, които (ще) я ползват в дадената ситуация.

Подобни дискретни прийоми създават у хората впечатления или убеждения, че притежават и използват нормална, а и ефикасна менталност, без обаче реално да е така.

Човешкото мислене се подчинява и на определени специфични закони[102], които демагозите винаги се опитват да приватизират, подчинят и експлоатират в своя изгода, без обаче да известят своите потенцални/реални мишени или жертви за намеренията си.

Американският учен *Уйлям Уокър Аткинсон* – създателят на школата за Новото мислене или Новата цивилизация, – развива концепцията си за особения *Закон за привличането* в духовната сфера, според която силата и посоката на човешките мисли зависят съществено от естеството и спецификата на смисловия и ценностно-нормативния пълнеж на неговите помисли и емоции, от характера на желанията, нагласите, претенциите и очакванията му към самия него и спрямо другите и околната действителност.[103]

Аткинсон смята, че в менталността на всеки субект има огромен пространствено-времеви континуум, който е сетивно и ментално незабележим от човека, но въпреки това оказва изключително „гравитационно влияние и привличане" върху цялостния му жизнен свят, върху естеството и особеностите на неговото мислене, чувстване и поведение в най-различни – банално-всекидневни или екстремални – ситуации, или казуси. Подобна тайна и неосъзната, могъща и дори магична (по мащабите и ефектите си) „гравитация" оказва колосални влияния и въздействия както върху целеполагането, така и относно естеството и спецификата на подбора, а и начина на прилагане на поведенческите инструментариуми в съответните исторически или всекидневни си-

---

[102] Виж: **Бергер**, Б. Ментальные законы. Как работает наш разум. Минск, 2017.
[103] Виж подр.: **Аткинсон**, У.У. Закон привлечения и сила мысли. М., „София", 2008, а също от него и: Наука самоусовершенствования и влияния на других. М., „Эксмо", 2012..

туации, казуси. По един ясен и понятен начин тези сложни процеси, например, се описват в народните поговорки или пословици (при това в схематичен вид) от типа на *„каквото си пожелаеш, това да ти се случи*", „добрата мисъл, добрини докарва" или лошата мисъл злочестини предвещава". В научните трактовки то, обаче, може да се отнася и до т.нар. *самосбъдващо се пророчество*, при което фокусирана (в дадена посока) мисъл се въплъщава в практически изменения и резултати, които изглеждат независими от мисленето. А фактически става дума за особено „гравитационно поле", което провокира събитията, без обаче да бъде нагледно и материално опредметено, но и сетивно ефикасно уловено. Тази специфична „гравитация" не поглъща и не подчинява на себе си само субекта й, а оказва свои (незрими, но много тежки и опасни) последици и върху общуващите с него. Тя всъщност много прилича по своите присъствия, проявления и ефекти на радиацията. Така опасното (като радиация) „лъчение" на мислите на демагозите, макар и скрито, моментно неусещано към другите хора, реално се обръща срещу и поразява субекта си. Неслучайно сред хората открай време, а в днес битува идеята, че злонамереното мислене може след много дълго време да жъне урожаи, като много тежко може да отмъщава, т.е. когато вече никой не знае, не се сеща за него, а и за онзи, който пръв го е използвал. Но същото е и с пошлото мислене, което първоначално може да дефилира в съвсем различен вид, а едва много по-късно да разкрие истинския си лик и ужасяващите си вреди.

Естествено, спорно е до каква степен заклинателното слово може да предопределя или да променя, според желанията или упованията на човека, ходът на събитията.

Физически и исторически, човекът (като род, вид и индивид) неизбежно е поставен в такава – материална и духовна – среда, от която не могат напълно да се отстранят съответни радиационни източници, респ. техните влияния върху неговия организъм. В този смисъл, човек неминуемо, закономерно, по принуда или доброволно е заставен да обитава така среда и да изпитва лъченията и въздействията на нейни-

те „радиации”. И за да не увреди сериозно, или даже пагубно своето здраве, той следва да е много внимателен и грижлив към своевременното опознаване и разбиране на естеството и мащабите на влияния на тези източници и лъчения, да си създава определени профилактични и алармиращи го системи, които да му обезпечават нормален, а пък и незастрашен живот. Защото, само когато организмът му поеме отвъд допустимите прагове такава радиация, той може да бъде поставен в много сериозна или дори в сигурна смъртоносна опасност.

Политическата демагогия може да се разглежда като особен вид „*социална радиация*”, способна да „зарази” и нанесе много сериозни заболявания, или поражения на човешкия организъм, на неговата психика, душевност, битност и битийност, разбира се при преминаването на допустимите дози на облъчване на организма от такива лъчения. При това следва специално да се подчертае, че в този контекст човекът не е само в злощастната роля на пасивна или безпомощна жертва на такива радиационни облъчвания, а и в качеството си на субект, генератор, разпространител и защитник на тяхната мисия.

Както радиацията поразява и тежко уврежда психиката и съзнанието, организма и поведенческите реакции на човека, така също политическата демагогия е в състояние да срине и тихо да убие неговия (социален, морален, политически, културен и пр.) имунитет и да превърне човека от пълноценно живеещ в кошмарна сянка на бъдеща смърт. Ако не буквално и физически, поне символно, морално, душевно и психически демагогията е в състояние да разклати, преобърне, влоши, а и погуби живота на своята жертва. Лошото е, обаче, че демагозите винаги грешат в преценките си за това каква е крайната степен, фаталната доза и критичната маса на тяхната продукция, която уврежда хората.

Не случайно в нашето време все повече се говори/пише за *хора, които излъчват опасни и гибелни енергии*, аурата на които е способна да навреди на, или убие живота и всичко добро в онези, които се окажат – случайно, или принудително – в техния обсег. В сферата на раз-

личните конфесионални практики „разправянето" с подобно зловредно лъчение или обсебване на човека се е извършвало с помощта на *екзорсистки техники*. Може да се каже/пише, че и днес тази практика не е съвсем забравена, в т.ч. и в областта на политиката или демагогията, когато има нужда да се гонят „зли духове", които са обсебили душата, ума, сърцето и волята на съблазнения (от сатанински желания) човек. Не е случаен фактът, че исторически/актуално политическата демагогия с наслада или по задължение прибягва до употребите на подобни асоциации, сравнения и метафори, с които описва своите мишени или жертви като грешници, зловещо обсебени от демони, но и които могат да бъдат публично разобличени, и „изцерени" от екзорсисти-демагози. Обсебените от зли духове или демони човек обикновено се разглежда като „жив мъртвец",защото не притежава и не прилага по нормален, богоугоден своята мисъл, а и воля. А в качеството си на такъв, той неимоверно много прилича на човек, който е *зомбиран.* И може без особени притеснения да се твърди, че демагозите спадат към тази особена порода човешки същества и опасни личности, които могат да изкусят и пленят с думи и обещания други хора, които впоследствие се превърнат в безпомощни техни зомбита. А мозъкът на зомбитата винаги е по своему увреден, но и съвсем другояче действащ.[104] В крайна сметка и по същество, демагозите искат да превърнат своите „жертви" именно в подобни, полуживи-полумъртви същества, който действат според външния им контрол. В техните визии и трактовки, съперниците им винаги са зомбирани същества, които са пасивни, или са твърде активни, без обаче да притежават контрол над своите постъпки. В първия случай враговете са описвани като живи трупове, във втория – като полуживи същества, които обаче са обсебени и подчинени на невидими, но вредоносни таласъми.

В контекста на тази концепция, човек, обсебен от зли помисли и чувства, от желания да се случи нещо лошо, вредоносно на други лица

---

[104] Виж подр.: **Верстинен**, Т., Б. **Войтек** Мозг зомби. Научный подход к поведению ходящих мертвецов. М., „Альпина Паблшер", 2016.

и общности, неусетно за самия себе си попада под енергийните влияния на тези си зли мисли, но и (без да иска) се поставя в такава ситуация, при която ще трябва да понесе всичките й негативи, независимо дали това реално ще се случи по-рано или по-късно, осъзнато или неосъзнато от него. В този аспект, онзи, който е склонен и способен да заблуждава, мами, манипулира другите, от една страна, живее с вътрешните душевни терзания, че другите са готови и желаят да му скроят такива номера, а, от друга, че все някога, някъде и от някого ще си „намери майстора", т.е. този, който ще му извърти такъв номер, че ще го постави на място.

Подобна неприятна перспектива няма как да направи демагогът великодушен и искрен, почтен, добронамерен към другите хора, които се оказват обект на щенията му. Обратното, колкото повече се развива, утвърждава и „шлифова" като изпечен демагог, толкова повече такъв човек неизбежно започва да гледа и да се отнася към другите като с несъвършени, незаслужаващи добри, честни, почтени и открити отношения, а ги преценява като *пластилин*, който той може/трябва да моделира според своите интереси. А такъв подход неминуемо превръща другите хора (от личности) във вещи; в предмети, които могат да бъдат премествани и премахвани, а пък и обработвани всячески от него.

Да се притежава, но още повече и да се злоупотребява с такава нагласа, означава че нейният притежател осъзнато или неосъзнато радикално променя своите ценностни ориентации и социални характеристики, при това и винаги към все по-лоши измерения. Такъв светоглед твори, а и разпространява визии за хората като за пасивна или недостатъчно активна социална материя, която може да бъде добре обработвана, подчинявана.

Да се гледа на другите хора като на особен вид ***глина***, която може да се формова и вае според желанията на онзи, който я моделира, реално означава, че подобен субект се вживява в ролята на *божествен демиург*, който сътворява или унищожава вселената. Това не е

пресилено твърдение, защото няма истински и талантлив демагог, който да не съизмерва вселената, светът, човечеството и живота през призмата на своите интереси. „Светът – това съм Аз" или „Светът е дотам, докъдето се простират моята власт и моите интереси" съвсем не са банални сентенции, нямащи нищо общо/родно с демагогията. Напротив, те са истинската парола за манталитета, а и за маниера на повечето демагози. По същество, това е тотална хиперинфлация на психиката и съзнанието, на поведението и битието на хората, които са или могат да станат предмет на демагогски манипулации. Именно пълното *обезсмисляне и обезценяване* на човешката автономност и автентичност, на човешката личност и индивидуалност стоят във фундаментите на демагогията, независимо от факта, че последната оглушително, а и публично крещи, че прави всичко възможно и необходимо в тяхна защита, за гарантиране на техния живот и сигурност. Няма политически демагог, особено сред тези, които са пожънали или в момента жънат големи успехи и са се сдобили със солидни трофеи, който да не се вижда като *полубожествено същество*, което може да прави всевъзможни неща с подчинената му природа, била тя естествена или социална, което да благославя/анатемосва живота на други. Затова не е изненадваща менталната и душевната нагласа на демагозите, според която те мислят и оценяват хората, които са им „на мушка" като tabula rasa, върху която могат да изписват каквото и както си щат, или да зачертават написаното (преди) от други. За подобни типове, които дори може да се облечени в огромна държавна или обществена власт, останалите „простосмъртни" са аморфна маса, която може да се постави лесно и бързо под лъчите на техните спекулации и манипулации, да се зарази психично и интелектуално, емоционално и поведенчески, като по този начин се приведен в състояние, в което повече не може да поддържа собствената си автономност и автентичност, а преминава в социално-кинетични форми и посоки, избрани и контролирани от демагозите.

В известна степен и форма подобни, външно доста странни идеи могат да бъдат подкрепени и от концепцията на известния британски учен *Филип Болл*, според която в човешките взаимоотношения винаги съществуват особени условия, или поне възможности за възникване и действие на специфична „*критична маса*", под влияние на която едни субекти – лица, или общности, малцинства, или множества – могат да се увлекат и последват (принудително/доброволно, осъзнато/неосъзнато) по менталните и поведенческите образци, или „шир-потреби", които пък други субекти пласират в социума.[105] А подобна идея много добре може да „пасне" и на анализите на политическата демагогия.

Подобно на У.Аткинсън, Ф. Болл може да се причисли към обществото на т.нар. *социални физици*, т.е. на учени, според които законите на природата, респ. на естество-знанието се валидни по своему и в сферата на социалния (публичен или частен) живот.

Генералният извод, до който достига, а и който дискретно сервира на читателите *Ф. Болл* е, че сътрудничеството между хората *винаги струва много повече* от заблудите, измамите, спекулациите и манипулациите, както и че да се вършат добрини е не само особено приятно, но е винаги, в крайна сметка, се оказва полезно, а и изгодно за хората, дори когато последните не осъзнават и оценяват изцяло ценността на добродеянията си. Косвено погледнато и оценено, неговият категоричен императив е „*смъртна присъда*" за всяка демагогия, в т.ч. политическата, която носи само конюнктурни ползи и облаги на отделни лица или групи, но пък в перспектива винаги изисква жестоки разплащания.

Селектирана и приложена по конкретни поводи, в дадени контексти, в съответна историческа или социално-политическа ситуация, политическата демагогия винаги е и приоритетно съобразена с моментно пулсиращата конюнктура, а пък за по-далечните – темпорални и

---

[105] Срав.: **Болл**, Ф. Критическая масса. Как одни явления порождают другие. М., „Гелеос", 2008. Тази монография е отличена, заради иновативния си потенциал и огромен научен принос, и с извънредно авторитетната награда „Авентис", връчвана церемониално от Кралското общество на Великобритания.

пространствени – хоризонти и перспективи тя обикновено не мисли достатъчно зряло или изобщо, поради което близкото, или далечното бъдеще й *отмъщава,* било като разобличава, било като напълно унищожава нейните „светини", постижения.

Политическата демагогия, обаче, исторически, актуално и перспективно винаги разчита на определени покушения, привличане, съблазняване, заразяване, неутрализиране, временно или дълготрайно блокиране, даже пълно елиминиране на автономността на човешкото мислене, преживяване и поведение в конкретно даден социален контекст. Освен това тя изобщо не държи на автентичността на човешките мисли, чувства, изяви, въпреки че на всеослушание и публично твърди, че върши всичко за нейната сигурност. За демагогията автентична и креативна е само тази мисъл, това чувства и тази постъпка, които символизират, въплъщават на дело „сакралността" на нейните подбуди, цели. За да постигне тези си подбуди и цели, тя се нуждае от особени типове „вируси", които въздействат на психиката, форматират и контролират по определен начин менталността, сензитивността, афективността, а оттам вече и инструменталността на постъпките. Не случайно демагогията разчита много на психичното заразяване и на подражанието, които създават особени привидности, според които попадналите под влиянието й хора сякаш изглеждат като силно поразени от някаква опасна епидемия, мащабна пандемия. Всяка епидемия или пандемия, както се знае, се дължи на действието на дадени вируси. Колкото по-резистентни са за всевъзможни лекарствени субстанции и третирания, толкова повече такива вируси оказват тежки (моментни или хронически дълги) поражения. А същото се получава и в сферата на политическата демагогия, където също вреят и буйстват вируси, бацили и щамове, които господстват не с дни, а с години или с векове. Тези вируси следва да са много изобретателни, пък и трудно – сетивно или ментално – уловими, да не се поддават на лесна и бърза дешифровка, а да имат тайни кодове, които могат да бъдат правилно и цялостно разчетени само от определени лица и институции.

Всяка демагогия фатално се нуждае и трескаво търси, изобретява и разпространява такива – опасни и вредоносни, дори в определени случаи и смъртоносни – вируси. Исторически погледнато и оценено, пришествията, господствата и пораженията, които нанасят на дадено общество отделни идеологии, може да се сравни с мощни пандемии, които временно или за дълго време разклащат и сриват имунитета на социума и народа; и срещу които може да се открият цярове и лечения, но за това е нужно известно време.

Ричард Броуди е ученият, който открива и разобличава истинския произход, естеството, спецификата, функционалните особености и ефекти на тези загадъчни психовируси, които нарича „***меми***". Според него, това са случайно или съвсем преднамерено инфилтрирани в човешката психика и менталност мисловни образи и емоционални сюжети, които, веднъж инсталирани, започват да водят самостоятелен живот в човешкия жизнен (духовен и материален) свят, като го подчиняват и на своето ужасяващо иго.[106]

Посявайки в човешките умове и души всевъзможни – позитивни или негативни – образи, или, ако използваме терминологията на Броуди, меми, демагогът е в състояние да им осигури хоризонт и периметър на действие в човешкото съзнание и подсъзнание; да им гарантира своеобразно възпроизводство, а и мултипликация във времето и пространството; да ги превърне в особен тип надзорници за извършване на някои простъпки. Веднъж проникнали в обителта на човешкия ум и на човешката душевност, идеологемите и митологемите не се оказват шумни и разгулни пиршества за еднократна консумация, а продължават да имат и особен статут, декретирайки жизнения свят на човека, като се уповават на дискретно възпроизвеждане и удължаване на техния особен мандат в човешката психика и съзнание, оттам в поведението и битието на поразените субекти.

---

[106] Виж: **Броуди**, Р. Психические вирусы. Как программируют ваше сознание. М., „Поколение", 2007.

От друга гледна точка и Лайт Сан също предлага своите размишления или тълкувания не само относно възможностите, или реалностите на циркулирането на *„опасни вируси*" в душевността и битийността на хората[107], а и за съответни – крайно нужни, но и полезни – *„анти-вирусни*" програми, терапии, чрез които първите да се елиминират.[108]

В този аспект можем да смятаме за приемлива метафората, според която демагогията се оказва своеобразна алхимична лаборатория или конюнктурно действаща манифактура, в които се създават, експериментират и, впоследствие, целенасочено и методично да се разпространяват по света или в живота на определени общности от хора подобни (особено вредоносни, или пък дори смъртоносни) „вируси". Реалните поражения от действието на такива вируси обикновено се измерват с или въплъщават в противоречия, конфликти, вражди, ненавист, кръвопролития, разрушения и гибел на съдби.

В един друг контекст неопознатите, но колосални възможности, а и дискретни технологии за психическо манипулиране на човешкото мислене и поведение се разкриват и във връзка с деликатната и дискусионна тема за природата и влиянието на т.нар. ***егрегори*** – изключително мощни по силата и ефективността си енерго-информационни структури, които са способни да контролират и управляват жизнения свят на човека, да потискат или даже да унищожават неговите природни, или социални характеристики.[109] Тези мистериозни феномени могат да се превърнат в могъщи, крайно опасни, но и дискретно действащи „законодатели" на човешкото мислене, преживяване или поведение, както и в страшни, дори гибелни оръжия, ако попаднат в ръцете на безнравствени хора, които не се церемонят да пробират средства и начини, за да подчинят на себе си други.

---

[107] Виж: **Сан**, Л. Вирусы сознания. Принципы и методы исцеления души и тела. СПб., „Вектор", 2012.
[108] Срав.: **Сан**, Л. Антивирусный блок сознания. СПб., „Вектор", 2013.
[109] За тяхната странна природа, специфична феноменология и разнопосочна по ефектите си функционалност виж подр.: **Верещагин**, Д., К. **Титов** Егрегоры человеческого мира. Логика и навыки взаимодействия. СПб., ИД „Афина", 2008, а също: **Богданович**, В. Код эгрегора. СПб., „Веды", 2010.

Като разчитат изцяло на психологията на манипулацията и подчинението[110], демагогските арсенали и репертоари се уповават и на прикритите от тях важни „секрети".

Демагогията винаги предизвиква или мултиплицира различни видове ***грешки*** в менталността, емоционалността и поведенческите изяви на повлияните от нея субекти. Това, което е особено характерно за продуцираните и катализираните, обясняваните и оправдаваните от нейните субекти, феномени и инструменти грешки е, че те се оказват своеобразен продукт на стремежите и опитите на техния субект по своему да опрости и облекчи, дори да „подобри" условията и атмосферата на социалните – публични или междуличностни – отношения и взаимодействия, както в елементарни, банални, така и още повече в по-сложни, даже екстремални – исторически или всекидневни – ситуации. За подобно „усъвършенстване" на пейзажа и атмосферата, обаче, на демагозите са органично потребни своеобразни психоманипулативни средства, прийоми и техники, чрез които, от една страна, да се прикрият реалните/потенциалните им неуспехи; от друга – да създадат привидност, илюзорна и отклоняваща вниманието реалност на даден успех. А както показва и германският психолог *Дитрих Дьорнер*, логиката на несполуките, неуспехите може да притежава различни физиономии и всевъзможни инструменти.[111] Това се отнася и за феноменологията на политическата демагогия, която не е застрахована срещу несполуки, имунизирана против загуби или ваксинирана против злощастия. Дори обратното, в крайна сметка демагогията винаги се оказва неуспешна или погрешна, защото рано или късно нейните коварства и завери стават ясни и биват разобличени ако не за същата публика, поне за други, които вече придобиват имунитет и „не се хващат на подобни въдици", независимо от опърничавостта на някои демагози, които не полагат особени усърдия и усилия перманентно да обновяват арсенала и репертоара си.

---

[110] За нея виж подр.: **Гаген**, Н. Психология манипуляции и подчинения. М.,-СПб., „Питер", 2005.
[111] Виж подр.: **Дёрнер**, Д. Логика неудачи. М., „Смысль", 1997.

Едни от сериозните пречки за възходящо и продуктивно демагогско мислене или поведение са свързани с наличието и влиянието на специфична политическа ***агорафобия***. Човек, който изпитва притеснения, завишена тревожност, душевни колизии и неприятни преживявания ако му се налага да действа в публични пространства и ситуации, не може да постигне високи успехи, или да се обзаведе със статут на съвършен демагог. Единствено натури, които доста бързо и без особени психични обременявания се ориентират и адаптират към динамично променящата се пейзажност и атмосфера на социалната действителност, могат да разчитат на сериозни, често много големи постижения в демагогстването пред различни аудитории, във всевъзможни хронотопоси и фабули.

В зависимост от естеството на поставените си цели и сценарии, политическите демагози могат да проявяват интерес към и да използват различни по функционалните си особености топоси, където да представят на аудиториите впечатляващи „спектакли". Веднъж те могат да изискват широки и просторни зали, а друг път целенасочено и манипулативно да експлоатират тесни, мрачни и неугледни помещения, в които обаче да имат възможности психически да въздействат много повече на събрани в тях публики. Освен това, когато намалява организационният, пък и кадровият потенциал на дадена партийна върхушка да мобилизира и събира големи човешки маси на своите демагогски представления, винаги се търсят и намират компенсаторни решения, отвеждащи до селекцията и използването на по-малки зали, а и на тесни пространства, които обаче да изглеждат като достатъчно или даже преизобилно наблъскани със съответната публика. Подобни оптически ефекти са неотвратими части от инструментариума на демагогията.

Не по-малко важна и значима е липсата на особена ***клаустрофобия*** от затворени политически пространства, в които на дадени лица се привиждат, но и тежко понасят въображаеми заплахи и ирационални страхове. Това отчасти е валидно и за тези политици и демаго-

зи, които изпитват предварителни притеснения, смущения и страхове да не бъдат заставени (от обстоятелствата или от своите противници) да изпаднат в крайно неудобни, доста неприятни за тях ситуации и сред политизирани аудитории, които могат да възпламенят клаустрофобните им свойства и техните публични демонстрации, с което да навредят на себе си, но пък и да дадат съответни бонуси на своите съперници.

В известен смисъл, подобно е опърничавото нежелание на политици-демагози да излизат на сцената пред публики, които предубедено или заслужено смятат за способни да задвижат и извадят на повърхността техните клаустрофобични симптоми и реакции.

Всеки политик, но още повече и всеки демагог пламенно копнее неговите идеи, предложения, афективни импровизации и поведенчески имитации да превземат и господстват над колкото може по-големи социални пространства, но и времеви интервали, да съблазняват умовете, душите и сърцата, да прекършват волята и съдбата на масите по начин, който облагодетелства и ускорява реализацията на интимните му сценарии. За него *няма граници*, към които да не отправя (ако не поведенчески, поне мисловен) взор, да не изпитва неистови желания и да не полага усърдия и усилия, за да ги прекоси – брутално или незабележимо, диверсантски, според характера на обстоятелствата, – и да ги подчини на визията си за власт, и да ги превърне в територия на своето „величие".

Единствена преграда срещу тези му копнежи и усилия може да бъде ограниченият парцел на неговата моментна власт или свитият периметър за неговите маньоври, които могат да му създават (въображаеми, или реални) усещания за агорафобийни, или клаустрофобийни атаки, покушения, или господства над неговата притеснена психика.

За да се ограничат визитите и да се елиминират като цяло ефектите на подобни политически или политизирани „агорафобии" и „клаустрофобии" обаче, са необходими много дълготрайни, но и тежки (с натоварванията си) психически тренировки, които да успеят да успо-

който, а дори и да дадат известна увереност на субектите им, че в подобни ситуации не всичко е предрешено или априорно негативно, но че има немалко шансове такива кризисни моменти и обстановки да се превърнат в резервоар, акумулатор за коренно други тип ментални, сензитивни, психически, а и съответно поведенски реакции.

Поради обичайното самочувствие, самонадеяност и липса на достатъчна отговорност за собственото – съзнателно и целенасочено провеждано – усъвършенстване, повечето политици и демагози се отнасят крайно безгрижно към такива важни въпроси; затова нерядко биват и неприятно изненадани от визити на подобни одиозни синдроми.

Политико-демагогската агорафобия и клаустрофобия, обаче, могат да бъдат както имагинерни, така и реални симптоми за друго, още по-тежко разстройство в психичната „обител" на властниците, а оттам и на проекциите му в техни разностранни изяви. И то се отнася до ***социофобията*** и нейните проявления в жизнения свят на демагозите. Затова един от най-съществените въпроси, които трябва да се зададат при изследването на психологическите аспекти на политическата демагогия се отнасят до особеностите на субекта й от гледна точка на отношенията и принадлежността му към социофобията. А, по-пряко казано, той следва да се формулира по следния начин: *възможно ли е хора със социофобска психика да станат демагози, а още повече и политически такива*?

Подобен въпрос не е само от сферата на психопатологията и психиатрията, а – в нашия контекст – има специфични корелации и с морала, а и, още повече, с политиката. Първо, защото социофобите имат органичен страх от публичните контакти, при които, според тях, няма да предизвикат отношения и оценки от страна на другите хора, които те много желаят или нетърпеливо очакват. И, второ, понеже в комуникативни релации те изпитват особени душевни смущения, оборкване, блокажи, желание за укритие или бягство от срещата и общуването с други (познати, или непознати) лица, или общности.

Демогогията, обаче, а най-вече политическата ѝ модификация не може да се гради и развива върху основата на такива – силни и дълготрайни притеснения и опасения. Тъкмо напротив, тя всячески се опитва да не ги допусне под своята стряха, нито да им позволи да си разиграват коня, естествено, за сметка и във вреда на нейните интереси. Трудно е да си представим „изпечен" политически демагог, чиято душа е обсебена от безумни страхове и желания да се скрие вдън земя при срещите и контактите му с позната или непозната публична аудитория, или пък в контакт с негови опоненти и съперници, от който предварително не знае какво може да се очаква като резултат, а и ефект. Няма и демагог, който непрестанно да се тресе от вътрешни съмнения, подозрения, колизии и страхове дали и доколко добре се е представил, дали е успял да спечели доверието, одобрението и подкрепата на ближни и далечни нему лица и общности, дали да продължава, или да се откаже от непоносимото психично бреме да е сред другите хора.

За разлика от демагога, който обикновено дава по-ниска цена за качествата на лицата и групите, с които моментно си има вземане-даване, социофобът винаги надценява или дори съвършено преднамерено завишава котировките на способностите, претенциите и очакванията на другите към неговите качества, или изяви, поради което неминуемо страда от всевъзможни комплекси за малоценност, докато демагогът изобщо не позволява на такива кошмари да му „лазят по нервите".

В отличие от социофобът, който обикновено е прекалено взискателен към собствената си личност или индивидуалност, към логиката и техниката на своето поведение, демагогът (по принцип) е много по-взискателен към качествата и проявите на другите, които всячески се стреми и опитва да използва като суровина за своите идеи, сценарии.

В историята или обществено-политическия живот обаче, не съществува и такъв „нормален" политически демагог, който е извънредно склонен да приеме в себе си и да се преклони пред такова гостуване на одиозни мисли, емоции и преживявания в душевната му обител, които притежават генеалогия, но и функционалност на социофобски.

Защото социофобията е имунно несъвместима с, даже е противопоказна за демагогията, въпреки че последната може с охота или по задължение да разпространява социофобия, разбира се, ако подобни занимания и мероприятия имат някаква стойност и утилитарни ефекти за нейните субекти. Не случайно днешната дистанцираност от и отчужденост на все повече хора от политиката могат да се разглеждат и в тематичната посока или сфера на своеобразно и инструментално разпространение на социофобски нагласи и реакции, които дискретно, публично неартикулирано, некоментирано да обслужват политиците. Все повече граждани се притесняват и страхуват да участват в публични мероприятия, да депозират спокойно или без опасения своите възгледи и критики към управниците, което в определен аспект може да се третира и като особен тип социофобска пандемия, при това на хора, които са напълно здрави във физическо и психическо отношение. Но в преломни и динамично променящи се общества, при радикални сривове или взривове в публичния и частния живот на хората винаги се появяват, а и проявяват всевъзможни душевни сътресения, травми, стресове, моментни, дори дълготрайни психични ефекти, провокиращи (ако не реални, поне привидни) социофобски симптоми на субектите им.

В смутни и преломни обществено-исторически времена, реалности и нрави често в публичното пространство се развиват всевъзможни предпоставки, условия, фактори и механизми, които, от една страна, стимулират хората към по-активно включване и свободно участие в политически/политизирани мероприятия или събития, но, от друга – и на противоположни реакции, свързани с херметизация, изолация от пряко участие, и от директно/косвено депозиране на различни симптоматики на социофобски нагласи. Неслучайно в разговорния език, в публичните и междуличностните комуникации в такива времена и реалности, хората употребяват фрази или квалификации за естеството на момента от сорта на „луди времена”, „ненормални нрави” и „непонятни реалности”, независимо от обстоятелството, че съвременниците

на тези периоди, или участниците в такива свръхполитизирани мероприятия, или събития са си съвсем „наред с ума", макар и да изглеждат на своите предшественици/наследници като специфично умопобъркани. Лечението на такива индивиди и групи се оставя на течението на времето, на капризите на историята или на неизбежното, макар и винаги неточното определено, настъпване на съответно умиротворяване, успокояване и бавно нормализиране на публичния живот. В известен смисъл или в някаква форма и степен, терапиите по успокояване и нормализиране на възбудената психика, на обърканото съзнание, а и на тотално префасонираното битие на хората в подобни драматични етапи се възлагат и на политическите демагози, които никога не се свенят или стесняват да рекламират своите изцелителски дарования. Защото подобни „лудешки времена", „разпасани нрави", динамично и радикално изме-нящи се обществени реалности или политически „пейзажи" се оказват и невероятно привлекателни, а същевременно и неимоверно изгодни за гастролите на демагози в тях.

Наистина, може само теоретически да се допусне, че лица, които в миналото си са страдали от социофобски разстройства, но с помощта на медицински специалисти – психиатри и психолози – са успели да преодолеят в значителна степен „кошмарите" на подобно особено тежко душевно заболяване[112], могат (след съответните процедури) да взимат известно участие и в някои демагогски „изпълнения" при определени ситуации, но и най-вече пред много добре позната им публика. Това обаче е само предположение, което иначе в сложния реален обществено-политически живот няма добро покритие.[113] Със сигурност обаче може да се твърди, че ***от социофоб демагог не става***, защото вторият се нуждае от съвсем друг тип психика в сравнение с онази,

[112] За различните видове тренинг и автотренинг за преодоляване на социофобията вж.: **Биик**, Д.У. Тренинг преодоления социофобии. Руководство по самопомощи. М., Изд-во Института психотерапии, 2003.

[113] Още повече, защото в смутни, преломни времена и радикални преобразувания в държавата и обществото здравната система и сериозно разклатена и неокомплектована с необходимите й институционални, финансови, организационни, кадрови и пр. ресурси, поради което не може да огрее и покрие нуждаещите се от помощта й крупни маси. Вместо нея, обаче, на помощ или дори без всякаква покана се притичват всевъзможните политически демагози, които рекламират и своите „терапии" като възможно най-добри.

която притежава, а и която разнопосочно, но и продуктивно използва в жизнения си свят първият.

Друг вече е проблемът, че в масовото съзнание битуват неправилни представи за истинската същност и специфика на социофобската личност, според които едва ли не между социофобията и мизатропията съществува знак на равенство и пълно тъждество. Няма никакво солидно основание категорично да се твърди, че демагогията отваря широко врати и пропуска в мистериозните си храмове само лица с мизантропска нагласа. Защото в историята, а и в обществено-политическата практика гъмжи от всякакви, дори напълно противоположни и взаимно изключващи се примери относно мизантропския натюрел на подвизаващите се – в техните пейзажи или пък социални драми – демагози.

Хипотетично обаче може да се каже, че демагозите са по-скоро *фоби*, отколкото *фили* спрямо човека (като род, вид или индивид), ала най-вече към Човещината, понеже подценяват и пренебрегнат, дори понякога са склонни, или способни да ги елиминират.

Сигурно е едно, че завършените демагози никога *не могат да бъдат истински хуманисти и демократи*, понеже и хуманизмът, и демокрацията не одобряват принципно подбора на, злоупотребата с демагогски логики и инструментариуми за своите цели.

Накрая, един подобен анализ на странната природа, функционалност и феноменология на политическата демагогия не може да мине без поставянето и на един доста интересен и безспорно сложен въпрос – този за възможността на лица с *асертивни* нагласи да бъдат потенциални или реални, при това доста успешни политически демагози.

От психологията е известно, че ***асертивността*** се свързва с мотивацията и поведенческите нагласи и реакции на индивиди/личности, които твърдо отстояват своята чест и достойнство, защитават правата и свободите, които им се полагат според законите и порядките в съответното общество, без обаче да постигат това чрез ощетяване на други

хора. Казано метафорично, асертивните типове държат на и защитават жизнените си пространства, териториалните води и земи, ценностно-нормативните си „небеса" без обаче да правят това за сметка на инвазии или покушения срещу тези на другите хора. Те ревностно зачитат както своята, така и чуждата личностна ценност или самоценност. Затова не хранят подозрения, мнителност, предубеждения, ревност, завист, омраза или ненавист към потенциите и реалните качества на другите, с които им се налага (поради историческите закономерности, или волята на съдбата) да пребивават съвместно, а и да действат в една и съща среда, в житейско-битова и социално-политическа обстановка. Това са психически устойчиви и нравствено добре изградени личности, които притежават солидна автономност на своето мислене, преживяване, поведение, битие в социума, но и здраво държат да се уважава и зачита тяхната (духовна и битийна) автентичност. Освен това асертивните субекти винаги са способни решително, непоколебимо, а и при всички обстоятелства да отстояват своето жизнено кредо и следват своите принципи.[114] Стремейки се почтено и ефективно да реализират собствените си цели, интереси, жизнени планове или стратегии, те не допускат да бъдат експлоатирани за чужда сметка. В този смисъл техният морално-психологически натюрел *не е много удобен и полезен* за хора, които смятат да се занимават с политически афери и далавери, с властови „игри", за които определено са нужни съвършено други типове човешки умения и способности.

Като всички останали психологични феномени, ангажирани в процесите на извайването на профила, менталността и маниерите на политическия демагог, асертивните референции на човека могат да му създават огромни неприятности и затруднения в стремежите и опитите му да достигне големи успехи или дори съвършенство в неговите изяви. Но това изобщо не означава, че веднъж дадени – по линия на генетично унаследяване или чрез социализационно придобиване, – тези

[114] Виж подр.: **Альберт**, Р., М. **Эммонс** Умейте постоять за себя. Ключ к самоутверждающему поведению. СПб., „Питер",

референции докрая си остават в съвършено непокътнат и независим от всякакви възможности за промяна статус. Тъкмо напротив, както другите психологични елементи или фактори, ангажирани по своему в формирането и форматирането на политическия демагог, тези специфични референции също подлежат на известни модулации или корекции, на процеси на отслабване, или – обратното, – на усилване, или дори на усъвършенстване, или – напротив, – на агония и дори смърт.

Както сочат изследванията на С. Бишоп и основаните на тях предложения, директиви, в практиката са възможни различни техники, терапии или тренинги за формиране и шлифоване на лични асертивни мотивации, нагласи, а и дори трафарети.[115] Те са в услуга на т.нар. ***самоутвърждаващо поведение***[116], чрез което човекът следва идеали и укрепва, защитава смисловите и ценностно-нормативните устои на жизнения си свят.

Асертивността обаче не е априорно *persona non grata* в жизнения свята на политическия демагог. Това е така, защото тя е много удобен и полезен компонент от неговата публична визия и активност, чрез която може да приобщава и контролира хората. Дали реално ще присъства, или ще бъде имитирана от демагога, е вече друг проблем.

Макар и трудно постижима, асертивността винаги е била, е и ще бъде особено привлекателна за хората, поради което се оказва апетитна хапка и своеобразен прицел на всевъзможни морално-нечистоплътни и политически развратени съзнания, а и бития. По тази съществена причина *демагозите всячески се стараят да имитират* асертивни типове на менталност, вербалност, емоционалност или поведенческа философия, като с подобно симулиране могат да си осигурят конюнктурно доверие и солидна подкрепа за меркантилните и коварните си идеи, интереси, перверзни сценарии и пагубни проекти. Няма политик или демагог, който всячески да не желае да бъде възприеман и оценяван от своята обществена среда и партийна общност, от голяма част от

---

[115] Виж подр.: **Бишоп**, С. Тренинг асертивности. СПб., „Питер", 2001.
[116] Виж подр.: **Альберти**, Р. Самоутверждающее поведение. СПб., „Питер", 1998.

гражданството като асертивна личност, макар много ясно да осъзнава, че изобщо не е такъв, или че не може при никакви социални обстоятелства да придобие тези радикално несвойствени черти. В повечето случаи политиците, а във всички ситуации демагозите са склонни да символизират и въплъщават реално вечната библейска игра на *„вълците в агнешки кожи*".[117] Затова не е чудно, че демагозите много държат на артистичните си дарби. Те знаят, че с преправяне на истинската си природа, с прикриване на аморалната си същност, с „преобличане" в чужда, отваряща двери за доверие, публичната подкрепа, *асертивна идентичност* сугестивно влияят на хората; лицемерно, перверзно лансират визии, осигуряващи светли хоризонти и шансове за постигане на техните антиобществени сценарии. Такъв ефект се постига по различни начини, с всевъзможни манипулативни средства и прийоми, чрез които социални маси, партийни и електорални състави, разчитащи на дадена политическа/демагогска персона, могат да се заблуждават (моментно, дълго-трайно), докато не се явят ситуации, поставящи на изпитание фалшивите им асертивни способности, в които истината или лъжата за „вълците в агнешки кожи" лъсва напълно.

Едва ли обаче може изобщо да има какъвто да е ведър (исторически, обществен, политически и морален) хоризонт за т.нар. *нравствени лидери*[118], които не притежават (като цяло или в достатъчна степен) качества, или добродетели на асертивни личности, което на практика съвсем не означава, че те трябва да са напълно „ампутирани" от всякакви присъствия и изяви на демагогски компоненти в тяхното мислене, или поведение. Няма как всеки, който иска да бъде или

---

[117] Тук неизбежно се отправяме към вечния въпрос в политика, отнасящ се до мястото, времето, ролята и значението на *маските* на нейните актьори или за потьомкинските визии, които тя се опитва да изгражда, внушава и натрапва на „простосмъртните". След като не могат, а и вътрешно едва ли желаят да бъдат автентични асертивни личности, политиците и демагозите имат свой резервен план и „спасителен пояс" – да създават (чрез идеи, слова, емоции и постъпки) привидности на асертивност. „Гримирането", „фризирането", дегизирането, а и публичното представяне „под вънкашност чужда и с име друго" (както пише великият ни народен поет, само че за истинска, безсмъртна и несравнима по добродетелите си асертивна личност) се оказват единствените възможности политическата демагогия да *превземе отвътре*, чрез разнообразните си Троянски коне и Данайски дарове здравата и неподкупна крепост на асертивността.

[118] Виж подр.: **Дианин-Хавард**, А. Нравственное лидерство. М., Институт нравственного лидерства, 2012.

е лидер да се измъкне сух от всяка възможност, която му предоставя съблазнителни оферти, а и шансове да се възползва от известни (колкото и малки, или колкото и завоалирани да са) елементи на демагогско опериране.

Нещо повече, както на персонално ниво, така също и относно своите общности, асервативните личности се оказват много солидна преграда и стабилна крепост срещу всевъзможни попълзновения, покушения, бруталности или перфидности на демагогията. Затова и среда, или публика, която е съставена преобладаващо от такива личности, нерядко е огромно изпитание, а пък и труднопреодолимо препятствие за щенията, капризите, своеволията и кроежите на демагогията.

В този контекст може и да се предполага, или твърди с голяма сигурност, че ако държавата и нейното гражданско общество полагат далеч повече грижи за „производството", т.е. възпитанието и социализацията на колкото може повече асервативни индивиди, или общности, толкова повече и хоризонтите на политическата демагогия ще се смрачават, а периметрите на нейните властови територии или инвазии ще се свиват като шагренова кожа. Това освен всичко друго значи, че *истинският идеал* на свободното, солидарното, справедливото и равноправното гражданско общество може/трябва да бъде най-вече създаването и утвърждаването на социална среда и атмосфера, които да благоприятстват формирането и развитието на личности, а пък и на общности, които са асертивни по своя патос. Само такова общество е способно да ограничи и в историческа перспектива да сведе до минимум разнообразните предпоставки, условия, фактори и механизми за генериране, възпроизводство, дистрибуция, обмяна или консумация на всякакви демагогски феномени. Поне засега, обаче, съобразно природата и особеностите на нашата историческа съвременност и драматично развиваща се държавна, обществена и национална съдба, можем да кажем/пишем (при това и с искрено и голямо съжаление), че *сме много далече от реализацията на този идеал,* което не означава, че трябва да гледаме на него и само като към неосъществима химера. Всеки

един от нас и всички заедно трябва да положим максимални старания и усилия, за да открием светли хоризонти и осигурим твърда почва за такива процеси, тенденции. Едва когато преобладаващата маса на гражданството вече се състои от асервативни хора, ще се създаде и онази извънредно солидна и активна „критичната маса", която ще представлява много сериозна опасност за настоящето и бъдещето на политическата демагогия и нейните демиурзи, но и разпространители. И сама една подобна историческа перспектива може/трябва да се превърне в онзи здрав фундамент, който е съдбовно потребен за осъществяването на политическия катарзис и моралното облагородяване на държавата, обществото и нацията, въпреки историческите изпитания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Както се вижда и разбира, политическата демагогия е извънредно *сложен и противоречив феномен*, който обаче в масовото всекидневно съзнание и в немалко научни изследвания и анализи се представя и третира като нещо *семпло*, но и *подразбиращо се*. Може би, затова в историята на човечеството, а и в еволюцията на политическото, или политологическото знание цари такова шокиращо единомислие, осезаемо унифицирано потребление на сякаш резервирани от древността за вечността елементарни трактовки. Странното *„дезертьорство"* на велики и мъдри умове от древността до наши дни да се занимават много по-задълбочено и прецизно с мистериозната природа на демагогията и едва ли не всеобщата *„мобилизация"* на научни изследвания или творци за безнаказано и неотстъпчиво възпроизвеждане на отдавна познати, излъскани до заслепяващ блясък, щампи за осветяване и тълкувания на този феномен още повече усложняват проблемите и анализите на дълбинната и съкровена същност, но и функционалност на демагогията. Вероятно, затова в научните изследвания и трудове, посветени на демагогията, осезаемо, дори царствено шества съвършено необезпокояваната тавтология на стари рефрени, които въртят човешките представи за този феномен в своеобразни омагьосани кръгове, или се правят напористи опити да се включат и оползотворят нови доводи и аргументи към сякаш вече „мумифицираните" дефинитивни силуети на политическата демагогия, идващи от древността, преминаващи без затруднения пред настоящето и отправящи се незнайно до какви (отдалечени, дори необозрими във времето и историята) хоризонти. За такова състояние на проблемите около неговото „дешифриране" свои „заслуги" имат най-различни причини, фактори, обстоятелства и механизми. Едни от тях са органично – пряко или косвено – свързани с историческите и социокултурните наслоения в смисловите, ценностно-нормативните и интерпретативните пластове, или „матрици", които предходни – повече, или по-малко отдалечени от

нашата съвременност – времена и общества са оставили в тежко наследство. Други произтичат от характерните особености на съвременната епоха или от спецификите на обществено-политическото ни развитие. Така или иначе, свидетели сме на твърде стандартизирано, елементарно стериотипизирано и едва ли не *универсализирано* ползване на терминологията и дискурсивността за политическата демагогия. Това релефно проличава не само и не толкова в обикновената всекидневна реч или комуникация, в която се включват в оборот темите за демагогията. Много по-тревожни и като неадекватни изглеждат неговите проекции и въплъщения в идеологическата и политическата сфера, където *семплификацията* и *унификацията* на експлоатиране на подобна терминология и дискурсивност не допринасят за съществено изясняване на дълбоката природа и загадъчната, но инак изглеждаща като неимоверно „прозрачна" и напълно понятна феноменология на политическата демагогия. Защото в историческите практики и в обществено-политическия живот твърде често се използват понятия, категориални групи, дискурси или наративи, в които съвършено безпроблемно и сякаш безалтернативно, дори прекалено „мирно си съжителстват" базови демагогски феномени с техните многобройни, но и своеобразни двойници, клонинги, мутанти и пр.

Въпреки обстоятелството, че понякога такова съжителство може да създава определени проблеми, дилеми и колизии, то обикновено, пък и сякаш по някаква странна закономерност, или по неведома, неоповестена „омерта", не се визира, нито коментира. За такова мълчание и нежелание, които обгръщат в своите „воали" и потайности разнопорядковите – автентични или пролиферирани, клонирани – феномени на демагогията, вероятно известна роля притежава и сякаш вековечно съществуващата и господстваща *инерция*, според която хората обикновено търсят, а и намират по-елементарни, макар и неточни, обяснения и тълкувания на това, което ги вълнува, което им помага или пречи. Със сигурност така става и с демагогията изобщо, но най-вече и с нейната политическа модалност. Още повече, като се има

предвид, че Политиката по принцип не обича да се задълбочава в неща, които могат твърде да й усложнят живота, дори да извадят наяве „мръсното й бельо" и „кирливите й ризи", но и да предизвикат нелицеприятни спорове.

Нещо повече, Политиката със своеобразна невъзмутимост и даже наглост редовно си позволява безотговорността, волунтаризма или капризността и лукса да прибягва до, а и да употребява (безразборно, безогледно, с демонстративно пренебрежение, или с прикрит цинизъм) такива смислови и лексикални структури, които, вместо да прояснят и обяснят правилно нещата, вършат точно противоположното – удължавайки историческия, а пък и властовия мандат на догми, клишета, стереотипи и трафарети, които затрудняват адекватното обяснение и хуманистично-полезната трактовка на нещата. Тази нейна отличителна черта или подобен неин неотстраним дефект, или трафарет се проявяват особено мощно, пък и контрастно в сферата на коментариите за демагогията.

Въпреки огромното историческо наследство и социокултурно бреме, които буквално засипват и затрудняват мисленето и тълкуванията на съвременните хора за природата, характера, особеностите, формите на проява и функционалните ангажименти на политическата демагогия, има крещяща необходимост и несъмнена полезност от научни изследвания, анализи и интерпретации, които да погледнат на същността и феноменологията на тази демагогия отвъд исторически познатото, социокултурно наложеното. Именно тази необходимост трябва да импулсира и мобилизира духовете на учените, за да могат те да сътворят, а и предложат на читателските публики, но най-вече на управленческите институции в държавата и обществото такива визии, които да позволят едно по-адекватно и плодотворно отношение и въздействие спрямо проявите на демагогията.

Разбира се, съществува един – колкото деликатен, премълчаван, скриван, некоментиран, толкова вечен в историята на човечеството и в еволюцията на политиката – проблем, отнасящ се до това, дали са

възможни историята и политиката без демагогия. Със сигурност, това е неимоверно труден проблем, на който не може да се даде веднага твърде лесно, а на всичко отгоре и едностранчиво ориентирано и ангажирано решение. Вероятно, това има предвид и изтъкнатият съвременен френски философ *Андре Конт- Спонвил* в своя бестсълър „Философски речник", когато в малкия текст, специално посветен на описание на „портретните щрих" на демагога, съвсем директно и недвусмислено поставя като единствена, но и ефективна алтернатива *държавнически мислещият и действащ човек*, не забравяйки, обаче, в самия край да постави ребром тежкия въпрос дали, ако напълно се откаже от услугите и инструментите на демагогията, държавникът би бил изобщо способен и да пробие до властта, още повече и да се задържи на власт.[119]

Сигурно е едно, а то се проявява осезаемо и през цялата история – *демагогията е прекалено много* (като качество и количество) в публичния и частния живот на хората, заради което те изискват създаването, легитимацията и ефективната употреба на такива властови и други логики, техники и практики, с които непрекъснатото вавилонско пришествие, стълпотворение на демагогски феномени може/трябва осезаемо да се отраничи и възпре, което обаче все още не означава, че те могат тотално да бъдат експулсирани или безвъзвратно унищожени, неспособни повече да влияят в живота на обществото. Последното, обаче, непрекъснато дава поводи и аргументи на идеолозите и политиците от една страна да клеймят демагогията, но, от друга, да я възпроизвеждат ескалиращо, оправдавайки се с невъзможността тя да бъде окончателно елиминирана от политиката. А тежката сянка на този омагьосан кръг се възпроизвежда и в научната сфера; особено при тези изследователи, които са обвързани с и обслужват конкретни идеологически и политически елити, партии, за което, естествено, получават съответни възнаграждения.

---

[119] Срав.: **Конт-Спонвиль**, А. Философский словарь. М., „Этерна", 2012, с.

Вечният стремеж и неизтребимото желание на хората да живеят в общества или държави, в които властта на демагогията не е толкова всемогъща, или напълно отсъства, създава всевъзможни предпоставки, условия, поводи, доводи и аргументи в полза на утопично мислене, на хипотетични визии за устройство на държавно-обществения организъм, при което от ДНК-то на Властта ще бъдат отстранени гените на Демагогията. Това донякъде е органично свързано и с изконното, едва ли не вековечното и неизлечи-мото *моралиазаторско* представяне и разглеждане на Политиката в миналото, пулсиращото настояще или в контурите на жадуваното историческо бъдеще. А както на всички простосмъртни е известно между морала на политиката и общочовешката нравственост не съществуват огледални връзки и взаимодействия, въпреки че именно за такива открай време и винаги (ще) плединат всякакви борци за морални катарзиси на политиката. Обстоятелството, че Идеалът е практически докрай непостижим, не премахва възможностите и потребността Реалността да се преобразува в синхрон с нещо от пълнежа му. А това ни предоставя шанса, задължението да се въоръжим със знания, сили и способности, чрез които *непоколебимо, непрекъснато да атакуваме Демагогията, дори когато знаем, че нейни остатъци и мутации ще продължават и занапред да съществуват. Само по този път Демокрацията и Хуманизмът могат да оцелеят, пък и да победят!*

Център за исторически и политологически изследвания
Фондация „Солидарно общество”

Максим Мизов

ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕМАГОГИЯ

Българска

Първо издание

Корици: Александър Димитров

Формат: електронен - PDF

Издателски коли: 36,5

ISBN 978-954-2982-12-8

София, 2017

Снимка на автора

Задна корица на книгата

Максим Мизов завършва философия с профил социология в СУ „Климент Охридски". Професор, доктор на социологическите науки и доктор по философия. Научен секретар на Национален политически институт, директор на Център по исторически и политологически изследвания, директор на Български антифашистки научен институт и президент на фондация „Човещина". Хоноруван преподавател в Славянския университет и в УНСС в катедри „Политология", а също и в УниБИТ. Работи в сферата на антропологията, етиката, политологията, социологията, етнологията и религиологията. Автор е на 41 монографии (7 от които са в съавторство), както и на повече от 300 студии, брошури и статии в научно-теоретически сборници и списания. Съставител, отговорен или научен редактор на 34 колективни научни монографии и теоретически сборника, посветени на актуални проблеми. Главен редактор на електронно списание „Политически хоризонти" и член на редколегиите на списания „Ново време" и „Етически изследвания".

Защо днес политическата демагогия е толкова чест гост и дори пълновластен и безнаказан господар в политическите реалности и нрави в глобален, европейски и национален аспект? Кой и защо не споменава изобщо и директно политическата демагогия? Какви са античните начални истории, но и метаморфози на политическата демагогия? Каква е съдбата на политическата демагогия през следващите исторически епохи? Какво наследството оставя в историята мъгливият Албион за демагогския дискурс? Какво ни разкрива френската научна съкровищница за демагогията? Какво ни завещават Германия и нейните мислители за демагогията? Какво е това, което проблясва от слънчева Италия, но е и скрито в трезорите й за демагогията? Какво можем да открием в съкровищницата на демагогските дискурси в Америка? Защо се премълчава истината за политическата демагогия? Какви потайности се крият в дебрите на феноменологиите на политическата демагогия? Какви дефинитивни компликации и вариации са валидни при дешифрирането на секретите на демагогията? Какви типологични

критерии, но пък и модалности може да се лансират при научните „разобличения" на политическата демагогия? Какви са специфичните пространствени локализации на демагогията? Какво се спотайва във видимите или незримите „отечествени територии" на демагогията? Какви са впечатляващите морални „субстанции" в поведенческите стратегии и философии на първите и следващите ги генерации на политическата демагогия! Какви по-важни и интересни психологически аспекти притежава, демонстрира политическото демагогстване?

На всички тези, както и на ред други, изключително интересни и важни проблеми настоящата монография се стреми да даде за пръв път интердисциплинарен отговор. Книгата е предназначена не само за тясно профилирани научни специалисти – политолози, културолози, антрополози, философи, социолози и психолози на политиката, а и за всички, които се интересуват по-системно от потайностите на случващото се в днешните обществено-исторически, социално-политически напрегнати времена в родината ни.

НАЦИОНАЛЕН
ПОЛИТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
ДИМИТЪР БЛАГОЕВ

ФОНДАЦИЯ
СОЛИДАРНО
ОБЩЕСТВО